

Het gewone leven
in de spiegel van het boek Ruth

Dr. K.H. Miskotte

1939 | 2024

Digitale (derde) uitgave

© Dr. K.H. Miskotte Stichting

Het gewone leven – in de spiegel van het boek Ruth¹

L.S.²

Die Tiefe muß man verstecken.

Wo? An der Oberfläche.

[Hugo] von Hofmannsthal³

Dit boek is, evenals *De vreemde vrijspraak*, te danken aan de ijver van een aantal vrienden, die voor zichzelf en voor anderen, door aantekeningen ‘alles’ hebben willen vasthouden van hetgeen zij hoorden in de wekelijkse samenkomsten in de Oosterkapel te Haarlem. Oktober '37-januari '38 hield ik daar – heel gewoon – ‘Bijbellezingen’ over het boek Ruth, en zij schikten zich als vanzelf rondom het thema: ‘het gewone leven’, de aanvechting en de belofte van een tijd als de onze: arm aan openbaring. Of de ijver van deze trouwe hoorders zich gehecht heeft aan een voorwerp dat zoveel moeite waard was, staat bij mij niet te beoordelen, al hoop ik natuurlijk zeer dat deze en gene lezer er het rechte aan hebben zal. De uitgave werd vertraagd doordat naar ons oordeel *De vreemde vrijspraak* in ieder geval eerst moest verschijnen.⁴

K. H. M.

Amsterdam, 15 januari '39

¹ *Het gewone leven* is, zoals in de tekst van het L.S. aangegeven, gebaseerd op wekelijkse samenkomsten in de Haarlemse Oosterkapel, oktober 1937 – januari 1938, om precies te zijn op de woensdagavonden tussen 20 oktober 1937 en 26 januari 1938. De teksten van deze Bijbellezingen werden genoteerd door getrouwen, onder wie Miskottes Haarlemse ‘secretaris’ Henri Veen. Miskotte werkte aan dit boek toen hij al in Amsterdam aan het werk was, in de laatste maanden van 1938. Het L.S. is ondertekend 15 januari 1939, het boek verscheen in april 1939. Het is na *Antwoord uit het onweer* (1936, over Job, een bewerking van een tekst uit 1929) zijn tweede monografie over een Bijbelboek. Deze twee teksten verschenen gebundeld in *MVW 10*. Kampen: Kok 1984, met een korte ‘aanbieding’ van Kune Biezeveld en Dirk Monshouwer. Enkele jaren later zou M’s Bijbelse ‘trilogie’ worden voltooid met het lijvige boek met de teksten van de lezingen over de Openbaring van Johannes uit de oorlogsjaren: *Hoofdsom der Historie* (1945), te vinden in *MVW 15*. Utrecht: KokBoekencentrum 2022. Volgens diverse aantekeningen in zijn dagboeken had M in de jaren '30 nog plannen voor monografieën over de Psalmen en over Jona.

² Deze digitale teksteditie is dicht bij het origineel gebleven. Alleen is de spelling aangepast aan wat tegenwoordig gebruikelijk is en zijn enkele archaïsmen weggewerkt. De spelling in citaten is grotendeels gehandhaafd, die van de Statenvertaling enigszins aangepast. Aperte fouten in de tekst werden stilzwijgend gecorrigeerd. Tekst tussen vierkante haken is van de bezorger van deze tekst, alle voetnoten zijn nieuw. In voetnoten verwijzen cijfers tussen vierkante haken naar de inventarisnummers van *De bibliotheek van K.H. Miskotte*. Kampen: Kok/Miskotte Stichting 1994. Deze tekst is bezorgd door Willem van der Meiden. Dr. Rinse Reeling Brouwer adviseerde bij de totstandkoming van de tekst en hielp bij de annotatie, waarvoor hartelijk dank.

³ Uit *Buch der Freude*. In: Hugo von Hofmannsthal: *Gesammelte Werke in zehn Einzelbänden*, Band 10, Reden und Aufsätze III, Bibliographie. Frankfurt: Fischer 1986, 268. [3576]

⁴ Het uitgewerkte typoscript van alle lezingen werd door Henri Veen als “alvast zijn verjaardagsgeschenk” aan Miskotte op 9 september 1938 aangereikt en had dus eerder kunnen verschijnen. *MVW 5C, Uit de dagboeken 1938-1940*. Utrecht: Kok 2018, 284. *De vreemde vrijspraak*, eind 1938 verschenen eveneens bij uitgeverij Holland te Amsterdam, was een prekenbundel als afscheidscadeau aan de gemeente in Haarlem, eveneens verzameld en uitgewerkt door Henri Veen en andere Haarlemse gemeenteleden. M deed op 25 september 1938 intrede in Amsterdam, twee dagen na zijn 44ste verjaardag.

INHOUD

I.	De Openbaring en het gewone leven (9)	5
II.	Lot, verlating en leiding (29) [<i>Ruth 1: 1-7a</i>]	16
III.	Innerlijke noodzakelijkheden (57) [<i>Ruth 1: 7b-15</i>]	31
IV.	Bruidelijke overgave (80) [<i>Ruth 1: 16-17</i>]	43
V.	De ontzuivering (102) [<i>Ruth 1: 18 - 2: 2</i>]	55
VI.	Het geheim van het toeval (139) [<i>Ruth 2: 3-13</i>]	75
VII.	Een naschemer van het paradijs (174) [<i>Ruth 2: 14-23</i>]	93
VIII.	Het waagstuk in de nacht (207) [<i>Ruth 3: 1-11</i>]	111
IX.	Zekerheid, inzinking, uitzicht (234) [<i>Ruth 3: 12-18</i>]	126
X.	Op de burgerlijke stand (254) [<i>Ruth 4: 1-11</i>]	137
XI.	Een nieuwe lente (285) [<i>Ruth 4: 11b-13</i>]	154
XII.	De dienstknecht in het huis (316) [<i>Ruth 4: 14-22</i>]	171

[I] DE OPENBARING EN HET GEWONE LEVEN

Weer wilt ge met mij de Bijbel opslaan.

Met verwachting? Uit trouw? Met aarzeling? Met een lichte wrevel misschien?

“Verstaat gij ook, hetgeen gij leest?” [Hand. 8: 30] Deze vraag staat boven de deur van deze zaal geschreven en blijft daar staan iedere avond, laat het u niet te zeer ergeren.

Niet zelden hoort men tegenwoordig weer de oude klacht uiten dat de Heilige Schrift zo onbegrijpelijk, zo duister, zo weinig toegankelijk is. En toch, de Schrift is waarlijk bijzonder, bijna ergerlijk eenvoudig, hoewel in een andere zin dan men gewoonlijk meent. De eenvoud van de Schrift is van een andere orde, van eigen soort: het is een eenvoud die niet aan het begin, maar aan het einde van de gedachten ligt, die zich gaandeweg aan ons verduisterd verstand moet onthullen, die niet onmiddellijk áls eenvoud openbaar is doch openbaar wórdt. Naarmate de mens het Woord tot zich laat spreken, naar gelang hij voor deze eenvoudige majesteit zich ootmoedig, maar ook met geestdrift buigt, wordt hij naar datzelfde beeld veranderd en tot eenvoud gebracht. Het begin is nog niet het beginsel en het ware komt achteraan, om dan te blijken reeds aan het begin en in het begin, en van het begin af, het beginsel te zijn geweest. Dat vergt waarlijk enig geduld.

Deze eenvoud hangt dus voor een deel hieraan dat we leren *van achteren naar voren* te lezen: van de voleinding terug naar de schepping, van de kruisboom naar de paradijsboom, van Christus naar Adam, van het apostolaat naar de profetie, van het Evangelie naar de Wet. Niettemin blijft de geordende weg van voren af aan ver | 10 | der te lezen, te horen, te zien, voetje voor voetje, de wegen te gaan waarop de teksten ons brengen. Dan, altijd betrekkelijk plotseling, betrekkelijk willekeurig, komen we aan een ruime plaat, die uitzicht biedt op de laatste dingen. De Schrift als gehéél gaat eerst voor ons leven in dit dubbele lezen van voren naar achteren en van achteren naar voren. Waar deze twee lijnen, deze twee bewegingen elkaar snijden, daar wordt het geschrevene aanspraak, het gegevene wordt Woord, ook het onaanzienlijke verheft zich tot getuige van de onzienlijke dingen van God, de armoede van de woorden kan de rijkdom van Christus nauwelijks bevatten. En wij? Onze gedachten worden “gevangen genomen tot gehoorzaamheid”. [2 Kor. 10: 5]

In de mate waarin de mens zich aan de Schrift als gehéél onderwerpt en ‘hoort’ naar de éne Stem, zal de Schrift zich aan hem ontsluiten en hem verlichten. De letter doodt, alle schrift die ‘daar ligt’ wordt een verwarrende codex, maar de Geest maakt levend, de Geest is het wie het belieft *deze* letters levend te maken, zó levend dat ze in ons worden tot heil en heilszekerheid, een fontein van water, springend tot in het eeuwige leven. Ziet dan wat gij hoort, let op de kwaliteit van het Woord, want met welke maat gij meet zal u weder gemeten worden en u die hoort zal meer toegelegd worden. [Mc. 4: 24] De eenvoud van de Schrift ziet al de moeilijkheden van het leven onder het oog en geeft daarop een wederwoord dat er niet op sláát dan alleen voor het oog van wie eenvoudig werd gemáákt. In de éénheid van de begeerte!

“*Eén ding* heb ik begeerd, dat zal ik zoeken, dat ik al de dagen van mijn leven mocht wonen in het huis des Heren om de liefelijkheid des Heren te aanschouwen en om te onderzoeken in Zijn tempel” (Psalm 27: 4).

Welke moeilijkheden en welk antwoord? De grootste hindernis voor de eenvoud ligt hierin dat wij geen ernst maken met het feit dat er maar één Openbaring van God is en | 11 | daarnaast geen andere, dat zij geheel-enig is, verbonden aan één bepaalde plaats, één bepaalde tijd, één bepaalde Persoon. Dat is de tergende eenvoudigheid van *God!* Het is een

éénzijdigheid die tegelijk de grootste veelzijdigheid in zich bevat, een eenvoud die ons bereidt tot op de stonde dat wij vervuld worden tot al de volheid van God.

Hier hangt alles van het geloof af: één ding heb ik begeerd, om te wonen in het huis van de Here, die "de Ene en Enige is" (Deut. 6: 4). Ook is er maar een énige troost in leven en in sterven⁵: eenzijdigheid, eenvoudigheid, wezenlijkheid! Dat is de eenvoudigheid van het *geloof*.

Doch van deze sobere en milde één-voud willen de 'eenvoudigen' gemeenlijk niet weten, dat is hun telkens weer té eenvoudig. En, eerlijk gezegd, ons allen.

Dat wij allen maar meer en meer leren vragen: Ver-énig mijn hart (met zijn vele richtingen) tot de vreze Uws Naams, dat is: tot de eerbiedige erkentenis van "Uw éne openbaring" (Psalm 86).

Reeds menige wintertijd zijn we hier in deze zaal samengekomen, de mensen van deze parochie en een hele groep van daarbuiten. En – we willen het wel bekennen – het was een heel ding de Schrift zo te verklaren dat we er allemaal iets aan hadden: de man van het Werkspoor en de student, de huisvrouw en het meisje van de school-voor-maatschappelijk-werk, de mensen die moe zijn van alle 'preken' en degenen die nu eerst gaan begrijpen waarvoor 'preken' nodig zijn. De een vond het wel eens te simpel en de ander te hoog, deze vond het te zwaar en die vond het te licht. Maar ze kwamen door weer en wind naar deze uithoek van de stad, naar de Zomerkade. We lazen de tweede Jesaja en het boek van de Openbaring aan Johannes, drie winters besteedden wij aan het Lukasevangelie, we namen een deel van de Psalmen. Deze kapel naast de Kerk kreeg werkelijk iets van het *bet-hamidrasj*, het leerhuis dat bij de synagoge hoort. | 12 | Een mácht arbeid – we mogen het wel zeggen – lag daar opgetast en van de vruchten werd getrouwelijk uitgedeeld aan deze plaats. Met dit al, nee, de waarheid van God moest nog dichterbij gebracht worden, in de goede zin van het woord: eenvoudiger. We moesten een vorm vinden die veel speelruimte zou laten voor bredere beschouwing van wat ons allen dagelijks ter harte gaat. En ziedaar, we vonden 'Ruth'.

We slaan nu een boekje op volgens velen bijna te simpel om aan te kijken: de eenvoud ligt er bovenóp, landelijke ernst en kinderlijke naïviteit spreekt uit alle delen. Een gewone familiegeschiedenis verhaalt het ons, die zich op het boerenland afspeelt, op de velden, onder de dreigingen van het lot, de scheve stralen van de spade regen, de rechte stralen van een onwrikbaar zonnegeweld. Buitengewone gebeurtenissen, diep-tragische conflicten van wereldhistorische betekenis zijn ogenschijnlijk geheel afwezig. Het handelt over niets anders dan honger en liefde, met de moeilijkheden en uitkomsten in het materiële, het 'zinnelijke', het dagelijkse daaraan verbonden. Verder horen we van sterven, van kommer en rouw in de huwelijkse staat, om ten slotte te eindigen met een bruiloft onder de kleine luiden en een uitgebreide kraamvisite. En wat er tussen de regels te lezen is, wat zou het anders zijn dan koken en afstoffen, aangebrande pap en verkouden kinderen?

Dus zal er allicht, meent ge, een andere geest rondwaren, de geest van de "stillen-in-den-lande" [Ps. 35: 20], de geest van een afgescheidenheid van de wereld, de sfeer van het conventikel? Nee, o nee, verre van daar! Er is nauwelijks een spoor van wat onder geestelijk leven en geestelijk gesprek en geestelijk gezelschap pleegt verstaan te worden: zelfs wordt er nergens van een vermaning of van een gebed gewaagd, nog minder van het bouwen van

⁵ Naar Zondag 1 vraag 1 van de Heidelbergse Catechismus.

een altaar of het | 13 | brengen van een offer, om niet te spreken van openbaringen en gezichten. Kaler kan het al niet.

Het boekje ademt een geest volkomen tegengesteld aan wat men vroeger en op de keper beschouwd ook nu nog voor vroomheid aanziet, hetzij men die prijst of laakt. Het laat zelfs geen ruimte voor de mogelijkheid dat de 'monniksnatuur', de vrome afgescheidenheid zou kunnen doorgaan voor godsvrucht, het laat naast het leven geen geestelijk leven gelden.

Ook daarin is het tergend-eenvoudig en heeft geen grein respect voor het menstype dat de jonge Vondel ergens aldus beschrijft:

“d'ander vliende dit geluid (van wereld en strijd)
is een munnik in zijn huid:
past op zijn gezette stonden,
is aan 't klokzeel vast gebonden,
acht elk minder dan zichzelf,
hangt steeds boven aan 't gewelf
en 't gewijde heeft uitverkoren
en draait om de kerketoren
als de kraaien, 't wuft gespuis
om de weerhaan en het kruis,
en gaat schuw, gelijk als d'uilen
in de gaten zich verschuilen,
om het kerkhof, daar het spenst (spookt)
't is al heilig, wat hij wenscht;
wat hij spreekt, bedenkt, beluistert
alle menschen zijn verduisterd,
blind en dom en zonder rëen,
Droomer is verlicht alleen.”⁶

We hebben dus al gemerkt: in 'Ruth' is de 'wereld' noch de 'ziel' aan de orde, het is niet profetisch maar al evenmin piëtistisch. De mensen vluchten daar niet wég van de onrust van de ziel in de politiek en nog minder van de politiek naar de veiliger oorden van de innigheid van de ziel. Het hele boekje is eigenlijk, gewogen op de schaal van de religie, nauwelijks ernstig te nemen.

Hoe komt het dat zo'n eenvoudig geschriftje dan toch een | 14 | plaats kon vinden in de canon van de heilige schriften? Naar de Joodse schatting nam het boek Ruth inderdaad een plaats enigszins terzijde in, om zo te zeggen: op de derde rang. Het Oude Testament had in Jezus' dagen niet de volgorde van de boeken die het thans bezit. Het was in drieën verdeeld: de Wet, de Profeten en de Geschriften. De Wet gold als het belangrijkste, in strikte zin het Godswoord, daaromheen stonden als tolken in concentrische cirkels geschaard: de Profeten, en aan de buitenrand stonden op soortgelijke wijze gegroepeerd: de Geschriften.

De *Thora*, de heilige Onderwijzing, bestond uit de vijf boeken van Mozes (de Pentateuch). De 'Wet' bestaat maar niet uit een stel wetten, maar bevat in verhaal en gebod de verkondiging van het wonder dat God één volk heeft uitverkoren, uitgeleid uit het land van de donkere

⁶ Uit: *Gezang op het Latijnse woord 'Trahit sua quemque voluptas'* ('Ieder heeft zijn eigen zwak' – Vergilius). Geschreven ca. 1620. In: *Vondel: Volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza*. Verzorgd en ingeleid door Albert Verwey. Amsterdam: Becht 1937, 124. [2686]

goden, geroepen om de eersteling te zijn van een nieuwe wereldorde, in de belijdenis, in de daad, in het geduld.

Tot de *Profeten* behoorden de grote en kleine profeten (behalve Daniël), daarenboven, en dat is kenmerkend, nog de 'historische' boeken: Jozua, Richteren, 1 en 2 Samuel en 1 en 2 Koningen, want 'profeten' zijn naar Israëlitisch begrip diegenen die begiftigd zijn met het zienschap, aangaande de toekomst maar ook aangaande het verleden. Aan die allen is een bijzondere opdracht verleend: onder het drijven van de Geest het Godswoord ('de wil van het bevel') te verkondigen aan het volk van het Verbond. De ordening en beoordeling van het verleden is een profetische werkzaamheid van even groot gewicht als het wegen en aanwijzen van de krachten van de toekomst.

De *Geschriften* worden gevormd door zeer uiteenlopende boeken: van sommige menen wij dat die er als subjectieve weerglans van de Thora bijbehoren, zoals de Psalmen, het liturgische liederboek voor de tempeldienst in het na-exilische tijdperk en bijvoorbeeld Daniël. In andere zien | 15 | wij de geestelijke waarde, dat is: de verhouding tot de Thora, veel minder scherp: het Klaaglied en het Hooglied, Esther en Ruth. En dan komt daar ten slotte nog de *Chokma* (de Wijsheid): Job, Spreuken, Prediker.

Onder deze twaalf Geschriften zijn er in de synagoge vijf uitverkoren voor een bijzondere liturgische bestemming, de vijf 'rollen', *Megilloth*, boeken met een bijzondere wijding, die wij er niet dadelijk aan afzien. Op de hoge feestdagen worden ze in hun geheel gelezen. Het zijn: Hooglied, Ruth, Klaagliederen, Prediker, Esther. Ruth staat dus vlak achter het Hooglied, maar juist zó erg in de schaduw, en toch... de naaste verwant.

1. Hooglied: wordt gelezen op Pascha. God heeft in liefde Israël, die donkere bruid, verkoren. De uittocht uit Egypte is openbaring, is liefdesverklaring, de advent van de verbondssluiting. "De Liefde is sterk als de dood." [Hgl. 8: 6]

2. Ruth: wordt gelezen op het Oogstfeest, het Wekenfeest, later ook het feest van de wetgeving op Sinai, het feest waarop de begin- en de slotverzen van al de Thoraperikopen van het jaar gelezen en al de 613 geboden gereciteerd moeten worden, het feest waar de dankbaarheid wordt gevierd over de gave van God: de Wet, die straks het heilige land wil bestrijken met haar gezag. Wat is dan het verband van Ruth met het oogstfeest? Die vreugde over de Wet én over de oogst, die beide tezamen, zó dat het een het ander bepaalt en oproept, drukt vrijwel volkomen het wezen van ons boekje uit.

3. Klaagliederen: wordt gelezen op de gedenkdag van de verwoesting van Jeruzalem.

4. Prediker: wordt gelezen op het Loofhuttenfeest.

5. Esther: wordt gelezen op het Poerimfeest.

U voelt wel: op die derde rang heeft ons boekje, Ruth, nog maar een plaatsje achteraf, maar toch wordt het op vaste tijden naar voren gehaald en verschijnt in feestgewaad, en de zilveren belletjes van de rijke foedraal | 16 | waarin de rol wordt gedragen van de 'ark' naar de *bima*, het gestoelte vanwaar de liturgische lezing plaatsvindt, rinkelen met een geluid dat in innigheid voor dat van de andere rollen niet onderdoet, en dat voor de vrome ziel van verre verwant moet zijn aan de muziek die afwoei van het hogepriesterlijke gewaad.

In de kerk heeft Ruth het bescheiden plaatsje behouden, maar zonder de glans van liturgische bestemming. 'Ruth' is onder ons tot op zekere hoogte verwaarloosd. Ook in onze volgorde van de Bijbelboeken is het als het ware weggedoken tussen de andere. Een enkele tekst: "uw volk is mijn volk, uw God is mijn God" [1: 16] is algemeen bekend, het overige ligt er onopgemerkt bloeiend, wachtend tot iemand zich in deze misachte liefelijkheid zal komen vertreden en de geur van deze roos (want Ruth betekent roos) zal ophalen tot verkwikking van zijn geest, te midden van het rumoer van de barbaarse tijden.

Toch kunnen wij wel begrijpen hoe dit alles zo gekomen is. Het is hieraan toe te schrijven dat een hoge, stellige uitspraak als: “zo spreekt de Here” of “toen geschiedde het Woord des Heren tot” niet in deze ‘rol’ voorkomt, het draagt dus *niet* het onmiddellijke stempel van de *Openbaring* van God. De ‘heilige berg’, die hemel en aarde verbindt en de mond van de afgrond afsluit, komt niet in het zicht: geen theofanie, geen wonderen en tekenen, zelfs geen dromen, profeet noch priester, geen spoor van de tabernakel zelfs. Het boek geeft geen bericht van de omgang van God met de mensen als in de tijd van de patriarchen, het bepaalt zich bij het handelen van de mensen met en aan *elkaar* in het gewone, dagelijkse leven. Het is een beschrijving van wat de mensen doorstrijden en doorlijden in een wereld waar geen wonderen meer gebeuren, waarin men zelfs de indruk krijgt dat wordt afgezien van elk direct ingrijpen van God. Het leed dat er geleden wordt is de mens opgelegd, zonder dat hem bijzondere | 17 | bijstand wordt. De leiding die er *is* is niet een leiding die mensen van tevoren hebben geweten of gevoeld, de hulp die er daagt is geheel verhuuld in menselijke, zedelijke, ja juridische vormen.

Ziedaar nu juist de reden waarom onze aandacht zich aan dit boekje gehecht heeft en er niet meer van loskwam. De Openbaring van God is in ‘Ruth’ wel *verondersteld*, maar het klinkt als het vaag, ver geluid van een wegstervend onweer aan de horizon, het is als een weerlichten over onbepaalbare afstanden in de donkere nacht. Openbaring is vroeger geschied bij de Wetgeving op de berg Sinaï aan het volk Israël, en zij zal weer geschieden door de profeten, in het uur van Gods welbehagen, doch in het heden zwijgt de Here. ‘Ruth’ ligt tussen herinnering en verwachting, en het Woord van God is nog niet doorgebroken, het kan doorbreken of niet, men verwacht het met min of meer spanning of ook nauwelijks. Het moet er zijn en het zal komen, maar ook de verwachting is welhaast een onbewust wachten geworden. Het schemert wel van hoop en belofte over het mensenleven zoals dat reilt en zeilt, maar het Woord ‘geschiedt’ niet, nu niet, nu niet meer, nu nog niet. En het is stil geworden in een zekere resignatie, die de schijn van teleurstelling nauwelijks kan vermijden, *het is een tijd tussen de tijden*.

We kunnen het ook zo zeggen: het gaat in het boek Ruth om het gewone leven, om de rechte visie op het gewone leven.

Er is iets beschamends in dat het dagelijks bestaan ons tot een ‘*probleem*’ kan worden. Niettemin is dit het geval bij een ieder die *dénkt*, afgezien daarvan of hij eenvoudig dan wel geleerd, over-bewust dan wel half-bewust zou moeten heten. Het is of wij met het onuitputtelijke leven – want ook het dagelijkse is onuitputtelijk – niet tevreden zijn, alsof wij ons daarvoor te goed achten, alsof wij gedreven worden ons daarvan meer of min innerlijk | 18 | afzijdig te stellen. Het is beschamend dat wij betrap worden, telkens weer, op zulke ontevredenheid.

En toch, in dit beschamende ligt tegelijk de *eer* van de menselijke natuur, in zoverre zij, door dromen bezocht, ontevreden móet zijn met het ‘gegeven’ leven, in zoverre het dagelijkse de kleur aanneemt van de eentonigheid van onze zonde, zodat uit de vaalheid en verveling van de dingen ons tegemoet treedt onze vale, vervelende ziel. Maar: ons ‘tegemeet treedt’, zó dus dat wij zelf onszelf zien, over onszelf oordelen. En of wij onszelf nu vrijspreken of onszelf verwerpen, *wij* zijn het toch die uit kracht van ons heimwee of van ons geweten of van onze Godskennis onszelf van onszelf onderscheiden, met een ‘hoger’ leven ons verzetten tegen het dagelijkse, gelijk het nu eenmaal om ons ligt en ons... beheerst.

Tot ook deze eer in het *gericht* van God komt, tot de ‘geestelijke’ mens ontdekt wordt als een eersteklas rebel en de kritiek op het leven openbaar wordt als een vlucht voor God. Wee

ons! wanneer het 'hogere', de godzalige 'afgescheidenheid', in het licht van het goddelijke Aangezicht komt en gezien wordt als ondankbaarheid jegens het 'gewone' leven. De Here was in het vuur niet, en in de wind niet en in de aardbeving niet. Maar daarna in het suizen van een zachte stilte, tóen bewond Elia het aangezicht met zijn mantel en wist te staan in de nabijheid van God (1 Koningen 19). Tot het gewone zich terug te wenden als tot het 'mindere', dat nochtans mogelijk het 'meerdere' is, dat blijkt telkens weer de inwijding tot een waarachtig geestelijk, dat is: een gehoorzaam leven.

Evenwel ook dan blijft het erbij dat hij die spreekt van 'gewoon' op de een of andere wijze weet heeft van iets anders. Het is steeds hetzelfde 'gegeven' leven, maar het kan afsteken tegen een zeer verschillende achtergrond: het kan 'gewoon' zijn vergeleken bij de feesten van het jaar, of bij het leven van de 'hogere standen', of bij | 19 | het leven van avonturiers, het kan 'gewoon' zijn gehouden tegen de achtergrond van onze Droom, en het kan ten slotte (en dat is het eigenlijke) 'gewoon' zijn gehouden tegen de achtergrond van de *Openbaring*. En in dit laatste geval komt er dan deze zonderlinge maar noodzakelijke overweging bij dat Gods Getuigenis zelf zich als iets zeer gewoons kan invoegen in het leven, onaanzienlijk als het gewone koeltje dat om Elia suisde, gewoner dan het buitengewone van vuur en storm en aardbeving. Immers, niettegenstaande het feit dat het boek Ruth zó is, behoort het tot Gods Woord, en de figuren erin schijnen van het geheim te weten.

Ondanks "de onheerbre breuk in aardes heilig hart"⁷ te leven als déze mensen, het getuigt van een dóórwerking van het licht van God dat de aarde eertijds heeft beschenen, het wijst een continuïteit aan, zij het een die niet in het hart van de mens maar in de hand van de Here rust. Ik kan het misschien ook zó zeggen om het dichterbij u te brengen: aan de éne zijde kennen wij wel de verzuchting: "och, was Jezus nog op aarde!", anderzijds zingen wij vanuit dit gewone leven: "veilig in Jezus' armen, veilig aan Jezus' hart"⁸ – of met Bijbelwoorden: enerzijds zegt de Christus: "zalig zijn de ogen, die zien hetgeen gij ziet, want ik zeg u dat vele profeten en koningen begeerd hebben te zien hetgeen gij ziet en hebben het niet gezien" [Lk. 10: 23v.] – en anderzijds het woord tot Thomas: "omdat gij gezien hebt, zo hebt gij geloofd, maar zalig zijn zij, die niet gezien en nochtans zullen geloofd hebben". [Joh. 20: 29] Iets van deze zelfde tegendeligheid meen ik bespeurd te hebben in het boek Ruth: gemis en rijkdom, de rijkdom in het gemis.

Zo krijgt deze term '*het gewone leven*' een dubbelzinnige klank, een neventoon van ironie. Ik geloof dat dit ten nauwste verband houdt met Israëls uitverkiezing en dus met de bijzonderheid van de Bijbel, zoals die trouwens ook onze geest heeft beïnvloed en vervormd. Want voor | 20 | Gods oude volk heeft het 'buitengewone' steeds een bedenkelijke dubbelklank gehad. Afgezien van het buitengewone van Gods "uitgestrekte arm" verzonk Israël bijkans onder de overmacht van wat het heidendom [aan] groots, overmachtigs, wereldschokkends voortbracht. De toren van Babel was buitengewoon en de heilige stier van Egypte en de kunsten van de tovenaars, die deden wat ook Mozes deed, en waar profeten geloofd worden daar komt ook de valse profeet en doet geweldige tekenen, en waar de Messias verwacht wordt, daar kan men zich verliezen aan de valse Messias. Vandaar bij alle verlangen ("overmits de joden een teken begeren" [1 Kor. 1: 22]) een achterdocht en een vermoeden en een hoog-geestelijke ironie die welhaast liever de verwachting prijsgeeft dan zich nog langer door daverende dingen en grote woorden te laten bedriegen, en die in weemoed de eenvoud zóekt.

⁷ Slotregel van 'Droom' van P.C. Boutens. In: *Carmina*. Amsterdam: Van Kampen z.j. [1912], 48.

⁸ Lied 523 Zangbundel Joh. de Heer (1906).

Nergens misschien werd die ironie zo roerend geleerd en voorgeleefd als in het *chassidisme*. Vanuit de verwenning met occulte gebeurtenissen naar het gewone zich terug te wenden als naar een gebied veel meer buitengewoon dan al het buitengewone dat men heeft beleefd en gedroomd en vermoed, van de mirakelen die uit de handen van de wonderrabbi sproten naar het wonder van de struiken en het gras op de berm langs Polens wegen, en in het kleinste geraad is een vonk van de *Sjechina*, de heerlijkheid van God verscholen, die wil gezien, herkend, geëerd, bevrijd zijn — dat is een wending in de stijl van ‘Ruth’.

Wij mensen van tegenwoordig kunnen deze overgave aan het gewone leven te beter verstaan omdat wij in deze wereld het ‘buitengewone’ welhaast alleen leren kennen als het gewelddadige, minstens als het massale.

Er zijn inderdaad tijden waarin de herinnering aan het gewone leven louter weldaad wordt, stilte na de storm, rust bij de haard terwijl de ruiten rinkelen van het kanongebulder | 21 | over de grenzen, arbeid in de timmerwinkel om bloembakken en doodskisten te maken en de wieg voor een boerenkind. Kunt ge u voorstellen welk een stemming van vrede dat geeft aan de eenvoudige, die wekenlang hout heeft gebouwd tot willekeurige gedochten voor de dorpsjool, kunt ge dit verstaan als een beeld van het héérlijk-gewone leven, deze arbeid op de stille werkplaats, terwijl het volk tiert op de kermis, de guirlandes en versieringen van het feest over de palen en planken heen puilen? Nooit misschien was er een tijd waarin het gewone ons zózeer als gunst en bevrijding aanspreekt, waarin de grondvormen van het leven, door de massa zozeer geminacht, door enkelingen zozeer gekoesterd werden. Want wij zien óók en tegelijk het ‘buitengewone’ buitengewoon bedreigd. “Ik zag het land aan en zie het was woest en ledig (als de baaierd voor de scheppingsdagen), ook naar de hemel en zijn licht was er niet; ik zag de bergen aan en ziet, zij beefden – en al de heuvelen schudden; ik zag, en ziet er was geen mens en alle vogelen des hemels waren weggevloden; ik zag en ziet het vruchtbare land was een woestijn en al zijn steden waren afgebroken, vanwege de Here, vanwege de grimmigheid van Zijn toorn” (Jer. 4: 23v.). Ja zo kan het u en mij – als wij eenvoudig zijn – overkomen dat wij de onttovering, de ontluistering van de wereld van tevoren ervaren (tussen haakjes: “maar Ik zal geen voleinding maken” [Jer. 30: 11]) en zodoende, langs deze omweg van de geest, de troost van het dagelijks bestaan opnieuw leren smaken.

Teruggedrongen zijn wij tot een plaats, zó bedreigd dat zich te bergen in het geloof aan het *noachitisch* verbond reeds een zeldzaam geluk en bijna de zaligheid beduidt. Zónder tempel, zónder profeet, zónder wonderen is ons het leven, zolang het duren mag, reeds vol van het getuigenis van God, omdat wij in het ‘buitengewone’ alom de Duivel zien rondgaan, terwijl over het gewone althans nog een | 22 | glans ligt van de openbaring die daar eertijds is geschied: de Here wandelend door de hof in de avondkoelte [Gen. 3: 8], de engelen te gast in Abrahams tent [Gen. 18], en Jezus in de kribbe, in de stal en aan zijn ouders onderdanig [Lk. 2: 7]. Och, het buitengewone van de openbaring was óók in haar volle verschijning niet buitengewoon in de zin van magiërs en occultisten, want het was ook toen bezig die ongewone kunst te beoefenen van “ongewoon zijn in gewone schijn”.⁹

In zekere zin mogen wij de gelijkenissen in de evangeliën zien in hetzelfde licht, al reiken zij verder en dieper. Een gelijkenis is geen sprookje, want wat daar verhaald wordt kan elke dag gebeuren en gebeurt werkelijk elke dag. Een gelijkenis is evenmin een allegorie, een geheel van door het verstand uitgedachte beeldspraak, want men kan onmogelijk trek voor trek

⁹ Utdrukking van Albert Verwey in ‘De Gestalten van mijn Levenstijd’. In: *Beweging* jg. 2, deel 3. Amsterdam: Versluys 1907, 4.

‘vergeestelijken’. De gelijkenis is een verhaal uit het gewone leven, met huid en haar uit het gewone leven opgegrepen, omdat er *iets* in is, dat *lijkt* op de verhoudingen in Gods koninkrijk. Maar dat ‘iets’ kan uit de gelijkenis niet losgemaakt worden, zoals het Woord van het Koninkrijk niet kan worden losgemaakt uit het gewone leven van de menselijke woorden waarin het ons werd overgeleverd.

Welnu, ook het boek Ruth ‘is’ een gelijkenis, dat wil zeggen: het krijgt de betekenis van een gelijkenis, wanneer het verstaan wordt in de omvatting van het gehéél van de Schrift. Neem dat ‘krijgt’ letterlijk. U zult het zien als het een beetje lukken mag: het lijkt niets en dan ineens, dan lijkt het op iets. En dat leggen wij er niet in door ‘vergeestelijking’ (een zeer on-Bijbels bedrijf, een intrige van mensen die ontevreden zijn over de eenvoud van de Schrift), dat springt ook niet wonderbaarlijk te voorschijn, nee, het gaat gelijken op uw en mijn leven in deze tijd-tussen-de-tijden, wat zeg ik? op ons leven gelijk het is: (nochtans) een leven met God. Zomer en winter, zaaiing en oogst houden niet op, evenmin houden gericht en | 23 | genade op en de vertroosting van God zijn ons genoeg.

Om het boek Ruth goed te lezen en in onze tijd naar zijn strekking te begrijpen, hebben wij twee dingen te doen:

1. We moeten het *apart* nemen. Dit is voor ons niet zo moeilijk omdat het in vele opzichten met het levensgevoel van onze ontlusterde tijden overeenstemt, er zijn typische parallele trekken, er is een opvallende gelijkenis in de positie en de sfeer van dit boek en de mensen uit onze tijd. Zo *vér* als de agrarische verhoudingen van Kanaän en Moab mogen afstaan van onze gemechaniseerde wereld, er is een zeer levend verband tussen de verre schrijver en ons dagelijkse bestaan. In het onmiddellijk gegevene is het geschrift arm, dit is eveneens een kenmerk van ons eigen levensgevoel, wij ook weten van een Openbaring die *is* geschied en die ook weer geschieden *kan*, wij weten ook van profetische tijden die zijn voorbijgegaan, maar naar ons onmiddellijk besef zijn wij arm, *zéér* arm, wij worden niet overweldigd door Gods Woord, zoals het bijvoorbeeld in de Reformatie of ook in het Réveil de geesten onder hoge spanning heeft gezet. Wij spreken *óver* God, en dat kunnen we gelukkig niet laten, en wij hebben onze gelovigheid, die nu en dan tot een visie of een daad van geloof wordt. Toch zouden we wel graag wonderen zien en de daden van de Here die voor onze ogen geschieden verkondigen. “De Here zwijgt”, hebben de profeten soms gezegd en ze hebben het gezegd hoewel ze wel wisten dat het Woord ons reeds is gegeven, gelijk de Here Jezus, hoewel hij wel weet hoe hij de belofte van Zijn nabijheid (Mt. 28: 20) gestand zal doen, toch zijn leerlingen voorzegt: “er zullen dagen komen, dat gij zult begeren *één* der dagen van den Zoon des mensen te zien, doch gij zult die niet zien!” (Lk. 17: 22).

Wij moeten het boek dus voor zichzelf laten spreken, het daarom apart houden, wij mogen het dus niet, zoals sommigen deden, dadelijk vergeestelijken en allegoriseren | 24 | (Orpa, de vrouw die teruggaat naar Moab, is de wereld, Ruth is de zoekende ziel of de kerk, Boaz is Christus). Wij dienen ruimte te laten voor de zelfstandige getuigenis van dit geschrift aangaande de vraag hoe het menselijk leven ‘ligt’. En dit te meer waar een zo diepgaande overeenkomst valt waar te nemen tussen het nuchtere, glansloze boekje en ons in velerlei zin nuchtere, glansloze leven. En over beide schemert dezelfde belofte.

2. Als wij begrepen hebben wat het boek op zichzelf gezien betekent hebben wij het daarna en voortdurend uit zijn apartheid waarin wij het voorlopig geplaatst (of liever gelaten hebben) terug te brengen in de grote samenhang van de gehele Schrift, zodat het verre geluid aan de horizon: “zo spreekt de Here” dichterbij komt, ja er op een gegeven ogenblik overheen slaat. Het boekje ligt daar als een stil, verscholen dal tussen de bergen van de wereldgeschiedenis en de heilsgeschiedenis in de zwakke afglans van de Tekenen die

geschied *zijn*. Inderdaad, “die binnen de bergen te wonen verkiest, des morgens zijn deel in de zonne verliest, des avonds nog eer hij zijn bedde bezoekt, te vroeg is de zonne ‘m bedekt en bedoekt”.¹⁰

Als we de diepte-van-de-eenvoudigheid van deze edele, eerlijk-eenzame schriftuur hebben verstaan en leren liefhebben, dan zullen we bemerken dat en hoe deze afglans ons heenwijst naar het komende heilsfeit dat in Jezus Christus gestalte aangenomen heeft, dan zullen wij zien wat het, voor en na, betekent dat Ruth mede de stammoeder is van de Messias, dan zal ons iets gaan lichten van de gelijkeniskracht van de simpele gestalten en gebeurtenissen, en ja – dat vooral zweeft mij als een schone mogelijkheid voor – wij zullen gebracht worden tot een nieuwe *eerbied* voor heel het leven dat God geeft.

De hoofdkrachten van het menselijke leven komen in Ruth ter sprake, het behandelt de grondwaarden van ons concrete bestaan: honger en liefde, schuld en lot, arbeid | 25 | en sociale gerechtigheid, leiding en verwachting, en over het geheel is uitgebreid de vrede van Hem die eeuwig is ten troon gezeten en die zich neerlaat in de kleinheid van het mensenleven, opdat wij Hem zouden ‘grootmaken’. De lofzang is in stilheid tot u, o God.¹¹ Een idylle is het, die wel vergeleken is met Goethe's *Hermann und Dorothea*, waarin ook een vreemdelinge de hand verwerft van een welgestelde burger van het land en waarin het geheel van de simpele gebeurtenissen ook sterk uitkomt tegenover het rumoer van de tijd. Maar deze, Ruths idylle, heeft toch in schamele vormen een gehalte van veel hoger waardij, een ‘canoniek’ gehalte. Wij moeten nog even stilstaan bij een vraag die kan zijn opgekomen, namelijk deze: al is het waar dat het ‘objectieve’ van de heilsgeschiedenis in ons boekje schijnt te ontbreken, het subjectieve leven van de godsvrucht zal er toch niet gemist worden? Want dat is toch de minimumeis, om zo te zeggen, waaraan een geschrift moet beantwoorden om met ere tot de Heilige Schrift te behoren. Wat zullen wij daarop antwoorden zonder u al te zeer teleur te stellen en uw betere aandacht te verspelen? Er is op ‘geestelijk gebied’ (zoals men pleegt te zeggen) hoogstens te vermoeden veel goede gewoonte, althans deze wordt verondersteld, bij Naomi, laten we zeggen: Bijbellezen en gebed. Hoe diep dat gaat wordt in het midden gelaten. Er is een sobere belevenis van de dingen en een overleg in dezelfde trant. Er is sprake van een menselijk leed dragen: een zorg binnenskamers, zonder enige nadruk op de vroomheid van Elimelech of Naomi, van Boaz of Ruth. Landverhuizers in schamele plunje gaan ons voorbij en zielen in het doorzichtige kleed van hun vele menselijke zwakheden, verlegenheden, bitterheden.

Daarom is het ook af te keuren dat verschillende uitleggers van Naomi en Ruth heilige gestalten maken, ook die uitleggers die overigens de ondelgbare dubbelzinnigheid | 26 | en kwaadaardigheid van de menselijke natuur met grote ijver plegen naar voren te keren. Afgezien daarvan dat het geschrift zelf aanwijzingen genoeg bevat van het menselijke, al-te-menselijke, wanneer wij het boekje in de totaliteit van het schriftuurlijke getuigenis lezen, zal het ons duidelijk worden dat God met het schoon van deze gestalten iets anders ons heeft willen tonen dan de vlekkeloze karakterprentjes die ons door meergemelde uitleggers worden voorgelegd doen vermoeden.

Nog één ding: Ruth is een ‘*vrouwelijk*’ boekje, het eert de zede en het belijdt dat de zachte krachten zeker winnen zullen in het eind.¹² Ook dit maakt het boekje kritisch-actueel. Tot de

¹⁰ Uit het gedicht ‘Tusschen de twee’ van Guido Gezelle. In *Rijmsnoer om en om het jaar* (1897). In: *Guido Gezelle's Dichtwerken*, deel 2. Amsterdam: Veen ³1949, 352.

¹¹ Psalm 65: 1 (1773).

¹² Verwijst naar het gelijknamige gedicht van Henriëtte Roland Holst, opgenomen in *Verzonken grenzen*. Rotterdam: Brusse ³1940, 9.

grote gevaren van deze tijd is de overdreven mannelijkheid te rekenen, de verstarde en verharde mannelijkheid, die beneden het peil van de menselijkheid, van de 'gemene gratie' zinkt, omdat zij zichzelf niet ziet als één deel, één vorm, één pool van de menselijkheid, omdat de man in deze houding innerlijk niet gericht is op zijn van God-gegeven tégenpool, namelijk de vrouw. Het 'realisme' van de man is bovendien altijd verder van de werkelijkheid dan de zin voor de werkelijkheid bij de vrouw, al is het anderzijds waar dat het 'idealisme' van de man meestal gezonder is en maatvaster dan dat van de vrouw. Intussen bewegen wij in de Schrift, en ook in het boek Ruth, altijd meer op de 'realistische' lijn en ontmoeten zo vanzelf als zelfbewuste mannen de kritiek van wat wij hier bedoelen met de 'vrouwelijkheid' waarin het Woord van God zich pleegt te kleden en waarmee het een wereld die zich voordoet als de schepping van de mannelijke, creatieve geest tegemoet treedt.

De inhoud van het boekje kort *samenvattend*, kunnen we zeggen: in Ruth is niet te vinden de onmiddellijke neerslag van de Openbaring: "zo spreekt de Here". God is hier méér dan elders verborgen, verhuld, of liever niet | 27 | méér openbaar dan in uw en mijn leven. Er is alleen de achtergrond van het Godsgebeuren, de stem van een ver getuigenis, die nabeeft, een vluchtig weerlichten aan de horizon, maar er is het Godswoord in néderigste gedaante. De Leer ligt weggeborgen, als een ouwel in het tabernakel te midden van het stadsrumoer, en straalt haar gezag uit. Maar ook hier geldt de zin van wat Zacharia zag: "en Hij zei tot mij: wat ziet gij?... weet gij niet wat deze dingen zijn? en ik zei: neen, mijn Here... niet door kracht noch door geweld maar door mijn Geest zal het geschieden, zegt de Here der heirscharen... opdat gij weet dat de Here mij als bode tot u gezonden heeft, *want wie veracht de dag der kleine dingen?* (Zach. 4: 2, 5, 9b, 10a). Zo dan, wanneer gij verneemt het suizen van een zachte stilte, zo kom en sta buiten voor de spelonk van uw glansloze eenzaamheid, buiten voor de deur van uw dagelijkse bestaan – en bewind uw aangezicht met uw mantel, want een huiver van de Here vaart langs uw ziel en door uw leden, en ge weet: de Here is in het daverende niet. [1 Kon. 19]

Er komt verder sprake van een onmerkbare Leiding van God in en achter de dingen, die echter niet aanknoopt aan de vroomheid van de mens, noch aan zijn verwachting, maar stil-koninklijk daaroverheen gaat en de zaken richt naar een eigen verborgen Plan.

Deze Leiding heeft 'David' (hoor! het laatste woord met jubelklank van het boek) tot doelwit: het boek Ruth eindigt nadrukkelijk en zinrijk met het geslachtsregister van de man die de hoop van Israël is, omdat eenmaal uit hem de Messias zou voortkomen, Davids zoon en Here.

En het trekt de volkeren mee als mede-erfgenamen van dezelfde belofte, door de heidense Ruth (correctie op Ezra's streven) binnen te halen in de heilige linie van Abrahams zaad. Zó geeft het waarlijk, in héél zijn (voor ons) onliturgische eenvoud, ook nog getuigenis aan een ander Pinksterfeest dan het Joodse, en legt als het ware | 28 | – zéér liturgisch als bij een plechtige priesterwijding – de apostelen de handen op voor hun wereldwerk.

Heilige verten gaan open, zichtbaar vanuit de eenvoudige ruimte waarin wij staan, vreemden komen aan van Oost en West, gaan op hun wijze profeteren: "en het zal geschieden ten dage, wanneer u de Here rust geven zal van uw smart en van uw beroering en van de harde dienstbaarheid, waarin men u heeft doen dienen... *de ganse aarde* rust, de aarde is stil, de *mensen* maken groot geschal met gejuich, ook verheugen zich de dennen over u en de cederen van Libanon, zeggende sinds gij daar nederligt in uw vrede, *komt er ook niemand tegen óns op*, die óns afhouwe" (Jes. 14: 3, 7v.).

Ja de hele wereld is mede betrokken in de 'gelijkenis' van het boek Ruth. Daarom, span uw aandacht, scherp uw blik, spits uw oren. Want het lijkt niéts en dan ineens *lijkt* het op iets dat u maar al te bekend is en nochtans onbekend en wonderbaar.

[II] LOT, VERLATING EN LEIDING

1. *In de dagen, als de richters richtten, zo geschiedde het dat er honger in het Land was: daarom toog een man van Bethlehem-Juda, om als vreemdeling te verkeren in de velden van Moab, hij, en zijn huisvrouw, en zijn twee zonen.*
2. *De naam nu van deze man was Elimélech, en de naam van zijn huisvrouw was Naomi, en de naam zijner twee zonen was Machlon en Chiljon, Efrathers, van Bethlehem-Juda; en zij kwamen in de velden van Moab, en bleven aldaar.*
3. *En Elimélech, de man van Naomi, stierf; en zij werd overgelaten met haar twee zonen.*
4. *En die namen zich Moabitische vrouwen; de ene heette Orpa, en de andere heette Ruth; en zij bleven aldaar omtrent tien jaren.*
5. *En die twee, Machlon en Chiljon, stierven ook; alzo werd deze vrouw overgelaten, na haar twee zonen en na haar man.*
6. *Toen maakte zij zich op met haar schoondochters, en keerde weder uit de velden van Moab; want zij had gehoord in het land van Moab, dat de Here zijn volk bezocht had, gevende hun brood.*
- 7a. *Daarom ging zij uit van de plaats, waar zij geweest was, en haar twee schoondochters met haar.*

"In de dagen, dat de richters richtten, zo geschiedde het dat er honger in het land was." Ons verhaal speelt zich af in de tijd van de richteren, een tijdperk vol verschrikkingen, van intrige en hinderlaag en doodslag, van anarchie overal. Het goede land, overvloeierend van melk en honing, werd onveilig gemaakt door strooptochten van losse benden. Ook de minste schijn van een volkenrecht ontbrak | 30 | toentertijd, de meest elementaire eisen van eer en barmhartigheid werden naar de aard van Adams kroost met voeten getreden. Het was een barre tijd, als overal aanbreekt waar geen centraal gezag is gevestigd, gelijk in het China van heden, of op kleinere schaal in onze vaderlandse geschiedenis tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten, of in het Schotland van Maria Stuart en John Knox. Gods Woord was schaars in die dagen. Men hoort nergens gewagen van een profeet die orde bracht, zin las, toekomst schouwde in en achter het gebeuren. Het grootste deel van het Israëlitische volk, prijsgegeven aan willekeur en onrecht, zelf zich nauwelijks bewust van zijn roeping, begrijpt er eenvoudig niets van. Het zou ons niet anders vergaan als wij ervoor gesteld werden, wanneer wij als volk in het reïne moeste komen met zulk een verwildering, om die in overeenstemming te brengen met de onweersprekelijke beloften Gods: daarvoor zouden ons geloof en ons inzicht waarschijnlijk niet volstaan.

In die dagen 'speelt' het boek Ruth, dat dadelijk bij de aanhef met een enkele aanduiding vermeldt hoe Israël eraan toe was: "in de dagen, dat de richters richtten, toen was er een familie, die..." enzovoort, dat wil zeggen: onder dit alles gaat het leven gewoon dóór, men at en dronk en trouwde en stierf. Naast het drama (de strijd van de richteren, de willekeur waarmee ieder deed wat goed was in zijn ogen, en de honger die het land teisterde) was er de idylle. Dat betekent niet dat de politiek niet gewichtig zou zijn, evenmin dat de idylle hier een zorgeloos en smarteloos leven van particulieren omsluit. Want er wordt geléden in het gezin van Elimelech. En toch, is het geen tróóst dat de menselijke verhoudingen in heel hun menselijke aard naar voren komen en gezien worden in hun klassieke, hun blijvende karakter? Al is het zeer in strijd met de tijdgeest, het moet gezegd worden: *de politiek is er*

om de méns, niet de mens voor de politiek. We winden ons op over | 31 | 'Engeland' en 'Duitsland' en de andere 'grote mogendheden' als over goden, en in waarheid zijn het toch abstracta en de ménsen die in Sussex en in Saksen leven en werken, bidden en dromen, die zijn, als het erop aankomt, héél de werkelijkheid. Goethe heeft dit ook gezien: vlak naast en op de slagvelden van Europa, waar mens en dier in doodspijnen vergingen, trok de ploeg van de ongestoord voortwerkende landman door de aarde. En hij zag dat de veldslagen slechts incidenten zijn vergeleken met het leven van de boer. Ja dit is een stil geheim van het leven: wat er ook gebeurt, welke nood de mens moge aangrijpen en verbijsteren, door alle ramspoeden blijven de grote gestalten van het leven opgericht, de gedurige orde van zaaiing en oogst, van liefde en huwelijk, geboorte en arbeid wordt niet verbroken. Het noachitische genadeverbond met mens en aarde blijft van kracht.

“Men heeft den boer zijn hof verbrand
Zijn vrouw en os vermoord;
Dan spande de boer zichzelf voor de ploeg,
Maar de boer hij ploegde voort.

Napoleon ging de Alpen op
En zag den boer aan 't werk,
Hij ging voor Sint-Helena aan boord,
En de boer, hij ploegde voort.

...

Een stem sprak tot aarde, hemel en zee
En de boer heeft haar gehoord:
'Terwille van den boer die ploegt
Besta de wereld voort!’”¹³

Maar er is hongersnood in het land. Wij kunnen niet of nauwelijks afmeten wat dit voor Israël betekende. Dat was voor Israël immers heel wat anders dan onze crisis en malaise. De Schrift verbergt het donkere in het leven niet, ook dit donkere van Gods verborgenheid niet, toch maakt zij er geen ophof van. Er was honger, dat wordt gezegd op de toon van: het regende, of: het vroom toentertijd. | 32 | Niet: 'bakstenendik', niet 'met emmers', gewóón: daar was een regen, en daar was vorst – en daar was honger. Och, hoe diep is deze ingetogenheid, die de grote woorden mijdt – “waar telkens blijkt dat voor de meest ontstellende gebeurtenissen slechts woorden voorhanden zijn niet puntiger dan een vrachtrijders-potlood”.¹⁴ Het is immers toch niet te zeggen wat *dit* inheeft dat de dorre akker en het misgewas, niet hier of daar, maar over heel dit gebied rondom, het gebod, dat de mens leven, ja léven zal, ontkent en grimmig belachen. Daarom, het wordt maar heel gewoon gezegd en het erge is immers ook niet zozeer de honger, maar de honger in *Israël*. Arbeiden wil deze Elimelech, deze huisvader, voor zichzelf en voor zijn gezin, maar zijn arbeid levert niets op. De aanvechting gaat echter dieper: dat er óók in Kanaän, in het land van de Here, gebrek aan het hoogst nodige voedsel, ja honger kon ontstaan, kon de rechte Israëliet juist in de uren waarin hij gelóófde niet plaats, dat was voor Israël een raadsel, want het land Kanaän is eigenlijk *Eden*. Daarop rustte de belofte: het Paradijs zou

¹³ Slotregels van de 'Ballade van den boer' van J.W.F. Werumeus Buning. In: *Negen balladen*. Amsterdam: Querido 1935, 18vv. [2661]

¹⁴ Jac. van Looy: *De wonderlijke avonturen van Zebedeus*. Amsterdam: Van Looy 1910, 169. [2153]

wekeren. Met Abraham was de Here iets nieuws begonnen, Kanaän vervangt Eden zoals Abraham Adam vervangt. Dit land is het heilige (dat is: apart gezette, gewijde) land, waar God regeert in héél bijzondere zin, een land en een volk door God verkoren om een ideale samenleving te bouwen. Wij hebben dan ook goed vast te houden dat het in bezit nemen van het land onder Jozua en de Richters geschiedt ter wille van de *theocratie*, de rechte Godsregering. Daarom is de strijd van de richteren ondanks alle wereldse schijn een gééstelijk-politiek gebeuren, met het doel iets voorbeeldigs, een modelstaat, een Godsstaat op te richten voor de ogen van de volkeren, hun tot een getuigenis. Waar de goden heersen, daar heerst de willekeur, daar is het barnende geweld van de mythische monsters, maar de Here heeft Rachab, het oermonster, verslagen [Ps. 89: 1, Jes. 51: 9], | 33 | de chaos getemd, en één gebied verkoren om aldaar te 'wonen'. Hoe zou het anders kunnen zijn dan een land "overvloeiende van melk en honing" [Ex. 33: 3]? En zoals er eerst het Paradijs was en tóen de mens om de hof te bewaren, zo is er eerst het goede land en het wacht de rechte mens en de rechte orde. "Welgelukzalig is het volk, dat het geklank kent, o Here, zij zullen in het licht uws aanschijns wandelen, zij zullen zich de ganse dag verheugen in Uw openbaring, en door uw gerechtigheid zullen zij verhoogd worden" (Ps. 89[: 16v.]).

Een samenleving waarin God Koning is, is de laatste, diepste wens van de ware Israëliet. Dat is de zin van het boek Samuel en Richteren, die we gevoegelijk zouden kunnen noemen de *Politeia*¹⁵ van de oudtestamentische bedeling: een land waar de Wet van God als grondwet gelden zal, een volk tot Gods dienst bereid, een uitzonderlijk gebied, een vreugde van de ganse aarde. Hoor dat goed, en zit er niet aan te futselen met uw ja-maars: zó was het bedoeld en zó zou het zijn en zó geloofde het elk vroom gemoed.

En nu is er voedselgebrek in Kanaän, in dit gebied, dat bestemd is een nieuw Eden te worden. Daar komt de donkere schaduw van de nood, de zwarte vlerken van de hongerdood breiden zich uit over velden en schuren en huizen. Overal, in alle landen van het nabije Oosten was er bij tijden min of meer gebrek, doch Kanaän zou vol zijn van "het uitnemendste der eeuwige heuvelen" [Deut. 23: 15]. Zo komt de mens die gelooft in God en in Gods nieuwe land in grote geestelijke moeite. Want is dat niet als een ballingschap, terwijl ge in het land nog verblijft? Een verstoten-zijn van de dis in uw eigen huis? Een verworpen worden door de eigen hand die u uit Egypteland uit het diensthuis heeft uitgeleid? "Daarom toog een man van Bethlehem naar Moab". Een triest besluit om uit het Heilige Land te trekken – om den brode – naar een heidens, profaan land. De | 34 | ironie van het geval wil dat 'Bethlehem' bovendien 'broodhuis', graanshuur, betekent: uit deze vruchtbare streek, waar landbouw hoofdzaak is, te gaan naar het donkere Moab! Het klinkt als een spot van het Lot, uit het Broodhuis te worden verdreven, juist omdat er geen brood is, en te trekken naar het vlak over de grenzen gelegen Moab, waar de velden nooit Efratha genoemd zijn, omdat er minder water was, naar Moab, dat nota bene de tegenstander van Israël is van oudsher, om daar brood te vinden en als een Israëliet te moeten leven onder heidenen, bedoeïenen en fellahs, onder een volk dat hoewel van een stoere structuur, vreemd, ja vijandig is aan de ingetogenheid, de heilige tucht van zijn huis. *Daarom* ging hij! eenvoudig omdat het niet meer te houden was. Er schijnen geen bedenkingen of aarzelingen te zijn. Hiér is honger, daar is brood, daarom gaat hij met pak en zak over de grens, wég van de treiterende treurnis.

Wij zouden zeggen: er is ontrouw, ja verraad in, en het is bovendien een moedwillig zich in gevaar begeven. Want men aanbad in dit heidense land als hoofdgod Kamosj, een soort van Baäl, een regen- en onweersgod, die zegen bracht en het leven onderhield met zijn vrouw

¹⁵ Naar het gelijknamige geschrift van Plato (geschreven ca. 380 v.o.j.).

Asjera, de moeder-aarde, de moeder van het leven. Hemel en aarde paren met elkander op magische wijze voor de vruchtbaarheid van het land, hun daad wordt door de belijders van deze goden nagevolgd. In Moab leefden mannen en vrouwen met elkaar in het open veld, op de akker, om hemel en aarde tot voortdurende vruchtbaarheid uit te lokken en deze door vereniging naar het voorbeeld van de goden af te dwingen. De godsdienst van de verering van de natuurkrachten, van bloed en aarde, heerste dus. Ook bloeide daar de heilige prostitutie, waar in de tempels van de afgoden vrouwen in hun prijsgeving aan de vreemdelingen zich 'heiligden', waar in het heiligdom de geslachtskracht religieus werd gewijd en vereerd. | 35 |

Uit zulk soort land was Abraham indertijd *uitgetogen*. Naar dit land trok de man uit Bethlehem-Juda, hij en zijn huisvrouw en zijn twee zonen. "De naam nu van deze man was Elimelech", dat is: mijn God is Koning, de Führer, die voortrekt. Vader had hem die naam gegeven opdat de zoon een teken zou hebben. 'Mèlèch' betekent zoiets als Aanvoerder, Leider, bij de vertaling 'koning' moeten we niet te zeer denken aan 'rijk' en 'orde' en 'hofstaat'. De *Mèlèch* gaat vóór op het pad door de woestijn, waar eigenlijk geen paden zijn, hij is de goddelijke Gids in het onbekende, de getrouwe Gezel in het beloofde land. Kan Elimelech zo'n naam nu wel voeren, is die niet tot een bespotting, een aanfluiting geworden? Is 'mijn God' eigenlijk wel koning, de rechte leider, gids en gezel? Hoe de uiterlijke en innerlijke gesteldheid van Moab was, wist Elimelech. Hij zou uit het broodhuis, uit het koningsland wegtrekken naar het land waar de vreemde goden worden vereerd en aanbeden, de *Baälim*, die door Israël veracht werden. Werkelijk van-binnen-uit veracht? Dat is juist de vraag! De geschiedenis van Israëls verleidbaarheid spreekt andere taal, denk maar aan de gouden stieren te Dan en te Berseba [1 Kon. 12: 29], denk maar aan de Baälverering in Achabs dagen. De kinderen van Israël bezweken. Maar als ze bezweken zijn, telkens weer, kwam dat dan uit een tekort aan verachting? Of is er niet allerlei vorm van verachting die binding en lokking verraadt? Waar de innerlijke vrijheid ontbreekt, de lach, de humor van Jesaja (hoofdstuk 44) – die spot met de timmerman, die uit één boom hakhout maakt om een vuurtje te stoken én... een god om zich daarvoor neer te buigen – waar deze innerlijke vrijheid ontbreekt, daar is de verachting juist géén waarborg dat men niet zou kunnen bezwijken. En zo is het ongetwijfeld ook met Elimelech geweest. "*Daarom*" trok hij weg. Zie, die "verachte" god heeft de aarde vruchtbaar kunnen | 36 | stellen, maar Israëls God heeft het niet gedaan, de Here God, die in het eerste gebod alle andere machten uitsluit, opheft, heeft het afgelegd tegen de 'andere' goden. Daar hebt ge het! Als het om de macht gaat en de ervaring van de macht, wee wat is dan een tijd die geen tijd van de openbaring is, vaak een bittere tijd. "Als 'ze' de ganse dag tot u zeggen (wie? de mensen alleen, nee de dingen, de feiten! en de stemmen in uw eigen hart) "waar is uw God?" Kijk, *hier* moest Hij 'zijn', dat is: zijn daden doen, maar hier 'is' hij niet.

Het blijft een schrijnende tegenstelling: de god van Moab had voor brood gezorgd, de God van het Broodhuis, de God van Eden, laat Zijn land door een hongersnood teisteren, Jehova's regering heeft het in Kanaän niet kunnen redden! Het was begrijpelijkerwijs een grote aanvechting voor Elimelech dat hij moest gaan naar het land van die vreemde afgod, die vruchtbaarheid gaf, terwijl de God van Israël in gebreke was gebleven Zijn macht te openbaren, Zijn gelofte gestand te doen. De kwellingen krieuwen onder de hemel gelijk onder de hersenpan de wroetende gedachten. Ja, en zo viel het besluit – krachtens de structuur van het gewone leven. Heel het land walmdde onder de hitte van de verlatenheid. Vloog daar een engel? Kunt u dénken! Kwam daar een profeet aangeschreden? Geschiedde er een stem? Och kom! Dit is het gewone leven maar – houd op met uw dromerijen: dit

gewone leven is héél het leven. Dus moet de mens te rade gaan met zichzelf, zolang hij nog tijd heeft met de dood op zijn hielen.

Hoe moeten wij oordelen over het besluit van Elimelech? Was het een daad van geloof of *ongeloof*? Dat is niet zonder meer uit te maken, het is beide mogelijk. Hier past ons voorzichtigheid en bescheidenheid. Al te vrome lieden (die altijd alles weten!) hebben in de handeling van Elimelech dikwijls, in het voetspoor van de rabbijnen, een bewijs van ongeloof willen zien. Hij zou dan naar Moab | 37 | zijn getrokken om God te ontlopen, om daarmee de straf, die het oordeel van God (hier de hongersnood) tot op zekere hoogte altijd is, te ontgaan. Het omgekeerde is met evenveel recht vol te houden, men kan de vraag evengoed bevestigend beantwoorden en aanvoeren dat de uittocht juist een daad van gelóóf is, omdat de vader zich voor zijn gezin verantwoordelijk voelt en vertrouwt: ook buiten het heilige land is God Koning, ook buiten mijn land kan ik God dienen, God kan mij daar óók vinden, ook in Moab kan God mij spijs geven (hetgeen overigens voor de nationaal voelende gelovige van die dagen een zeer vreemde gedachte was) maar hoe het ook zij, dit zou toch stellig als een daad van *geloof* kunnen worden aangemerkt. Zijt gij zo zeker van niét?

Wanneer wij rekening houden met de toenmalige algemene opvatting van de volkeren, dat elk land zijn eigen god bezat, gebonden aan een bepaald volk en beperkt tot een bepaalde bodem, zonder gezag en macht op een ander gebied (het huidige Duitsland geeft ons hierin opnieuw aanschouwelijk onderwijs!), dan verschijnt de daad van Elimelech in een gunstig licht. Ging ook Abraham niet uit naar een ander land, in het geloof dat in het land dat Jehova hem wijzen zou, ook daar God de God, zijn God wezen zou? Denk omgekeerd aan Naäman, de Syriër, die na de genezing van zijn melaatsheid door Eliza, geen andere God dan de Here willende dienen, wat aarde van het land Israël meenam naar Syrië, omdat hij meende: bij de grond behoort ook een bepaalde god (2 Kon. 5: 1-27). Gaat Elimelech misschien heen in het vertrouwen dat zijn God juist *niet* aan de bodem gebonden is, belijdt hij misschien reeds de alomtegenwoordigheid van God, de vrijmacht van de Here, zag hij misschien juist dat zijn Mèlèch mee zou gaan in het onbekende land? Heeft hij wellicht als Mozes gebeden: Here, indien Uw aangezicht niet medegaan zou, zo laat ons | 38 | van hier niet optrekken? [Ex. 33: 15] En heeft hij een gunstig antwoord ontvangen? Heeft hij uit het gewone leven opgezien naar Gods grote daden van weleer, in Egypte, in de woestijn? Waarom zou dat uitgesloten zijn?

Sommigen van u kijken me – of verbeeld ik het me maar? – enigszins ontsteld aan. Prachtig, als u maar ziet dat het zo eenvoudig niet is als het op het eerste gezicht scheen. En – dat is belangrijker – hebt gij het reeds herkend, het gewone leven! nietwaar? uw eigen leven met zijn onopgeloste, misschien onoplosbare vragen. Intussen willen we wel wat lager bij de grond komen en het geval zo plat mogelijk opvatten. U zult zien, dan blijft het in wezen hetzelfde, u zult ook dan geen vonnis wagen.

Mogelijk heeft Elimelech ertegen opgezien om zich in Bethlehem op geringer voet in te richten en zich te bekrimpen. Wij weten de reden van de landverhuizing niet. Wel lijkt het waarschijnlijk dat hij tot de meer welgestelden behoorde. Wij weten bovendien dat hij maar een klein gezin had. Misschien was hij overgevoelig, zoals men meer ziet bij door het leven verweerde lieden, voor tegenslag. Het forensen buiten de stad van de arbeid om hogere belastingen te ontgaan, de kapitaalvlucht die vaak niets meer of minder is dan een verraad aan de natie zijn overbekende voorbeelden van deze zelfbeveiliging van degenen die reeds overvloedig bevoorrecht zijn. En op de rand van de guldens blijft gegrift: “God zij met ons”, zoals Elimelech zich onwrikbaar heeft voorgesteld aan de vreemden met zijn naam: “mijn-God-is-Koning”. Jawel, dat zou ordinair genoeg zijn en de glans zou van Elimelechs besluit

wel helemaal af zijn, maar de objectieve vraag blijft toch: waarom is er honger? Laat het wat mij betreft een slappeling zijn geweest, wie gaat er niet aan de haal voor de muil van de honger? U zegt: er waren anderen, ten slotte allen die meer of min honger leden. Maar ik vraag: waarom bléven zij, werkelijk uit ge | 39 | hoorzaamheid, uit trouw aan het heilige land? En als we gek en slecht doen met onze guldens, is daarmee het randschrift onwaar geworden of herroepen? Waarom zou dan Elimelech de zin van zijn naam herroepen, door deze noodsprong door deze (meer of min) geboden vlucht? Een tegenstrijdigheid is er, o zeker, maar is die enkel schuld, is het niet ook eenvoudig – daar gaan we met onze sentimentele eenvoudigheid! – *lot?*

Nog eens, was het opbreken van deze man een daad van geloof of van ongeloof? Hierop is van ons uit geen antwoord te geven, we moeten het althans voorlopig in het midden laten, het komt ons in elk geval niet toe te oordelen vóór de tijd. Zie, de Schrift laat zulke vragen gaarne open. Is de zin van dit gedeelte van het boek Ruth, en is ook de achtergrond van het ganse boek niet juist dit: wij weten in het tegenwoordige zo weinig. De dramatiek van het leven ligt daarin dat wij oordelen en niet kunnen oordelen. De dubbelzinnigheid van alle menselijke handelen treedt ook hier aan de dag, het zwijgen van de Schrift is een aanwijzing van de onmogelijkheid voor ons om – vroom of onvroom – met de eindeloze verwikkeling van het leven voor ogen, van te voren te oordelen over de daden van onze naaste. Wie zal de afdwalingen verstaan? Wij hebben ons niet alleen in bepaalde gevallen, doch überhaupt van oordeel te onthouden over de mensen, vooral indien hun handelingen, wat er ook verder tegen moge pleiten, mogelijk toch in het geloof geschieden. “Zo dan een iegelijk mens zij ras om te horen, *traag om te spreken*, traag tot toorn” (Jac. 1: 19). Laten onze woorden weinige zijn (Pred. 5). Leerzaam is het een ‘ongelovige’ als Van Looy mild te zien glimlachen over de ‘religieuze’ vermaning van Van Eeden: “laten onze zielen blank” – “zullen wij het ooit kunnen? och onze arme lei door zoveel meesters beschreven, vol knoeien en vingervegen gebleven... laten | 40 | onze zielen blank... och, heer, heer waar is de spons uwer deernis... zullen wij ooit hebben de onbewolktheid van het gezicht? we voelen toch onze blindheid... we lopen in een sneeuwig land, we staren de aardse eindeloosheid aan... en we zien niets dan de Himalaya van het sneeuwvlokje dat zich kleefde tegen het brilleglas voor onze bijziende ogen”.¹⁶

“En de naam van zijn huisvrouw was Naomi”. Hier is sprake van een monogaam huwelijk. ‘Naomi’ betekent de lente¹⁷, de liefelijke, en ze is de “zijne”, zijn éne. “En de naam van zijn twee zonen was Machlon en Chijlon, Efrathieten van Bethlehem-Juda”.

Het zijn onduidelijke namen, waarvan de betekenis niet recht weer te geven is, doch in elk geval waren de zonen in Bethlehem geboren en getogen. Zo gaan ze daar: ‘Mijn God is Koning’ en ‘Lentelijk’, op reis met hun twee jongens, naar den vreemde, om den brode. Het waren Efrathieten, dat wil zeggen ze waren uit de streek van Efratha afkomstig. Of dit nog iets zeggen wil over hun stand en positie weet ik niet. Ze gaan van de velden van Efratha, waar eens de hemelse zang van de engelen tot de verbaasde herders zou klinken, naar de ‘velden’ van Moab, waar sinds mensenheugenis in wilde riten de God van bloed en bodem werd vereerd. De jongens, schat ze 17 jaar, gaan de grens over, allicht zonder veel besef van de mogelijke gevolgen en minst van al zullen ze het nieuwe land, ook maar in het

¹⁶ Jac. van Looy: *Zebedeus* (1910), 14. Zie voetnoot 14.

¹⁷ Het woord ‘lente’ valt veelvuldig in deze tekst, vaak als metafoor voor de wending die zich in het vervolg van het geschrift in het leven van Naomi en Ruth voltrekt. Waar M het dikwijls heeft over ‘nieuwe lente’ zal hij eerder aan deze betekenis van de naam Naomi (de ‘nieuwe Naomi’) hebben gedacht dan aan de eerste regel van het beroemde gedicht ‘Mei’ van Herman Gorter uit 1889: ‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid’.

voorgevoel, tegemoet gegaan zijn als hun laatste rustplaats. Tussen het kinderspel en de dood ligt voor hen de episode ‘Moab’, en het is heel het leven dat hun nog rest. “Zij kwamen in de velden van Moab, en bleven aldaar.” Er wordt geen plaats van vestiging aangegeven, ze kwamen in “de velden”. Het leven was daar heel anders dan in hun geboortestad. Ze hebben misschien eerst zo’n beetje bedoeïenenachtig als nomaden geleefd in tenten, | 41 | hier en daar een tijd blijvend en weer voorttrekkend. En zij *bleven* er hangen, ook toen de honger in Kanaän over was. In dat woord ‘bleven’ zit uitgedrukt dat Elimelech met de zijnen dus ook terug hadden kunnen gaan. Zou het dan toch een zich onttrekken geweest zijn aan de Hand die zwaar drukte op anderen, op de thuisgeblevenen? De honger in Juda was voorbijgegaan, althans in zijn ergste vormen, en toch dént hij er niet over óp te breken. Een veeg teken: als het heimwee sterft!

‘Mijn-God-is-Koning’ bleef onder de scepter van een andere god, niet onwillig, niet zó dat hij “zijn rechtvaardige ziel kwelde”, gelijk van Lot gezegd wordt (2 Petr. 2: 8). Sterk werd hij in het dragen van de tweespalt, in het ‘combineren’ en in het ‘verzoenen’.

Zo rijst opnieuw de twijfel of Elimelech wel in geloof gehandeld heeft. We kunnen thans de vraag iets scherper beantwoorden: hoe kwam hij ertoe? Was het niet tóch ongeloof dat hij uit zijn land trok, want zie, er staat dat hij in Moab ‘bleef’, allicht met geen ander motief dan: waar een mens het goed heeft, daar is zijn vaderland. Toen onze landverhuizer in Moab aankwam, zal hij zich eerst wel ellendig en ontworteld en wat onwennig hebben gevoeld. Gods volk heeft gebrek en het gevloekte Moab baadt in overvloed, het schrijnt eerst in het begin, maar later niet meer zo erg. Van lieverlede heeft hij zich ingeleefd in het vreemde land, hij is zo blijven hangen, heeft zich *ingeburgerd* en berustte in het lot. De stem die in hem sprak: keer terug, wordt stiller en stiller, om eindelijk voorgoed te zwijgen. Ik zie ze zitten, de hele familie uit Efratha, aan een andere Eufraat, een andere vruchtbaarmakende rivier stroomde langs huis en erf. *Ubi bene, ibi patria*. Ze bleven overzomer en overwinteren.

Veracht het niet, oordeel niet uit de hoogte, want de welvaart is een echte Klaas Vaak, voor wie ook úw geestelijke oogleden niet veilig zijn. Maar, indien Elimelech in uiterste | 42 | nood, in gewetensconflict, met beroep op Gods alomtegenwoordigheid is uitgetogen, dan zou het verlangen naar de heilige erve opnieuw zijn opgestaan in zijn hart, want slechts vanuit de bijzondere tegenwoordigheid is het mogelijk in de algemene te geloven.

“En Elimelech, de man van Naomi, stierf; en zij werd overgelaten met haar twee zonen”. Zulk sterven is voor Elimelech donker geweest en voor zijn volgzaam gezin eveneens. De Schrift verbergt het donkere van het leven niet voor ons, maar ze spreekt er toch niet zo breed over, er wordt niet die nadruk op gelegd, die wij wel zouden wensen en verwachten, *behalve* wanneer de dingen die de mensen overkomen een geestelijke aanvechting worden, als bij Job, als bij David, wanneer Bathseba’s eersteling sterft, als bij Hizkia, wanneer zijn leven als een weversweb zal worden afgesneden.

Elimelech is betrekkelijk jong gestorven. Is dat erg? Jazeker, maar wij moeten niet gaan overdrijven — alsof door het doodsbericht de ‘grenzeloze’ ellende van dit en zo menig mensenleven wordt bekroond. Hij heeft ongetwijfeld ook veel moois in zijn leven ontvangen, die ellendige uittocht uit Bethlehem is niet alles geweest, hij heeft allereerst in zijn geboortestadje als kind gespeeld, hij maakte allicht een zonnige jeugd door, en in elk geval deelde hij in de vreugden die elke jeugd worden geschonken, hij heeft de hoge dag van zijn bruiloft met Naomi genoten, kreeg vol huwelijksgeluk toegemeten, ontving de zegen van zijn kinderen — het geluk wordt niet gemeten met kalendermaat maar gewogen, en wie weegt er ten slotte de diepe en onvergankelijke heerlijkheden van de kindertijd, alleen nog maar van

de kindertijd – ik spreek vanavond in een slap taaltje, maar al ging het beter, voor de heerlijkheden van elke kindertijd ontglieden ons de vergelijkingen. De grote schaduw van zijn sterven valt eigenlijk meer op zijn gezin, dat overgelaten | 43 | werd, dan op hem zelf. Pijnlijker was dit weggerukt worden voor de weduwe en de twee jongens. Het gemis is voor de levenden. Aan hen de taak ermee klaar te komen.

Nu komt de grote ommekeer, de noodlottige beslissing. Als vader er niet meer is, dan "nemen de jongens zich Moabitische vrouwen". Ze namen zich *heidense* vrouwen, en dat nog wel uit het zozeer afgodische Moab! Vergeet niet dat het primitieve leven totalitair is, zodat geen mens, geen man en nog minder een vrouw zich onderscheidde van het algemene levenspeil, zich afzijdig hield van de dienst van de communale goden. De zonen bleven niet bij moeder, maar ze bleven ook niet bij Moeder Thora, die reeds in Deuteronomium 7 de gemengde huwelijken had verboden, ze versmaadden de Wijsheid die roept aan de poorten (Spr. 8: 3), ze kregen eigen zorgen bovendien. Ja, wat zouden ze ook anders! Ach, ze hebben in de stijl van vader gezegd: we hebben hier nu eenmaal onze boterham, als het elders beter is trek ik uit mijn eigen land weg, het is hier nog niet zo kwaad, en we kunnen toch niet ongetrouwd blijven! Ja, dat is het erge, dat de grenzen uitslijten. Bij deze twee huwelijken moeten wij ons allicht geen extatische liefde, als waarvan Romeo en Julia ons het klassieke voorbeeld geven, voorstellen, al is het wel denkbaar dat de vrouwen door deze verbintenis in de sfeer van Israël enigermate werden overgebracht. Evenwel zal die 'sfeer' op zichzelf niet opgewassen zijn tegen de heerschappij van de god die het land en al zijn bloeisel met zijn magische macht bestrijkt.

Wanneer het 'gewone leven' niet meer in de afglans van de Openbaring ligt, dan is dit op zichzelf een geweldige verzoeking tot heidense vroomheid. Zeker, in die afglans wordt het gewone van het leven des te bitterder en een spoorslag tot ongeduld, maar zonder die afglans, als het leven schijnt in *zichzelf te rusten*, zal de godsdienstige behoefte, die nu eenmaal in ons leeft, het bestaande gaan | 44 | vereren als het ware, als het goddelijke. Kunnen wij nog iets navoelen van de oneindige bekoring die afstraalt van het heidendom, van die donkerglanzende vrede, van de natuur. Heidendom toch is allerminst 'goddeloosheid', het is een diepe en onuitroeibare eerbied voor het *Zijn*. Het zal niet lang meer duren en dan zal de massa onder de bekoring komen waarvan tot voor kort alleen eenzame intellectuelen spraken. "Waarom Gebhart nu de Babyloniërs boven alle andere oude volkeren voortrok, was niet gemakkelijk in te zien. Misschien stond dit daarmee in verband dat hij een voortreffelijk kenner van de Bijbel was en hem telkens weer erbij haalde. Vooral de geschiedenis van Achab en Izebel in de kroniek der Koningen lag hem na. Zelfs ging hij zich te buiten aan de stoute bewering dat de wereldgeschiedenis misschien een heel andere loop zou hebben genomen wanneer de Babylonische prinses Izebel... niet door de onsmakelijke profeten overwonnen en aan de honden voorgeworpen was. Izebel, dat was het schone Babylon, de zoete Astarte-dienst, de meest verheven liefdesreligie die ooit had bestaan, mild, blijmoedig, duiven wijdend, drift aanvaardend. Wie weet hoe het gelaat van de tijd er thans uit zou zien, wanneer Babylon, wanneer Izebel, wanneer de liefdesgodin Astoreth niet voor Israëls God het onderspit hadden gedolven. Doch wat te doen! Astoreth en haar liefdesreligie waren overwonnen."¹⁸ Mild, blijmoedig, drift aanvaardend... wie voelt zijn hart niet opspringen als bij de komst van een goddelijke lente? Nu, dan hebt u hier in dit christelijke zaaltje misschien voor het eerst iets gevoeld van de bekoring die het heidendom heeft voor de ziel en dan weet ge iets van wat er door deze jonge mannen Machlon en Chiljon is heengegaan.

¹⁸ Onbekend wie hier wordt geciteerd.

“De een heette Orpa, en de andere heette Ruth; en zij bleven aldaar omtrent tien jaar.” De naam ‘Orpa’ herinnert aan een stam die ‘nek’ betekenen kan. Mogelijk | 45 | is deze naam later met de vrouw verbonden, een aanduiding van een bepaalde figuur in het toneel: het ‘stijfkopje’.¹⁹ En de naam ‘Ruth’ – in strikte zin is het niet te bewijzen, maar wij wagen het te veronderstellen dat het ‘Roosje’ betekent. Ook deze naam kan van latere vinding zijn. Hier valt ons de herhaling van het woord ‘blijven’ op. Het was best om uit te houden in Moab, het is een goed land, daar mag je geen kwaad van spreken – Vóór Efratha's arme velden weer voor hen gingen spréken, hebben ze in dit ‘goede land’ hun eind gevonden.

“En toen”... ja, toen – het gaat bijna in één adem door, van bruiloft tot begrafenis – “stierven die twee, Machlon en Chilon óók”. “Alzo werd deze vrouw overgelaten, na haar twee zonen en na haar man”. Donkere raad van de Here, dat deze twee spruiten uit Bethlehem moeten vergaan in het vreemde land! Waar is God in dit gebeuren? Heeft hij bemoeienis met die drie achtergelaten weduwen? Hebben wij hier enkel te zien dat de mens, zijn oordeel ontlopend, het oordeel in de armen loopt, dat de Almachtige deelt waar wij menen onszelf en ons goed te vermenigvuldigen? Zou het wijs zijn op dit éne veld te staren en te vergeten *dat er andere delen van het Rijksgebied zijn*, die door de wenk van de scepter van de Koning met deze verloren post in stil verband staan? Ja, misschien is God al bezig Boaz zó te leiden, zijn hart zodanig om te vormen en te verdiepen dat hij ongehuwd bleef. Boaz begreep er zelf allicht, evenmin als de bewoners van Bethlehem, iets van dat hij, de vermogende man, ontsproten uit de voornaamste stam van Juda, geen vrouw ‘kon vinden’. Waarom voelde hij er niet voor een huwelijk aan te gaan? Dat ging tegen de overlevering van Israël in, trouwens nergens in het oosten blijft de mens anders dan bij hoge uitzondering ongehuwd. Heerlijk dat het gewone leven voor onze gewone ogen nog wemelt van zulke simpele onbegrijpelijkheden, waar | 46 | méér achter zit. “Waaróm is voller dan dáárom; een vraag is komend vaak uit ‘s hemels overvloed, het antwoord meest een stip, die tikkelt op een ruit.”²⁰ Welke invloed had dit drievoudige afsterven intussen op Naomi? Ze besluit tot de terugkeer. “Toen maakte zij zich op met haar schoondochters, en keerde weder uit de velden van Moab; want zij had gehoord in het land van Moab, *dat de Here Zijn volk bezocht had*, gevende hun brood.” Had dan tien jaren achtereen de hongersnood in Israël gewoed? Dat is niet denkbaar, maar nu Naomi alleen is overgebleven wordt ze opmerkzaam dat daar nog het land Kanaän was, Gods erve, pas toen herinnerde ze zich dat ze nog een eigen volk had, en dat in Kanaän weer overvloed heerste. Eerst nu dringt het tot Naomi door dat het onder haar omstandigheden toch het eenvoudigste is om naar Juda “weder te keren”. Er was geen enkel motief langer in Moab te blijven, waarom waren ze eigenlijk niet éérder op het plan gekomen?

Komt dat niet vaak voor in een mensenleven dat men zich afvraagt: waarom kwam ik er niet éérder toe?

De ontzaglijke overmacht van de traagheid mag ons wel eens klaar voor ogen staan en ons ontstellen. Elk wezen tracht in zijn bestaan te volharden en het went met een groot gemak aan bijna elke vorm van bestaan. En – raadselachtig – het wordt wakker en weet ineens niet meer waarom het zo gewend is geraakt.

De Here had Zijn volk ‘*bezocht*’ gevende hun brood: niet alleen was de hongersnood voorbij, maar voedsel was er weer ruim toegemeten. Zou Naomi wél waarlijk terug zijn gegaan als ze niet stellig wist dat er zulk een overvloed in haar land bestond? Was haar beslissing ingegeven door geloof of was het een bloot-menselijke berekening, ongeloof derhalve? Waarop rustte zij? Al wijst de Schrift op het brood-motief, wij hebben te bedenken dat het ook zó een waagstuk blééf

¹⁹ ‘Stijfkopje’ (*Der Trotzkopf*) is de hoofdpersoon van een serie vertaalde jeugdboeken van de Duitse auteur Emmy von Thoden en later haar dochter Else Wildhagen. In het Nederlands verschenen vanaf 1893.

²⁰ Van Looy: *Zebedeus* (1910), 169. Zie voetnoot 14.

om na zo | 47 | vele jaren van vervreemding zich opnieuw in Bethlehem te vestigen, want het volk had weliswaar brood gekregen, maar zij, zou er voor *háár* wat te verdienen zijn? En toch: Naomi gaat, ze laat haar man en zonen op het vreemde kerkhof achter, en keert haar aangezicht naar het Heilige Land. Als een ruïne ligt het verleden, omwoekerd van Moabs machten en driften. Maar zij, zij zal opstaan en tot de vaderlijke erve gaan, en zij zal zeggen – ook al is het waar dat ze ging omdat ze gehoord had van het brood dat er nu was – zij zal zonder woorden zeggen: Here, ik heb gezondigd, maar geef mij een plaats op de oude, de gewijde akker.²¹ Zo zouden wij het willen zien en zo mogen wij het zien, ook al hebben wij nog zoveel reserves en bedenkingen. Het gebeurt, het voltrekt zich: zij gaat! – “hoeveel huurlingen mijns vaders hebben overvloed”...²² Waar berouw? behoefte? heimwee? wat is het?

Het was nu in elk geval naar den vleze goed in Israël te zijn, maar is deze uitwendige voorspoed het doorslaggevende moment geweest? Speelden andere, diepere oorzaken geen rol in haar besluit? Wij staan nogmaals voor de dubbelzinnigheid van het leven die ons reeds eerder tegemoet trad. Ook hier kunnen wij, evenmin als bij de vlucht van Elimelech, met zekerheid uitmaken of geloof dan wel ongeloof haar gedreven heeft. Eén ding moet ons duidelijk zijn: al deze roerselen van het mensenhart zijn uiteindelijk aan ons oordeel onttrokken. Over het geloof van de mens en de rechtmatigheid van zijn handelingen oordeelt de Here, wij moeten er met onze eigenwijze handen afblijven, al kunnen wij het ons zelf en een ander soms niet besparen de *vragen* te stellen waaruit blijkt dat wij twijfelen of wat daar gedaan werd in *bewuste* verantwoordelijkheid voor God gedaan werd. Het behoort tot het gewone leven te leren om zulke onzekerheid te dulden. “Een ieder zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd.” [Rom. 14: 5] “een ieder van ons staat en valt zijn | 48 | eigen Here.” [vers 4] Dan zal ook een ieder weten (want dat is de keerzij), dat hij (en de ander) telkens méér zegt dan hij zeggen kan, en meer doet dan hij uit eigen kracht zou kunnen doen, en gaat waar hij gaan moet, hoewel zijn hart gedeeld was en er maar een klein begin te bespeuren valt van wat gehoorzaamheid zou kunnen heten.

“Daarom ging zij uit van de plaats, waar zij geweest was, en haar twee schoondochters met haar.” Zo gingen drie weduwen tezamen op reis, in zekere eensgezindheid. Naar de motieven van het meegaan van de twee jonge vrouwen moeten we weer raden. Het is zeker niet iets vanzelfsprekends. Het is wel een bewijs dat in de familie van Elimelech niet een volk gekweekt was waarvan Juvenalis’ bekende spreuk geldt, door onze Vondel aldus vertaald:

“Het vollek, vol bekommelingen,
Begeert slechts tweederhande dingen:
Dats brood, tot voedsel van het lijf,
En schouwspel, tot zijn tijdverdrijf.”²³

Op zichzelf kon Kanaän, al had de crisis er opgehouden, niet mooier, beter, veiliger zijn dan Moab. Er moet een hoger drijfkracht, verlangen, vermoeden aan het werk zijn. De dingen hier en ginder, de omgeving en de verte wisselen van kleur. Ginder ligt het land waar Machlon en Chiljon kind zijn geweest, waar ze om zo te zeggen hun naam gesneden hebben in de bomen met een onhandig jongensmes, en waar ze hun eerste gebeden gezegd hebben in de paarse nacht tot Hem van wie geen gesneden beeld of gelijkenis mag worden gemaakt.

²¹ Verwijst naar de gelijkenis van de verloren zoon, Lukas 15: 18.

²² Idem, vers 17.

²³ Joost van den Vondel: ‘Uit Juvenaal’. Vondel (1937), 985. Zie voetnoot 6.

Het mee optrekken van deze Moabitische vrouwen naar een hun vijandig gezind land duidt ook op een goede verstandhouding tot de... schoonmoeder! die niet alledaags is, die ongetwijfeld (zelfs onder ons) weinig wordt aangetroffen. Er moet een warme toegenegenheid zijn geweest voor de aantrekkelijke, wijze en vrome vrouw. Laat ons nog eens met nadruk zeggen dat wij deze ziel | 49 | kundige vragen niet stellen, om een eenvoudig gegeven op te vijzelen tot een diepzinnig drama, niet uit interessantigheid, maar om u te herinneren: juist het zogenaamde 'gewone' leven is gebouwd op een *spanning* van beweegredenen. De goede smaak van het gewone leven is te danken aan een vergelijking met de ellende van het boze én van het duffe dat ons tegemoet slaat uit de eigenwillige wegen van de mens. Er is gezegd:

“Wij leven allen in 't wonder,
als wie slaapwandlend droomt te waken
lopen we ons droomwijs wijs te maken,
dat 't leven gewoon is
maar 't is bijzonder.”²⁴

Als we nu maar begrijpen dat het bijzonderste van het leven telkens weer dit is dat juist het gewone zijn bijzondere diepten opent. Zie uw eigen gewone dagen erop aan: de dingen zijn niet wat zij schijnen. Vanuit de herinnering van de openbaring weten wij dat géén tijd van God verlaten hoeft te zijn. De Here is nabij.

Er valt echter méér van te zeggen, in dit meegaan is iets geheimzinnigs aan het werk! Het is niet alleen een goede verstandhouding waarvan tussen deze drie weduwen sprake is, in haar trouw treedt een diepere, ongewone gehechtheid aan de dag. Het zou immers heel begrijpelijk zijn geweest indien Orpa en Ruth in hun eigen land waren gebleven, maar hier is op bijzondere wijze een aantrekking tot een ander mensenkind aanwezig, die verre uitgaat boven het normale peil, die niet vlak is, waarin iets verhevens zit. Was deze genegenheid gegrond in bewondering voor Naomi's 'geloof'? Het meegaan zal ook wel daardoor beïnvloed zijn. Het is een factor geweest die meesprak dat Naomi 'vroom' was, ondanks haar geestelijk verval toch een getuige bleef of als getuige gezien werd, anders had Ruth later niet de woorden tot haar kunnen richten: “uw God is mijn God”. | 50 |

Toen ik zocht naar een hulp om voor u het beeld van Naomi te verlevendigen, viel mij dit vers van De Mérode in:

“Zij ging zoo rustig door de jaargetijden
Des levens, of het altijd winter was
En avond...

Zij werkte zonder weerzin of verblijden:
Boende het huis en zeemde 't vensterglas;
Bereidde 't maal en deed de groote wasch
En liet zich roerloos in den slaap verglijden.

Zij wist van vreugde niet, bedwong gewezen,
Maar louter, als een zacht patina scheen
Iets zilverigs om haar eenvoudig wezen.

²⁴ Uit de derde van 'Vijf idyllen' van Albert Verwey. In: *Verzamelde Gedichten*. Amsterdam: Versluys 1889, 235.

Zij was zoo zuiver en zij deed zoo klaar
Alsof ze één van Gods milde handen waar',
Druk bezig om de wereld te genezen."²⁵

Maar tóch levert dat alles voor de jonge vrouwen nog niet voldoende termen op hun eigen land en de godsdienst van hun vaders te verlaten en zich te wenden tot een land en een volk dat hen zeker niet met open armen zou ontvangen, behorende zij tot de ervvijanden van Israël. Want al moge Naomi een zeer vrome vrouw geweest zijn, een toonbeeld van *geloof* was ze stellig *niet*, daar mankeerde wel iets aan. Immers ze was door de slagen van het lot tot zulk een graad verbitterd dat ze straks bij terugkeer tot de heilige erve niets anders weet te doen dan haar liefelijke naam te verloochenen: "noemt mij niet meer Naomi", zo heet ik niet meer, "noemt mij Mara" (1: 20), de bittere, de verbitterde. Deze uitlating is menselijk, eerlijk en wat men maar wil, maar zij wijst niet op diep geloof.

Maar zie, er geschieden buitengewone dingen in het gewone leven. Boven al ons beseffen uit, van hogerhand.

Dat die heidense vrouwen mede-optrekken en uit haar land geestelijk werden heengedreven, is wezenlijk aan | 51 | iets anders te danken, namelijk aan de *LEIDING VAN DE HERE*, die natuurlijk ook wel moeders aantrekkelijkheid en sympathie en wat men haar vroomheid noemen kan in Zijn dienst heeft genomen om de anderen tot dit besluit te bewegen, hoewel Naomi's geloofsbezit voor haar zelf misschien betrekkelijk weinig betekende en er van haar geloof nog maar een schaduw was overgebleven. Nee, het is niet zozeer de liefde tot Naomi geweest die de twee heidense vrouwen heendreef, het was geen menselijke trouwhartigheid die het wonderlijke besluit deed nemen, maar het is aangedreven, uitgewerkt door het *WOORD VAN GOD*, dat in de velden van Moab, vanuit Elimelechs tent, heeft geklonken. De zwakke 'sfeer', op zichzelf niet opgewassen tegen de totalitaire 'heerschappij' van Kamosj, is sterk gemaakt en weerbaar door de bemoeienis van Hem die zich pleegt te verbergen in de schijn van het onaanzienlijke en die woont bij een arm en ellendig volk, dat uit zichzelf altijd dwaalt.

Er is in deze levens werkzaam de objectieve leiding van het Woord, het *PLAN VAN DE HERE*, dat de onbewust-dorstige harten leidt tot de waterbeken, hen samenvoegend, samenbrengend tot één Gemeente, tot een kiem en kern van de kerk. Ondanks de ontrouw, de verwarring van het geweten, de slordige levensstijl van Elimelechs gang is hier een cel gebouwd van Israëls lichaam.

Ik zou niet graag beweren dat de kerk – naar de regel van "nood leert bidden" – de ellende van het leven, het gebrek aan het dagelijkse veronderstelt, maar ik geloof wel dat wij zeggen mogen: de Kerk veronderstelt het 'gewone leven', dat wil zeggen het gegeven leven moet niet kunstmatig worden vergoelikt en verguld, wil er – menselijkerwijs gesproken – ruimte zijn voor de hulp van de Here, voor de leiding van het Woord, voor de openbaring van de Mèlèch. Wanneer wij terugzien in ons leven, dan merken we wel: juist met het onschijnbare heeft God iets gedáán. | 52 |

Wat zou het helpen als alle mensen overvloed genoten in welvaart en vruchtbaarheid? Dat geeft op zichzelf aan het leven nog geen zin. Al baadden alle mensen in weelde, daarom was de wereld nog niet goed. Het licht en de redding van het leven moest voor de volkeren komen uit de overvloed van Gods belofte, die zich heeft gebonden aan de heilige plaats, niet

²⁵ 'Sonnet' van Willem de Mérode, in: *De donkere bloei*. Amsterdam: Holland 1926, 59. De niet opgenomen regels luiden: "En avond, en zij bij 't haardvuur las / Van eigen leed dat andren moesten lijden."

opdat daar nu voor een tijd ‘overvloed van brood’ was, maar omdat de Here in Zijn vrijmachtigheid zich daar beliefd te openbaren. Hierdoor worden Orpa en Ruth getrokken tot Bethlehem, vooral hierdoor (en niet alleen door de aantrekkelijkheid van Naomi) worden ze opgewekt om... ‘weer te keren’ tot de heilige erve, alsof het *hun* erve was, het hun bestemde deel en lot.

Er is in deze terugkeer sprake van een nog hogere leiding (als wij weer even op de zin van ons boekje mogen vooruitlopen): niet alleen komt de heidense Ruth tot Israël, maar zij is door deze hogere leiding geroepen om uit haar schoot mede het heilige zaad voort te brengen. Zij mag de lijn van de geslachten voortzetten waaruit eenmaal de Messias, Gods Zoon geboren zou worden. Zij werd aangewezen om mee te ‘bouwen’ aan het Huis van Israël. Het laatste woord van ons boekje klinkt dan ook als een machtig, samenvattend slotakkoord, het wordt uitgestoten als een jubel: *DAVID!* Het laatste vers van Ruth luidt: “En Boaz gewon Obed, en Obed gewon Isai, en Isai gewon... *David*”, de belofte en het onderpand van het Rijk, van “de gewisse weldadigheden” (Jes. 55: 3). In de gang en strekking van dit geschrift ligt een grote tegenstelling met het boek Ezra, dat het absolute verbod tot het sluiten van een gemengd huwelijk had uitgevaardigd. [Ezra 9] Wat wil deze tegenstrijdigheid in de Heilige Schrift ons zeggen? Dat het weer niet klopt en dat wij daarom niet in het Woord kunnen geloven? Het verkondigt ons: waar wij gebonden zijn, is nochtans God niet | 53 | gebonden, Hij bindt zichzelf niet aan het volk Israëls, en zo komt in Mattheüs 1 ook Ruths naam voor in het geslachtsregister van de Messias, zij de gewoonste bijkans tussen al de gewone en de enkele buitengewone mensen, zij van heel ver gehaald en van niets begonnen, haar leven een nietig beekje in het geweldige stroomgebied met zondvloed en aardverschuivingen zonder tal, zie haar, wier leven gewoon was en het was bijzonder, bijzonder gemáákt van hoger hand!

Ruth, ‘de Moabitische’, de vrouw die niet anders dan met deze smadelijke, tegelijk van te voren stil-triomferende neventitel in ons boekje wordt vermeld, zij die eens diende de god van de heidenen in het zwoele land, waar hemel en aarde met elkander paarden in eeuwige vruchtbaarheid²⁶, waar in de tempel de wellust werd vereerd, Ruth, die zich voor de gruwel van de afgoderij had gebogen, Ruth staat daar opgenomen in de galerij van vrouwen, stammoeders van de Messias, naast Sara en Rachel, maar ook naast Tamar en Batséba en met Rachab de hoer, het ‘heilige’ geslacht naast het ‘onheilige’ geslacht, de Israëlitische met de heidense vrouwen, beide door God de Here uitverkoren – op grond van Zijn eeuwig Raadsbesluit – het volk Israël en de heiden-volkeren (de *gojim*) daarmee tezamen brengende, om Hem te ontvangen Die onze hoop, onze grond en onze zaligheid is. Hij heeft onze zonden op zich genomen, Hij heeft de zonden gedragen van die heidense vrouwen en niet minder de zonden van die vrome vrouwen. Hij die na hen gekomen is, is vóór hen geworden, want Hij was éér dan zij. Hij, het Licht van de wérelde, is vóór ons lichten en vóór ons donker, Hij was het waarachtige Licht, dat verlicht een ieder mens komend in de wereld. Zijn werk is een eeuwig werk, dat geldt vóór en na onze afval. En wat ooit als licht de aarde bescheen was een weerglans van Zijn Wezen. | 54 |

“In de dagen, toen de richters richtten” was er een klein manneke en een gewoon vrouwtje, een simpel geslacht, een zijtakje van de wereldboom, een heen-en-weer geworpen brokje leven – zie, het is ingeschakeld in de heilige Linie. Waarom, ja waarom? Er is geen daarom dat bevredigt, maar het daarom dat wij zien is juist dit: daarom, omdat het zo klein, zo gewoon, zo simpel is geweest – want het zwakke der wereld en het verachte en het dwaze heeft God uitverkoren, opdat Hij het sterke beschamen zou. [1 Kor. 1: 28] “Uit de mond der

²⁶ Wellicht verwijzend naar Numeri 25: 1-13.

zuigelingen"... zegt Psalm 8[: 3].

Ook dit hoort tot de wezenstrekken van het 'gewone leven' dat het openligt – niet extra zich opent voor of samenspannt met – maar *vanzélf openligt* voor de grootmachten van beneden én van Boven. God hanteert het al. In de strijd van brood om brood, in vreugde en in rouw, in de stilte en onder het rumoer, te midden van de aanbidding en dwars door het geweld, door de trouw en de afval héén, wordt door God voor het mensenleven een stil zaad bereid, een heilig zaad, een koning: Davids Zoon, die Davids Here is. Niemand heeft ooit God gezien [Joh. 1: 18] en Zijn Verschijning is ver in het verleden en ver in de toekomst. Wij liggen uitgespannen in het gewone leven. Maar als er niets te zien is, is het nochtans dag, Gods dag. En onze geschiedenis is Zijn geschiedenis. Wij gaan, maar wij gaan niet, Gods Raad gaat. En als we eindelijk ontdekken: het gaat niet, dan gaat *Het*. De gangen van de eeuw zijn die van Hem.

Zo gaat het insgelijks in onze dagen, in déze schemerachtige tijd tussen de tijden. Laat ons toch de dingen van de kleine dag ernstig nemen, want ook in deze crisis, die mede en bijzonder een crisis is voor Gods volk, wordt veel stil zaad bereid en bewaard dat eenmaal zal openbaren een "vreedzame vrucht van gerechtigheid" [Hebr. 12: 11].

Samenvattend kunnen wij zeggen dat in de eerste verzen van het boek Ruth gesproken is 1. van het lot, 2. van de verlating, 3. van de leiding. | 55 |

Deze grote lijn ligt, om zo te zeggen, in de rede. Er is geen willekeur in. We zouden terecht kunnen vragen: is ooit de weg van een mens op aarde die God ontmoet had anders geweest? En heeft ooit een menskind, wanneer hij op de afgelegde weg terugzag, in ernst kunnen wensen dat het anders geweest mocht zijn? "Alle verdrukking 'als tegenwoordig zijnde' is geen zaak van vreugde, maar *daarna*"... [Hebr. 12: 11] In het gewone leven is het ons meest onmogelijk het lot als zodanig als leiding te zien, maar vanuit de verlating – o wonder Gods – valt het licht van de leiding terug op het vóórgaande lot.

Wij kunnen ons leven niet als eenheid zien: wat weten wij van ons leven als gehéél? Berust niet elke autobiografie, hoe interessant ze ons mag schijnen, op een waan? Wat wij zijn in de totaliteit van tienduizenden uren, dat weet God alleen. En deze Zijn kennis deelt Hij ons niet mede, wat Hij ons zegt is het gebod, telkens weer, van *dit* onherhaalbare ogenblik. Het is niet alleen zo dat we voort moeten gaan *alsof* we geen verleden hadden, alsof we van voren af aan beginnen moeten, nee, het is wérkelijk zo, zo zeker als God onze Schepper *is* en niet slechts gewéést is, zo zeker als Hij en Hij alleen de Mèlèch is.

"Zeg de kinderen Israëls dat zij voorttrekken" [Ex. 14: 15], die roep klinkt ook tot ons door. Vergetend hetgeen achter is en ons strekkend tot hetgeen vóór is! Vergeten! hoewel we ervan weten en ervan blijven weten. Toch vergeten, er niet aan hechten alsof het ons leven zou kunnen bepalen, beheersen, leiden. Werkelijk, er is nog niets gebeurd, geen zonde, die ons binden zou, geen deugd die ons rechtvaardigen zou, geen lot waarin God zijn bedoeling met ons leven reeds uitgesproken zou hebben. Hij is nog lang niet uitgesproken, ook al zijn wij finaal uitgepraat. Zeg de kinderen Israëls dat zij voorttrekken. Hen tegemoet komt wat zij nauwelijks meer hopen durven. God heeft de beste wijn tot nu toe bewaard. [Joh. 2: 10]

| 56 | In de kerk van God gaat het altijd zo dat de mens door de leiding van het Woord-achter-het-lot, in en ondanks de verlating, wordt teruggetrokken, om in het heilige Land de erve in bezit te nemen. Niemand begint van voren af aan en niemand is aan de gestelde weg ontgroeid. Van deze, voor het natuurlijke oog verborgen, doch onwederstandelijke Leiding des Heren, is ons besluit om te gaan en onze terugkeer de weerspiegeling, de reflex. Zij zijn het antwoord van de geloofsgehoorzaamheid.

“Neigt uw oor en komt tot Mij, hoort en uwe ziel zal leven; want Ik zal met u een eeuwig verbond maken en u geven de gewisse weldadigheden van David” (Jes. 55: 3).

“Komt, en *laat ons wederkeren* tot de Here, want Hij heeft verscheurd en Hij zal ons genezen. Hij heeft geslagen en Hij zal ons verbinden. Hij zal ons na twee dagen levend maken, op de derde dag zal Hij ons doen verrijzen, en wij zullen voor Zijn Aangezicht leven. Dan zullen wij kennen, wij zullen vervolgen om de Here te kennen; Zijn uitgang is bereid als de dageraad; en Hij zal tot ons komen als een regen, als de late regen en als de vroege regen over het land.” (Hosea 6: 1-3)

Zo zien wij die drie vrouwen gaan – getrokken naar de heilige erve, saamverbonden door verzwegen verlangens – als vogels die na de overwintering weerkeren naar vertrouwde streken, tot hun oude nesten. |57|

[III] INNERLIJKE NOODZAKELIJKHEDEN

1. 7b. *Als zij nu gingen op de weg, om weder te keren naar het land van Juda,*
8. *Zo zei Naomi tot haar twee schoondochters: Gaat heen, keert weder, een iegelijk, tot het huis van haar moeder; de Here doe bij u weldadigheid, gelijk als gij gedaan hebt bij de doden, en bij mij.*
9. *De Here geve u, dat gij rust vindt, een ieder in het huis van haar man. En als zij hen kuste, hieven zij haar stem op en weenden;*
10. *En zij zeiden tot haar: Wij zullen zekerlijk met u wederkeren tot uw volk.*
11. *Maar Naomi zei: Keert weder, mijne dochters! waarom zoudt gij met mij gaan? heb ik nog zonen in mijn lichaam, dat zij u tot mannen zouden zijn?*
12. *Keert weder, mijne dochters! gaat heen, want ik ben te oud om een man te hebben. Wanneer ik al zei: ik heb hoop, of ik ook in deze nacht een man had, ja ook zonen baarde;*
13. *Zoudt gij daarnaar wachten, totdat zij zouden groot geworden zijn; zoudt gij tot zolang opgehouden worden, om geen man te nemen? Niet alzo, mijn dochters! want het is mij veel bitterder dan u; maar de hand des Heren is tegen mij uitgegaan.*
14. *Toen hieven zij haar stem op, en weenden zij wederom; en Orpa kuste haar schoonmoeder, maar Ruth kleefde haar aan.*
15. *Daarom zei zij: Zie, uw zwagerin is wedergekeerd tot haar volk en tot haar goden; keer gij ook weder uw zwagerin na. | 58 |*

Dit gedeelte van het boekje en ook het onmiddellijk daaropvolgende deel schijnt enthousiaster geschreven dan het voorgaande: het is ritmischer, er zit bij alle eenvoud vervoering in. Deze perikoop – zo zou men het kunnen samenvatten – staat in het teken van de innerlijke noodzakelijkheden van deze drie mensenkinderen. Ge weet wel, in het dagelijkse bestaan worden wij omringd door het spel van willekeur en toevalligheden. De uren verlopen zoals ze verlopen, maar het kon alles ook anders zijn: de bakker werd ziek, waarom de slager niet? Het gaat ons uitstekend, we konden even goed pech hebben gehad, we zijn met ons verkeerde been uit bed gestapt, we hadden het ook met ons goede been kunnen doen. In deze willekeur is het ware leven niet te vinden.

Zou het dan liggen in het 'moeten', wordt dan het leven opgebeurd tot zijn oorspronkelijke wezenheid? "Ze moet in de kraam" zegt de volksmond. We móeten die wissel voldoen, we móeten "onder dienst", we móeten geopereerd worden. Is dat het leven? En let nu op, nu vluchten wij naar het 'hogere', boven willekeur en noodzaak uit!

De *vrijheid!* zeggen wij, al weten we eigenlijk niet wat we zeggen. Evenwel het komt telkens terug, het is onze heimelijke uitweg. Het toeval irriteert ons en vermoeit ons. De noodzaak beklemmt ons en beledigt ons. *Tertium datur!* er is nog een derde: de vrijheid. Ze is onvoorstelbaar, daarom juist is zij God, of althans de poort tot het goddelijke leven, ja tot óns goddelijke leven, tot het gebied waar onze majesteit eeuwig is ten troon gezeten. Waan! dit zou het 'hogere' zijn? Nee, dit is een stratosfeer, een dampkring, waarin, als we die naderen, onze adem wordt uitgeblazen. Wat bij benadering erop lijkt en feitelijk bereikt wordt: het is de grove of verfijnde bandeloosheid.

Het 'hogere' is niet, zoals wij vaak in het gedender van de dagelijkse levenstrein en in verzet tegen de onvermijdelijke tegenslag menen: de vrijheid, maar veel | 59 | eer de noodwendigheid, het van binnenuit gegrepen en gedwongen worden, het eindelijk en ten laatste niet anders kúnnen. Zulke momenten moeten in elk leven voorkomen, anders is het

geen léven. Wij voelen het allemaal dat het vreselijkste lot is: géén lot te hebben, zijn 'Schicksal' niet te ontmoeten. Althans aangaande bepaalde beslissingen, bijvoorbeeld het huwelijk, huiveren wij terug van toeval en willekeur. En het is opvallend hoezeer de volkeren het juist op dit punt volkomen eens zijn. Het tegendeel van de innerlijke noodzakelijkheid wordt dan ook in de sensatie-bij-uitnemendheid beleefd, die in sage en legende van vele volken werd vastgehouden, namelijk het stelen en meeslepen van vrouwen uit een andere stam. Dat is het klassieke beeld van de geestelijke chaos, zoals Cats de Maagdenroof van de Benjaminieten (Richteren 21) beschrijft:

“Daar is het dansen uit, daar scheuren alle reien
daar ligt de rozekrans vertreden in de weien,
daar rijst een vreemd getier, daar valt men overhoop
daar tigt in aller ijl de speelman op de loop!
daar vlucht het maagdenrot gelijk verjaagde duiven,
daar vliegen in de lucht de fijnste doekenhuiuen
daar valt een armring, een dop of halssieraad,
daar wordt de beste mantel geslingerd over straat.”²⁷

Dit is, zeg ik, een beeld van de geestelijke chaos, een antitype van de geestelijke zorg van de langzaam-groeiende liefde en van het 'Schicksal', dat mensenlevens leidt tot zij elkander vinden en aan elkaar ontbranden. En zoals het huwelijk het beeld kon worden van de hóógste geestelijke binding en verbondenheid, en men altijd weer in de spiegel van deze trouw de zin van het menselijke leven heeft geschouwd, zo werd omgekeerd het némen van wat alleen gegéven kan worden, het verdrinken van de persoon in het spel van de benedenpersoonlijke begeerten een gelijkenis van alle 'vrijheid', dat is: van alle rebellie die op de bodem van het mensenhart ligt te gisten. | 60 |

Ezechiël 16 zou hier als bijzonder treffend bewijs kunnen dienen. Het ware leven – ook het gewone leven is op het ware leven gericht – ligt noch in het toevallige, noch in het noodzakelijke, noch in de 'vrijheid', maar – en nu verstaat ge het woord wel in zijn brede alomvattende zin – in de bruidelijke overgave en haar noodwendigheid. Er is geen echte vrijheid dan deze noodwendigheid.

Intussen is de innerlijke orde van de noodwendigheid niet minder met hartstocht en gééstdrift aangedaan.

“Zij gingen op de weg, om *weder te keren* naar het land van Juda.” Drie weduwen gaan daar in de richting van het beloofde land, en het wordt een weerkeer tot de heilige plaats. Naomi laat niet alleen het kerkhof achter waar haar man en haar zonen begraven liggen, voor haar bestond nog de pijnlijke onzekerheid hoe het haar vergaan zou wanneer ze straks als een berooide vrouw in Bethlehem zou teruggekeerd zijn. Hoe zouden de familieleden en kennissen haar ontvangen? Hartelijk of vijandig of koel-beleefd? Maar ze gaat, ze voelt zich onweerstaanbaar daarheen getrokken. Noodwendigheid!

Orpa en Ruth laten eveneens veel achter – laten ze het achter? is er in hun hart al een beslissing gevallen? – de graven van hun echtgenoten, hun land en familie, hun godsdienst; maar ook zij, zo nemen wij aan, worden door een innerlijke drang gedreven om, verlatend eigen land en maagschap, uit te gaan naar een ander land, een onbekende toekomst tegemoet. Noodwendigheid!

²⁷ Jacob Cats: 'Maeghden-roof der Beniamyten' in *Trou-Ringh* (1647). [2113] Te vinden in Jacob Cats: *Uit alle de wercken*. Utrecht: Kemink 1905, 146.

Ze dragen allen gelijke smart, weduwensmart, maar in verschillende mate en graad doorleden. Naomi is wel de zwaarst beproefde en toch is ze de sterkste, daarom móet zij juist de sterkste zijn. Dat is een innerlijke drang van het lot. Zoals men zo dikwijls ziet in het leven: wie de kleine klappen krijgt raakt de kluts kwijt, de zwaarst getroffene houdt zich, op zijn wijze, staande.

Soms is er in de sterke een wil aanwezig, die verzet | 61 | tegen het lot pleegt, alsof hem iets vreemds zou overkomen, een innerlijke hoogmoed soms ook die het lot uitdaagt: we kunnen het wel dragen, kom maar op! Maar daarin ligt niet de kracht die Naomi schraagt.

Zie, juist omdat Naomi met kracht omgord is, begeert zij ook het goede voor haar schoondochters, haar kinderen. Zij wenst dat de beslissing die zij nemen zullen *niet zó definitief* zal zijn als die zij zelf genomen heeft, toen ze op het goede gerucht dat de Here zijn volk bezocht had, was afgegaan in een nieuw risico, een nieuw verlangen en in een nieuw vertrouwen.

Letten wij ook even op de ogenschijnlijk zo slordige woordkeus van de schrijver, als hij zegt, dat deze drie mensen "weder-keren" naar Israël. Vergeet hij dat alleen Naomi "weerde" en dat de andere twee voor het eerst in deze richting gingen? We komen daar straks nog op terug, want dit is niet onbelangrijk.

Kracht blijft nooit geheel verborgen. Hoe treedt deze grotere, zedelijke sterkte op? In zelfbedwang, in levensbeheersing? De kracht van Naomi openbaart zich in haar nobele gedrag, in het edelmoedige, onzelfzuchtige denken aan haar dochters: "Zo zei Naomi tot haar twee schoondochters: Gaat heen, keert weder, een iegelijk tot het huis van haar moeder". Orpa en Ruth moeten weggaan en als het God behaagt tot een nieuw leven komen, deze jonge, gezonde schepselen mogen niet als zij zelf verstoken blijven van *vernieuwd echtelijk geluk*. Naomi wil het geluk van haar gezellinnen niet bederven, vrouwen en moeders moeten ze nog worden, in een eigen huis, bij haar eigen volk. De kans dat ze in Moab, het land van haar moeder, zouden hertrouwen, was voor deze jonge vrouwen maximaal, in het oosten trouwt iedereen en hertrouwt bijna iedereen. In Juda daarentegen was deze mogelijkheid voor heidense vrouwen en in het bijzonder voor Moabitische vrijwel uitgesloten. | 62 |

Wat doet deze Naomi eigenlijk wonderlijk, opeens bij een bocht van de weg. Heeft ze deze gewichtige dingen dan niet tevoren aan haar schoondochters voorgehouden, vóórdat de afreis aanving? Men heeft er de tijd voor gehad en indien dat wél is geschied, aan welke oorzaak is het toe te schrijven dat ze midden op de weg er wéér over begint? Waarschijnlijk is het dat de zaak van haar dochters thuis *zwevend* is gebleven, zoals dat in zware gevallen in het gewone leven zo vaak toegaat, er is wel over gesproken, uitvoerig zelfs, maar men kwam niet tot de rechte klaarheid, spaarde elkaar, wachtte op elkaar, een beslissing werd stilzwijgend uitgesteld. Doch op de terugweg, toen de beslissing naar links of naar rechts wel móest vallen, nu uitstel onmogelijk werd, wordt eerst recht, in vrijheid! de noodwendigheid openbaar.

Mogelijk was het Naomi ook niet geheel duidelijk wat de dochters eigenlijk met hun meegaan bedóelden: óf zij deden haar slechts uitgeleide, óf zij wilden haar vergezellen om zich in Bethlehem te vestigen. Zo lang mogelijk van een geheimzinnig waas omsponnen te blijven doet de oosterling deugd. Vers 7 is immers dubbelzinnig: "om weer te keren naar het land van Juda" geldt alleen van Naomi – zij alleen keert "weder", de anderen gaan begeleidend voor het éérs – maar deze dubbelzinnigheid, die we al aanstipten, kan ook iets aanduiden van het zwévende in de gedachten van hen die samengaan op de weg. Ze gingen één kant uit, hadden ze ook dezelfde richting? Herkent ge menige situatie uit uw eigen

leven? Dit komt geheel overeen met de 'ligging' van het 'gewone leven': daar geschiedt geen hemelse stem. Al zitten we de lucht leeg te slurpen met de trechters van onze oren, met onze verwachting ontwijfelbare 'leiding' te ontvangen: wat wij ontvangen, ook al is het meer dan een reflex van onze eigen wensen, het is toch nooit een openbaring. In de geschiedenis van de aarts | 63 | vaders, och daar is God zo nabij en wandelt met de mensenkinderen mee, geeft bevelen, verschijnt in Zijn engelen, deelt raad uit in de heilige droom. In het boek Ruth niets daarvan. Geen wonder dat de beslissingen zwevend blijven, dat de mensen tasten en mistasten! Intussen gaat het leven voort, ook het samenleven en samendoen. Daar hebt ge het: één kant uit, maar daarom nog niet met dezelfde richting.

In het oosten vooral neemt men zich graag de tijd voor een besluit en kan men altijd nog weer anders. Bij de koop en verkoop van de kleinste artikelen treedt aan de dag dat een akkoord lang uitblijft, of ook na een zee van woorden en hoffelijkheden weer ongedaan gemaakt kan worden. Als men wil, begint men van voren af aan. In elk geval moeten de dochters op beide mogelijkheden ingesteld zijn geweest. Of wanneer men de waarschijnlijkheid dat zij de schoonmoeder slechts een eindweg begeleidden, gering acht en zich voorstelt dat het eigen huis in de "velden" van Moab reeds verkocht was – er zijn nog andere mogelijkheden in het stamverband!

Maar nu verder: al reizend en wandelend, in het feitelijk nog onbesliste, zou er tweeërlei kunnen gebeuren in Naomi's hart: dat ze het zwevende beslist in de richting van haar eigenbelang, omdat ze, hoe meer ze nadert tot het oude land, méér terugschrikt voor de eenzaamheid die haar, ouder wordende vrouw, in Israël wacht, óf ze zou in de andere richting kunnen besluiten, wijl ze, meer nog dan tevoren, oog kreeg voor de donkere, hopeloze toekomst van die twee jonge mensen.

Prachtig is dat verzoek, die raad, dat dringen: laat mij alléén gaan, kies gij het betere deel.²⁸ Prachtig van zelfverloochening! Daar ligt geen schaduw van een smet op... Maar nu wat anders – opdat we weer eens oog krijgen voor de spanningen van het 'gewone leven', waarin geen openbaring geschiedt, de tempel verre is en geen | 64 | profeet te vinden om de weg te wijzen – nu zou ik toch willen vragen: is deze zelfverloochening van Naomi zozeer te prijzen, als ze tegelijk insluit de verloochening van het geloof? Want als waar is wat de christelijke tekenaars van Naomi's karakterschets ons voor ogen stellen, namelijk: een gelovige, rechtvaardige, bijkans heilige vrouw, dan, juist dan vragen wij: *mócht* zij deze kinderen pressen in het heidenland terug te gaan?

Denk daar eens even over na, en ge voelt weer in het allergewoonste van dit simpele Bijbelboek die beklemming van: ja, en hoe *is* het nu eigenlijk? zelfverloochening, hoog te prijzen? geloofsverloochening, zeer te laken?

Zo wikt en weegt Naomi het voor en tegen van haar eenzaamheid, maar ook van de vrijheid van de anderen. En gij ziet haar edel gebaar, ze gooit haar eigen glazen in, ze staat stil als in een pauze van hogere bezinning en zich wendend tot haar gezellen, spreekt ze: "Gaat heen, keert weder, een iegelijk tot het huis van haar moeder". Wanneer Naomi deze jonge vrouwen aanraadt niet verder mee te gaan, dan geschiedt het door de werking van de Géést dat zij bekwaam wordt gemaakt tot de uitschakeling van haar belang en om het te wagen met de vrijheid. Ziehier niet een gevolg van de inwonende, natuurlijke adel van haar ziel, noch van haar gedurige gezindheid: zij wordt daartoe aangedreven, geïnspireerd. Maar dan moeten we ook een antwoord hebben op die vraag of ze niet misdeed door Orpa en Ruth te nodigen, te manen, ja te pressen naar het moederland terug te keren. En mij dunkt, het ligt hierin dat daar liefde alleen wassen kan op de bodem van de vrijheid, Naomi, of liever God,

²⁸ Verwijst naar Lk. 10: 42.

vrijheid scheppen wil, ruimte maken gaat, opdat een eigen persoonlijk besluit zou mogelijk worden, de innerlijke noodzaak aan de dag zou treden.

”Keert weder tot het huis van uw *moeder*”. Er is geen grond om aan te nemen dat Orpa’s en Ruths vader dus | 65 | reeds gestorven was. Nog minder is hier te denken aan matriarchale verhoudingen, die in Moab zouden geheerst hebben. Dit is, dunkt mij, veeleer weer zo’n menselijk trekje als waarvan het boek Ruth vol is. ‘Moeder’, dat is het ‘huis’, en het ‘huis’ is ‘moeder’. Tot de moeder keert men altijd weer. Om te biechten, om uit te huilen, om zich opnieuw als in een vesting terug te trekken uit het vijandige leven, waarop de moraal van de mannen haar stempel heeft gezet. Maar nu verder.

Het blijft niet bij de raad tot terugkeer, de moeder dankt haar kinderen voor al de warme genegenheid haar geschonken: “de Here doe bij u weldadigheid, gelijk gij weldadigheid hebt gedaan bij de doden en bij mij”. Naomi bidt haar schoondochters de zegen van de Here toe. *De weldadigheid des Heren* is het goede van het leven. Weldadigheid hebt gij, Orpa en Ruth, bewezen aan Elimelech, aan Machlon en Chilion, en ook aan mij. Gij hebt ‘ons’ welgedaan en daarvoor dank ik jullie.

‘Weldadigheid doen’ is: een ander in het zonnetje zetten. Deze weldadigheid wordt niet vanzelfsprekend door ‘goed leven’ gedekt, het is van de Hére, het is genade, maar daarom is de dankbaarheid jegens ménsen niet minder, maar des te dieper. Beide vrouwen hadden een huis ‘gebouwd’. Was het destijds reeds een huis geweest waarin de liefde woonde, waar de Here zelf woonde en Zijn zegen gebood? [Ps. 133: 3]

Het samenzijn was er in elk geval niet geheel sleur geworden, het ‘weldoen’ was er telkens weer als een ongedachte daad, die als vanzelf uit het hart opwelde. Zij waren niet veeleisend, bleven liever alles wat haar ten deel viel als een onverdiende gunst beschouwen, om die te delen met elkander.

Nooit, wil dit woord ‘weldadigheid’ ons te verstaan geven, is er in ons leven van ‘recht’ te spreken, van recht op geluk, maar altoos van gunst, van ‘weldadig | 66 | heid’. Het is de Here die ons tot weldoen inspireert en die anderen ten opzichte van ons tot weldoen beweegt, van Hem is de bronwel waaruit onze goede daden onverwacht en onweerstandelijk het leven instromen. Voor een deel komt dit vermogen en deze lust voort uit de heilige Leer en het onderwijs daarin. *Traditie* is, ondanks de schijn van het tegendeel, een inspirerende macht. En het gaat goeddeels buiten het bewustzijn om. Hogere macht hanteert de overlevering om ons te leiden en om ons te houden in het rechte spoor. Daar is Kamosj²⁹ geweest, zienlijk, in zijn bééld. Daar is Jehova geweest, onzienlijk, in de Thora. Ze waren er beide. En ze waren beide een ‘god’. Maar de God die door dit vuur van de ‘weldadigheid’ antwoorden kan, die zal God zijn (vgl. 1 Kon. 18: 24).

De Here doe bij u weldadigheid, gelijk gij gedaan hebt bij mij... De menselijke weldadigheid – verstaat dat wel – gaat niet voorop, de goddelijke gaat voorop en deze goddelijke volgt ook. De menselijke weldadigheid is ingesloten. God omringt haar van voren en van achteren en als een mens opziet vanuit de koestering van de menselijke weldadigheid, zie: God is daar. Wordt hij na veel sleur wakker, dan bevindt hij zich bij God. “Word ik wakker, dan ben ik nog bij U” (Ps. 139[: 18]).

“Gelijk gij gedaan hebt”: ook in het Onze Vader komt het woord ‘gelijk’ voor in dezelfde betekenis: “*gelijk* wij vergeven onze schuldenaren”. [Mt. 6: 12] De mens wordt hier ogenscheinlijk aan God ten voorbeeld gesteld. Dat kan natuurlijk de bedoeling niet zijn. Dit

²⁹ Moabitische godheid, in Tenach o.a. Num. 21: 29, 1 Kon. 11: 7, 2 Kon. 23: 13, Jer. 48: 7, 13, 46. Zijn naam komt ook voor in de Moabitische tekst op de Meshah-stele (9^e eeuw v.o.j.), teruggevonden in 1868 in het huidige Jordanië, te bezichtigen in het Louvre te Parijs.

woord wil in de Heilige Schrift geenszins een wederkerigheid uitdrukken: omdat wij zo nobel gehandeld hebben (vergeven), wordt God bereid gevonden ook zo nobel tegenover ons te zijn, vergeeft Hij ook. Hij kan toch moeilijk bij de mens achterblijven, nee, het betekent precies het omgekeerde. De Schrift wil hiermede ver | 67 | klaren dat het *God* is die de twee vrouwen aanzette tot het doen van 'weldadigheid', en dat Hij het is die ons door de Heilige Geest ingeeft om onze schuldenaren te vergeven, omdat Hij ons met Zijn vergeving reeds is voorgegaan. Hij, de Algenoegzame is steeds de eerste die de mens barmhartigheid bewijst, wij volgen Hem hierin na zodra wij waarachtig Zijn vergeving vragen. Waar dit 'gelijk' werkelijkheid wordt, daar is een teken opgericht dat God de harten heeft omgezet, dat Hij zélf overvloedig weldadigheid heeft gedaan. Het is al van Hem, het is Gods eigen werk, in mensenharten weerspiegeld en van de zijde van mensen uit gezien. Het is niet van onze eigen akker deze vrucht, dit vermogen tot vergeving, het is nooit vanzelfsprekend als er zegen op de goedheid van de mensen rust, zodat zij weldadig wordt. Dus, welverstaan!, Naomi's dank gaat niet direct tot haar kinderen en indirect tot God, maar direct tot God en indirect tot haar kinderen. En het doet er weinig toe of die kinderen het zo hebben begrepen toen ze weldadigheid deden, en het doet er weinig toe of Naomi, als ze haar dank uitsprak, het altijd zo bedoeld heeft. Ten slotte eindigt Naomi haar aanspraak met het uiten van een wens: "De Here geve u, dat gij rust vindt, een ieder in het huis van haar man". Wat betekent het woord 'rust', die zij in het huis van hun tweede man zullen vinden? Het kan toch zeker niet de afwezigheid van arbeid of zorg bedoelen! Integendeel: een nieuw huwelijk zou naast vreugde stellig veel zwoegen en zorg met zich meebrengen. Misschien, nee zeker moeten zij straks veel harder werken als zij opnieuw tot een huwelijk kwamen, want de vrouw is in het oosten wel zeer belast, ja naar onze indruk overbelast: vrijwel alle arbeid, ook op het veld, rust op haar schouders.

Maar al deze nieuwe zorg wordt opgenomen in het natuurgeheim van deze 'rust'. Een mooi woord is dat! | 68 | 'menoechā', omheining, *asiel*, vrijstad, vrede.

Want *rust* betekent voor de vrouw: *richting*, een innerlijke gerichtheid, het besef dat haar vervulling genaakt, het vinden van een eigen taak, de zekerheid dat een eigen werk haar voorgoed is toegewezen. Het wil zeggen dat de vrouw die in het huwelijksverband treedt ingeschakeld wordt in de volheid, de ernst van het leven: zij heeft ergens een plaats, die uitzicht geeft op de toekomst van haar vlees en bloed, een kleine bescheiden ruimte misschien, met kleine ramen en een beperkt uitzicht, "maar het zal in elk geval *jouw* plaats wezen", zegt Naomi moederlijk. Ze begrijpt dat zo: haar dochteren zullen door een nieuw huwelijk verwerven wat haar voorgoed is ontzegd, een doel, geen extra-doel, maar een doel overeenkomstig de eeuwige orde van de dingen. Daarin is de aardse 'rust'. En deze 'rust' is van zulk een beslissend belang, met name voor de vrouw, die in de oude wereld gelijk ook in onze wereld meer bedreigd is door de natuur, en daarom gevoelig, overgevoelig voor de seizoenen van het bloed, voor de zonnedagen van de 'weldadigheid', voor het grimmige gezicht van een doelloos, onbemind bestaan.

Sommigen van u kennen Franz Kafka's roman *Das Schloss*, zeker: een heel moeilijk boek. Het handelt ogenschijnlijk over niets anders dan de poging van een landmeter op "het kasteel" aan het werk te komen, in feite gaat het over de strijd van een mens om zijn plaats te vinden, en daarin het genadig bestel van God te ontmoeten. Is voor de man de rechte arbeid de rust, de richting van zijn leven, voor de vrouw is het het rechte huis. "De straat namelijk, deze hoofdstraat van dit dorp, leidde niet tot de slot-berg, zij leidde alleen dicht in de buurt, dan echter boog zij zich opzettelijk af en als zij zich niet verwijderde van het kasteel, zo kwam zij het toch ook niet nader" – "hij is verward, het arme kind, zei de | 69 | waardin,

verward van het samentreffen van zoveel geluk en zoveel ongeluk".³⁰ Het hele boek droge werkelijkheid en toch boordevol van gelijkenis, gelijkenis van het zoeken naar 'rust'. Niet naar 'vrede', zoals men dat vaak verstaat, maar naar een eigen plaats in de wereld, maar van Gód, voor God, tot God, die in het gewone leven verborgen is en toch daar, juist daar wil gevonden worden en gediend.

Echt-Israëlitisch dit hechten aan de aarde! aan de plaats, de grens, de tijd, de stonde, dit uitzien en dit worstelen om te komen op een plaats ons door God bereid. Rust! niet *terzijde* van het leven, in ons zielsbestaan, rust! niet aan de dagelijkse zorg *voorbij*, maar rust *in* het leven en dankzij bepaalde, dagelijkse zorgen.

"En als zij hen kuste, hieven zij hun stem op en weenden." Zij laten zich gaan, waar wij koeler zouden zijn.

Naomi bezegelt haar raad met een kus, zij slaat de armen om de hals van Orpa en Ruth en zegt: ga nu terug kinderen! heus, blijft niet bij mij. Toen weenden de vrouwen luide: "en zij zeiden tot haar; wij zullen zekerlijk mét u wederkeren tot uw volk".

"*Sunt lacrimae rerum*", *de dingen hebben hun tranen*.³¹ Dit is niet een sentimenteel, maar een zeer mannelijk woord. En onvertaalbaar-diep. En bijna Bijbels.

Men kan dat 'heidens' constateren, maar reeds Vergilius, van wie de uitdrukking stamt, was geen ongebroken heiden meer. Hij zag dat waar de *dingen* op zichzelf zijn, de tranen als vanzélf zijn, waar het fatum heerst en niet het Woord, daar behoeft niets bijzonders te gebeuren, en reeds is er overvloedige reden te wenen, te wenen over het leven. En de eenvoudigen, de kinderen en de vrouwen en de dichters leven het ons vóór. "Ik ween om bloemen in den knop gebroken en vóór den ochtend van hun bloei vergaan".³²

En de meest ingekeerde, de meest schuwe en de meest | 70 | dappere ziel moet erkennen dat de tranen hun eigen eer hebben, namelijk de eer van de oprechtheid. O ik weet wel dat het huidige heidendom, teruggezonden tot ver beneden het oude heidendom, het klagen en wenen van de Heilige Schrift niet kent en het recht van de tranen in het algemeen niet erkent, ik weet wel dat de 'zakelijke' mens van heden zo onzakelijk is om zich af te wenden van een woord dat het mensenleven als 'tranendaal' omschrijft. In de Bijbel wordt inderdaad op 'overdreven' wijze aan de tranen de vrije loop gelaten.

Niet omdat er het fatum heerst, maar *hoewel* het er niet heerst, hoewel de Raad van de Here heel iets anders is en de dingen-op-zichzélf zijn overgegaan in een levende Hand, nee, beter kan gezegd worden: *omdat* het noodlot niet meer heerst, want onder dit bewind, dit schrikbewind is de verbeterde zelfbeheersing niet alleen het beste, maar ook het meest menswaardige. "Huil nou maar niet, het helpt toch niet, er is niets aan te doen": een vriendelijk verzoek, dat zich tragikomisch verstelligen kan tot een commando bijkans: "niet huilen"! Dat is de zeer slappe, burgerlijke naglans van het levensgevoel van de antieken. Maar waar de levende God is, daar heeft het juist geen zin, althans geen hogere waarde en zeker geen verdienste onze tranen te verbérgen. Wat zegt u? Het zou niet 'hélpen'? Maar

³⁰ Passages uit het eerste en vierde hoofdstuk van *Das Schloss* van Franz Kafka (1922), waarschijnlijk door M zelf vertaald. De eerste Nederlandse vertaling verscheen in 1950. Oorspronkelijk Duits: "Die Straße nämlich, die Hauptstraße des Dorfes, führte nicht zum Schloßberg, sie führte nur nahe heran, dann aber, wie absichtlich, bog sie ab, und wenn sie sich auch vom Schloß nicht entfernte, so kam sie ihm doch auch nicht näher." (...) "Sie ist verwirrt, das arme Kind", sagte die Wirtin, "verwirrt vom Zusammentreffen zu vielen Glücks und Unglücks." Het gaat hier om een (dienst)meisje, Frieda. M had in zijn bibliotheek [3878] een editie uit 1926, van uitgeverij Wolff te München, aangeschaft in 1928.

³¹ "Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt": "Er zijn tranen voor de dingen en zij beroeren de geest van de stervelingen". Vergilius: *Aeneis* boek I, 462.

³² Eerste regels van sonnet LXI van Willem Kloos in: *Verzen*. Amsterdam: Versluys 1894, 67. [2215]

daarom is het immers niet begonnen! En bovendien: hoe weet u dat het niet hélpst? “Gij aanschouwt de moeite en het verdriet, opdat men het in uw hand geve” [Ps. 10: 14], “de Here vergadert de tranen in Zijn fles”, waagt een psalmist te zeggen [Ps. 56: 9] en een ander: “hun bloed, hun tranen en hun lijden zijn kostbaar in Zijn oog”. [Ps. 72: 7 berijming 1773] Orpa en Ruth wenen hartstochtelijk. Als zulk wenen echt uit de diepte komt, rijpen in de tranen beslissingen, uit de heftige erkenningen worden de grote *daden van het leven* geboren. Dan komt er klaarheid rondom de dingen die wij tevoren niet recht konden onderscheiden, de | 71 | besluiteloosheid wijkt, het morrelen aan de grote dingen houdt op, door de tranen heen ziet de mens over de voorgrond wég naar verre, gans-andere, mogelijkheden. Wij zullen, spreken de jonge vrouwen, zekerlijk tot “uw volk wederkeren”. Ach, in dat woord ‘wederkeren’ ligt alweer de wrijving. Het was immers voor Orpa en Ruth geen terugkeren naar Juda, ze zeggen te veel, meer dan ze verantwoorden kunnen, zoals het gaat in de aandoening of ontroering van het ogenblik. Niet het minst juist in het gewone leven zeggen wij zo vaak ‘te veel’. En soms is het toch in waarheid niet ‘te veel’, zoals hier. Want ook de heidenen, als zij zich tot God keren, keren wéder. Was het anders, dan zou het heidendom immers geen afval zijn! Wie tot de erve van de Here komt, die ziet wat hij tevoren niet kon zien: dat hij verkeerd heeft geleefd, dat hij is ‘gevallen’, ‘afgefallen’, afgeweken. De schrijver heeft zich ‘slordig’ uitgedrukt en heeft naar zich zelf toegerekend, maar er straalt een hogere waarheid in, déze: objectief is de wereld veranderd sinds God zich heeft geopenbaard. Het heidendom is als ons hart, onrustig in zichzelf tot het rust vindt in God.³³ Als het weerkeert, dan weet het dat het eertijds is afgefallen. Zie zij keren *weer*: “tot U zal alle vlees komen” (Ps. 65[: 3]).

”Zekerlijk” verklaren ze, maar hebben ze de gevolgen die daaraan vastzitten wel scherp overwogen? Hebben die twee bloeiende mensen zich hun vestiging in Juda nuchter genoeg voor ogen gesteld? Welnee, ze hebben de consequentie van hun voornemen op geen stukken na uitgemeten. En daarom barst Naomi uit in deze woorden vol zelfironie. Waarmee ze meteen een nieuwe vrijheid voor Orpa en Ruth schept, want de emotie geeft aandrang, maar de *vrijheid* moet erbij komen, de vrijheid die uit een nuchter, nog nuchterder zien van de *dingen* volgt of althans volgen kán. | 72 |

Zeg ik te veel wanneer ik beweer dat wij in het gewone leven, ook op ‘geestelijk gebied’ nooit nuchter genoeg kunnen zijn? Nooit wijsheid hebben te wachten uit het voorbijzien van de werkelijkheid? Nooit hebben te schromen de dingen bij de naam te noemen? Dwaas de vrees die meent dat het geheimenis van het leven zodoende ontluisterd wordt. Werkelijk, het geheimenis is te diep dan dat het onthuld zou kunnen worden door de belegering en belaging en beloering van het verstand, dat stuntelig steekvlammetje. Arm het geheim dat voor een nuchtere blik zich voelt doorboord! Het openbare geheim van Gods leven en leiding is geen occulte grootheid. En het geheim van de bekering heeft al evenmin iets te maken met weet ik wat voor mysterieuze zielenafgronden en -peilingen. Wanneer een mens het Woord God hoort – waarlijk, een wonder der wonderen – zie, dan is dat nuchter beschouwd ook voor zijn eigen besef niet zo heel veel anders dan dat hij op een gegeven ogenblik van deze zijde van de straat naar de andere is overgestoken. Daar komt niet de minste hocuspocus aan te pas. *Dat* is juist het geheim: er is niets geheimzinnigs aan en het is toch ondoordringelijk.

“Keert weder, mijn dochters! waarom zoudt gij met mij gaan? Heb ik nog zonen in mijn lichaam, dat zij u tot mannen zouden zijn?” Zij herhaalt nog eens: “Keert weder, mijn

³³ Naar de uitspraak van Augustinus in zijn *Confessiones* (I. 1): “Inquietum est cor nostrum donec requiescat in te”.

dochteren!", gaat heen, want ik ben te oud om een man te hebben. Ze gaat nog verder en betoogt: "wanneer ik al zei: ik heb hoop, of ik ook in deze nacht een man had, ja ook zonen baarde; zoudt gij daarnaar wachten, totdat zij zouden groot geworden zijn; zoudt gij daarnaar opgehouden worden, om geen man te nemen? Niet alzo, mijn dochters! want het is mij veel bitterder dan u; maar de hand des Heren is tegen mij uitgegaan".

De bezwaren van Naomi worden wel in zekere zin nogal cru voorgesteld, maar in ander opzicht blijven zij | 73 | vaag. Het eigenlijke immers zegt ze niet of slechts indirect, namelijk: welke man in Israël zou ooit een Moabitische tot vrouw willen hebben, een vrouw uit de meest gehate vijandelijke stam? Niemand, letterlijk niemand! Het is een vrouwelijke tact die Naomi weerhoudt dit rechtstreeks te zeggen. Ze confronteert haar kinderen opnieuw met de dingen (en de dingen hebben hun tranen) maar indirect: ze stelt zichzelf ertussen, zichzelf in haar zielige figuur als aftandse vrouw.

De enige kans voor Orpa en Ruth is dat Naomi zelf nog zonen zou krijgen! Maar dat is immers uitgesloten. En al zou zij nog zonen baren, willen de dochters dan twintig of meer jaren op een huwelijk wachten? Als ge meegaat naar Bethlehem blijft ge weduwe, alleen, in onthouding en ontbering, arm en bedreigd. Kinderen, brengt dit offer niet, ook niet, vooral niet om mijnentwil, het zal jullie levenslang berouwen!

Er klinkt een schrille, overdreven toon als Naomi over zichzelf spreekt, een voorspel van het "noemt mij Mara" van vers 1: 20. En ze valt in herhalingen. Op *zelf-ironiserende* wijze laat Naomi de absurditeit van het meetrekken van deze jonge vrouwen zien, zij hebben eenvoudig geen kans, geen schijn van een kans in Juda om ooit te huwen. De weduwen, die het leven van de liefde gekend hebben, luisteren scherp. Hebt u er wel eens op gelet dat in zulke gesprekken van een familieraad, om zo te zeggen, ook onder ons de dingen herhaald worden, veel meer dan in welk ander gesprek ook? Dat men niet ópschiet, in een kringetje ronddraait. Het is mede een teken – acht het niet gering – van het feit dat wij niet profetisch weten wat goed is en meestal samen niet meer weten dan elk op zijn eentje.

En nu gaat Naomi het heel straf en stroef voor hen stellen, met een bittere burleske ondertoon: van spot over haar eigen tijd die voorbijging. Ze moet zachtjes lachen | 74 | over haar echtelijke vertrek, over de jongskens die nog uit haar schoot moeten voortkomen en waarop Orpa en Ruth dan zouden moeten wachten!

En daar staat tegenover de mógelijkheid: die in het eigen land bleef! overvloedig bleef, om te huwen. Het gezonde verstand spreekt en het gezonde verstand zal in het tranendal, althans in de eerste etappe ervan, een goede gids blijken, telkens weer, werkelijk een goede gids.

Wachten wij ons in dit heenwijzen naar de mogelijkheid om te trouwen iets vulgairs, minderwaardigs of zelfs iets slechts [te] zien. Integendeel! het is goed en zuiver wanneer men met vaste wil en bloedvol beleven zijn natuurlijke bestemming begeert te vervullen, indien het geschiedt in liefde en eerbiedigheid en naar Gods ordinantiën, en niet uit vuil gewin of om onder dak te wezen. De liefde zal wel altijd een vreemde geestdrift en een geestelijke dwaasheid, waarlijk, een soort dronkenschap zijn, maar daarnaar uit te zien, daarmee begint reeds het onvermijdelijke, gezonde verstand in zijn kansberekeningen. In Naomi's gedachten speelt op dit ogenblik naar het schijnt de godsdienst geen beslissende rol, ze houdt Orpa niet vast voor het geloof. Óf ze meent dat Orpa nu genoeg gezien heeft en laat het aan haar over, óf indien ze het waagt met de vrijheid om Godswil, haar arguménen zijn zakelijk genoeg. Voor zichzelf is het haar duidelijk welke consequenties uit haar redelijke en praktische betoog moeten voortvloeien, daarvan getuigt de zinsnede: "het is mij veel bitterder dan u", ik sta hier mijn eigen heil af te breken.

“Toen hieven zij hun stem op en weenden wederom.” Het begint u te vervelen, die tranenbeken, nietwaar?... U bent een toeschouwer en dan is het werkelijk irritant, want de toeschouwer verbeeldt zich altijd dat hij een maat heeft voor wat erg en wat heus-niet-zo-erg is, wat dragelijk en wat ondragelijk is.

Opnieuw barsten de jonge weduwen in snikken uit en | 75 | ditmaal, ja, doen deze tranen beslissingen rijpen. Orpa besluit om terug te keren naar Moab, ze kust haar schoonmoeder, met een afscheidskus bezegelt ze haar voornemen. “Maar Ruth kleefde Naomi aan.” Orpa gaat! ze moet! er is geloofsdrang, er is zelfs een offerwil in haar, maar het andere is toch sterker.

Wat hebben sommige uitleggers al niet beweerd over deze beslissing van ons ‘Stijfkopje’.³⁴ Waar halen zij hun veronderstellingen allemaal vandaan?

Van een heerszuchtige en willekeurige, romantische Schriftuitleg zijn zelfs theologen van naam niet vrij te pleiten. Zo zegt Dr. Kuyper bijvoorbeeld van Orpa: “Orpa gaat naar haar land terug en het verderf tegemoet.”³⁵ Waar staat dat ergens te lezen? Hoe weten wij dat? Zou Orpa niet, gelijk iedere vrouw wanneer haar tijd gekomen is, in de spiegel hebben gezien, met schrik, dat haar trekken reeds begonnen te verslappen? Orpa is verstandig, zij overrekenet de kosten van deze geestelijke torenbouw en zij telt de manschappen die haar zullen bijstaan in deze geestelijke strijd. En ze verheft zich niet, haar ogen zijn niet hoog, ze kan niet buiten de man. Het maakt haar wel wat verlegen dit te bekennen, maar ze wandelt in eenvoud en volgt de innerlijke noodzakelijkheid. Aanklachten worden niet-ontvankelijk verklaard.

En wanneer men zeggen zou: die Orpa is toch maar een egoïst – ze denkt méér aan zichzelf dan aan Naomi – dan zou ik toch willen vragen: waarmee zou ze haar schoonmoeder in de werkelijkheid kunnen dienen? Wat Ruth straks doet – en daaraan meet men het ‘Stijfkopje’ – dat is uit een heel andere bron dan altruïsme of medelijden, verstaat dat wel. Trouwens Naomi zelf raadt wenend tot dit teruggaan. En ze meent het, ze meent het ten volle. Met nadruk rekent zij ermee dat de Here, Israëls God, hen in Moab in een Moabitisch huwelijk zegen wil bereiden. | 76 |

Óf Naomi begaat een misdaad door haar poging Orpa (en Ruth) te overreden weer te keren naar het heidenland en dan blijft er van de vrome Naomi helemaal niets over, óf ze spreekt in een wijsheid waarop Gods welbehagen rusten kan, maar dan geeft het geen pas Orpa’s besluit en zijn gevolgen zo duister voor te stellen.

Orpa kon met Boutens’ *Beatrijs* zeggen: “Moeder, ik móét van hier”.³⁶ Ze moet gaan, teruggaan naar haar volk door de wil van het bloed, door de wil van het leven, door de wil van de God van het leven. Maar bij Ruth werkt een innerlijke noodzakelijkheid, bij haar is het een ander moeten, de beslissing ligt hier op een ander vlak.

Zouden wij kunnen zeggen dat Ruth blijkbaar ‘bekeerd’ is, bekeerd althans in de zin die men daaraan hecht in vele zendingsberichten? Ja, zeker in die zin zal men dit kunnen zeggen. Maar dan worden wij nieuwsgierig en willen graag weten: *hoe?* Is zij ‘bekeerd’ door het heerlijke voorbeeld van Naomi, heeft die in rouwzwarte tijden haar het geloof ‘voorgeleefd’? Het is te betwijfelen, en wie het volhoudt – bijvoorbeeld om te kunnen polemiseren tegen de inwendige zending en tegen alle verhalen over plotselinge bekeringen – die komt in strijd met de grondwet van alle godvruchtige kennis: het Wóórd moet het doen en doet het in de

³⁴ Zie voetnoot 19.

³⁵ Abraham Kuyper: *Vrouwen uit de Heilige Schrift*. Amsterdam/Pretoria: Höveker/Wormser z.j. (1897), 57vv.

³⁶ P.C. Boutens: *Beatrijs*. Bussum: Van Dishoeck 1911, 27. [1933]

welaangename tijd [2 Kor. 6: 2], en ook het volk van God wordt door hen die verre staan ten slotte alleen bemind omwille van het Wóórd.

Naomi houdt vol en waagt veel, wendt zich nu tot Ruth apart om haar te overreden dezelfde weg als haar schoonzuster te gaan: “zie, uw zwagerin is wedergekeerd tot haar volk en tot haar goden”. Deze toespeling op de andere goden van Moab is zeker zonder verachting gezegd – maar zakelijk! “Keer gij ook weder uw zwagerin na”. Ook gij, Ruth, moet gaan, ook gij staat nog in de bloei van uw jaren, uw hart en bloed, naar léven verlangen zij, léven-ontvangen en leven-baren. | 77 |

“Maar Ruth zei: Val mij niet tegen, dat ik u zou verlaten, om van achter u weder te keren”. Val mij niet tegen, moeder, dat wil zeggen: werk me niet tegen, zit me niet dwars, ga niet tegen de draad van mijn leven, mijn wens en mijn heimwee in. Ze heeft zich nog al die tijd dat zij op weg zijn, ingehouden, maar nadat Orpa weggetrokken is, nu ze met Naomi alleen staat, kan ze zich vrijer en vuriger uitspreken. En nu kan ze ook niet langer onderdrukken wat onbewust en onbestemd op de bodem van haar hart heeft geleefd, het welt op, het neemt gestalte aan, het treedt als zingend tevoorschijn, de grote *belijdenis* komt over haar lippen. Met een nieuwe vastberadenheid spreekt Ruth de woorden die haar gegeven worden en die haar overbrengen in een andere orde, in een andere bestaansvorm:

“waar gij zult heengaan, zal ik ook heengaan,
waar gij zult vernachten, zal ik ook vernachten,
uw volk is mijn volk,
uw God is mijn God,
waar gij zult sterven, zal ik sterven,
en aldaar zal ik begraven worden.”

En dan bekrachtigt, bevestigt, onderstreept ze de beslissing met een eedzwering als een verbondenheid die het gehele leven zal voortbestaan, welke slechts de dood vermag op te heffen: “alzo doe mij de Here en alzo doe Hij daartoe, zo niet de dood alleen zal scheiding maken tussen mij en tussen u!”

Kent ge de bevrijding van het besluit? Hoe het de wereld voor onze ogen verandert? Het middernachtelijke uur is dan voorbij, de hemel is wolkeloos en zó onverstoort alsof de ondergang van de wereld voorbij ging. En wat daareven nog dreigde is verleden, is óverleden, dat er geen gedachtenis meer van zij. Wij zijn gestorven – “wir sind der Welt abhanden gekommen”³⁷, in de actie van | 78 | het besluit. Wij waren het en wij waren het toch helemaal niet. Wij die leven worden telkens weer in de dood overgegeven, opdat het leven van Jezus ook in ons sterfelijke lichaam zou openbaar worden (2 Kor. 4[: 11]). Diepste lijdelijkheid, hoogste dadelijkheid.

Wij spraken van de *innerlijke noodzakelijkheden*, zoals ze in het gewone leven kunnen doorbreken. Ze liggen niet voor de hand, ze laten zich moeilijk berekenen. Juist het gewone leven, althans het gewone leven op zichzelf, is dubbelzinnig. Dat is het leed, het verzwegen leed van zovelen. Want over het algemeen zijn de dagen gevuld met willekeur en het is lang geleden dat men een stem meende te horen die zei: volg Mij! Het is lang geleden dat we stonden in rij en gelid met vele andere jongeren geschaard om in het openbaar belijdenis te doen van ons geloof. Dat was een hoog uur. En het schijnt ons nog dat niets toen anders heeft kunnen zijn dan het was. Het staat ons nog duidelijk voor ogen, het licht van die dag en

³⁷ Naar de beginregel van het gelijknamige gedicht van Friedrich Rückert: “Ich bin der Welt abhanden gekommen”, getoonzet door Gustav Mahler als derde van zijn *Rückert-Lieder*.

het licht door de kerkraden en het licht thuis 's avonds, toen men kwam gelukwensen, en het kaarslicht op ons eigen kamertje, toen we dankten voor de dag met bevende beloften. Dit zou nooit weerkeren, het hoefde ook niet. Het bepaalde ons lot, het zou bij ons zijn tot in het laatste der dagen. Daar kleefde niets dubbelzinnigs aan en niets krampachtigs. Het was als met de Emmaüsgangers [Lukas 24: 30-32], Hij brak het brood, Hij kwam weg uit hun gezicht, maar nooit meer zou het gewone brood op het tafellinnen liggen als een gewoon ding. Dat was een hoog uur.

We kozen omdat we werden gekozen, er viel een beslissing omdat er over ons een beslissing gevallen was van Godswege. En nooit waren we zozeer vanzelf gevangen. Zie, in zulk gevangen-zijn, daarin viert de vrijheid haar hoogste triomf. God is de Schepper van de vrijheid. Hij 'regeert': in dit 'regeren' is de vrijheid meegesteld, ingeschakeld, opgenomen. Dempen, dompen en | 79 | lompen is geen regeren. God duwt niet, stuwt niet, God is geen oorzaak, want Hij is in het geheel geen zaak, maar persoon. En "onze vrucht is uit Hem gevonden". [naar Hosea 14: 9]

Wordt het gewone leven u tot een aanvechting, bedenk dat ge van 'gewoon' niet spreken zou als ge het leven niet mat aan het buitengewone van toen-en-toen. En bedenk dat juist het gewone leven de plaats is waar de beslissingen, als zij komen, ook zo heel duidelijk uit innerlijke noodzakelijkheid voortkomen. Daarom niet haasten! niet wrevelig worden als de dingen lang zwevend blijven, niet al te flink willen zijn, geen knopen doorhakken, maar veel aan de stille Godsregering overlaten – dat is de boodschap. Totdat ook tot u het woord geschiedt dat zegt: "Ik ben die God-van-Bethel", van dat uur waarin ook gij een ladder van licht zag opgericht naar, nee néérgelaten uit de hemel, een lichtende verbintenis van het gewone leven en de buitengewone belofte die in Christus Jezus "ja en amen is" – en ge herinnert u hoe het eigenlijk een gewoon terrein was, steppe met stenen bezaaid, en dat ge toch uitbreken moest in huivering: "hoe ontzaglijk is deze plaats, dit is niet dan een huis Gods en dit is de poort des hemels." [Gen. 28: 17]

Hoe dor is mijn leven!

Hoe ontzaglijk was deze plaats.

Hoor: Ik ben die God van toén en dáár!

Waarom niet ook van nú en hiér?

Hoor: de tegenwoordige tijd: Ik *bén* die God... | 80 |

[IV] BRUIDELIJKE OVERGAVE

1. 16. *Maar Ruth zei: val mij niet tegen, dat ik u zou verlaten, om van achter u weer te keren, want waar gij zult heengaan zal ik ook heengaan, en waar gij zult vernachten, zal ik vernachten; uw volk is mijn volk en uw God is mijn God.*

17. *Waar gij zult sterven, zal ik sterven, en aldaar zal ik begraven worden; also doe mij de Here en also doe Hij daartoe, zo niet de dood alleen zal scheiding maken tussen mij en tussen u!*

De vorige keer konden we niet klaar komen met de gestelde stof, hoewel we ruim de tijd hadden, of liever de tijd ervoor namen. U hebt wel gemerkt dat zulk een Bijbellezing bijna tweemaal zo lang duurt als een normale preek. Toch gebeurt er minder. De gang is trager, het gaat kalm als een schuit op de Ringvaart, waarvan u het motorhart hoort slaan tot in uw huis, als de wind hierheen is. Ook de vracht is bescheiden, goed te overzien, en, om zo te zeggen, bij elk steigertje doen we allemaal mee bij het laden en lossen. Reeds menigeen heeft me gezegd: ik heb er toch meer aan dan in de kerk. Dat kan uitkomen en daarmee willen wij tevreden wezen.

Orpa is heengegaan, ze kon niet anders. “Moeder, ik moét van hier”, zo hoorden wij het in haar zwijgen, in haar stille kus ten afscheid. Deze (als ge wilt) zondige noodzaak (maar op zichzelf niet zondiger dan alle andere noodwendigheden van ziel en bloed) zet ons bij de grenssteen van Palestina stil in het stenige landschap, op de stoffige weg. Kan een mens ook nog anders, een andere richting uit? We weten uit de tekst van ja! en het was als een sensatie, een hogere soort sensatie. | 81 |

De vaalheid van de dag kan de mens zó kwellen dat hij zou willen wegrennen in een of ander avontuur. We tasten wel niet ver mis als we aannemen dat de populariteit van de bioscoop de keerzijde is van een maatschappelijk leven waarin geestelijke orde en hoger doel bijna geheel ontbreken. In het algemeen is de verborgen lust tot een of ander avontuur niet met die verachting te bejegenen die vele brave lieden altijd bij de hand hebben. Zij die van een Woord van God weten dat eertijds is geschied, kunnen zo niet oordelen, want zij weten dat inderdaad dit gewone leven het ware leven niet is en zij begrijpen dat het mensengemoed staat te trampelen om een leven te zien dat het gewone leven te boven gaat.

Wat kunnen wij innerlijk branden van verlangen naar het beleven of (want dat is bijkans even schoon) zien beleven van een diepe hartstocht, die zich een vrije baan breekt en die toch naar verborgen wet zich voltrekt. En dan is het altijd *exclusief*, gericht op één mens, één werk, één ideaal. Het is heerlijk te leven uit één hartslag en het is heerlijk te zien dat een ander leeft uit één hartstocht. Orpa is heengegaan, omgeven van de mogelijkheden van de toekomst. Geen werkelijk nieuw-leven, geen werkelijke verbintenis in het heden deed zich voor. Wij prezen haar oprechtheid, maar het kan nog alle kanten uit. Het houdt zich ópen voor de hartstocht en dat is in een wereld met vele levende lijken al heel veel. Maar bij Ruth is het anders: niet alleen valt de beslissing anders uit. Het is een beslissing die de kwaliteit van de hartstocht nu reeds heeft. Liefde, ook geestelijke liefde is namelijk hartstocht, is geestdrift. Omdat zij hele werelden verwerpt, uitsluit, voorbijgaat, niet telt, niet gelden laat. ‘Monogaam’ is in haar oorsprong iedere liefde.

“Ik zocht op mijn leger hem, die mijn ziel liefheeft, ik zocht hem, maar ik vond hem niet; ik zei, ik zal nu opstaan en in de stad omgaan, in de wijken en in de straten; | 82 | ik zal hem zoeken, die mijn ziel liefheeft, ik zocht hem, maar ik vond hem niet. De wachters, die in de stad omgingen, vonden mij..., ik bezweer u, dat gij de liefde niet opwekt noch wakker maakt

totdat het haar lustte.” Klanken uit het Hooglied [3: 1-3a, 5b], die wij nog wel verstaan. Ook het ‘geestelijke leven’ is geen *léven*, als het niet met hartstocht geleefd wordt, als niet iets van bruidelijke overgave opstaat in het hart, of indien, wanneer “het” vertoeft te komen, geen olie van het verlangen wordt megedragen in de vaten en de sluimering niet wordt weggewist door een herontwaakte ijver om de fakkels te bereiden en uit te gaan in den nacht, de bruidegom tegemoet.³⁸ Waar dit niet is, daar is het grote leed niet, maar daar blijven we dan ook in de verwerpelijke zin: kinderen. Ménswording is zwaar en eenvoudig. Zwaar omdat de mens hele werelden moet voorbijgaan om het éne te kiezen, eenvoudig omdat hij, als hij kiest, ‘monogaam’ kiest, in de greep van het feit dat hij gekozen wordt. Daarin bestaat het lichamenlijk-geestelijk rijpen en ouder worden van het merendeel van onze vroegere kennissen uit de jeugdijaren, dat ze een baard en ook wel enige rimpels in hun jongensgezicht krijgen, dat evenwel inderdaad niets anders is dan een jongensgezicht plus baard en rimpels, terwijl het verder bijkans niets van de verrukkingen en zorgen van het leven in zich opgenomen heeft. En zoals wij dit met beklemming aanzien en de zuiverheid daarvan betwijfelen, zo stoort het ons als iets dat zelfs in het ‘gewone leven’ niet nodig is, wanneer we zelf zonder lot, zonder verlaten, zonder leiding, zonder noodzakelijkheid en zonder beslissing de jaren door voortleven. Wij kunnen voorlopig in het midden laten welke beslissing, welke eenzijdigheid, welke liefde het zou moeten zijn. Zoiets moet er komen. Anders wordt het gewone leven een leeg leven, terwijl het toch juist bestemd is de ruimte te zijn voor de ontmoeting met hem, haar, het, met | 83 | iemand of iets die ons vermogen tot overgave wekt.

Israël nu staat ons in de Schrift ten voeten uit getekend als een wezen: verontrust, geestelijk-bekommerd, neergeslagen in de dorre dag, weggeroepen uit de geweldige formaties van de heidenwereld en geroepen “de dag der kleine dingen niet te verachten”. [Zach. 4: 10] Hoe is dat mogelijk? Alleen op voorwaarde dat er één centrale hartstocht in zijn leven is ingeplant. Hartstocht van de ‘*tsaddik*’.

In Israël bloeit de ‘rechtvaardige’ op de bodem van het Verbond, dat door de profeten immers meerdere malen bij een huwelijk wordt vergeleken.

Wie door de Geest, die in het midden van dit volk (ondanks zijn ongerechtigheden) woont, wordt aangeraakt, die slaat uit het spoor, die staat als een gekende en getekende op de aarde, die leeft in de greep van een andere, innerlijke noodzakelijkheid. En zó komt hij in het rechte spoor. Niemand ziet het aan hem dat hij verliefd is en verloofd en in de geliefde verloren, omdat hij ogenschijnlijk opgaat in het dagelijkse bedrijf en de dagelijkse plicht. En zijn huwelijk is verborgen, het brandt van binnen, en al zijn stil bezit is tegelijk verwachting, en de verwachting blijft zijn stil bezit. Men vroeg aan een discipel van een joodse chassid en leraar, na diens afsterven, wat voor zijn leermeester het gewichtigste was geweest in het leven en hij antwoordde: “dat waarmede hij in een bepaald uur bezig was”.³⁹ Dat is mogelijk in het gewone leven, waarin God op directe wijze niet meer wordt ontmoet, waarin zelfs de leiding van de profetie ontbreekt, het is mogelijk, maar alleen vanuit de zeer beschroomde doch zeer besliste overgave.

En wie het meemaakt, juist in het leven zoals het daar uitligt in zijn ogenschijnlijke onnozelheid, die is het of een mist optrekt van zijn ogen en in de dauw die over de dagelijkse

³⁸ Verwijst naar de gelijkenis van de ‘wijze en dwaze meiden’ van Mt. 25: 1-13.

³⁹ Uit *Die chassidischen Bücher* (1928). Vertaald te vinden in *Chassidische vertellingen*. Katwijk: Servire ³1967, 442: “Spoedig na de dood van rabbi Mosje van Kobrin werd aan een van zijn leerlingen door de ‘oude van Kotzk’, rabbi Mendel, gevraagd: “Wat was voor uw meester het gewichtigste?” Hij dacht even na en gaf dan antwoord: “Waarmee hij op dat ogenblik bezig was”.

dingen neerzigt spiegelt de glans van een heimelijke zon. En hij verstaat hoe God, in en ondanks | 84 | Zijn afwezigheid, tegenwoordig is, en hij voelt zich een hart onder de riem gestoken omdat het 'verwachten' van de Here (en iets anders is ons in het gewone leven niet gegund) zijn doel vindt, en hij aanvaardt opnieuw ook voor zichzelf de raad: wacht op de Here, zijt sterk en Hij zal uw hart versterken, ja wacht op de Here (Ps. 27: 14). Wie dat doet is reeds verliefd en verloofd. Wat er met Ruth gebeurt, dat is ten slotte wat het *Sjir-hasjirim*, het lied-der-liederen beschrijft.

Een geweldige, een geestelijke keuze doet deze heidense vrouw hier. Want we moeten bedenken dat ook voor haar in een onbevangen verlangen het grote 'moeten' van de natuur gold, haar óók dreef dagelijks – en waarom niet in gelijke mate en kracht als Orpa? – *dezelfde* noodzakelijkheid. In Ruth wordt deze innerlijke noodzakelijkheid echter doorkruist door een andere. Haar belijdenis was van dat doorkruist-worden een verrassend uitvloeisel, een opgericht teken. Er is met haar iets gaande waarvoor ze nog nooit woorden heeft gevonden, vroeger, in het vaderland, en op de weg niet, maar nu bij de tweesprong hééft ze het gezegd. Door de tranen heen is het doorgebroken wat diep in haar leefde. Natuurlijk, ze schrikt er zelf van, ze is ontsteld: wat zeg ik daar? "Uw volk is mijn volk, uw God is mijn God?"

Zie, ze *hééft* het gezegd! ze gaat het niet zeggen, ze neemt zich niet vóór het er nu eindelijk eens beslist en plechtig uit te brengen. Het is een gebeuren. En het *is* gebeurd, voor ze het recht weet.

Het hoort bij de aard van het gewone leven dat wij bij zulke dingen ontstellen. Een nog groter *moeten* heeft beslag op haar gelegd, heeft haar hart omgevormd, heeft de overhand verkregen en nu rijst het boven het natuurlijke moeten uit. En deze macht zal niet meer van haar wijken totdat ze begraven ligt in het land van Bethlehem-Juda, in de velden van Efratha. | 85 | Ruths belijdenis klinkt als een gedicht, een lied van onverbreekelijke trouw aan een vrouw van een ander ras, een vreemd land en van een godsdienst die afwijkt van haar en elke andere religie. Maar deze vrouw *vertegenwoordigt* voor haar Israël en Israëls voorrecht, over deze ligt immers de naglans van Gods lichtende daden. "Uw volk is mijn volk en uw God is mijn God". Dat glansloze volk is het volk van de openbaring en is haar daarom aantrekkelijk genoeg. Die onzienlijke God is de God van de openbaring en is daarom geweldig genoeg.

Men heeft gezegd: 'Ruth' is een zendingsboekje. Dat is juist, wanneer ermee bedoeld wordt dat het boekje een getuigenis bevat in deze geest: "is God een God der Joden alleen? neen! maar ook der heidenen" (Rom. 3: 29). Het is niet juist als men het forceert tot een aanwijzing van zendingsmethoden, door de nadruk te leggen op de kracht van de 'traditie' in Elimelechs huis of op de noodzakelijkheid in het heidenland eerst een Israëlitische (christelijke) *adat* te vormen. Het is wel waar dat in de tussentijd, waarin geen Openbaring geschiedt, deze dingen als vanzelf van bijzonder gewicht worden, maar de zendingskracht hebben we toch niet daarin te zoeken. Het feit: *Israël*, dat doet het! of liever: nee, niet het feit als zodanig van Israëls bestaan, maar dit bestaan belicht door het Woord. Daarom hebben wij de goede invloed en het goede voorbeeld (al mogen wij die veronderstellen) te onderschikken aan het objectieve: Naomi, met haar zonden en gebreken, als *stedehoudster*⁴⁰ van Israël. Gelijk er een samenhang is tussen de trouw aan de éne God en de trouw aan één gade, gelijk het belijden van het '*èchad*', het "een éinig Heer" van Deuteronomium 6 het aardse zwerven stilzet, zoals het 'eerste' en het 'zevende' gebod naar elkander verwijzen, gelijk de 'monogamie' met het 'monotheïsme' blijkt samen te hangen, zo is de bruidsovergave aan

⁴⁰ Ouderwetse benaming voor 'plaatsbekleedster'.

Naomi | 86 | tegelijk de blinde verering van Israëls God. Een overgave met ziel en lichaam, een overgave voor het leven, in voorspoed en tegenspoed, in leven en in sterven.

Ongetwijfeld, het zou te véél gezegd zijn, als Naomi hier niet stond als stedehoudster van Israël en Israël niet werd gezien als Gods gezegende zoon.

Wat zegt Zacharja, de profeet? “Het zal in die dagen geschieden, dat tien mannen, uit allerlei tongen der heidenen, grijpen zullen, ja de slip grijpen zullen van een joodse man, zeggende: wij zullen met ulieden gaan, want wij hebben gehoord, dat God met ulieden is.” [8: 23]

Werkelijk, wie zo de slip grijpt, die moet zich in gevaar voelen. Gevaar waarvoor? Voor een leeg leven, als alle avonturen van de heidense geest (dat is ons aller geest van nature) zijn uitgespeeld. En wie zo een mens, een volk, een zegen, een belofte in elkaars verlengde ziet liggen, en toetast om er deel aan te hebben, die zal ingewijd worden in een trouw als van het monogame huwelijk, zijn hart is “verénigd tot de vreze van Gods Naam” (Ps. 86[: 11]). En weer schijnt het stille eerste licht van Eden. Wat is deze trouw van Ruth soms schriel bekeken! Onnatuurlijk, abnormaal hebben velen gezegd, is het van zulk een onredelijke hartstocht bezeten te zijn, en dat zegt een schoondochter nog wel tegen haar...

schoonmoeder! Nee, dat is niet ‘gezond’ meer. Men vindt het woord daarentegen juist als *trouwtekst* heel geschikt: dat past immers beter voor de diepe levensverhouding van de vrouw tot de man. Inderdaad, we zeiden het immers al, bruidelijke gevoelens worden hier op Naomi overgedragen. Maar laat ons dit dan ook zo letterlijk en zo ernstig mogelijk nemen. Verliefd, verloofd en in de geliefde verloren, zo staat Ruth, bevend en vervoerd aan de grens van het heilige land. En wie is de bruidegom?

Een geestrijke, vrijzinnige theoloog⁴¹ meent dat het meetrekken van Ruth op de eigen aard berust van een be | 87 | paalde aanleg, een bepaalde vrouwelijkheid. Ruth behoort (zegt hij) tot de vrouwen, die *slechts éénmaal* in haar leven liefhebben, en het is feitelijk Machlon waar ze nog altijd van houdt. Nooit had ze het land van haar man, waarover hij zoveel verteld had, gezien, en om daar nu eindelijk te komen, om te wezen waar hij als jongen gespeeld heeft, gaat ze met Naomi mee, ze is gefixeerd op haar overleden echtgenoot en ze draagt déze gevoelens op haar schoonmoeder over, zelf onbewust, dat het haar toch om Machlon te doen is. Is het de binding aan haar man, die uit Palestina kwam, die Ruth trekt? Spreekt ze dit alles heimelijk als een eed op het graf van haar man, om zijn land, haar droomland te betreden? Drijft dat haar Naomi te vergezellen tot óver de grenzen?

Dat is alles blote fantasie, die fijn schijnt, maar eigenlijk insinueert, die immers de hogere overgave wil ontmaskeren als een vorm van lagere verbondenheid. De Schrift zegt zakelijk: het laatste, beslissende in de belijdenis van Ruth zijn de woorden “uw God is mijn God”, haar noodzakelijkheid is alleen uit dit laatste te verstaan, op het woord *GOD* valt het volle accent, daarachter drijft de geestelijke, monogame hartstocht.

Het kardinale, de spil van ons leven blijft de grote belijdenis aangaande God en Zijn werk-aan-ons. Vanuit deze centrale bron vloeien de krachtstromen die ons leven onderhouden. Daardoor zijn wij die wij zijn. Daardoor hebben we wat we hebben. Daardoor belijden wij wat we belijden. Daardoor is het gewone leven geen leeg leven. Daardoor ruist er in een bestaan als van u en mij, die bezig-zijn met niets anders dan het gebod van elk uur, iets, zeer ver, in zeer gebroken geluid, toch iéts van de hartstocht, de overgave en de verwachting van het Hooglied. Zeg niet te spoedig nee, ontken de genade niet die aan u geschied is, kleiner de gave niet die in u is!

Niet als oorzaak maar als gevolg, *omdat* Naomi’s God | 88 | haar God is, verklaart Ruth: “uw volk is mijn volk”.

⁴¹ Het is nog niet achterhaald op wie M hier doelt.

Toch is de volgorde van de tekst zuiver en waarachtig. Dat is de natuurlijke, om zo te zeggen genetische rangorde. En zo is de bekentenis van Ruth, hoewel van hogere herkomst, niet abnormaal, ze geschiedt toch naar de orde van het gewone leven, ook daarin dat er geen schokkende gebeurtenis valt te melden. Aan een bepaalde grens begint het belijden, maar het geloven *begint nergens* aanwijsbaar. Wie zal zeggen waar het begonnen is? Staan we hier even stil. Hoe zijn wij tot God gekomen? Wij kunnen zeggen, als we het diep nemen: door Openbaring, maar ook, als we het gewoon, zakelijk nemen, door die of die mens, samenkomst, lectuur, invloed, indruk. En als we het nu béide laten gelden – en dat moeten we, want het is beide waar – dan resulteert uit die beide waarheden dit éne: *de kerk*. Hoe zijn wij tot God gekomen? door de kerk! Daarom is het genetisch zo zuiver dat dit vooropgaat: uw volk is mijn volk.

Ik wilde wel om een lief ding dat ik u hier in deze parochie van deze eenvoudige waarheid kon doordringen. Het is niet te ontkennen en toch bekennen velen het niet, doen alsof zij niet weten: dat zij elk vroom woord dat zij gebruiken de kerk nazeggen, dat niet alleen de sacramenten en de prediking, maar ook de Bijbel in de landstaal en ook de mensen die ons hebben onderwezen door de dienst van de kerk tot ons zijn gekomen. We zijn tot een rijke erfenis ingegaan, verre het meeste is onbelast ons in de schoot gevallen. Van de torenspits, die naar boven wijst, en de kansel, die boven de begane grond verheven is vanwege het gezag van het boek dat daar openligt, van het doopvont en de heilige dis, tot het versje dat onze kinderen zingen en de kalender die bij ons aan de wand prijkt, is het één geheel van tekenen die, vreemd staand in het leven, aan het gewone leven hoop geven.

Er zit iets liefelijks en geweldigs, iets van een bruidelijke | 89 | overgave in de toon van Ruth. Laten wij intussen de nuchterheid niet vergeten, want het is *ook vermetel* om te verklaren: “uw volk is mijn volk”. Hoe kan ze dat zomaar proclameren? Men moet in zo'n geval toch eerst genaturaliseerd worden om in het volksverband opgenomen te worden! Leverde deze inschakeling in een vreemd volk in de Oudheid reeds veel grotere moeilijkheden op dan in ons huidige westen, bij het volk van Israël rees nog de extra moeilijkheid, een bijkans onoverkomelijk beletsel, hetwelk de naturalisatie in de weg stond, namelijk dat Israël behalve volk tegelijk Gemeente was, een Kerkstaat. Ruth diende, om opgenomen te worden in de volksgemeenschap, eerst door de Gemeente erkend te worden, aan het natuurlijke zou hier het geestelijke vooraf moeten gaan. Maar er is geen instantie waarvoor de ‘aanneming’ en ‘bevestiging’ kan plaatsvinden, en al zou die er geweest zijn, waar zou het einde van de discussies zijn over de voorwaarden en de geloften?

Wat is er later niet te doen geweest in Israël over de plaats die aan de ‘proselieten van de poort’ en zelfs over die aan de ‘proselieten van de gerechtigheid’ moest worden toegekend.⁴² En hier gaat het zomaar.

In dit licht gezien kan worden gezegd dat het boek Ruth eigenlijk een kritische kanttekening op Ezra en Nehemia is, ook al zouden zij gelijk hebben die menen dat het niet afkomstig is uit de dagen na de Babylonische ballingschap. Ruth kan niet op de ‘naturalisatie’ wachten noch op de ‘aanneming’, zij verheft zichzelf in de adelstand van Gods volk, zij bevestigt zichzelf tot lidmaat van de Gemeente. Eenzaam spreekt de heidense vrouw de beslissende woorden uit die een mens verankeren in het ‘eeuwige volk’. Niemand treedt voor haar in, niemand dekt haar daad, vader noch man, priester noch oudste. En het geldt. Als een vrij huwelijk. Onder

⁴² Proselieten (‘jodengenoten’) waren mensen uit de *gojim* die overgingen tot de joodse godsdienst. *Proselieten van de gerechtigheid* namen alle joodse gebruiken in acht: besnijdenis, sabbatviering en de joodse feesten, en lieten hun eigen cultuur achter zich. *Proselieten van de poort* voelden zich aangetrokken tot de God van Israël en Zijn wetten. Zij baden, gaven aalmoezen en namen geen deel aan godsdienstige rituelen van hun eigen volk.

de open hemel. “*Mijn God*”, zij eigent zich God toe, haar hart getuigt: | 90 | ik hoor er óók bij, ik hoor erbij, of ik wil of niet, en daar *wil* ik niet tegenin gaan, daar *kan* ik niet tegenin gaan. De innerlijke noodzakelijkheid in het leven van deze vrouw wordt thans voluit openbaar. Er is geen houden aan.

Altijd is het een hoog en eenvoudig ogenblik wanneer we gaan staan waar we thuishoren, als we ontdekken dat we allang ergens behoorden te zijn waar we naar mensenmaat en regel en oordeel niet bij horen.

Zo vaak staan we in het leven op de verkeerde plaats en ieder erkent die als de réchte – en wij slapen voort. Hier zien we bij Ruth het omgekeerde: zij richt zich op uit de slaap, maakt met één stap de grote reis, om thuis te komen, op de plaats waar ze behoort te staan. Het zijn is eerder dan het bewustzijn, en het leven [eerder] dan het begrip. Dit bedoelen wij zó dat al ons spreken antwoorden is. Antwoorden op een woord van God. Maar dat woord wijst zijnerzijds een ‘zijn’ aan, een werkelijkheid die er is, die geldt, vóór we denken kunnen: die geldt, vóór we er ons iets van toe-eigenen kunnen.

Vóór wij tot het heiligdom ingaan is er op ons als geroepenen gerekend. Méér nog: voor er sprake komt van een tempel is er een Raad van God werkzaam die én tempel én tempelganger voortbrengt. De Liefde heeft bruid en bruidegom beiden verwekt. Daarom stort de overgave niet in het Niet, daarom heeft de hartstocht niets te scheppen, daarom heeft het verlangen, als het groot geworden is, niets meer te zoeken. Geldt het reeds van de aardse gelijkenis dat de ware huwelijken in de hemel gesloten worden, hoeveel te meer zal het gelden van de heilige echtverbintenis, waarin nooit een hart verbonden werd zonder reeds verbonden te *zijn*. Ruth gaat staan metterdaad waar ze voor Gods eeuwige kennis reeds stond, aler ze zich bewoog en afgezien van haar bewegen.

”En hij die heiligt én zij die geheiligd worden zijn allen uit Eén” (Hebr. 2: 11). | 91 |

De innerlijke noodzakelijkheid om op de goede plaats te gaan staan, ligt opgesloten in: “uw God is mijn God”, in de *brutaliteit* van dit bezittelijke voornaamwoord! Is het niet heel vreemd om vóór het woord ‘God’ een bezittelijk voornaamwoord te plaatsen? Om te spreken van *mijn* of *uw* God, om God, die zo wijd en universeel, zo ongenaakbaar is, als een menselijk *bezit* voor te stellen? Mag men dat zomaar doen? Is dat niet een grenzeloze aanmatiging, een miskennis van de afstand tussen Schepper en schepsel, een vorm van vrome *hybris*? Heeft de wijze Spinoza niet veel meer gelijk, staat hij niet geestelijk oneindig hoger dan deze boerse Ruth en de primitieve psalmisten, toen hij verklaarde: “het is goed om God lief te hebben, maar wij moeten ons niet verbeelden, dat God ons wederliefde kan schenken”⁴³

Deze mening berust dunkt ons op een naargeestige vergissing, het is een trots misverstand aangaande Gods ‘naam’. Want dit bezittelijke voornaamwoord is het eigenlijke geheimenis van het geloof in de Genade. Daar gaat het juist om bij alle ware godsvrucht: men *kan* God zelfs niet anders noemen dan zó. Waarheidsvraag en heilsvraag kunnen niet gescheiden worden. Dat God is, dat is Hij voor óns, deze aanmatiging is toch niets anders dan het bewijs dat wij de werkelijkheid van de Openbaring ook in haar afglans ernstig hebben genomen. Dit is immers het wezenlijke: de *Here* wordt niet gekend als God in het algemeen (Godheid, Opperwezen, Voorzienigheid, Algeest enzovoort), deze ‘algemene’ God ‘bestaat’ wel, maar Hij bestaat in het geheel niet! In de Bijbel hebben wij het met *de ene* bijzondere God te doen, de God die *altijd* de God is van iemand, die bij een bepaald volk en van daaruit bij een

⁴³ Uit de *Ethica*, V, propositio 19: “Qui Deum amat, conari non potest, ut Deus ipsum contrà amet.” Dit is een eigen weergave van M. In zijn bibliotheek had hij de vertaling van W. Meijer. Amsterdam: Van Looy ²1905. [22] Meijer vertaalt (compact) op 309: “Die God bemint, kan niet verlangen dat God hem wedermint.”

bepaalde persoon behoort. Wij kennen alleen de God van Abraham, Izaäk en Jakob, de Vader van Jezus Christus, als 'onze' God.

Het wonderlijke is dat het heil door deze toe-eigening er | 92 | niet minder op wordt, dat men in het geloof kan zeggen: al het dijne is het mijne, terwijl toch moeilijk in dezelfde lijn, op het natuurlijke gebied, verklaard kan worden: uw goed is mijn goed, uw vrouw is mijn vrouw, dan houdt ook een diepgewortelde mannavrienschap dadelijk op. Ten aanzien van God geldt echter: uw God is mijn God. Hier hebben de brutalen de héle wereld, het Godsbezit van de ander wordt er niet minder om, integendeel dit kan in kracht en diepte toenemen, hoe méér eraan deel hebben – dit is een geestelijk wonder. Verdelen betekent hier niet: wegnemen, afnemen, maar... toenemen. Shelley drukt dezelfde gedachte treffend uit in zijn *Epipsychidion*: "true love in this differs from gold and clay, that to divide is not to take away"⁴⁴: liefde onderscheidt zich hierin van goud en klei dat zij, wanneer zij gedeeld wordt, niet in het minst wordt onttrokken. Hoe meer er staan in de Gemeente, hoe groter het aantal gelovigen, des te rijker is zij als geheel en zijn óók haar leden als enkelingen. Hoe meer zieltjes, hoe meer vreugd. Waar de Ene beleden wordt zijn allen één als deelgenoot aan één schat, één voorraad, één krachtbron, één leven, één wezen. Maar dit ene is als de oliekruik van de weduwe te Zarphat [1 Kon. 17: 16] en als de broden bij de wonderbare spijziging. [Mt. 14: 13-21parr]

Ruth *maakt* Machlons afwijking *goed*. Haar heidens bloed werd doorademd door Israëlitische geest, zoals zijn joods bloed werd bestookt door heidense geest. "Want die is niet een jood, die het in het openbaar is, maar die is een jood, die het in het verborgene is, in de geest; wiens lof niet is uit de mensen, maar uit God" (Rom. 2: 28v.). Deze kruising en wisseling van het uitverkoren volk en het volk-uit-de-volkeren, die Paulus zag als een wonder van Gods vrijheid, kondigt zich inderdaad hier reeds aan bij deze grenssteen in het gewone leven. Met dit al zegt ze méér dan ze verantwoorden kan. Het | 93 | klinkt 'schwärmerisch', het klinkt sektarisch, deze wijze waarop iemand zichzelf toelaat tot lid van de gemeente. God neemt het evenwel voor Zijn verantwoording. In deze tussentijd. Hij scheidt tijden en gelegenheden en houdt ze in Zijn eigen hand en deelt ze uit en past ze toe gelijk het Hem behaagt. Het is niet ondenkbaar dat de toestand onder ons binnenkort zo verward wordt dat gij of uw zoon of uw dochter of de vreemdeling die bij u in huis is geen gesteld, betrouwbaar gezag vindt om hem 'aan te nemen', dat gij eenzaam op uw doop moet ja zeggen, dat ge, tot zwerver gemaakt, op uw eentje en op uw wijze voor uw deel de kerk *zijt*.

Wij moeten vooral niet denken dat Ruth zelf in haar heilige vervoering de harde omtrekken van het leven uit het oog heeft verloren. Zij spreekt nadrukkelijk ook over de donkere dingen van ons adamitische bestaan: "vernachten, versterven, begraven worden" en alles wat daarmee samenhangt: lijden, zorg, angst, gebrek.

Toch wordt dit ingesloten in een ééd: "alzo doe mij de Here, en alzo doe Hij daartoe". Ruth beseft: in dit gewichtige moment, in de grote wending van haar leven kan ze de woorden die ze heeft gesproken zich alleen door een eedzwering toe-eigenen, en ze eigent zich daarmee de toepassing toe. Ze gaat hiermee in hoger beroep, in hoger verantwoording, in hoger bescherming. Formeel gesproken kan men zeggen dat de hartstocht stééds geneigd is een eed te doen, zich tot de eed uitstrekt als tot een eerste bevrediging, een eerste verwerkelijking. Ook in het Hooglied vonkt het van eedzwering. De vraag is maar of het verantwoord is. 'Voor eeuwig uw trouwe zo-en-zo', dat kan iedere minnaar zeggen, gelijk

⁴⁴ In P.B. Shelly: *Epipsychidion* (1821). London: Reeves & Turner 1887, 13. M had in zijn bibliotheek een Nederlandse uitgave uit 1927. [4694]

ieder belijder die zichzelf niet kent geneigd is te verzekeren: al zouden ze ook allen aan U geërgerd worden, ik zal geenszins geërgerd worden. [Mt. 26: 33] Maar de grónd? *Ruth zweert*, hoort ge het? Het is een beslissing, die óver | 94 | haar valt, en het is haar eigen beslissing, die ze met een eed gestand doet, ze stelt het buiten zich met een eed opdat het onherroepelijk zij. Ze herhaalt het woord 'doen' van de bekende formule, ondanks het huiveringwekkende, met een toon van grote innigheid, zoals men de liefde nog eens door degene die ons bemint herhaald wil horen: toe zeg het nog eens. Wat liggen er niet een herhalingen tussen hier en de dood! Dat in al deze de liefde zich evenzeer herhalen zal en de wederliefde, keer op keer, dat klinkt vermetel.

Ruth wil hier – in de waaghalzerij van het geloof – hetzelfde van God vernemen: de Here mag mij ik weet niet wat *doen*, en nog daarbovenop: alles mag Hij me *doen*, indien ik niet trouw ben. Waarom? Omdat zij nu weet: de *daad* van de Here is weldaad, is weldadigheid, is de vergeving van de eeuwige Liefde. Antwoordend op die Vrijmacht waagt ze het Hém trouw te zweren door Naomi trouw te zweren. Haastig rondom ziend ziet ze niemand meer bij zich dan de Here alleen in de gestalte van deze naaste. Kamosj blijft niet *bij* de mens. Asteroth is een wrede stiefmoeder voor de ziel. Maar die Ander, eindelijk verschenen, ademloos verwacht tot op deze stonde aan de grens, die *is* het! En die *mág*...

Onder wiens aanroeping geschiedt de eed? Ruth neemt hier misschien voor het eerst van haar leven dat wonderlijke woord op haar lippen, voor de oren van de mensen: “*de Here*”. Dat is niet hetzelfde als ‘God’. De stomme *e* in het woord Here is van een diepe zin: spot er niet mee, doe er niet hooghartig over.

De Here is de Heilige, de Gans-Andere. Er is taalkundig in de klank van dat woord Here een tederheid die het woord Heer nu eenmaal mist. Vele godvruchtigen hebben aan deze stomme *e* gehangen met een voor buitenstaanders onbegrijpelijke gehechtheid. ‘Jehova’ was de (in letterlijke zin) onuitsprekelijke | 95 | naam, in de plaats daarvan spreken de Joden van Adonaj, Heer, een veel kouder woord. Hier is de toevallige, ouderwetsere ‘e’ van onze Nederlandse vertaling een verrijking, en haalt iets terug van wat het woord Adonaj bedekt hield en wat het woord ‘Here’ opnieuw bedekken zou, de onuitsprekelijke nabijheid juist van de Heilige. Here is intiemer dan Heer, het heeft een eigen sfeer, het duidt op de God van het Verbond, die zich zelf laat bezitten, die zich zelf uitdeelt: “zie, Ik ben hun *bezitting*, spreekt de Here Jehova (Ez. 44: 28).⁴⁵

Het is u misschien ook al opgevallen hoe zelden in onze huizen, in het verkeer met elkaar – als wij dan nog over God spreken (en niet over politiek, kiescollege, aanbesteding en beroepingswerk, want dat is de agenda van het typisch-christelijke gesprek tussen mensen-van-ons) – wij het wagen de naam van de God van het verbond te gebruiken. Werkelijk, ik ken de sfeer van de huizen waar vader werkloos werd, waar een kind op sterven ligt, waar moeder met de ziekenauto wordt gehaald – zelden of nooit (en ik heb mijn pastorale oren goed open) heb ik gehóórd: “de Here zal het voorzien”, “de Hére geve ons licht”, bijna altijd (hoogstens): “God” zal er zijn bedoeling mee hebben, of nog vager (en dit soms in een schuchterheid die ik prijzen moet): “het wordt ons niet door een vreemde aangedaan” (enigszins gelijkend op de reserve van het Estherboek, waarin ook de algeméne Godsnaam niet voorkomt, en dat, als het onvermijdelijk wordt er toch van te spreken, zegt: dat er hulp zal zijn “van een andere zijde” [Esther 4: 14]. Ik geloof beslist dat dit samenhangt met wat ik

⁴⁵ M mengt zich hier in de felle discussies over de ‘stomme e’ in de Godsnaam die in de hervormde en gereformeerde kerken woedden in de jaren ’30 van de vorige eeuw bij de totstandkoming van de Nieuwe Bijbelvertaling, die in 1951 zou verschijnen. Overigens was de spelling ‘Heere’ toen nog gebruikelijk, maar de verdubbeling van de eerste ‘e’ is een kwestie van spelling. Het gaat hier om de slot-e.

in deze voordrachten 'het gewone leven' noem, met de situatie waarin wij zijn geworpen en die ons tot de wortel van ons wezen heeft beroerd. Meestal kunnen we niet verder komen, en soms zouden wij het kunnen, maar we durven niet; er is een rem, een innerlijke schaamte, nu ineens voor de dag te komen met hetgeen door | 96 | gaans niet in ons leeft. Want wie God als 'Here' aanspreekt, die is zalig en geborgen. Maar er is niets of bijkans niets van buiten dat ons over het dode punt heen helpt. Wij vrezen boven onze stand te leven. Ai! hoe is ons alles tégen in de bitterheid van het heden.

“Wij zien aan ons, na al dit ongeval,
Geen teeknen meer van Uwe gunst gegeven;
Niet één profeet is ons tot troost gebleven
geen stervling weet, hoe lang dit duren zal.” [Ps. 74: 9 berijming 1773]

Zó kan het zijn in het gewone leven, dat er niets anders overblijft dan de verzuchting die even verder in deze psalm (74) vertolkt wordt:

“Dat elk verdrukt' Uw bijstand eens erlang,
Laat, laat uw volk niet schaamrood wederkeeren;
Maar wil van hen ellend' en nooddruft weren,
Opdat z'Uw Naam verheffen in gezang.” [idem, vers 20]

“Uw God is mijn God”: in elke toekeer tot God gaat het zoals bij Ruth, dat is de regel in alle bekeringen, in alle geloof. Niemand kiest zich willekeurig of na rijp beraad zijn God uit, zoals men door studie of nadenken ertoe zou worden gebracht een wereldbeschouwing te aanvaarden. Dat is een onmogelijkheid, want God *openbaart* zich. Wij weten uit onszelf niets van Hem en ook in de voortgang van ons geloof kennen wij Hem slechts voor zover Hij zich aan ons blijft onthullen. Aan niemand openbaart zich God echter onmiddellijk, we moeten hier gelijk overal de gang van Gods zelfmededeling eerbiedigen. De *directe* Openbaring geschiedt strikt genomen alleen in Jezus Christus, al het andere zijn *tekenen* van de Openbaring. Ik geloof omdat mijn moeder geloofde, of iemand anders die ik liefheb en in vertrouwen beluister, met andere woorden: ik geloof aan de God van mijn moeder of aan de God van de vaders, of aan de God van de gemeente. Augustinus sprak terecht: “*ego vero evangelio non crederem nisi me catholicae* | 97 | *Ecclesiae commoveret auctoritas*”,⁴⁶ dat is: “ik zou zeker het Evangelie niet geloofd hebben, als de autoriteit van de katholieke Kerk mij daartoe niet had bewogen”.

Ruth verbindt zich dus met een eed voor de duur van haar ganse leven: slechts de dood vermag scheiding te maken tussen haar en Naomi, tussen haar en de Gemeente. Zo wordt de heidense vrouw ingelijfd in Israël⁴⁷, en daaraan is iets onherroepelijks, voor haar, maar ook – want zo staat de zaak, al merkt niemand het op dit ogenblik – voor Israël zelf.

“Zie uw zwagerin is teruggedaan tot haar volk en tot haar goden.” Als Naomi dat zegt, dan bedoelt zij zeker niet daarmee een verwijt te uiten, laat staan dat zij de geestelijke ondergang van Orpa zou constateren. Het is rustig gezegd om de tegenstelling met Ruths keuze aan te geven. Maar dat neemt niet weg dat er een *tegenstelling* is. Daarin is de

⁴⁶ Augustinus: *Contra Epistolam Manichaei* I.5 (MPL 42, 176). M citeert met een andere woordvolgorde, met 'evangelium' in plaats van 'evangelio' en met 'auctoritas' in plaats van 'auctoritas'.

⁴⁷ Psalm 87: 4 (1773).

diepgang van het 'gewone leven' (dat tussen de herinnering en de verwachting van Gods spreken ligt uitgespreid) dat er noch die rust kan gedijen die onverschilligheid is noch die beslissing die fanatisme insluit. Er *is* een tegenstelling, maar omdat ze immers een wonder is, omdat zij uit een goddelijke Beslissing voortkomt, heerst er daaromtrent een ingehouden verbazing. Waarom ik binnen en een ander buiten? Onmiddellijke ontmoeting in een theofanie, in een Godsverschijning hadden wij geen van beiden. Waarom breekt de band voor de een en wordt door een ander dichter aangehaald? Beschaamde verbazing, niets anders blijft hier over! Geen zelfverheffing, nog minder een verklaring, en allerm minst de berekening van de schuld van anderen of een analyse van het zielsbestaan van anderen. Een wezenlijk element in alle geloofsleven is de liefde tot Gods volk, tot de kerk. Men kan geen gelovige zijn en tegelijk de kleinen minachten, zich afzijdig houden en | 98 | toch menen in de Gemeente te staan, men is erin opgenomen, één geheel mee, één lichaam. Wij mogen in dit verband misschien wijzen op de ontmoeting van Abraham Kuyper met Pietje Baltus, een eenvoudige vrouw, in zijn eerste gemeente Beesd, een vrouw met vele tekorten – ook en niet het minst 'theologische' – en tóch: bij haar viel de Verlichting die Kuyper uit Leiden meebracht weg, als een ballast en hinder. Menigeen heeft zulke ontmoetingen gehad, bekeek later ook wel enigszins meer kritisch de personen, maar te ontkennen dat wij ook in hen, of juist in hen de kerk ontmoetten, daartoe zullen wij niet licht komen. Wij kiezen, wij zelf, wij persoonlijk, ten slotte zeggen wij met de Samaritanen uit Johannes 4: 42: "en zij zeiden tot de vrouw: wij geloven niet meer om uws zeggens wil: want wij hebben hem gehoord, en weten dat deze waarlijk is de Christus, de zaligmaker der wereld." Maar we ontdekken juist daarin dat er een beslissing óver ons gevallen is, dat onze 'persoonlijke' keus ook een 'moeten', een hóger móéten tot achtergrond heeft. Veelmeer worden wij gekozen, gevonden door de Here: "Gij hebt mij niet uitverkoren, maar *IK* heb u uitverkoren, en *IK* heb u gesteld, opdat gij zou henengaan en vrucht dragen en dat uw vrucht blijve" (Joh. 15: 16). Deze perikoop handelt, zoals in de aanhef wordt gezegd, over de bruidelijke overgave van een mens. Het blijkt dat de noodzakelijkste noodzakelijkheid overwint, maar deze is tevens de innerlijkste: datgene wat het trekken van het geslacht, het volgen van de roepstem van de natuur te boven gaat, het getrokken-wórden daarheen waar Ruth behoort te staan: in de kerk, te midden van Gods volk, op een nederige (maar zeer verheven) plaats haar door de Here bereid, bovenpersoonlijk en persoonlijk. Dit zijn de gebeurtenissen, die aan het gewone leven wijding geven: dat wij ons bij het volk van God thuis voelen, | 99 | hoewel we onze bezwaren hebben, zelfs wanneer het ons offers kost, zelfs wanneer we nog telkens in twijfel en aanvechting komen. Want hier is "de wijsheid en het verstand der heiligen". [Spr. 9: 10] Op Sjawoeoth, het joodse Wekenfeest, wordt naast de rol van het boek Ruth een lied gezegd, waarin de '*Wijsheid*' (van Spreuken 8) spreekt. En dit heeft diepe zin. "Vóór de afgronden was Ik geschapen, eer duisternis lag op de wateren, glansde en straalde Ik, éér de afgrond riep tot de afgrond, riep Zijn mond Mij... vóórdat er bronnen waren, vloot er water uit Mijn bron, vóórdat er fonteynen waren, sproot Ik van levend water, eer de wateren verzameld waren, was Israëls verwachting... Gód!"⁴⁸: Deze zelfde 'kosmische' wijsheid – niets minder dan dit – is nodig om over de grens van Moab te gaan. Door de Wijsheid geleid is dit geschied, dat Ruth gekomen is tot deze dwaze keuze en tot haar eigen plaats. Door de wijsheid geïnspireerd heeft ze, eigenmachtig en extatisch, zichzelf aangenomen en bevestigd tot lidmaat van de kerk. Ruth brengt heel haar vrouw-zijn, het geheel van haar vrouwelijke verlangens ten offer. Deze overgave is een sterven. Kamosj valt, het verleden is gedaan, volk en vaderland bezwijken.

⁴⁸ Parafraze van Spreuken 8: 24vv.

Niet omdat er een stem geschied is, als tot Abraham: ga uit uw land en uit uw maagschap, naar het land, dat Ik u wijzen zal [Gen. 12: 1], niet omdat een profeet de rivieren van Israël heeft aangewezen als beter ter reiniging dan de eigen stromen [2 Kon. 5: 10vv.], niet omdat zij bezocht is in de droom, niet omdat een engel haar verscheen: neem uw ziel en ga heen om uws levens wil. Want dit is het gewone leven van u en van mij, en hier komen wij aan een uiterlijke grens, die een innerlijke wórdt, en die wij moeten overschrijden uit kracht van een nieuw gebod, een drijven van de Geest, een opening van het innerlijke gezicht, dat voor ons oog ontdekt: Israël als teken van God, als het volk aan wie de woorden en de getuigenis van God zijn toebetrouwd. | 100 |

Een vrouw trekt de grensrivier over en het is als een *doop* van de inwijding. Ze treedt – daar begint het – een stijgend pad binnen, een holle weg van zandgroeven, nauw het Judese gebergte in, en verder door de onvruchtbare grimmige hellingen en onder de staalblauwe hemel. Ruth offert zich op, zeker, maar de mensen – dit is een diep en klaar geheim – die zich werkelijk offeren, leven zich meteen in het offer uit. Zij zelf niet, alleen de toéschouwers hebben het gevoel van ‘offer’, in de zin van levensverminking. Zij zelf hebben (natuurlijk!) óók niet het gevoel van levensverrijking, van een ontplooiing van hun edelste vermogens, maar ze hebben een voorgevoel dat wat uit innerlijke noodzakelijkheid geboren wordt, *niet op verlies kan uitlopen*. Dit is het mysterie van het werk van de Geest dat de offeraar heimelijke vreugde ondervindt, al weet hij eigenlijk niet waarom, al heeft hij geen enkele aardse verwachting en al fluiten de winden van alle kanten aan zijn oor: geen kans! voorbij, voorbij! het schone uur, de jeugd, de liefde en de droom.

De waarheid van de belofte blijft gelden, al is het een verholde waarheid: “Geeft en u zal gegeven worden, een goede, neergedrukte en geschudde en overlopende maat zal men in uw schoot geven” (Lukas 5: 38).

Het boek Ruth blijkt – nu mag ik het wel zeggen – toch te zijn de ‘roman’ van een vrouw die slechts éénmaal kon liefhebben. En wie is de Bruidegom?...

Het is de liefde van Maria Magdalena. In haar offer bleef Ruth getrouw aan haar hart, dat in een nieuwe brand stond voor God, aan haar roeping, aan Gods eeuwige verkiezing. En ze kon niet anders, al bracht het haar niets dan leed. “Ik deed mijn liefste open, maar mijn liefste was geweken, hij was doorgedaan, mijn ziel ging uit vanwege zijn *spreken*, ik zocht hem, maar ik vond hem niet, ik riep hem, maar hij antwoordde mij niet. De wachters, die in de stad omgingen, vonden mij, zij sloegen mij, zij verwondden | 101 | mij: de wachters op de muren namen mijn sluier van mij. Ik bezweer u, gij dochters van Jeruzalem, indien gij mijn liefste vindt, wat zult gij hem aanzeggen? *Dat ik krank ben van Liefde*” (Hooglied 5: 7vv.).

En nu legt zij haar liefdesverklaring af, in latere dagen hierin nagevolgd door een man (Thomas), die na de opstanding van Christus even zulke geladen woorden op zijn lippen neemt, die gelijk Ruth het bezittelijk voornaamwoord voor de Heilige Naam met bijzondere nadruk uitspreekt: MIJN HERE EN MIJN GOD. [Joh. 20: 28]

En toch is deze vervoerde overgave, van God uit gezien, niets anders dan een nuchter zich gezeggen laten door de Wijsheid, die roept op de straten, aan de poorten van de stad. [Spr. 1: 20v.] Alleen wie zo dwaas wordt, heeft verstand, wie zó zijn goed over de balk gooit, heeft een balans opgemaakt waarin geen accountant een misrekening zal kunnen aanwijzen. En wie zo krank werd, is genezen.

Ruth trok de Jordaan over, het was voor haar het Heilig Doopsel, door hetwelk (zegt art. 34 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis) “wij in de Kerk Gods ontvangen en *van alle andere volken en vreemde religies* afgezonderd worden, om geheellijk Hem toegeëigend te zijn, zijn

merk en veldteken dragende; en het dient ons tot een getuigenis dat Hij in eeuwigheid *onze* God zijn zal...”

Krank van liefde? nuchter van wijsheid? hoe is het nu ten slotte? Het is allereerst de 'afzondering' van hogerhand, het is de 'toe-eigening'! van de zijde van de Here.

”Deze God is onze God eeuwiglijk en altoos, Hij zal ons geleiden tot den dood toe” (Ps. 48: 15). | 102 |

[V] DE ONTNUCHTERING

- I. 18. *Als Naomi nu zag, dat zij vastelijk voorgenomen had met haar te gaan, zo hield zij op tot haar te spreken.*
19. *Alzo gingen die beiden, totdat zij te Bethlehem kwamen, en het geschiedde, als zij te Bethlehem inkwamen, dat de ganse stad over haar beroerd werd en zij zeiden: Is dit Naomi?*
20. *Maar zij zei tot henlieden: Noemt mij niet Naomi, noemt mij Mara: want de Almachtige heeft mij grote bitterheid aangedaan.*
21. *Vol toog ik weg, maar ledig heeft mij de Here doen wederkeren; waarom zoudt gij mij Naomi noemen, daar de Here tegen mij getuigt, en de Almachtige mij kwaad aangedaan heeft?*
22. *Alzo kwam Naomi weder, en Ruth, de Moabitische, haar schoondochter, met haar, die uit de velden van Moab wederkwam; en zij kwamen te Bethlehem in het begin van de gerstoogst.*
- II. 1. *Naomi nu had een bloedvriend van haar man, een man, geweldig van vermogen, van het geslacht van Elimelech, en zijn naam was Boaz.*
2. *En Ruth, de Moabitische, zei tot Naomi: Laat mij toch in het veld gaan, en van de aren oplezen, achter die in wiens ogen ik genade zal vinden. En zij zei tot haar. Ga heen, mijn dochter!*

Het is een goed ding dat we ons in deze Bijbellezingen de tijd gunnen. Het mag dan soms wat wijdlopig worden, we komen op een kalme manier te spreken over allerlei dat in de prediking zelden of nooit wordt aangeraakt. Een preek is trouwens heel wat anders dan een | 103 | Bijbellezing. Hoewel het hier de plaats niet is om dit te gaan uitleggen, zoveel zal u duidelijk zijn dat de Bijbellezing extra ruimte laat voor onderwijzing en vermaning aangaande de 'praktijk der godzaligheid'. Tot deze praktijk rekenen wij in een tijd als deze allereerst de herontdekking, het diep-aanzien van het gewone leven. Of meent ge dat het de bedoeling van deze avonden is u te 'verzoenen' met het gewone leven? Néé, zeg ik u: deze hoogmoed (want dat is het toch eigenlijk) willen wij juist weren. Ge zult het vanavond wel extra merken, als we spreken over de ontzuivering na de belijdenis.

Een zekere tegenstelling met het voorgaande gedeelte vormt het stuk dat thans onze aandacht vraagt. Het duidt sober de ontzuivering aan, die wel steeds en onvermijdelijk schijnt in te treden na het brengen van een groot offer. Wij wensen altijd, in onze vleeselijke vroomheid, ons geloof door ervaring bevestigd te zien, met zichtbare tekenen bekrachtigd. En dat zo spoedig mogelijk! Langs die weg gaat het echter zelden in het geloofsleven en dat is maar goed ook, de mens zou, indien deze regel opging, eindigen met zijn ervaring voorop te stellen, op de ervaring te bouwen in plaats van op de belofte, hij zou het vertrouwen in Gods onzichtbare leiding van lieverlede verliezen. Ook wanneer wij het tegendeel van zegen of geluk menen te bespeuren is de Here nochtans bezig ons te vormen, te herscheppen naar het beeld van de Zoon, Offeraar en Offerande in énen.

Ruth heeft de belijdenis van haar geloof afgelegd. Na dit hoogtepunt wordt het stil tussen de beide vrouwen. "Als Naomi zag, dat zij vastelijk voorgenomen had met haar te gaan, zo hield zij op tot haar te spreken; alzo gingen die beiden, totdat zij te Bethlehem kwamen." Wat wil dit woord 'alzo' hier zeggen? Het kan slaan op het *feitelijk* gaan, het kan ook betrekking hebben op het *zwijgend* gaan van deze genoten. In elk geval hield Naomi op | 104 | Ruth te overreden om terug te keren, zij had zich bij haar vaste besluit neergelegd. Dat leidt op

zichzelf reeds tot een stilte die een tijd duurt. Maar wat voor soort stilte? Ook zijn hier de dingen niet zo simpel, zodra we even tussen de regels lezen. Betekent dit zwijgen dat Naomi gelóóft in deze zelfbevestiging van een heidense tot lidmaat? Zou ze werkelijk stil geworden zijn onder de schaduw van Gods verkiezende hand? Of zou ze er toch het hare bij gedacht hebben, met haar geest in amendementen verloren van ‘ja-maar’ en ‘niet-geheel’ en ‘voorlopig’ en ‘wie weet?’ en ‘laten we het proberen’ — en zo maar voort?

Het was wel een korte reis die ondernomen werd, maar zwijgen kan al spoedig drukkend worden. Hier werd niet of weinig meer gesproken uit verwondering. Twee mensen kunnen zwijgend gaan met een stille, nauw bedwongen wrevel in hun hart, met een diep verwijt, en daarom afkerig zijn van een gesprek. Doch Goddank op een andere wijze is zwijgen, zij het veel zeldzamer, mogelijk. een eerbiedig zwijgen, als wij zozeer vervuld zijn van de macht van het Verbond, die in het leven zich doorzet, dat wij overweldigd, in sprakeloze bewondering en stille ontroering rustig naast elkander voortschrijden, beseffend dat elk woord storend zou kunnen zijn. En als het tot de *bewondering* niet komt, de verwondering over Gods doen is ook reeds een spoorslag tot zwijgen. Zo bij Naomi.

Een spoorslag tot zwijgen! Zonderling beeld, weinig passend – en toch dat is het rechte: niet wég te zeulen in een zwijgen, maar geslagen te zijn door het leven, en de stilte binnen gejaagd door de indringende druk van gans-vreemd, gans-goddelijk gebeuren. Het zwijgen dat ons wordt opgelegd is beter dan het zwijgen waarin wij vluchten, want het stelt ons voor de soevereiniteit van God. Wat zouden zij ook tot elkaar zeggen?

Zij teren op het wonder dat zij onder de sterke Hand van de | 105 | Here zijn samengebracht, het overwelft hen, neemt hen in Zijn dienst, legt beslag op hun leven, ook al is het hun beiden, of Naomi alleen, niet duidelijk, ook al heeft één van hen zich nog niet van harte verenigd met het Bestel van God. *Sabbat* heerst, stilte *heerst*, ook daar waar de harten zich nog niet volkomen bereid hebben. Het uur was daar om de jonge ziel naast haar te peilen, maar Naomi's dieplood verzonk in het bodemloze.

Ziet de twee zwijgende vrouwen op de weg met de sabbatstilte in hun hart, het lijkt van verre op het stille gaan van Abraham en Izaäk langs de hellingen van de berg Moria, bewust de een en halfbewust de ander van het ontzaglijke gebeuren dat over hen beiden gaat. Hoe zou Naomi trouwens een evenredig antwoord hebben op de bruidelijke overgave van Ruth? Als ze zou menen te moeten antwoorden, zou ze dan niet tonen te miskennen dat deze overgave haar gold, maar toch eigenlijk *niet* haar, maar de God van Israël? Ook daarom het zwijgen.

Overal waar het offer wezenlijk wordt gebracht, niet het eigenmachtige, doch het offer dat werd opgelegd en daarom vrijwillig gekozen, wordt de mens eerbiedig, daar legt hij in een stille huiver de hand op de lippen. In deze hoge, ingehouden stemming betreden de weduwen Bethlehems poort, de oude poort, voor Ruth: de nieuwe.

“En het geschiedde, als zij te Bethlehem inkwamen, dat de ganse stad over haar beroerd werd, en zij zeiden: Is dit Naomi?” Welk een menselijk boek is toch de Heilige Schrift! Onmiddellijk gekrioel van ‘*klatschbasen*’!⁴⁹ De stad is “beroerd” en de inwoners van het plaatsje zeiden luid of binnensmonds tot elkander: “Wat een armzalig eind trof deze eigenmachtige landverhuizers.”

Laten wij ons de situatie even indenken. Hoe had Naomi harerzijds zich al die tien jaren van haar verblijf in Moab voorgesteld dat ze zou terugkeren, hoe waren deze beelden de laatste dagen door de naderende ontknoping weer | 106 | verlevendigd en sterk aangezet! U weet wel hoe gevoelig vooral oudere mensen zijn voor de oude omgeving en de toon van

⁴⁹ Duits: klets-kousen.

menselijke ontmoetingen juist daar. Wat zouden 'ze' wel zeggen, dat zij zo ineens, zonder duidelijke beweegredenen terugkwam? Bethlehem is een klein nest, de mensen kennen elkaar allemaal en het kleinsteedse leven is nog meer dan het dorpsleven op nieuwsgierigheid aangelegd. "Van dorps-praat-oogst geworden ons de tienden"⁵⁰, ook in Hoorn of in Elburg.

Zouden 'ze' belangstellend informeren naar haar wedervaren, zou het een goed bedoelde belangstelling zijn of misschien een minder fijn-gevoelde, een onverschillig vragen, dat, omdat het buiten het hart omgaat, zo kwetsend kan zijn? Naomi is niet meer zo jong, zou ze wel herkend worden? En indien herkend, zou het met *sympathie* zijn? De mensen hebben in het gewone leven een zwaar gewicht voor ons. Geen engelen zweven voor ons heen, maar mensen zien ons aan en 'beschouwen' ons als die en die, en in zoverre *zijn* we die en die. Wij worden 'beschouwd' (zegt de taal diepzinnig) als vreemdeling en dan zijn wij het ook, of als indringer en dan zijn we het ook, of als groot man en dan zijn we het ook. U woont nu al tien jaar, laat ik zeggen, in de Paus Leo-sstraat of in de Romolenstraat⁵¹ en u wordt 'beschouwd' als protestantse vrijbouter of als een 'fijne' van de christelijke organisatie, die elke arbeidersactie kapot maakt en nietwaar? dan bént u dat ook, dan geldt u als zodanig en wordt als zodanig behandeld. U kunt vragen: man, waar zie je mij voor aan? Maar u krijgt de kans niet, tien jaar lang is er niemand die u kent in de hele straat, terwijl de hele straat u beschouwt als... en vul nu maar in, want het kan ook allerlei anders zijn: een trotsaard, een stiekemer, een gierigaard, een braaf fuifnummer, een dweper, wie wéét wat al. "Daar moet je bóven staan", zegt u, jawel, maar u staat er in de meeste gevallen niet boven en ik ge | 107 | loof dat het menselijker is er inderdaad niet boven te staan. Zo moet ge u nu die Naomi voorstellen.

O, zij zouden haar met blijde verbazing begroeten: hé! ben jij daar, Lentekind? Prettig om je weer te zien, hoe heb je het gehad? Wat hebben wij je gemist! Wij hebben al die tijd telkens aan je gedacht! "Ik mag wel zeggen: geen dag ging er voorbij of ik moest aan je denken..." De burens en familieleden zouden haar hartelijk de hand schudden en omhelzen, alles zou weer als vanouds zijn, net alsof ze nooit weg geweest was. Want heerlijk is het om weer thuis te zijn in het land van onze jeugd, om te verkeren met de speelmakkers van onze schooljaren en dan de stille dingen van de omgeving, onveranderd, te aanschouwen. Het is als een onderpand van de eeuwige dingen.

Maar het komt zo heel anders uit. Alle gewaarwordingen worden overschaduwed door deze sóórt verbazing van de Bethlehemieten. Juist *deze* verbazing is zo pijnlijk, zo vernederend voor haar: "Is dat Naomi?" Och och, wat ziet ze eruit, wat is ze oud geworden, ze is gewoon niet meer te herkennen, zo vroeg verwelkt, waar is al haar schoonheid gebleven en haar statie, haar charme en haar smaak voor een goede snit, waar zijn ze gebleven, haar stralende oog en haar blinkende halssnoer?

Daarbij komt de samenhang die er naar oosters en evenzeer joods besef bestaat tussen een goed leven en een goed lot, de doorsnee-Jood staat op het standpunt van de *vergelding*. Naomi is zo arm als de mieren, ze heeft niets bij zich, je kan het wel aan haar kleren zien dat ze berooid is. En dan: haar man en twee zonen overleden! Eénzaam, waar moet ze van bestaan? Nou, ze heeft niet erg goed geboerd, ja, God doet zo iets niet zonder dat er een zware schuld ligt. Daarom is de vraag: "Is dit Naomi?" zo vol negatieve prediking voor deze Israëlitische vrouw. Te vroeg sterven, voor de tijd oud te zijn: het zijn voor Israëlitisch besef

⁵⁰ Vermoedelijk een zegswijze uit die dagen, niet meer te vinden.

⁵¹ Beide zijn straten in Haarlem.

geen goede tekenen, ze valt uit de | 108 | koets⁵², schrikt op uit haar dromen, het is alsof de grond van de hoop onder haar voeten wordt weggetrokken.

Daar komt nog iets bij: deze Bethlehemieten zijn *niet* weggegaan toen de honger dreigde en om zich greep, en zie, ze zijn er nu béter aan toe dan de eigenmachtige landverhuizers van toen. Zij voelen zich superieur, deze braven, enigszins als de oudste zoon uit de gelijkenis van de verloren zoon (en enigszins met hetzelfde recht als daar): ik ben thuisgebleven, ik heb gearbeid op de akker die God ons had geweest, wij hebben vastgehouden aan de belofte die rust op het heilige land. Toen het verkeerde in het tegendeel van Eden zijn *wij* gebleven in het spoor van de wet. [Lk. 15: 29]

Ook voor Ruth – het kan niet anders – is de *terugslag* zeker fataal geweest. Hoe zal ze zich gevoeld hebben, deze vrouw met haar prille geloof, haar weerloze wezen? Niemand kende ze in dat vreemde stadje en deze ontvangst te beleven, welke verwarring moet in haar zulk een intrede in de *zichtbare* kerk hebben teweeggebracht! Ze zal zich voorgesteld hebben dat het een vertroosting en weldaad moest zijn om te verkeren op de heilige erve van Israël te midden van Gods uitverkoren volk. Dat is immers nog heel wat anders dan het oude landschap en de vertrouwde straten terug te zien?

Voor haar was het nieuw, moest het nieuw zijn. Wat een slag was zulk een dubbelzinnige verwelkoming na haar innige overgave, na haar grote belijdenis: “uw God is mijn God”. Was dat nu de dank voor het levensoffer dat ze bracht? Hoe verborgen was alweer haar God! En zullen deze drukke, opdringerige, ongevoelige lieden haar ‘volk’ zijn, de levende gemeente en de gemeenschap der heiligen? Dat is een van de zwaarste ervaringen van het leven: de ontzuivering die volgt op de extase, die daarom zo zwaar om te dragen is omdat we dan veel moeilijker een verweer kunnen vinden. We zijn extra kwetsbaar geworden, het is of we geen huid meer hebben. Met ruwe vuisten neerge | 109 | slagen tegen de aarde (en het waren toch maar speldenprikken) vermag de mens in zulk een staat zich slechts langzaam op te heffen.

Naomi verweert zich. Maar hoe? Fel valt haar reactie uit! Tegen de onrustig dooreen sprekende menigte verdedigt ze zich door een naamwijziging voor te stellen: “Noemt mij niet Naomi, noemt mij Mara”, dat is: de bittere, de verbitterde. Ge hebt gelijk, gij ‘beschouwt’ mij zo, welnu, ik *ben* zo, en ik wil zo zijn. Herkent ge die toon, dit wrokkende en mokkende, dit opjagen van het woord, dit uitdagen? *Bitter* is ze geworden, zó bitter dat ze Ruth daarbij helemaal vergeet, haar jonge, toegewijde bruid-dochter, want hoort hoe ze zegt: vol ging ik heen, ledig keer ik weder. Ruth, die naast haar staat, is ‘lucht’ voor haar. Het toebetrouwen schijnt finaal weg, er is niets van de vroegere heerlijkheid overgebleven, alles is feitelijk in strijd met haar liefelijke, lentelijke naam. Ze denkt misschien vluchtig een ogenblik aan Ruth, die als een frisse, geurige bloem naast haar staat, doch het weegt bij lange na niet tegen de bitterheid op. Zoals het na de stilling van de storm op zee van de discipelen heet: ze hadden niet gelet op het wonder van de broden [Mc. 6: 52] – zo zou men van Naomi kunnen zeggen: ze had niet gelet op het wonder van Ruths bekering en offerande.

Daarom motiveert ze het voorstel, als ware het ernst, daarbij ten tweeden male uitbarstend in een klagend spreken: “de Almachtige heeft de ‘liefelijke’ grote bitterheid aangedaan”. Vol toog ik weg, ledig heeft de Here mij doen wederkeren; waarom zoudt gij mij Naomi noemen, daar de Here tegen mij getuigt, en de Almachtige mij kwaad aangedaan heeft?

“Nacht om den tuin en gij zijt neergezeten

⁵² Oude uitdrukking: ontzuiverd worden.

onder den lommerboom, uw lieveling.
O bitterheid, die door het diepste ging.
eenzaam te zijn, alleen, en zich miskend te weten.”⁵³ | 110 |

Och, wordt het kwade lot dat ons treft niet steeds ervaren met wrevel, alsof een God ons miskende in ons goedbedoelde leven en streven. Wij hadden toch ook onze góede zijden, en onze omstandigheden waren buitengewoon zwaar. Eigenlijk tellen we de ‘miskening’ van de mensen licht, maar Gód, die heeft ons miskend. Met de mensen willen wij niet redetwisten, maar met God zullen wij twisten. De mensen hebben gelijk, maar dat is het bewijs van Gods ongelijk. Mijn naam is Mara.

Ja, de Liefelijke onder de mensen is telkens weer bitter van hart geworden, de Lentelijke draagt herfstachtige, neergezonken trekken op haar gelaat. Mara heet ze, want El-Sjaddaj heeft haar kwaad aangedaan.

En zie nu de gevolgen! Zij wordt ‘beschouwd’ als een die geplaagd, van God geslagen en verdrukt werd. Zo *is* ze nu ook, ze berust, ze berust *dáárin*, ze onderstreept de narigheid, ze duikt onder in de gans zeer geweldige berusting, ze graaft zich in in de schuilgroeve, in de betonkelder van de berusting. ‘Mara’ ben ik en Mara wil ik zijn en Mara wil ik heten. Kan God meteen eens zien wat ervan komt. O! denkt u dat ik klaag, helemaal niet, u zult van mij, hooggeachte stadgenoten, nooit een klacht horen. Zó moest het wezen en het zal wel mijn verdiende loon zijn. Trouwens, wat helpt napleiten tegenover El-Sjaddaj? Is de Mèlèch niet een Moloch geworden?⁵⁴

Liefelijkheid is naar buiten gekeerd, bitterheid is binnenwaarts gericht. Liefelijk is men eerst voor een ander en dan voor zichzelf, zoals de man tegen de vrouw zegt: *mijn* liefelijke, *mijn* schat. Eerst via een ander heeft men zelf wat aan de lieflijkheid, aan de bekoorlijkheid, in zoverre als het heerlijk is te weten, mede daardoor andere mensen in het leven te versterken, te troosten, een kleine vreugde te bereiden.

Met de bitterheid is het net andersom gesteld, haar werking is een omgekeerde: men is eerst bitter voor zichzelf en | 111 | daarna moeten de anderen het ook duchtig merken dat we zo ontzettend bitter zijn. En een klemmende betekenis krijgen de gewone dingen, alle schepselen dragen een schijn van medewetend en medeplichtig te zijn, en van samen te spannen met God.

Het woord ‘mara’ heeft inderdaad die dubbelzinnigheid aan zich, het duidt aan: ik smaak anderen bitter (omdat) ik de bitterheid van het leven heb gedronken.

We zullen bij Naomi zien dat ze niet in de bitterheid blijft, dat het een voorbijgaand stadium in de strijd van haar leven is geweest, dat later tot een gelovend berusten zou verstillen, waarover straks meer.

Voorlopig is deze bitterheid een teken dat Naomi nog niet eenvoudig leeft uit de goede gave die God in Ruth, deze nieuw-toegebrachte, haar heeft geschonken, die aan Israël en aan haar door Zijn hand als een bruid werd toegevoerd. Een teken ten goede. Een onderpand. Waarom is Naomi zo bitter? Omdat heel het verleden als een verlóren wereld drukt op haar hart: “want de Almachtige heeft mij grote bitterheid aangedaan.”

⁵³ Eerste strofe van het gedicht ‘Saadi’ van J.H. Leopold uit *Oostersch II* (1912). In: *Verzameld Werk 1*. Rotterdam: Brusse / Amsterdam: Van Oorschot 1951, 204.

⁵⁴ Woordspel van ‘mèlèch’ (koning) en de verwante naam ‘moloch’, de Kanaänitische godheid die zich kinderen laat offeren. Zie o.a. Lev. 20: 2-5, 2 Kon. 16: 3, 17: 17, Jer. 32: 35.

O als de mens de nieuwe dankbaarheid niet telkens opnieuw leert, blijft er in dit leven per saldo slechts bitterheid over. Want wij hebben allen ‘een verleden’. En het Oordeel Gods strijkt erover.

“G’ Hebt dan ook dat bitter water
van de groote zee gesmaakt?
't Heeft u in den mond en later
't heeft u in het hert geraakt?”⁵⁵

De zegeningen worden vergeten, het is haar alsof de Here nimmer weldadigheid heeft bewezen; ze heeft het goede vergeten. Er staat in de Klaagliederen (3: 15vv.): “Hij heeft mij met bitterheden verzadigd, Hij heeft mij met alsem dronken gemaakt; ik ben al mijn volk tot belaching geworden. Hij heeft mijn tanden met zandsteentjes verbrijzeld, Hij heeft mij in de as neergedrukt; en Gij hebt | 112 | mijn ziel verre van de vrede verstoten, *ik heb het goede vergeten.*” Hoe anders is haar toon geworden! Toen ze Orpa en Ruth toesprak, nog niet zolang geleden, was de dank nog aanwezig en in overeenstemming daarmee was er ook de herinnering aan de indirecte ‘weldadigheid des Heren’. Nu, El-Sjaddaj is tégen haar. Zo staat ze, gebukt en gespannen, vol weemoedige hoon: ja, ik ben bitter, ik smaak bitter, omdat ik bitterheid gehad, gekregen, gegeten heb. Ronduit gezegd: men wórdt wat men eet. “Vol toog ik weg, maar ledig heeft mij de Here doen wederkeren.” Wat is het bittere van het leven? De ontlediging, zoals de liefelijkheid het zoete van het leven, de volheid uitmaakt. En Ruth dan? Keerde die niet met de schoonmoeder weer? Als een bruid heeft ze zich overgegeven? Is dat niets? Zij ‘bestaat’ niet voor haar. Naomi is de kluts kwijtgeraakt, zij begrijpt het leven niet meer. Verliezen we niet uit het oog: Ruth was weliswaar mét haar, verder echter had ze alles tégen! En onder dat alles is ook... El-Sjaddaj *tegen* haar. Bevend staat Ruth erbij. Wij zagen dat zij bekeerd is door het Woord (in de traditie), maar zó dat Naomi erbij gezet werd als teken, als stehoudster van Israël, als kerk. Prachtige kerk! heerlijke geloofskracht! Hóór! haar uitvaren! Noch echte berusting noch de echte Jobsvragen, maar een prijsgeven van haar naam. Bruidelijk heeft Ruth zich overgegeven aan God en aan Israël en deze twee waren één! En nu, o aanvechting! dat zal een vergissing geweest zijn, een verspilde zielenkracht, een misplaatste gehoorzaamheid, een vergeefs offer. Maar wat er in Ruth mag omgaan, dat stóórt de heilige moederkerk niet: dat een van deze kiemen die in Hem geloven zou kunnen geërgerd worden, dat raakt onze Mara niet. In haar dodelijke bitterheid gaat Naomi nog verder, zij toornt tegen de Hére, Hij draagt ten slotte van al haar ellende de schuld: “daar de Here tegen mij ge | 113 | tuigt en de Almachtige mij kwaad aangedaan heeft.” Hier gaat ze op Job lijken. God heeft hem verlaten, daarom is zijn glans ondergaan. Job erkent geen schuld, geen bijzondere schuld, Naomi wel, maar in het vage en, zo schijnt ons, zonder het rechte buigen. Het rechte buigen kan immers alleen daar zijn waar de straf als tucht van de Liefde ons verschijnt, als een wijze waarop de Hére met ons is omgegaan. God te erkennen als de Baas, als de Machtige – och, daarmee is zo weinig gezegd en zo weinig gedaan. Een mokken blijft, diep in het hart blijft leven de zwijgzame wonde. Laat ons goed letten op het wisselend gebruik van de Godsnaam in deze twee verzen, dat véélzeggend is. Het geeft uitsluitel over velerlei, zodat wij daarbij wat langer behoren stil te staan. De ene keer wordt de naam *Almachtige* gebezigd en dan spreekt Naomi weer over de *Here*. Objectief betekenen beide namen wel hetzelfde, doch

⁵⁵ Eerste regels van het gelijknamige gedicht van Guido Gezelle (1858). In: *Guido Gezelle's Dichtwerken*. Deel 1. Amsterdam: L.J. Veen ³1949, 421.

naar de staat en stand van het geloof is het niet hetzelfde of men in onze taal van Almachtige of Here spreekt, ze worden anders gevuld, er dient wel terdege een duidelijk onderscheid gemaakt te worden:

- de Here is wel de Almachtige,
- maar de 'Almachtige' is nog niet de Here.

In de Gemeente van onze dagen is het verschil in betekenis tussen deze twee Godsnamen niet op een levende wijze duidelijk, hetgeen is toe te schrijven aan de grote verwarring, de veronachtzaming van de grondvormen van de schriftuurlijke taal, ook wel aan de slordigheid in het denken in het algemeen.

In het geloof sprekend kan men belijden dat de Here macht heeft over alle vlees, heilsmacht, in gericht en in genade, doch altijd *heilsmacht*. Maar men kan niet vanuit het gevoel dat er een of andere macht op iemand drukt, de Hére vinden en belijden. Deze quasi-logische consequentie is wel vroom, maar niet uit de Heilige Geest. | 114 |

1. We gebruiken de uitdrukking 'de Almachtige' veelal te onpersoonlijk, veel te algemeen, evenals de namen Voorzienigheid, Opperwezen, Allerhoogste, 'God' op een gering persoonlijk geloofsleven duiden van degenen die in deze termen bevrediging vinden. Iedereen 'gelooft' eraan, en dit is zó vlak en raakt zo weinig de wezenlijke diepten van ons leven, dat de meesten het dan ook wel 'gelóven'! Maar die God, *waaraan* (niet *waarin*) iedereen 'natuurlijk' gelooft, is in geen dele de Vader van onze Heer Jezus Christus, dat is niet de God van de kerk, hij is niet de 'Heer', die zich door Zijn Woord en Geest wil openbaren aan ons hart, hij kan evengoed de god, de afgod zijn, die de verpersoonlijking van de natuurkrachten is, Baal, Osiris, Dionysos, of de Algeest, of het Noodlot. Deze allen zijn op hun wijze soeverein.

Er is nu eenmaal een diepgrijpend verband tussen algemene religie en atheïsme, in zoverre als de goden van de volken en de begrippen van de wijsbegeerte beide voortbrengselen zijn van het menselijke brein.

De 'Almachtige' op zichzelf is tenslotte ook slechts een zeer vage, menselijke voorstelling, waarbij men zich evenmin iets denken kan als bij de term: oneindig. Vandaar dat het noemen van deze Naam, het aanroepen van die naam zo vaak iets zieligs en krampachtigs krijgt.

“De boomen, die ik zie
van d'aard ten hemel gaan met uitgestrekte armen,
zijn als de goddelooz' in nood die opwaart karmen
en weten niet tot wie.”⁵⁶

2. En toch – is dit onpersoonlijke en algemene spreken over God niet te verachten, alhoewel het niet dan bij uitzondering een kiem van ware godsvrucht bevat. Het blijft namelijk een opgericht *teken* dat we in het gedrang van de afgoden waarin we verkeren, op een gegeven uur toevlucht moeten nemen tot Een, bij wie hoger beroep is. Ook Job komt er zelden toe over de Here te spreken, | 115 | als regel heeft hij het over de Almachtige, bijvoorbeeld “de pijlen des Almachtigen zijn in mij, welker vurig venijn mijn geest uitdrinkt; [6: 4] de Almachtige heeft mij beroerd [23: 16] ; de Almachtige kunnen wij niet uitvinden” [37: 23] enzovoort.

⁵⁶ Sneldicht van Constantijn Huygens in: *Koren-bloemen, Nederlandsche Gedichten in XIX boecken.* 's-Gravenhage: Vlacq 1658, 866. [2685] Karmen = kermen.

3. Waar evenwel Openbaring van God oprijst, daar waar God zich in de wereld van de wereld onderscheidt, in het lot tegen het lot spreken gaat, in tekenen en wonderen, in vergiffenis en uitkomst zich de Mèlèch betoont, wiens Aangezicht meereist met Zijn volk, waar hij neerdaalt als Immanuel, de 'met-óns-God', wordt de orde van het getuigenis en van het gebed een andere. Daar *begint* men met de *Here*, men gaat van Hém uit, en komt langs déze weg tot de belijdenis van de Almachtige, dat wil zeggen tot de belijdenis dat juist de God van het verbónd de Macht heeft. We hebben in te keren tot het Woord en de Getuigenis in de ruimte van de Kerk, in welke ruimte wordt beleden dat God de Verzoener is, dat Hij barmhartigheid bewijst aan goddelozen en onze zonden genadiglijk vergeeft. In het geloof betekent Almacht niet dat er Een is die alles vermag, zelfs niet iemand die alles vermag 'wat met Zijn wezen overeenstemt' (want ook dat is te theoretisch), maar in de kwalitatieve trekken, in de eigenschappen, die attributen van Zijn handelingen zijn, *herkennen* wij de Here als óók... de Almachtige.

En zo – op geen andere wijze – belijden wij dat déze God, de Here, geopenbaard in het aangezicht van Jezus Christus, die we door de Zoon kennen als de God van liefde, macht, ja, *alle* macht heeft in de hemel en op de aarde. [Mt. 28: 18] En eerst dan vermogen wij in waarheid over Hem te spreken, dus in laatste instantie Hem ook aan te spreken als de Almachtige. Waar Woord en belijdenis, waar de werking van de Heilige Geest ontbreken, daar gaan we waanzinnigerwijs uit van het begrip van een 'Almacht' die ons denken en bidden van tevoren vernielt, en die van tevoren de mogelijkheid van de openbaring uitsluit.

| 116 |

Let er ook op dat in de Schrift de naam 'Almachtige' zeer zelden voorkomt, terwijl het vrije gebed in de kerk ervan wemelt. In het Nieuwe Testament komt de naam alleen voor in het boek Openbaring en in één citaat, in het Oude Testament in de psalmen een paar maal, in de profeten bijna nooit, vaker in de geschiedenis van de aartsvaders (meestal duidelijk in de zin van 'alzegenaar') en verder vele, vele malen in het boek van de worsteling met het onbegrijpelijke lot: Job. Slechts één of tweemaal wordt 'de Almachtige' als aanspraak gebruikt, maar dan als bijstelling, als eretitel, als lofzegging bij 'Here'! (Opb. 15: 3). 'Almacht' hoort zelfs niet bij de eigenschappen van God, die in de theofanie van Exodus 34 worden opgesomd.

4. Naomi zegt: "de Here getuigt tegen mij." Dat kan niet zomaar gezegd worden, dat is iets wat men juist van de *Here* niet verklaren mag, als men dit namelijk uit de wérkelijkheid meent af te lezen. Het feit op zichzelf dat een zaak die wij hebben ondernomen misloopt, is volstrekt geen bewijs dat de Here die veroordeelt. Naomi leest dat uit haar lot af en concludeert daaruit: de Here is tegen mij. Dat ze dit waagt past volkomen bij de nieuwe naam: Mara, die ze wil dragen.

De mens kan echter uit het blote lot nooit de gevolgtrekking maken dat de *Here* tegen hem getuigt. Wanneer zouden de slagen van het lot op zichzelf een mens ooit overtuigen dat hij niet willekeurig geplaagd, maar wettig bezocht en gestraft wordt? Dat wij steeds *geneigd* zijn het lot met trots tegemoet te treden, daarin hebben wij géén ongelijk. Er moet iets gebeuren met ons willen wij waarlijk God ontmoeten in het lot. De gelijkstelling God = Lot is dodelijk voor alle geestelijk leven.

Of bedoelt Naomi dat zij in haar gewéten, via het lot, een bezoeking ziet daarover dat Elimelech is weggetrokken uit het 'Broodhuis'? De Hére getuigt nimmer tegen ons zonder ons tegelijk de liefderijke bedoeling te verstaan te | 117 | geven, dat doet alleen de Satan, die als aanklager bij God en tegenover ons staat, onze schuld uitmeet, ons verderf beoogt. De Here is geen 'tegenover-ons', maar een 'met-ons'. Houdt daaraan vast en stelt daarop uw

vertrouwen ongestoord: de Here is onze beschermer, onze verdediger. Paulus zegt van deze soevereine macht van God hymnisch: “zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn, die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zou Hij ons mét Hem niet alle dingen schenken?” (Rom. 8: 32).

Dan is de bitterheid ook nog wel bitter, maar zij is een bitterheid aan de rand, niet gezeteld in het centrum van ons hart. Opgenomen is ons raadsel in het onuitputtelijke verband van de Leiding, in de soevereiniteit van het Wóórd.

Maar betekent El-Sjaddaj wel ‘de Almachtige’ zonder meer? Het mag worden betwijfeld. Enkele uitleggers vertalen: Al-zegenaar, naar ons inzien hier ten onrechte, vooral met het oog op het gebruik van het woord in het boek Job. Maar afgezien van deze taalkundige kwestie, dat de Here Jehova in deze zin El-Sjaddaj kan, mag, moet genoemd worden, dat is zeker, dat is de sluitsteen van de theologie, omdat het de opperste mogelijkheid van het gelóóf is: de Macht als zegen, de Almacht als alzegenend te ervaren. In de naam El-Sjaddaj schijnt hier en daar reeds vooruitgegrepen op die mogelijkheid, hij betekent in de patriarchengeschiedenis⁵⁷ inderdaad de Almachtige met de ondertoon van Alzegenaar. Zoals in het Oude Testament de ‘gerechtigheid’ van God de ondertoon van heil, bevrijding, verlossing kan hebben, zo wordt de macht van God ten slotte verstaan als enkel en alleen heilsmacht.

Uit dit alles blijkt wel dat Naomi zich nog niet in de rechte verhouding tot God bevindt. Is zij door de feiten overtuigd of door het Woord, door het lot of in haar geweten? De ondankbare, ongegronde verwijten aan God, | 118 | het ongevoelige vergeten van Ruth, wijzen uit dat zij niet staat in de zuivere stand van het geloof.

Zo komt ook hier weer het verschil tussen vroomheid en geloof aan de dag. Ons tot beschaming en vermaan. Laat ons ophouden heiligen te tekenen, waar we van elders uit de Schrift weten dat ze er niet zijn.

Het leven van Naomi zou samengevat kunnen worden in deze drie woorden: mooi, bitter, stil. In het leven gaat het meestal toe zoals de heilige Schrift Naomi’s innerlijke leven als een spiegel van onze eigen gemoedstoestand onthult: eerst zijn we *mooi*, dan worden we – door de slagen van het lot – *bitter*, en daarna als het goed is – *stil*. Aan het stadium van de stilte, in het geloof slechts bereikbaar, is de ontnuchterde en van levensgeluk beroofde *Maramens*, die enkel de getuigenis van de Here tegen zich voelt uitgaan en de “veel meer overvloedige” zegen die bij haar verbleef miskent, nog niet toe. En het kon toch wel anders zijn.

Ware het anders, dan zou er iets zéér schoons in haar opbloeien, als ze, gelovend en in stilheid van het hart, in hun letterlijke betekenis wilde nemen de woorden van vers 21: “vol toog *ik* weg, maar ledig (ben *ik* wedergekeerd, nee) heeft mij de *Here* doen wederkeren.” Profetisch zou ze dan spreken – hoewel onbewust van de draagwijdte van haar woorden. *Zij* was naar Moab gevlucht om over het leven te héérsen, zij nam de toekomst in eigen hand, dat was haar daad, de terugkeer met Ruth geschiedde onder Gods Leiding, dat was *Zijn* daad. Maar dan zou ze immers dit ‘ledig’ niet kunnen volhouden. Ruth staat naast haar, offeraar en offerande, een die belijdenis deed van de Here, een die onder het aandrijven van de Geest is uitgegaan uit haar land en uit haar maagschap naar een ander, dat is: een ‘heilig’ land. Dat is wat anders dan een bloot feit, dat is een teken!

Zie, zulk geloven aan de waarachtigheid van het teken | 119 | zou getuigen van de ootmoedige, eerbiedige stilte (die grote activiteit geenszins uitsluit, nee, juist veronderstelt

⁵⁷ Gen. 17: 1, 28: 3, 35: 11, 43: 14, 48: 3, Ex. 6: 3.

en mogelijk maakt), die de bitterheid komt overvleugelen, die de ziel van een moe geworden mens opnieuw liefelijk en lentelijk maakt, al is de winter van het leven reeds ingetreden, en al waaien de Novemberstormen van de ouderdom langs zijn grijze slapen.

“Alzo kwam Naomi weder en Ruth, de Moabitische, haar schoondochter met haar, die uit de velden van Moab wederkwam; en zij kwamen te Bethlehem in het begin van den gerstoogst.” Een bedrijvige blijde tijd.

Naomi had gehoord dat er overvloed was, daarom was ze immers wedergekeerd naar haar land, en nu ze aankomt, is het oogsttijd. Het trof wel bijzonder dat ook het uitwendige aanzien van de dingen zo overvloedig wees op de gunst des Heren, die Zijn volk brood gaf. Iets uitwendigs werkt dus mee met hetgeen aan verwachting in haar innerlijk leeft, met hetgeen in de diepte bij haar gaande is.

Want – we zouden het door haar Mara-woorden bijna vergeten – er is iets gaande: niet alleen om het brood is ze weergekeerd en dat Ruth bij haar is, ze moge het voor een tijd veronachtzamen, het is haar toch een troost en een belofte, zodra ze zich even tot bezinning keren wilde. U kent dat natuurlijk ook, dat de nieuwe dag een betere dag ons schijnt vanwege het liefelijk aangezicht van de dingen. Houd het niet voor een ijdele stemming. Het wijst heen naar de eeuwige Waarheid. Het is een gelijkenis van de eenheid van het leven, van stof en geest, van mens en natuur. Theoretisch is het wel waar dat er evengoed na zonnenschijn regen komt als na regen zonnenschijn, dat op de zomer de winter volgt precies even noodwendig en onverschillig en hautain als de zomer op de winter. Maar ons hart gelooft toch niet in deze evenredigheid. “Eens komt uw eeuw'ge Lentedag, veel schoner dan ons oog | 120 | hier zag, in zaal'ger stand en orden; en 't scheppingslied wordt hemeltoon, als 't machtwoord uitgaat van den Troon, dat alles nieuw doet worden” (Gez. 255)⁵⁸

“Waar gouden de portalen zijn, hoe moeten dan de zalen zijn!”⁵⁹ Vóórdat licht en donker werden, was het Licht. Er zou waarheid noch onwaarheid zijn als hun niet eeuwig vóórging de eeuwige Waarheid, en er zou liefde noch haat wezen als niet voor en na en boven alle strijd de Liefde eeuwig was ten troon gezeten. Deze gedachten, nietwaar? gaan door ons heen als de nieuwe dag een betere dag ons schijnt, vanwege het liefelijke aangezicht van de dingen.

“o heerlijk handgedaad
van hoogst eerweerde handen,
o zonne, ziende alom,
doorpeilende alle landen;
doorwerkende, alderfijnt
de fijnste wasdom-wanden
met leven, licht en groei.”⁶⁰

Ziet ge nog een stuk blauwe lucht uit het keukenvenster boven uw tuintje, prijs God. Buigt er nog een seringensboompje zijn witte of lila bloemen over de schutting, gedenk God. Komt er

⁵⁸ Laatste regels van couplet 5 van ‘Wat zijt Gij groot, wat zijt Gij goed’, gezang 255 van de Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen (1868). Ook als gezang 285 in de hervormde bundel van 1938.

⁵⁹ Uit het gedicht ‘Najaarslaan’ van Jacqueline van der Waals. Uit: *Nieuwe verzen*. Nijkerk: Callenbach 1909, 16.

⁶⁰ Uit ‘O Heerlijk handgedaad’ van Guido Gezelle. In: *Guido Gezelle’s Dichtwerken II*. Amsterdam: L.J. Veen ³1949, 23.

nog eens een voer hooi door deze buitenwijk gereden, snuif de geur en wees dankbaar voor het Noachitisch verbond.

“Hoe groot zijn Uwe werken, o Here! Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt; het aardrijk is vol van Uwe goederen. Zij allen wachten op u, dat Gij hun hun spijs geeft, te zijner tijd. Zendt Gij uw Geest uit zo worden zij geschapen en Gij vernieuwt het gelaat des aardrijks (Ps. 104[: 24, 27, 30]). Naomi komt als met nieuwe zintuigen langs de velden, en hoort en ziet de oude dingen nieuw...

“Sikkels klinken, sikkels blinken,
Ruischend valt het graan.”⁶¹

Maar al laaide de oogsttijd, al was er ook brood, daarom was er nog geen brood voor Naomi en Ruth! In Beth | 121 | lehem heerste geen communisme, al was er misschien een gemeentewei. Op de vriendelijkheid van de mensen viel niet te rekenen, ze hadden Naomi beklagd, maar verder blijkbaar nagelaten ook maar iets voor haar te doen. Haar bitterheid, die niet is gesublimeerd tot stilheid, wordt alsdan door de uitwendige feiten bevestigd, ja versterkt. Welk een tegenstrijdigheid! Zie het zonlicht doet ons goed, alsof de zoete blikken eens Vaders ons verkwikken,⁶² maar de ménsen... Het stomme schepsel heft zijn blinkende schijf doortinteld als een aangezicht, het gééstelijk medeschepsel verbérgt het aangezicht voor ons. Als zij ons aanzagen, gingen ze tegenover ons voorbij.

Zo zit ze in haar huisje met Ruth en worstelt tegen het groeiende donker dat hun dagen bedreigt, tegen de kommer die haar omkneld houdt. Ze voelt zich een gevangene van het lot, ze slingert haar stille verwijten waarschijnlijk opnieuw. Ze voelt zich Mara, en dan *is* zij het ook, dan blijft zij het zolang deze dagen duren.

Dit is de bitterheid van een heel stuk mensenleven, dit op zichzelf kan als grond voor een zekere opstandigheid worden aangevoerd, dit simpele feit dat de verscheurdheid van de menselijke samenleving schril tekent: er is brood genoeg, maar er is niet brood genoeg voor *ieder*.

“Zie d’arde is aller moeder, en heilig is haar schoot genoeg, haar handen breken brood genoeg, wij zijn en dat is groot genoeg: mens! méns niets meer.”⁶³ Nu, dat weet Naomi wel, dat ze mens is en niets meer, maar waar is haar genoegzaam deel? Op de heilige erve? Ga heen en word warm, hebben de Bethlehemieten tot haar gezegd. Dat is natuurlijk niet naar de zin van de wil des bevels van die God die zich noemt Jehova.

Moet Naomi dan gaan bedelen of leven van particuliere weldadigheid? Of – in onze tijd – ‘honger’ roepen en huilen met de wolven mee die op een revolutie azen? Nu komt een prachtig motief van het boekje, dat ons op | 122 | nieuw en nader de reden ontvouwt waarom ‘het boek van Ruth’ in de totaliteit van de Heilige Schrift als een canoniek geschrift is ingelijfd. Wat bewaart Naomi in deze nood voor de ondergang? Welke instantie, welke macht? Het is de barmhartigheid van *Gods Wet*, die de armen in haar bijzondere bescherming neemt.

⁶¹ Uit ‘Oogstlied’ van A.C.W. Staring. In: *Gedichten*. Zutphen: Thieme 1820, 122. [2169] Staring (1767-1840) was behalve dichter ook landbouwkundige.

⁶² Regels uit het lied ‘Komt laat ons voortgaan, kinderen’, oorspronkelijk van Gerhard Tersteegen. Gezang 440 zangbundel Joh. de Heer (1906), Gezang 217 hervormde bundel (1938), couplet 4. De eerste woorden luiden daar: “Ziet! ’t zonlicht schijnt ons moed”.

⁶³ De eerste en de laatste vier regels van de laatste strofe van ‘Het lied van den arbeid’ van de Vlaamse dichter, musicus en politiek activist René de Clercq. In: *Groot Nederland*, jg. 5. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf 1907, 177. Ook met de titel ‘Mensch zijn’ in: *Gedichten*. Amsterdam: Van Looy ²1911, 232. [2681]

Tussen de dwang en het geweld van het *communisme* en de vernederende, vaak beledigende willekeur van de particuliere liefdadigheid stond in Israël de Wet van God, die voorschreef dat men ‘de armen’, dat wil zeggen degenen die geen akker hadden, zou toelaten op het veld, om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Het ‘*aren-lezen*’ door de armen behoorde tot de sociale wetten van Israël, het was een bestaansmogelijkheid voor ieder die maatschappelijk weerloos was, voor de weduwe, de wees, de vreemdeling, de onbeschermden. “Uitgesloten zij het, dat er onder u ook maar één mens is, die gebrek lijdt” (Deut. 15: 4).⁶⁴

Het woord ‘*arme*’ heeft in de Schrift een klank van toegenegenheid, bijna van bewondering. De arme is daar omgeven door het schijnsel van de bijzondere leiding en zorg van de Here, men zou er bijna jaloers op worden. Arme is in het Oude Testament haast een eretitel, hij is *de* naaste, *de* figuur van de tweede tafel van de Wet, op hem richt de Wet haar bijzondere belangstelling. En zo gaat het bij de naleving van de sociale voorschriften niet om liefdadigheid noch om een ver ideaal, maar om het onmiddellijke ‘recht van de armen’, dat in de Wet Gods nadrukkelijk was vastgelegd. Israël staat trouwens als een arme in de wereld en voor God. Israël is de eenzame, het lag als een pasgeborene in zijn bloed toen de Here het vond (Ez. 16: 6), het is een volk, “dat apart gelegerd is”, zoals de Bileamspreuk zegt [Num. 23: 9], het is de grote nomade op de woestijnreis, vóór de vestiging en wederom na de verstrooiing staat-loos, bodem-loos, zonder goden, met niets | 123 | in handen dan de Thora: verstoten, veracht, voor het merendeel in sociale ellende zonder eind gedompeld, een teken van het mensenleed. De liefde van God voor Israël en de liefde van God voor de arme zijn twee zijden van één waarheid, die zich dan weerspiegelt in de wetgeving aangaande het recht-van-de-armen. Het Hebreeuws heeft geen woord voor ‘bedelaar’ en ook niet voor ‘aalmoes’. Tot op de huidige dag wordt de liefdadigheid *tsedaka* genoemd, dat toch oorspronkelijk en eigenlijk rechtvaardigheid betekent. Het eigendomsrecht wordt door het sabbatjaar, het vrijlatingsjaar en het jubeljaar, door de tienden (die behalve aan de levieten aan de vreemdeling en aan de arme toekomen) door de wet op lening en pandgeving (Deut. 24: 10v., Ex. 22: 25) sterk besnoeid. En de sabbatdag wil wegwissen van de mensen de schijn van de onvrijheid en ongelijkheid voor God. Herinneren we ons de ‘*tafel der toonbroden*’ [Ex. 37], die stond in ‘het heilige’, tussen de ‘voorhof’ en het ‘heilige der heiligen’. Daar blinkt de gouden kandelaar met de zeven lichten, zinnebeeld van Gods aanwezigheid in het leven van de natuur, en aan de andere zijde een dis, gedekt voor twaalf, zinnebeeld van Gods zorg voor de nieuwe maatschappij, de echte samenleving, die is: Israël! In de Inleiding maakten wij melding van het voorschrift om bij de herdenking van het oogstfeest in de synagoge de ‘rol’ van het boek Ruth voor te lezen. De zin van dit gebeuren, ook de betekenis van de naam ‘Vreugde-der-Wet’ gaat ons nu reeds aanvankelijk oplichten. Zo luidt in Israël het voorschrift. Evenwel, de wet van de Here beschermt weliswaar de armen, doch de geschreven wet wordt daarom nog niet altijd betracht en getrouwelijk nageleefd, zij kan alleen van kracht blijven waar de Wet ‘gehóórd’ wordt en telkens weer niet alleen voorgehouden maar ook voorgeleefd wordt.

O ja: “te zeggen het mijne is mijn en het uwe is uwe, dat | 124 | is Sodoms denkwijze”, zegt ergens de Talmoed⁶⁵ en beweegt zich daarmee in de lijn van Deuteronomium, maar de Spreuken stellen het als een algemene ervaring: de broeders van de arme haten hem, hoeveel te meer zullen zijn vrienden zich afwenden, hij loopt hen na met woorden waarop niemand let (19: 7). De arme spreekt smekingen, maar de rijke antwoordt harde dingen (18:

⁶⁴ Waarschijnlijk eigen vertaling van M.

⁶⁵ Misjna tr. *Pirké Avot* 5: 10.

23). En als hoge eigenschap van de messiaanse vorst wordt geroemd dat hij de kinderen van de armen verlossen zal en de verdrukker verbrijzelen (Ps. 72). Maar op dézen zal Ik zien, op de arme en op de verslagene van geest en die voor Mijn woord beeft (Jes. 66: 2). Intussen, afgezien van de trouw of ontrouw van de mensen, de Wet ligt er en nooit sterven de ‘oprechten’ geheel uit, want het Woord keert niet ledig weder. [Jes. 55: 11]

Dat is het eerste dat Naomi hulp belooft – in het zogenaamd materiële, maar de Wet van God heeft nog méér hulp voor de armen, het tweede is: de betekenis van de inzetten aangaande de familieverhoudingen.

Daar is het *leviraatshuwelijk* – de hulp in het (Bijbels verstaan) ‘gééstelijke’, de steun in de eenzaamheid van de vrouwen om haar ‘rust’ te geven, door haar een plaats in het gezinsleven te waarborgen niet alleen, doch – wat gewichtiger was – haar te doen deelnemen aan de voortduur, de voortplanting, het bestand van het volk van God, dat een geestelijke roeping heeft voor heel de wereld.

“Naomi nu had een bloedvriend van haars mans zijde, een man, geweldig van vermogen, van het geslacht van Elimelech, en zijn naam was Boaz.” Een ‘bloedvriend’ is in Israël een familielid, maar in meer verwijderde verwantschap, een verre neef, een verre oom, in welke graad weten wij niet, maar de betrekking was niet zo dicht of zij kon vergeten worden, en niet zo ver of zij kon niet ontkend worden. En zulk een ‘bloedvriend’ kan messiaanse trekken dragen, een voorloper zijn en een type | 125 | van die geheimzinnige Vorst uit Psalm 72.

De derde hoofdpersoon van ons boek wordt thans voor de eerste maal genoemd. Wij zullen – vóór ons verhaal te vervolgen – eerst zien het verband waarin hij tot Israël stond. Wie was deze *Boaz* eigenlijk? Wel, hij is een zoon van Rachab!⁶⁶ De moeder van deze man was het kleine, zielige hoertje, dat haar huisje had op de stadsmuur van Jericho. [Joz. 6] Triest verleden, maar zie: dit verkeerde schepsel was niet alleen door haar geloof bij de inneming van de stad door Jozua gespaard gebleven, maar zij werd blijkbaar ten volle in Israël opgenomen en nog wel in één van de eerste geslachten van Juda, verheven in de adelstand van het uitverkoren volk. [vers 25] Zij was in het huwelijk getreden met Salmon, de zoon van Nahesson, een neef van Aaron. Nahesson was op de grote woestijntocht gebleven. Salmon had de gelovig-geworden Rachab in het hoge geslacht van Aaron ingelijfd.

Intussen is de bedoeling van vers 1 van hoofdstuk 2 niet om over Boaz te gaan spreken, noch om te zeggen dat Naomi met Ruth over hem heeft gesproken. Voor de lezer wordt reeds van tevoren een tip van de sluier opgelicht om de voortgang van ons verhaal beter te kunnen volgen. Ook wellicht om het apriori van de goddelijke Bedoeling aan te duiden. Liever dan de spanning aan te houden stelt de milde schrijver de lezer alvast gerust over de uitkomst. Er wordt geen tragedie gespeeld.

Naomi spreekt er *niet* van: nooit mag een meisje, een vrouw worden ‘verkocht’. In het vervolg van dit hoofdstuk blijkt dat Ruth ‘bij geval’ op het land van Boaz terechtkomt, dat zij hem in het geheel niet kent, noch ooit van hem gehoord heeft. Zo blijft het zuiver.

En hoe verging het Ruth, die door dezelfde genade tot dezelfde eer geroepen zou worden? Zij komt met een vraag, een verrassend voorstel tot Naomi: “En Ruth, de Moabitische, zei tot Naomi: “laat mij aren oplezen.” | 126 |

De *Moabitische*: telkens is er in ons geschrift deze aanduiding van haar afstamming, maar niet als een pijnlijke herinnering, gelijk in de evangeliën Judas nooit anders genoemd wordt dan met het refrein: “die Hem ook verraden heeft”. Nee, het is veeleer een aanduiden van

⁶⁶ Althans volgens Mt. 1: 3. Omdat de chronologie mank gaat, moet dat daar een theologisch construct zijn met de bedoeling de vijf genoemde vrouwen (vier met name) ‘in te lijven’ of ruim de eer te geven die zij verdienen.

de achtergrond waartegen de uitkomst en de eer des te schitterender zullen verschijnen. Gelijk die Simon uit het evangelie, Jezus' gastheer, die, ofschoon genézen nog steeds 'de melaatse' blijft heten. [Mt. 26: 6, Mc. 14: 3] Hij blijft een 'teken'. De Moabitische, dat is: de heidense, de geschuwde, de verachte, haar schandnaam, waaronder zij tot het laatste der dagen bekend zal blijven, maar tegelijkertijd het tintelend schutsmerk, door de hand van de Here haar verleend, de koninklijke onderscheiding, het gloriërende getuigenis van de leiding en de genade van God over een verloren leven, tot welke de Here heeft gesproken: "gij zijt Mijn." [Jes. 43: 1] Over het donkere wordt alleen gesproken als over een verleden, een overwonnen lot, een ongeldig-geworden stand, een door de vleugelen van Gods gunst toegedekte toestand. Zó heten ook wij 'heidenen' en 'afgodendienaars' en 'vervreemden', met des te groter vrijmoedigheid nu wij zijn toegebracht en de naam staat als een herinnering, een teken dat verwijst naar "een eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden" (Jesaja 55: 13). "Voor een doorn zal een denneboom opgaan, en in plaats van een distel een myrteboom".

Wij zelf kunnen haar bijnaam niet genoeg horen, want hij zegt ons niet alleen dat er genade van God is, doch nog veel meer dat genade genade *blijft*. Tegen onze donkere komaf, waaraan we telkens weer herinnerd moeten worden, zal de genade als een gedurige vrijspraak des te glanzender afsteken. En we komen immers allen uit het donker opgerezen, altemaal zijn we van mindere stand, "allen zijn wij afgeweken, niemand van ons is rechtvaardig, allen zijn wij leugenachtig en tot de stomme goden heengetrokken." [naar Rom. 3: 10vv.] | 127 |

Ruth doet dan haar voorstel aan Naomi: "Laat mij toch in het veld gaan en van de aren oplezen, achter die, in wiens ogen ik genade zal vinden." Stel u voor! Hebben we ons wel genoeg ingedacht wat deze vraag betekent? Genadebrood eten! Leeft het u in. Denk eens aan de ontuchtering welke deze jonge vrouw in haar jonge geloof reeds moet hebben doorgemaakt vóór ze tot deze stap kwam. Ze was vol weidse verwachtingen Bethlehem binnengetreden. En al worden zij niet dadelijk verwezenlijkt, zullen zij niet binnen afzienbare tijd in stralende vervulling gaan? Het mocht wat! Eerst wordt ze door Naomi als niets geacht, als deze zegt: "ledig heeft mij de Here doen wederkeren", Ruth was op dat ogenblik lucht voor haar. Dan komt er dit, dat het volk waar ze heen gaat, dat 'haar' volk was geworden, geen 'bete broods' voor haar heeft. Economische noodwendigheid! De wetten van de strijd om het bestaan. Zie, dit is het gewone leven. Het gewone leven is het moeilijke leven: niet zozeer door de beslissingen die van ons gevraagd worden in ingewikkelde toestanden, maar veeleer door de gewone dingen die duren, die met een verveeld air van onvermijdelijkheid ons beheersen.

Ruth had graag willen werken of opnieuw willen huwen, in elk geval wenste ze in eigen levensonderhoud te voorzien. Beide mogelijkheden schenen uitgesloten te zijn, want de bloedvrienden veranderen maar niet van houding en werk wordt haar niet aangeboden, er kwam niets.

Het bleef bij het oude. Daarom is het gewicht van de dag elke morgen zo zwaar om op te tillen. Zo zit er hier menigeen die, als hij of zij zich eens geheel durfde uitspreken, zou moeten bekennen dat er een levensmoehheid is gekomen waarvan men vroeger geen weet had, die soms als een loden druk in de ziel hangt en dan als een miezerige motregen de buitenwereld ontluistert. Het kómt niet. En het komt niet uit wat de droom beloofde en | 128 | wat het geloof met reden verwachtte.

En met zulke beproeving gaat dan vaak de ervaring van geestelijke verlatenheid gepaard. 'Stempelen', dat is maar niet een maatschappelijke plichtpleging, je stempelt, je bezegelt zelf

je overbodigheid, je bent te véél op de wereld, ze kijken je wég – het is ook een kloppen op Gods deur dag in dag uit. ”En dat het dan nog zomer moet worden ook, dat doet nou de deur dicht. De zon mag andersom gaan staan voor zijn part... die zon is boerenbedrog; je zou waarachtig nog denken dat er iets te halen is op de wereld... Vooruit maar jongens, straks werkt er niemand meer... dan gaan we allemaal zonnebaden – en we eten zand...; voor het loket vloekt hij tegen de anderen op, maar vele nachten vliegt hij uit benauwde dromen overeind. Water, vetting en zwaar, dreigt hem te overstromen, golven, een zee, grijs en bodemloos.”⁶⁷ Zo de werkloze. Welk een vernedering genadebrood te eten, zich in persoonlijke afhankelijkheid te moeten begeven van een onbekend mens “in wiens ogen zij genade zal vinden”. Maar hoe moest het anders, de reispenningen zijn op, de spaarpot is verteerd, geen man zorgt voor de beide vrouwen, niemand bemoeit zich met haar. Ze moeten toch leven, de Here heeft ons allen het leven bevólen. En daar komt nog dit bij: het moge dan zijn dat de oude Naomi zich terecht uit het leven terugtrekt en het heel best vindt aan de buitenkant te blijven van het bestaan en zijn strijd, om met het oude stadje één, zich in herinneringen te verliezen, tot Ruth is het geluid doorgedrongen van de arbeid die gaande is op de velden en haar kloppende hart heeft de hartenklop van het leven verstaan. Op een goede morgen dus Ruth tot Naomi: er moet een eind komen aan deze bestaansonzekerheid, mag ik naar het veld gaan? Dan hebben we vanavond tenminste wat stevigs in huis, zal ik maar gewoon de boer op gaan? “Genade” noemt zij het, want al is het dan een gebruikmaken van | 128 | deze Israëlitische wet, al is het een *recht* van de armen, zij moet toch genade vinden in de ogen van een willekeurige heer of opzichter of maaier. Anders komt het recht niet tot zijn recht. Aler er sprake komt van het mede-delen van de armen is de plicht van de arbeid vastgesteld, al zal dit niet met zo grote zedelijke klaarheid geschied zijn als bijvoorbeeld door onze calvinistische vaders – van vroeger en later tijd. In de uitlegging van het achtste gebod zegt de Heidelbergse Catechismus dat de positieve zin van het niet-stelen hierin ligt, “dat ik mijns naasten nut, waar ik kan en mag bevordere, met hem alzo handele als ik wilde dat men met mij handelde: daarenboven ook dat ik trouwelijk arbeide *opdat* ik de nooddriftige helpen moge” (vraag 111). Het recht-op-arbeid gaat aan het recht-van-de-armen vooraf, de plicht tot arbeid gaat aan het mededelen vooraf. De ‘Spreuken’ die de arme bijzonderlijk in Gods bescherming gesteld zien en die de feitelijke toestand tekenen, zoals die geworden is door de hardigheid van het hart, staan daarom ook vol van aanvallen op de luiaard, als op de groten rebel in de samenleving van Israël. Kent u dit aardig vers, van de oude Stalpart van der Wiele, geheel in de geest van het Spreukenboek?

“Gauwe miertjes, kleine diertjes
groote meesters van den mensch!

...

Gaat, luiaarden! ziet naar d’aarde
die ‘t ten hemel niet en lust
en zult leeren distingueeren
tijd van arbeid en van rust.

‘s Zomers gaat het, lost het, laadt het,
kleine miertje, wijs en vroed,

⁶⁷ Citaten uit H.M. van Randwijk: *Burgers in nood*. Nijkerk: Callenbach 1936, ²1940, 27v. [2329]

daarvan 't in de koude winden
van December leven moet;
al de kreeklen, die op steeklen
't zomerweer verzingen dwaas,
moeten derven, moeten sterven
bij gebrek van winteraas."⁶⁸ | 130 |

Maar de *eer* van de arbeid moet telkens herontdekt worden. Er is niet alleen van het recht en niet alleen van de plicht maar ook van de eer van de arbeid te spreken. Het besef moet levend blijven dat deze drie ten nauwste samenhangen. Waar het besef van de eer ontbreekt, juist daar zal de overtreding van de wet zijn óf in de luiheid óf in de gierigheid. En de laatste bedreigt dan ook het recht-der-armen. Ruth gaat en waagt het, zoals deze en gene onder u voor de honderdste maal op een klusje uitgaat of met een dove volharding zijn zure centen aan postzegels besteedt om op alle mogelijke en onmogelijke advertenties te schrijven. Althans in de eerste periode van uw beproeving was dat zo. En dan komt de spanning, hoe die en die mens op kade of kantoor, op de stoep of op de deurmat u zal te woord staan. Met mensen hebt ge te maken, och, mochten het altijd maar ménsen wezen. Dat was natuurlijk ook Ruths zorg: ménsen te vinden.

Verder was er uiteraard veel concurrentie op de velden. Niet alleen de boosheid van de landeigenaren die de wet trachtten te ontduiken om een maximale oogst binnen te halen gaf moeilijkheden, ook waren er – zoals dat gaat – in de praktijk allerlei bezwaren, die een juiste toepassing van de wet belemmerden. Zo kwamen er op de akkers naast de werkelijke armen vele ongunstige typen, landlopers en bedelaars en dergelijke, die men niet direct weren kon. Op welke wijze zou men selectie kunnen toepassen? Daartussen moet Ruth maar proberen zich een plaats te veroveren. Zie, een zwerm van mensen van velerlei slag en soort, vogels van diverse pluimage, mussen, spreeuwen, lijsters, eksters, met hun kleine of grote snavels pikkend in de stoppels.

Natuurlijk viel er veel gekrakeel voor, afgescheiden nog van de ruwe, losbandige toon die er allicht heerste. Daarom (Ruth had het gezien) was, om wrijvingen en relletjes te voorkomen, de gewoonte ingevoerd: achter | 131 | elke maaier ging niet meer dan één aren-lezer, maar dan was die weer afhankelijk van die bepaalde man en van de knechten en maagden die ieder hun plaats aanwezen: deze achter die en gene achter een andere maaier, om te lezen. Geen gedrang, orde moet er zijn.

Het was een toestand van dubbele afhankelijkheid waarin Ruth zich begaf: afhankelijk te zijn van de gunst in het algemeen en dan nog van een willekeurig iemand achter wie men toevallig geplaatst werd. Is het zo niet vaak in het leven, dat een mens om in Gods spoor te gaan achter een of andere maaier moet lopen, dat hij zijn afhankelijkheid van Gód moet beleven en erkennen *in* de afhankelijkheid van de naaste, dat hij zich onderwerpend aan de orde van de samenleving, aan de 'machten' die over hem gesteld zijn, zich feitelijk heeft te onderwerpen aan een belastingbeambte, een bureauchef, een sergeant, een politieagent, een opzichter, ook wel aan een jong maatje? Tot zulk een toestand nu moest Ruth zich begeven. Wat zal Naomi op haar verzoek antwoorden? Daar is weer dat grote Bijbelse zwijgen, dat zo mooi is, waarachter de spanning van de beslissingen schuilgaat.

We hebben, tussen de regels dóór, de bezorgdheid van Naomi wel gevoeld, haar vrees voor de beledigingen waaraan Ruth zou blootstaan. Zit er nu heus niets anders op? Moeder zelf

⁶⁸ 'Lof-zang: 't Gauwe Miertje' van J. Stalpaert van der Wiele, in: *Extractum Catholicum tegen alle gebreken van verwarde harsenen*. Leuven: B. Masius 1631, 584vv. Het gedicht verwijst naar Spr. 6: 6vv.

heeft het voorstel niet durven doen, zij vraagt er niet om, het komt uit Ruths eigen mond, het initiatief is aan de zijde van de jeugd.

Hoe het dan zij, Naomi legt zich bij haar plan neer. “En Naomi zei tot Ruth: ga heen, mijn dochter”, ik vertrouw dat gij, na rijp beraad, dit hebt verstaan als het gebod van dit uur, als de rechte beslissing van het rechte geloof. Het was voor de tweede maal dat wij Ruth hoorden spreken, nadat ze de grote belijdenis aflegde, “uw volk is mijn volk, uw God is mijn God.” Toen ging het – zo men wil – over ‘geestelijke’ dingen, maar nu gaat het | 132 | over ‘natuurlijke’, materiële dingen. Maar het is *hetzelfde* hart en *dezelfde* genade die hier werkzaam zijn. Het natuurlijke staat in genen dele bij het geestelijke ten achter. Welk een rijkdom van hoog, geestelijk leven verraadt zich juist in dit nederige verzoek van de Moabitische. Geestelijk leven is gekruisigd aards leven, geestelijk leven is de daad, ondanks de gebrokenheid van de wereld, de gehoorzaamheid ondanks de verborgenheid van God. Allereerst bewonderen we haar activiteit, die zich onder de druk van de omstandigheden niet laat neerbuigen, die het ‘gewone leven’ tot in de uiterste consequenties aanvaardt. Is het ‘gewoon’, men zij en blijve zélf ‘gewoon’. De geestelijke veerkracht spreekt ons aan. Als ze actief werd, zou ze niet kunnen weerkeren naar Moab? Bij zulke tegenslagen? Daar had ze haar maagschap en was verzekerd van haar brood! Want had Ruth niet veel méér reden neergedrukt te zijn dan Naomi? Hoe ver was Israël en het heilige land achtergebleven bij haar ideaal! Armoë troef! en een omgeving ach, zo ‘belangstellend’. Het vereist een grote eenvoud van hart om elk besef van stand en maatschappelijke positie los te laten (want de familie van Elimelech behoorde tot de goede adel in de stam Juda). Om deze begrippen door de stomme omstandigheden op te geven, daar behoort veel moed en lenigheid van het gemoed toe. Van nature is de eenvoud, namelijk de eenvoud in het ‘natuurlijke’, spaarzaam onder ons te vinden. We horen geen klacht van spijt of verwijt in haar verzoek verscholen, er is geen enkele aanduiding dat ze het gevoel heeft zich te vernederen, geen sneer in de trant van: wat een toestand in deze negerij, wat een ellendige maatschappij, ik móet wel, anders gaan we om zeep, maar het is toch eigenlijk een schandaal dat ten hemel schreit. Er is geen verwijzing naar het grote *offer* dat ze schijnbaar tevergeefs heeft gebracht en nu wéér brengen moet. Er is evenmin die neerbuigende goedheid, die zich | 133 | op haar deugd laat voorstaan en die de geur van het beste stinkend maakt. Niets van dit alles: Ruth doet eenvoudig haar verzoek zich te mogen vernederen. O welk een diepe stroom van genade kan in het gewone leven invloeien en zich uitgieten! “Gezegend zijn de oprechten van wandel, die in de Wet des Heren gaan”. [Ps. 119: 1]

Men veracht in onze christelijke kringen altijd weer opnieuw het *natuurlijke*. Niet dat men er geen aandacht voor heeft, o wee! nee, maar het is een aandacht vol heimelijke verachting, juist als het gaat om de concrete geldigheid van de genade en van Gods wet in het gewone leven.

Er is geen priester die God verklaart, en waar is het heiligdom? Waar is de gemeente van de heiligen? Gegeven is alleen de wereld en het Woord, het leven van deze dag en het gebod van deze dag. Ik zeg: daarop in te gaan, daarin te blijven staan, dat is héél het geestelijke leven. Meent ge dat we overdrijven, vindt u dat het geestelijke leven in heel andere vormen moet uitkomen?

Velen denken inderdaad zo. Er is toch immers – voeren zij aan – in deze toestand waarin Ruth zich bevindt nog geen ‘worsteling’ om genade, er is geen genieting van de nabijheid van de Here, geen bevinding van de werking van de Heilige Geest, het gaat om ‘het blote bestaan’, het is eigenlijk heel banaal, het is wat ‘iedereen’ kan overkomen. Maar hier treedt als een gedurige zielsziekte een noodlottig misverstand ten aanzien van Gods bedoeling met

het mensenleven aan de dag. Zeker, deze worstelingen, genietingen en bevindingen behoren mede tot, passen bij, begeleiden het geestelijke leven, maar het natuurlijke behóórt ertoe, behoort er niet minder toe en het behoort er eigenlijk *eerder* toe. Het eerstgenoemde is, als we ons eens scherp uitdrukken en voor de duidelijkheid de zaak even op de spits drijven, eigenlijk luxe, het laatste is nóódzaak. Het tweede spreken van Ruth is dus – gemeten naar de maat van de Heilige Schrift – niet minder ‘geestelijk’ dan het | 134 | eerste. Beide uitingen van haar hart vormen samen een welluidend duet en men kan de stemmen niet meer nauwkeurig onderscheiden, tezamen is het een harmonisch geheel, een eenvoudige schepping, en het kan niet anders zijn dan het is. “Uw God is mijn God” – en: “laat mij op velden gaan”. De redelijke eredienst is lichamelijk (Rom. 12[: 1]). Wij ontmoeten God in de *werkelijkheid* van ons leven, in de ruimte van de uren, in de dag van de kleine dingen. Was dat niet het geval, dan zou de Geest, de Heilige Geest spook, geest, gas, mist zijn. De beslissende wezenlijkheid van ons dagelijkse, feitelijke bestaan spreekt ons aan, en wij moeten daarop antwoorden. Wie er níét op reageert is nog verder van huis dan wie verkeerd zou reageren. “Hoe laat is 't aan de tijd? 't is liefdes uur”.⁶⁹

Op het armenveld van deze wereld zijn wij gesteld om het natuurlijke te zien als een *gelegenheid*, dat is: wat ons voor de voeten wordt ge-legd, om God te loven en de naaste, de arme, te dienen, hem handreiking te doen. Indien iemand de geboden van de tweede tafel van de Wet (het ‘natuurlijke’) niet liefheeft, doch zegt die van de eerste (het ‘geestelijke’) te beminnen, dan is er waarlijk alle reden om te twifelen aan de wezenlijkheid van zijn geloof en aan de oprechtheid van zijn geestelijke staat.

Wie het natuurlijke niet aankan, en daarin niet gedragen wordt door de gedurige Bijstand, diens geestelijke leven rust op een scheve grondslag. Als wij in het natuurlijke, in de ‘gewone’ dingen niet stand houden, deugen wij in het geestelijke rijk nergens voor. Alleen zij die “in het minste getrouw zijn, zijn óók getrouw in het grote”. [Lk. 16: 10] Mensen die het natuurlijke heimelijk verachten, zoeken terzijde naar een feest en het wordt een somber feest. Die hele subtiele onderscheiding tussen natuurlijke en geestelijke dingen, nog gangbaar in onze vrome wereld, geschiedt weliswaar met gebruikmaking van schriftuurlijke termen, doch in wezen is het niets anders dan een eigen | 135 | machtig denken, achter het masker waarvan de Griekse indeling van geest als het ‘hogere’ en materie als het ‘lagere’ – gluurt. Met natuurlijk en geestelijk bedoelt de Schrift geheel iets anders.

Het Woord van God geschiedt in verborgenheid, het ligt niet ergens klaar, noch is het hier of daar door ons te zoeken, maar het is zelf werkzaam, het spreekt ons aan, het doet ons aan in het ogenblik dat het Hem behaagt.

Dan kan men daarover waarlijk niet gaan peinzen en denken of men het in praktijk zal gaan brengen, dan komt daarna niet de toepassing. Zulk een pauze is ons niet gelaten, indien wij namelijk werkelijk hóren. Het Woord *zelf* is de binding, de uitvoering, in zijn verzekering: gij zijt gekend, gij wordt bezocht, *dit* is de gemeenschap van God u gegund. Waar God mij aanspreekt, word ik aangesproken in mijn overladen dag en in mijn orde, zoals ik daar besta, als vader of moeder, man of vrouw, met die en die zorgen, noden en verantwoordelijkheid, in een bepaalde lichamelijkheid, ziekelijk of gezond.

Als ik die aanspraak Gods ‘gehóórd’ heb, ben ik al bezig iets te *doen*. Aangesproken ben ik aangedaan, aangedaan word ik aangegord, aangegord ben ik bezig.

In Ruths aanbod tot aren-lezen komt geen enkel vroom woord voor en de naam van God wordt er heel niet genoemd en tóch is het alles werking en uitvloeisel van het Gebod van

⁶⁹ Uit het gedicht ‘Liefdes uur’ van P.C. Boutens. In: *Stemmen*. Amsterdam: Van Kampen 1907. [2219] In: *Verzamelde Werken*. Haarlem: Enschedé / 's-Gravenhage: Boucher 1943, 235.

God, zoals zij, zij alleen, zij voor zich, het gehoord heeft. “Niet een iegelijk die daar zegt: Here, Here – zal ingaan in het Rijk, maar die daar doet de wil mijns Vaders, die in de hemelen is.” [Mt. 7: 21] De Wet bedoelt niet iets negatiefs: dit niet doen en dat laten, noch het volhouden van een effen braaf-’zijn’, nee, het is telkens wisselend, vandaag anders dan gisteren en morgen wéér anders, het is de vervulling van het aparte gebod, dat door de Geest op ons aankomt, toegepast op de begrensde omstandigheden van ons leven, en het is volkomen onver | 136 | schillig of die, naar onze eigendunkelijke opvatting, ‘natuurlijk’ dan wel ‘geestelijk’ van aard zijn.

Zo was het bij Ruth, dat is nu de concrete toepassing van de Wet van God – zegt zij in haar hart – dat ik vanmorgen de boer op ga en mij offer om achter de maaiers het allerlaagste werk van aren-lezen te verrichten. Wat zou het een schoon ding zijn, als wij zo oprecht en eenvoudig als Ruth konden worden, om borst aan borst te strijden met het lot, en hart aan hart te gaan in evenmaat met de gelegenheden van het natuurlijke leven. Eenvoudig worden is: leven. We moeten eerst *leven*, bloedvol, diep, opstandig, we moeten lijden, pijn hebben, bitter worden, en dan zullen we – mits in het geloof staand – ook stil worden. Bereid zijn is alles. Geen toewijding zonder wijding. Geen handeling zonder een horen.

In de kerk hebben we helemaal geen brave mensen nodig, maar mensen die *léven*, geen koude, bleke, gewichtige zielen, we zien uit naar mensen met een diepe hartstocht, vurige, brandende harten, die niet voor offers terugdeinzen, en die, van dag tot dag gaand in hun oprechtheid, er geen ophef van maken.

Voorondersteld is dat wij aan het leven *lijden*, omdat wij immers het leven liefhebben, het als een gave van God dankbaar aanvaardend, maar nochtans door de barre raadselen van datzelfde leven worden verontrust, daardoor onze houding telkens verliezen, uit het zadel werden geworpen. En staande blijven als door een wonder, terwijl we, al doende, onszelf een wonder worden. Wij hebben geen bekentenis van zwakte te schuwen, als wij maar open blijven staan voor het horen van Gods Gebod. “Hij weet wat van Zijn maaksel zij te wachten, hoe zwak van moed, hoe klein wij zijn van krachten en dat wij stof van jongsaf zijn geweest.”⁷⁰

Dan vragen wij niet: hoe kan ik die belofte van Psalm 119 (de gelukzaligheid van de oprechten van wandel) aannemen? | 137 | Wij roepen niet sceptisch uit: dat kan ik niet geloven vóór ik het zie. Deze vraag en die twijfel zijn eigenlijk altijd afkomstig van een buitenstaander, van een toeschouwer die niet in nood is. Deze toeschouwerspositie is ons nu eenmaal niet geschonken, wij moeten haar steeds opzettelijk ‘innemen’, wij zijn in feite en vanzelf deelnemers, mede-spelers in het leven, vaardig of rebels, kinderlijk of achterbaks, ook als wij toeschouwers willen zijn. Zij die geloven, vragen omgekeerd: hoe kan ik het Woord *niet* aannemen? De zaligspreking gaat over hen die in de eenvoud van het ogenblik de tweede tafel van de Wet voor zich zien opgericht. En niet uitwijken.

Laat mij – mag ik? eigenlijk moet ik! – laat mij op het veld gaan achter de maaiers.

Ik wil – mag ik? eigenlijk móét ik – mijn geloof bevestigen met deze gehoorzaamheid. Laat mij gaan. Verhinder mij niet met theorieën en met overwegingen van stand en fatsoen. Want gelukkig zijn de oprechten van wandel. Velen van ons zijn in hun leven, ook in hun geloofsleven (waar is trouwens de grens?) gegaan van ontzuivering tot ontzuivering. Ook hebben zij zich moeten vernederen. Och, en dan moesten zij horen dat dit alles goed en wel was, maar dat het met het eigenlijke geloof niet te maken had. Dat zou daarnaast of daarbóven zijn. En ge voelde u ellendig, omdat ge blijkbaar zo achterlijk was dat ge geen tijd en geen lust had voor enig geestelijk apartje. En ge waart niet ver van dit kindergebedje:

⁷⁰ Uit Psalm 103 vers 7 (1773).

“lieve Here, laat ons behouden als 't U belijft de eenvoudige aandoenlijkheid van onze zielekens en bewaar ons voor de scheurkalenders”.⁷¹ – Moge de dag open liggen naar één vaste einder. “Laat mij maar achter de maaiers gaan.”

Zwaar zal het zijn, misschien vergeefs, maar als ik niet zou gaan, wat zou ik in die tussentijd hebben gedaan dat beter zou zijn en God meer welgevallig?

Ge zult niet vragen naar uw gemak, maar naar de zegen | 138 | en de zin, ge zult vragen: maak heden de mijlen mij moeilijk, geef zware gedachten en een licht aan het einde, dat wenkt aan de wegrand en lacht in mijn hart.

Misschien wordt uw trouw beloond, dat ze uw goede werken zien en uw Vader, die in de hemelen is, verheerlijken [Mt. 5: 16], en dat er gezegd wordt: “jullie praten altijd over die fijnen, maar weet je wel, dat er fijnen geweest zijn die met heel wat minder tevree waren dan wij nou... maar daar hoef je nog niet christelijk voor te zijn, dat deden er meer... maar weet je wat? toen ze alles kwijt waren en niks meer hadden, alleen de grond om op te slapen, de lucht om te happen en een homp brood en een slok water, toen zeiden ze nog: dank je wel, God, want dat heb ik nou eigenlijk niet verdiend; kijk, die lui aten nou als een duif uit de handen van God...”⁷²

De vraag naar het goede leven is óf een wanhopige, onoplosbare en dodelijke vraag, óf een zeer eenvoudige vruchtbare en levenwekkende, namelijk als zij eigenlijk samenvalt met de vraag naar Gods soevereine nabijheid (Ps. 101).

“‘k Zal met verstand de weg betreen der vromen.
Wanneer zult Gij, mijn Bondsgod, tot mij komen?
Ik zal doen zien in al mijn huisbeleid
D' oprechtigheid.”⁷³

Dan worden de geboden van God even zovele gunstbewijzen en de eeuwige zegen blijft niet verborgen (Ps. 22).

“‘t Zachtmoedig volk zal rijk verzadigd wezen,
Ten dis geleid. Wie God zoekt zal Hem prijzen
Zo leeft Uw hart, door 's hemels gunstbewijzen
In eeuwigheid.”⁷⁴ | 139 |

⁷¹ Uit Jac. van Looy: *Zebedeus* (1910), 56. Zie voetnoot 14.

⁷² Uit H.M. van Randwijk: *Burgers in nood* (1936), 245. Zie voetnoot 66.

⁷³ Psalm 101 vers 2 (1773).

⁷⁴ Psalm 22 vers 13 (1773).

[VI] HET GEHEIM VAN HET TOEVAL

11. 3. Zo ging zij heen, en kwam, en las op in het veld, achter de maaiers; en haar viel bij geval voor, een deel van het veld van Boaz, die van het geslacht van Elimelech was.
4. En ziet, Boaz kwam van Bethlehem, en zei tot de maaier: De Here zij met ulieden! En zij zeiden tot hem: De Here zegene u!
5. Daarna zei Boaz tot zijn jongen, die over de maaiers gezet was: Wiens is deze jonge vrouw?
6. En de jongen, die over de maaiers gezet was, antwoordde en zei: Deze is de moabitische jonge vrouw, die met Naomi wedergekomen is uit de velden van Moab.
7. En zij heeft gezegd: Laat mij toch oplezen, en aren bij de garven verzamelen, achter de maaiers; zo is zij gekomen en heeft gestaan van des morgens af tot nu toe; nu is haar te huis blijven weinig.
8. Toen zei Boaz tot Ruth: Hoort gij niet, mijn dochter? ga niet, om in een ander veld op te lezen, ook zult gij van hier niet weggaan, maar hier zult gij u houden bij mijn maagden.
9. Uw ogen zullen zijn op dit veld, dat zij maaien zullen, en gij zult achter haarlieden gaan; heb ik de jongens niet geboden, dat men u niet aanroert? als u dorst, zo ga tot de vaten, en drink van hetgeen de jongens zullen geschept hebben.
10. Toen viel zij op haar aangezicht, en boog zich ter aarde, en zij zei tot hem: Waarom heb ik genade gevonden in uw ogen, dat gij mij kent, daar ik een vreemde ben?
11. En Boaz antwoordde, en zei tot haar: Het is mij wel aangezegd alles, wat gij bij uw schoonmoeder gedaan hebt, na de dood uws mans, en hebt uw vader en uw moeder, en het land uwer geboorte verlaten, en zijt heengegaan tot een volk, dat gij van te voren niet kende. | 140 |
12. De Here vergelde u uw daad! en uw Loon zij volkomen, van de Here, de God Israëls, onder wiens vleugelen gij gekomen zijt om toevlucht te nemen.
13. En zij zei: Laat mij genade vinden in uw ogen, mijn Here! dewijl gij mij getroost hebt, en dewijl gij naar het hart van uw dienstmaagd gesproken hebt, hoewel ik niet ben, gelijk een uwer dienstmaagden.

Iemand die zich ergerde aan de drukte 's zondags op de wegen, die in zijn jonge jaren zo stil en vol wijding lagen, viel eens uit: "het is de dag des Heren! op bergen en in dalen en overal is stof..."⁷⁵ Mij dunkt dit is een gevoel van algemener strekking: het drukt de tegenstelling uit tussen de wijding die als weerglans van de Openbaring over het hele leven zou kunnen uitgespreid liggen en de zakelijke willekeur, de willekeurige zakelijkheid van de dagelijkse dag.

En toch – en daar gaat het vanavond over – het is niet onmogelijk dat we bij tijden zien, ondanks het alom aanwezige stof en de stoffigheid: op bergen en in dalen en overal is – toch – God. Zonnestrallen doen de stofjes dansen.

Naomi had voor Ruth het geheim verzwegen dat er een vermogende bloedverwant van haar overleden man was, namelijk Boaz. Ze had haar schoondochter, die zich bereid verklaarde tot het verrichten van het allersimpelste werk, geen enkele nadere aanwijzing verstrekt. Aarzelend liet Naomi haar gaan waarheen ze wilde: ga heen, mijn dochter, "in 's hemelsnaam".

⁷⁵ Verwijst naar de beginregels van Gezang 143 (1938): "Op bergen en in dalen / en overal is God."

“Zo ging zij heen, en kwam, en las op in het veld, achter de maaiers.” Ruth gaat aren lezen, zij plaatst zich in de staat waar de nederigste en minst ontwikkelde handenarbeid wordt verricht: het eenvoudige oprapen van de gemaaide korenaren achter de maaiers. Het vereist generlei bekwaamheid, een kind kan het, een idioot kan het – een maatschappelijk onvolwaardige. | 141 |

Er is een massa werk, ook nu nog, nu we de machines hebben ingespannen, dat niets om het lijf heeft en waaronder menig mens met lijf en al verschrompelt.

In het hele tafereel worden wij vermaand eerbied te hebben voor de arbeid, inzonderheid voor de handenarbeid. In tegenstelling met het heidendom eert Israël de arbeid als een *tweeledig* geheimenis van de Here, namelijk als een vloek, een bezoeking voor de zonde én tegelijk als een zegen. Het is zowel arbeiden in het zweet des aanschijns, als ook ontginning, cultivering, vruchtbaarmaking van deze aarde, zegen en vloek, oordeel en genade beide, ongescheiden — onderscheiden, feitelijk in énen samengevat, nimmer door menselijk denken en menselijke praktijk van elkander te scheiden, en indien men het probéert zal het steeds op eenzijdigheid en tegenstrijdigheid uitlopen. Wie zegt en de mensen leert dat de arbeid een héérlijkheid is, die miskent de voorrang van het contemplatieve leven, want als de arbeid een zeer verre gelijkenis is van de schepping en onderhouding van de wereld, dan is het denken, het bidden en het aanschouwen een zeer verre gelijkenis van het volzalige leven van de drievuldige God. Maar het verhéérlijken van de arbeid draagt ook steeds het merk van de romantiek. Wie de maaiers op Boaz’ velden schildert als dankbare, blijde, ik zou haast zeggen in deze sport gelukkige lieden, die aan de avond met trots bezien wat zij de dag door hebben gewrocht, die is een toeschouwer. De Schrift oordeelt zo eenzijdig en zo romantisch niet. “Heeft niet de mens een strijd op aarde en zijn zijn dagen niet als de dagen van een dagloner; gelijk een dienstknecht hijgt naar de schaduw en gelijk de dagloner zwoegt om zijn loon, alzo zijn mij maanden der vergeefsheid ten erve geworden en nachten der moeite zijn mij voorbereid” (Job 7: 1v.) – “de oogst is voorbijgegaan, de zomer is ten einde, nog zijn wij niet bevrijd” (Jer. 8: 20) – “Deze zal ons troosten over ons | 142 | werk en over de smart onzer handen vanwege het aardrijk, dat de Here vervloekt heeft” (Gen. 5: 29). Maar anderzijds is het verheerlijken van de ‘zelfstandige’ geest en het onafhankelijke geestesleven nóg meer met de Schrift in strijd: immers een miskenning van de zegen, van de tucht, van de bewarende macht die over de natuurlijke mens vaardig wordt in en door de arbeid. De Babyloniërs, Egyptenaren, Grieken enzovoort hadden hun beschaving gebouwd op de slavernij. Israël kende weliswaar ook slaven, doch op de heilige erve gold het beginsel – vastgelegd in Gods Wet – dat de slaaf in zijn rechten, in zijn menselijkheid werd erkend. Met het Jubeljaar (elke 50 jaren) werd hij in vrijheid gesteld. Ook in dit opzicht springt het grote verschil van het oudtestamentische volk met de omringende heiden-volkeren in het oog. Arbeid is een ‘bewaren’ van de nieuwe hof van Eden, dit nieuwe land bestemd voor een nieuw volk. Het boek Ruth stelt ons zonder opzet opnieuw voor ogen hoezeer de maatschappij afhankelijk is van de handenarbeid, het leert ons in het verband van de éne Schrift eerbied te hebben voor de werker, voor hen die naar het uitwendige steeds weinig zullen gelden. Maar bovenal leert het eerbied voor de *vrouw*, die zich zelfs in haar nood niet verkoopt, maar de allereenvoudigste arbeid verkiest, die in deugd en eer haar weg gaat: Ruth, een simpele, doende op de akker. Over het gehele kapittel dat wij thans bespreken hangt deze wijding van de arbeid. En ook over het doen van Ruth, dat zo weinig ‘volwaardige’ arbeid kan heten.

“En haar viel bijgeval voor, een deel van het veld van Boaz, die van het geslacht van Elimelech was.” Bij geval wil zeggen: *toevallig*. In die harde gang naar het arenveld treedt het toeval Ruth tegemoet. Is het ongodvruchtig om het woord ‘toeval’ te gebruiken? Velen versmaden | 143 | het gebruik van dit woord, wat een onschriftuurlijke houding is – we stuiten steeds op een typerend, vroom misverstand als men per se het woord toeval wil vermijden. De Heilige Schrift gebruikt het openlijk, meermalen op ondubbelzinnige wijze. Daarom meen ik dat wij nu bijzondere aandacht moeten schenken aan het geheim van het toeval. Toeval is datgene wat ons zonder oorzaak schijnt of wat niet in ons menselijke bedoelen heeft gelegen. En het gewone leven is er vol van.

De Here Jezus gebruikt het ook in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan: “en bij geval (toevallig) kwam daar een leviet voorbij.” [Lk. 10: 31v.]

Waarom spreekt de ‘vrome’ niet over toeval, welke bezwaren wegen hem daarbij op de ziel, en waarom doet de Heilige Schrift het, heel onbevangen, wel? Wij raken hier aan het verschil tussen godsdienstigheid en geloof. Het gaat namelijk in ons leven niet om een *wereldbeschouwing* (al dan niet christelijk getint), die in abstracte zekerheid beweert: er is geen toeval, die het gebeuren wil narekenen of ‘verklaren’, of om een systeem dat zich aanmatigt het menselijke bestaan tot in de finesses van zijn noodwendigheid te begrijpen, maar het gaat om *geloof*, om de daad van het geloof te midden van het onverklaarde en onverklaarbare leven. Het geloof is nuchter met de nuchteren en bekent: naar de ervaring is er juist heel véél toeval.

Niet doorgaans, maar hier en daar en ginds ziet het geloof dat, in wat ons overkomt, de vinger van God is, niet gedurig, maar af en toe ontmoet de mens de leiding van God in zijn leven. Neem dat woord ‘ontmoet’ voluit ernstig, want wil deze Leiding een ontmoeting ons zijn, haar verrassende en vertroostende werking openbaren, dan moet het leven eerst eenvoudig en open aanvaard zijn zoals het ‘valt’. Naar onze gelovigheid weten wij van Hem “in wiens hand alle schepselen alzo zijn, dat zij tegen Zijn wil zich noch roeren en bewegen kunnen”⁷⁶, maar het | 144 | geloof ontmoet deze waarheid als werkelijkheid, hier en nu, in het uur van het welbehagen. Gelovigheid en geloof, dat is lang niet hetzelfde. Het geloof ontmoet ‘toeval’.

Willen wij het wonder als wonder beleven, dan moeten wij het toeval ook toeval laten blijven.

Het wonder van God is bij uitstek Toeval, dat is: wat ons, tot onze onbegrijpelijke vreugde toe-valt, voor onze blijde voeten geworpen wordt als een onverwachte, ondenkbare gave. Als het waar is – en dat weet ieder die lééft – dat het wezenlijke van ons lot boven bidden en boven denken uitgaat, dan is daarmee het ‘toeval’ in ere hersteld. Boven ons denken is: wat geschiedt en door geen denkvet voorzien kan worden noch gegrepen toen het in het aanzijn was getreden. Boven ons bidden is wat ook de maten van ons wensen en verlangen te buiten gaat, omdat niet alleen de werkelijkheid maar ook de mógelijkheid buiten het perk viel van onze voorstelling en berekening. Ja, er is oneindig veel waarop niet was gerekend. Daarom, mensen, wilt toch eens ophouden met uw speculaties en redematies en gaat nu eens het leven in met een eenvoudig gemoed en onderga wat geschiedt. Wordt eens waarlijk eenvoudig, zo eenvoudig dat de bitterheid en de verrassing u kunnen overkomen. Doen wij dat niet, dan miskennen wij als de vromen, die alle toeval in de onbewogenheid van hun harten theoretisch ontkennen en praktisch niet zien, de vrijmachtige scheppingen van de Geest, dan belemmeren wij door een eigenmachtige redematie de verlichting van onze ogen, de Openbaring van God aan ons innerlijk gezicht. Zij die geloven, die dit vermoeiende, neerdrukkende leven zien vol tekenen van Gods verborgenheid, zij zien, ook

⁷⁶ Zondag 10 vraag 28 van de Heidelbergse Catechismus.

met onbevangen kinderlijke blik, dat op een 'gegeven' ogenblik in hun leven van Hoger Hand hun iets toe-valt. Het toeval is minder en meer dan het gewone leven. Minder dan de regel door zijn onordelijkheid, méér dan de regel | 145 | door zijn verrassing. En hetzelfde gebeuren kan eerst 'minder' zijn dan het gewone leven en daarna 'méér'. Zie, daar komt het nu juist op aan, dat in al het stoten en zich verdringen van de dingen, te midden van de toeloop en de drukte, tussen de drommen van indrukken, het zuchtende van zorg en arbeid, de rinkelende winkelschel, de wentelende machine, de dreun van de stofzuiger, de ontmoeting met deze en gene, zich *uit* dit gebeuren een schijnsel *losmaakt*, een lichte wolk, een trillende figuur in de mist van aandoening, die tussen uw wimpers hangt: deze, die van God gezonden is, dit of dat (vanwaar? waartoe?) opgerezen tot een nadrukkelijke aanwezigheid die u aanspreekt en in het steeds vervlietende wisselspel van de dag, waarin zoveel u onverschillig laat en menig ding u mislukt, 'verschijnt' als met een dwingend naderen, als met een greep waaraan u te ontwringen vruchteloos zou zijn, de 'ure', van een vreemd licht beschenen, een licht dat keuken en werkplaats, ontmoeting en gesprek hult in een argeloze lach van nieuwe, ongehoorde dingen. Dat is het fenomeen van het toeval. Als wij geen toeval erkennen valt de eerbiedige verwondering voor het geheim van het leven weg, als wij van tevoren en gelijkmatig de bepaling van ons lot zouden inwachten komen wij buiten het geloof te staan met al onze gedichten en gedichtselen.

Wij kunnen ons leven niet van buitenaf bekijken, en van alle nietigheden of geweldigheden zeggen dat God het deed en er iets mee moet bedoelen. Van een likdoorn aan je voet of als je je vinger tussen de deur knelt kun je niet plechtig verzekeren: dat is Gods vinger! Evenmin van een schoorsteenbrand, een gesprongen waterleiding, een verloren tramkaart. Staar er niet op, zoek er niet te veel achter, maar bovenal: sla er geen theorie omheen. Zulk denken is geen *leven*, maar een houding terzijde van het leven, zo lééft de mens niet meer, maar wordt de | 146 | tragikomische toeschouwer van zichzelf, zijn lot, zijn gang. Alles is even gewichtig en daardoor *óngewichtig*. Deze vrome en precieze mensen, die opstuiven als een ander van toeval spreekt en hem mechanisch verbeteren kunnen, zullen de kostelijke, diepe levensaandoeningen nimmer kennen. Er zal niet licht een dank zijn, opwellend uit hun hart voor bijzondere, ongedachte uitkomsten, en er is zelden of nooit een smart die tot de wortel van hun wezen raakt en hen ondersteboven werpt.

Toeschouwer bij zijn eigen leven mag niemand van ons wezen, kan niemand blijven, want wij worden gedreven als deelnemer te staan, als strijder, als dader, als speler in de bittere en heerlijke werkelijkheid van elke dag. Er zullen hier in de zaal zijn die dit een vrij overbodige uitweiding vinden, anderen die een stokpaardje van de dominee herkennen – maar mijn pastorale hart is toch werkelijk werkzaam in wat ik zeg. Te zeer heeft de leegheid van het leven van velen mij aangegrepen.

Laten wij als-je-blijft het leven nemen zoals het *valt*, dan ontdekken wij later, achteraf, terugblikkend, zo nu en dan, met vreugde: ja, dat was Gods vinger, daar greep Hij in in mijn leven toen ik dreigde ten onder te gaan, déze bijzondere vreugde heeft Hij mij bereid, dié mens als vriend, als vertroosting van mijn hart op mijn weg gevoerd, die smart mij aangedaan om mijn harde nek te breken. De godvrezende gaat in zijn leven van wonder tot wonder, van toeval tot toeval, als een kind verbaast hij zich over dit tedere en geweldige ingrijpen, ook waar hij wordt gewond. Bovendien, ook het gebód van God is niet te voorzien, valt ons voor de voeten, een levende, persoonlijke Wil spreekt ons aan in het gebéuren, dezelfde wil maakt aanspraak op ons in het *gebód*. Wij hebben de waarde van het gebeuren niet te wegen, maar wij worden gewogen door het gebod. Wij hebben zeker het vermogen niet het resultaat van dit wegen van tevoren te weten, in de ken | 147 | nis van goed en

kwaad falen wij keer op keer, maar wij kunnen slapen of waken, *bereid zijn of verstrooid zijn*. Bereid-zijn is alles! Niets maakt slaperiger dan de leer dat er geen toeval is, en dat er (want dit hangt daarmee ten nauwste samen) geen verrassend gebod is, omdat het gebeuren noodwendig is en het goede niets anders dan een voorschrift. Dat God bemoeienis met ons houdt, dat blijkt ook en niet het minst daaruit dat wij gewogen worden terwijl wij onzerzijds van de waarde hetzij van het leven, hetzij van onze daden van tevoren niets weten. Dit wordt ons tot onze tróóst voorgehouden. Laat het dan waar zijn dat wij op Zijn schaal te licht bevonden worden, Hij legt ons toch op *Zijn* schaal, wij worden gemeten met een onberekenbare maatstaf, maar *Hij* meet ons. Het moge oordeel en veroordeling zijn, het blijkt dat Hij in een of andere zin ons tot Zijn volk rekent. Wij hebben een Here. Zullen wij waken in plaats van te slapen, zullen wij verantwoordelijk in plaats van onverantwoordelijk leven, dan zullen wij moeten rekenen met het onberekenbare, zowel in het gebeuren als in het gebod. De godsdienstige mens is altijd op weg een stoïcijn te worden, kan zich aldra over niets meer verwonderen. Hij is de gevangene van zijn eigen systeem, dat aan de blijde verbazing van het kind van God geen plaats verleent, wijl het uiteraard alles plattreedt en het leven ont-wondert.

Keren we terug tot Ruth, tot de middag waarop het toeval haar Boaz doet ontmoeten. “En ziet, Boaz kwam van Bethlehem, en zei tot de maaiers: De Here zij met ulieden! en zij zeiden tot hem: De Here zegene u!” Wat is dat liefelijk en ontdekkend om te lezen! Hier beleven wij iets mee van de schóónheid van het gewone leven, eerst van de arbeid, maar méér nog van de groet, de eerbiedige groet van mens tot mens, van heer en | 148 | knecht, patroon en arbeider, verbonden, hoe dan ook, in de God van het verbond met mens en aarde (Gen. 9). Wij kunnen het ons van verre voorstellen, het is schoon in Palestina op het veld in deze tijd van de gerstoogst. De glooiende akkers in de volle zomerdagen blinken van een blank licht. Tussen de gouden halmen staan de maaiers, in hun linkerarmvang grijpen zij de gersthalmen, om met hun sikkels in de rechter het gele gewas te slaan, dat zinkt ruisend grondwaarts op de grauwe bodem. Verderop de schovenbindsters in de maailijn en nog verderop als derden de groep armen, die de losse aren opgrijpen. Dit alles verguld en omstraald door de oosterse zon, die uitgaat als een held om het pad te lopen. Of zal bitterheid in ons opkomen? Als we bedenken hoe ongelijk het aardse goed verdeeld is?

“Vlegels op, en vlugge, plof!
Kromt uw nek en rugge, plof!
Niets voor ‘t huis en al voor ‘t hof!
Vlegelt dol en dof.”⁷⁷

Let op de groet! Zie of ge als een méns gezien wordt! Dit gevoel zit bovenaan in het gemoed van velen en vooraan op de tong. En volkomen begrijpelijk bij menige misstand en scheve verhouding. Vaker nog gevoed door een bedenkelijke afgunst en een onredelijk drijven tegen grenzen aan, waaraan toch ook de criticaster zijn leven, bezit en veiligheid te danken heeft. Hoe het zij, op Bethlehems velden is van deze bitterheid geen spoor. Rijk is de overdaad van de oogst, van de dag, van de arbeid en alle bedoening daaromheen. Rijk is de armslag en de beurtzang.

⁷⁷ Eerste strofe van het ‘Dorschlied’ van René de Clercq. In: *Gedichten*. Amsterdam: Van Looy 1911, 194. [2681]

Rijker nog is wat hier verteld wordt van deze boer, die zijn knechten begroet met zulke gewijde woorden: “De Here zij met ulieden!”

De *groet* van mens tot mens verzoet en verheerlijkt het natuurleven. Want – dat zegt reeds Genesis 2 – voor de méns is de aarde, gelijk Genesis 1 zegt, dat de wereld | 149 | bestemd is voor de Sabbat. Voor de méns zon en maan op hun gezette tijden en alle kruid zaad zaiende naar zijn aard. Dat klinkt klein en dwaas en onmogelijk: antropocentrisch en toch, óns zit het nu al eeuwen in het bloed, het is de geest van Genesis.

Voor de westerse mens is de natuur geen wereld om mee verbonden te zijn, maar historie en coulisse. Achtergrond van het drama van de menselijke ontmoetingen. En dat stamt méde uit Israël: een verzinken in de natuurziel werd onmogelijk, de mystieke heiden-ziel ging *uiteen in geest en gemoed*.

Wil men dit de schadepost noemen van het breken met het heidendom (want het heidendom is, ziel met Ziel, aan de godheid (= de natuur) verwant en verbonden), het zij zo, maar patriarchen en profeten, *soferim* [schriftgeleerden] en rabbijnen, Jehova's woord voortdragend, hebben het hunne bijgedragen om ons zo te maken.

“De mensch regeert — hij zag het land, het water,
hij trad de elementen tegemoet,
hij hoorde het verlokken geklater,
het vleien, dat de oogen droomen doet
naar diepten, die nog nimmer zijn ontsloten;
maar de visioenen heeft hij afgeschud,
zijn spade in den harden grond gestooten;
en soms, de handen aan den greep gestut,
besomde hij zijn meesterschap; verbeter
wierp hij zijn dijken voor het aangezicht
der horizonen, en, den strijd vergeten,
keerde hij huiswaarts door het avondlicht;
van verre wenkte naar zijn moede schreden
het trouwe glanzende van een kleine lamp
en hij stond stil en zegde zijn gebeden,
en uit de zwarte aarde steeg een damp,
het wolkte voor zijn oogen, hij ontwaarde
zijn eigen hand niet, die de spade hield
hij schreed en werd hereenigd met de aarde,
die hem had uitgedreven en bezielde.”⁷⁸

Ons dunkt dit vers van de jonge dichter Mok beschrijft | 150 | (afgezien van de laatste twee regels) een westerse, een actieve houding tegenover de natuur, die wij allen herkennen als Israëlitisch. Geest en gemoed gaan uitéén.

Maar de méns heeft – wellicht juist daardoor – een religieuze nadruk gekregen, die in het schouwende Oosten ontbreekt. Nooit zullen wij zo bezielde schilderen als de oude Chinezen, maar nooit ook zullen wij tot zulk een verachting van het enkele mensenleven komen als het verre Oosten te zien geeft. Schoonheid is voor ons ménselijke schoonheid, lyrische of tragische schoonheid, die door de mens is heengegaan, door de mens die (gelukkig? of helaas?) niet meer met de Grote Moeder verenigd is. Daarom heeft ook de arbeid voor ons

⁷⁸ Uit Maurits Mok: *Kaas- en broodspel*. Lochem: De Tijdstroom 1938, 6. [1692]

een andere wijding, daarom valt het ons op dat het *gekweekte* mooier is dan het wilde en we laten het ons door niemand ontstrijden. Schoonheid is alfa en omega van de kleine aardse wenteling: een wilde kers is mooi en wilde wijn. Maar wat is dit vergeleken met de edele pracht van het gekweekte, bij het donkergloeiende van de druif? Wat is bloeiend onkruid wanneer men het ziet naast een zee van koren, wat is alle wilde weelde bij de deemoedige glorie van het brood, dat enkel door middel van menselijke arbeid wast. Een hógere schoonheid wordt daar openbaar, het begin van wat wij cultuur noemen. De mens regeert, hij zag het land... Vandaar dat voor elke onbevungen beschouwing de jood veel meer hoort bij het wésten dan bij het oosten. Vandaar dat het vraagstuk van de humaniteit ons veel meer verontrust. Bij slavenarbeid in massa als voor de Egyptische piramiden of voor de bouw van de Chinese muur ontbreekt de groet van mens tot mens, zoals die in het verhaal van Boaz klinkt. Niet alleen en niet allereerst – versta dit wel – omdat de arbeid hier primitief is, maar omdat God en mens en aarde in een andere verhouding staan. En nu gaan wij in Europa weer naar dat massale toe – en het is niet alleen een economische noodwendigheid, | 151| maar ook een ander levensgevoel aangaande God en mens en aarde en hun samenhang.

Wat is de arbeid ruw en zuur als men elkander niet als mens kan begroeten. Hoe werd deze groet in onze samenleving ontadeld en verwaarloosd. Weinigen beseffen nog iets van haar oorspronkelijke betekenis. Ook in het gewone verkeer slijt dit besef meer en meer uit. Het hoofd te ontbloten als in een heiligdom vertoevend, omdat men staat voor de beelddrager van God! Uit eerbied voor de naaste, de mens, die tot Gods gelijkenis is gemaakt, nemen wij onze hoed af. Dat is de oorspronkelijke zin ook van de ‘democratische’ gewetensverfijning. Ik weet wel dat de oorsprong van de groet onder de volkeren door de geleerden verklaard wordt uit de vrees voor de vreemde macht, die er is om een man van een andere stam. Door het woord en het gebaar van de groet weert men diens invloed af, de groet is een voorzorgsmaatregel, die wel heel duidelijk deze Kaïns wereld van de zonde kenmerkt. Maar in Israël is een ander besef, een weten van de broederschap in Egypte’s oven en van de uitgestrekte hand van de gemeenschappelijke Bevrijder. Vanuit *deze* broederschap voortdenkend heeft Israël iets gegrepen van de algeméne broederschap en de leer zich toegeëigend dat de mens geschapen is naar Gods beeld.

Waar de mensen dat niet meer geloven komt het stoeve, banale in de ontmoetingen. Ach, hoe welsprekend zijn de kleine dingen: als het geloof taant, onder het volk, let op de wraakzucht niet, maar let op de ordinaire groet, op dat nare getik aan de pet, dat al te vluchtige en al te gemoedelijke, dat kruipen voor die boven en dat trappen op wie beneden ons zijn, allemaal tekenen van het versterven van de eerste beginselen van menselijke gemoedsbeschaving, van de humaniteit die bij het Godswoord hoort. Daarmee vergeleken lijkt de groet van Boaz bijna een visioen van eerbied, een messiaanse schoonheid. “De | 152 | Here zij met ulieden.” Als ‘kinderen’, als zijn jongens spreekt hij ze aan, in de Here, de God van de uittocht en van de wetgeving.

O zeker, ook in Israël zal in dit opzicht veel vorm zonder inhoud zijn geweest, veel sleur, maar is deze kwade kans niet verre te verkiezen boven de ontluistering van alle houding en gebaar en vorm? Boven de verbanning of besmeuring van de naam van God, die wij in het publieke leven op straat, op het veld en in huis vrijwel alleen horen, als er, gemeen of gemoedereerd, gevloekt wordt?

Voor zover de groet van deze Israëlitische man echt is geweest, kwam er hogere zin en wijding over de arbeid. Uit de mogelijkheid elkaar zó te verwelkomen volgt de mogelijkheid zo met elkaar samen te zijn in het bedrijf. Dan is er ook een *grens* aan de arbeid en aan het

gewicht dat men aan de arbeid hecht. Daar wordt gerekend met de Sabbat niet alleen als rust, maar als teken, als Gods grens en Gods groet. De Sabbat (dit tussen twee haakjes) blijft het opgerichte teken tegen het nieuwe totalitaire menstype: de arbeider, die niets anders is, en de maatschappij, die geen ander levensdoel erkent. Beeld van God — groet — sabbat, die horen bijeen, zij maken tezamen de menselijke wereld, die door communisten en vele nationaalsocialisten (Ernst Jünger) als de... burgerlijke wereld veracht wordt.

Hier is de wortel zuiver, de maaiers erkennen de oprechtheid in de aanspraak van Boaz, zij weten: de landheer leeft in de “vreze des Heren”. Dat is maar niet een woord, een vrome term, het is een teken van leven, het bepaalt de sfeer op de akker, het is de wijze waarop het gewone leven herinnerd wordt aan zijn grens en verbonden wordt met het heilige verleden, toen de Here wandelde in de avondkoelte van het paradijs, toen Hij de brandende braambos doorgloeide met Zijn *Sjechina*, met Zijn Heerlijkheid, toen Hij het volk in rook- en vuurkolom voor | 153 | ging door de woestijn en het manna neerbracht op de aarde. De groet rust in deze begroetingen van de Here.

Boaz moet dan ook oog voor de noden en behoeften van zijn mensen hebben en daarom antwoordt het werkvolk in oprechtheid met de tegengroet: “De Here zegene u!” Het klinkt haast als een sprookje dat boerenknechts spontaan en zonder reserve de zegen van God aan hun baas toewensen. Wat een koorzang is dat! Wij gunnen het u dat het u goed gaat, niet alleen omdat het ons dan ook meeloopt, maar veel meer nog: wij erkennen het dat gij u gebonden voelt aan de Wet van de Here.

Een benedictijnse glans ligt over zulke arbeid, zulk groeten, zulk wensen. Zoals de zonen van Benedictus zijn uitgegaan, met hun nieuwe, heilige leuze ‘*ora et labora*’ het donkere Noorden introkken om de wilde zielen te stillen en om de wilde bossen te rooien, en op beide wijzen arbeidden “in het zweet huns aanschijns” [Gen. 3: 19], dat er een bodem bereid zij voor het zaad van het Woord én voor het koren én voor de wijngaardranken, zo is het alsof in de zegenbede van Boaz’ knechten één orde van genade natuur en mensenleven verbindt. Trekken wij alle idealisering af, dan blijft te zeggen dat juist de landarbeid – zij het spaarzaamlijk – voor deze mogelijkheid ruimte laat. Wat zinvolle arbeid is, *dat leeft de boer ons voor*, zijn werk blijft het voorbeeld waarnaar ook het verhevenste werk, dat van de kunstenaar, gemeten wordt. Cultuur komt van *colere*, het land bebouwen. En al is het waar dat de glorie van de schoonheid uit de inval, uit de inspiratie wast, zoals trouwens de spijze van het leven uit de graankorrels, die niemand maken kan – het zaad van het leven is het enige wonder! – niettemin is ook de kunstenaar een arbeider. Wel is het woord van Edison dat elk werk voor 99% transpiratie is en voor 1% inspiratie een vlak, een middelmatig, een plebejisch woord – want geen boer en geen kunstenaar zal ooit menen dat de transpiratie iets anders is dan een | 154 | klein, verdwijnend element in het grote geheim van zaad en aarde, zon en regen, geest en ervaring – maar er ligt een waarheid in die we deemoedig hebben te erkennen. Werd ooit de eenheid van stof en geest, van arbeid en hemel gewaagder uitgezongen dan door de psalmdichter: “wij zullen verzadigd worden met het goed van Uw huis, met het heilige van uw paleis” (Ps. 65[: 5])?

“Daarna zei Boaz tot zijn jongen, die over de maaiers gezet was: wiens is deze jonge vrouw?” Na de gewisselde groeten volgt een gesprek met de opzichter, en Boaz vraagt direct – hoewel er zeker veel belangrijks te bespreken valt – “wiens is deze jonge vrouw?” Boaz merkt Ruth op, misschien omdat er meestal dezelfde vrouwen werkten, en een nieuwe verschijning als vanzelf de aandacht trok. Er zal nog wel een andere reden geweest zijn die de landheer tot de vraag bewoog: er is aan Ruth een bekoring, een ingetogenheid die haar

van de andere vrouwen in zijn oog onderscheidt, iets wellicht dat duidt op een hogere komaf.

Zeker is zijn eerste of tweede gedachte: zou ze getrouwd zijn of is ze nog vrij? Hij vraagt immers niet: *wie* is deze jonge vrouw, hoe is haar naam? doch: *aan wie* behoort ze, met wie is ze getrouwd? Wie is de gelukkige die haar hebben mag, nu, die is goed af. Het ontschiet hem.

Ach, daar is niets ergs of onbescheidens in, zo is nu eenmaal de man met zijn gedurig-gefascineerde belangstelling voor het andere geslacht, vooral zolang hij zelf nog tot geen keuze en beslissing kwam en zich verbeeldt dat hij 'het' vinden zal door te blijven zoeken en rondspeuren. "En de jongen, die over de maaiers gezet was, antwoordde en zei: Deze is de Moabitische jonge vrouw die met Naomi wedergekomen is uit de velden van Moab." Ze is van niemand, antwoordt de opzichter, ze is van Naomi! De meesterknecht vertelt nu verder wat hij van haar weet (alleen níet dat zij nog familie van Boaz is, dit | 155 | spaart hij de grote man, want hij is onzekér of deze wetenschap Boaz wel aangenaam zou zijn), hij geeft zijn heer een uitvoerig verslag van haar doen en laten: "Zij heeft gezegd: laat mij toch lezen, en aren bij de garven verzamelen, achter de maaiers; zo is zij gekomen en heeft gestaan van des morgens af tot nu toe; nu is haar te huis blijven weinig."

De opzichter prijst haar, ze is niet begonnen met de losse aren in te zamelen zonder behoorlijk verlof daartoe te vragen, ze heeft het "recht van de armen" niet misbruikt als een vanzelfsheid. Het aren-lezen is in Israël een recht, het kon niet worden ontzegd, het mocht niemand worden geweigerd. De werkers hebben er last genoeg van, de humaniteit wordt, als steeds, misbruikt door de massamens. Maar tóch heeft Ruth gevraagd, als ware het een bijzondere gunst, ze wil er niet zonder meer van profiteren, ze eiste niet: de Wet zegt dat ik er recht toe heb. Want wie zo spreekt denkt heimelijk: dit is het minimum dat mij minstens toekomt, geef mij het deel van het goed dat mij toekomt. Ruths houding doet weldadig aan. Onze houding is veelal een gans andere: als je op iets récht hebt, behoef je er natuurlijk niet om te vragen! We nemen het gewoonweg en, eenmaal verkregen, behoeven we er toch zeker niet voor te danken. Waar 'recht' is, blijft de dank vanzelfsprekend achterwege, dat is logisch. Er is niets wat de mens méér ont-adelt, gemener maakt, als zulke logische ondankbaarheid. Ook voor de dingen waarop wij een juridisch of zedelijk onomstotelijk recht kunnen doen gelden, hebben wij – gedenken wij God – nochtans te danken, willen wij niet in de vulgaire afplating van het ons gegeven leven doodlopen. Want elk menselijk 'recht' ons toegekend is een *gunst* van Godswege, niet eens-voor-al, maar telkens opnieuw verleend. Ruth heeft nog meer gedaan, vervolgt de meesterknecht, die, stel ik mij voor, op zijn praatstoel komt en meteen de | 156 | gelegenheid vindt eens uit te blazen. "Zij heeft gestaan van des morgens af tot nu toe; nu is haar te huis blijven weinig." De zon stooft de lichamen murw en mat. Ze werkt als een paard, onvermoeid zette ze door, ondanks de onwennigheid tegenover dit werk.

"Haar te huis blijven is weinig", zelden zit ze in de (laat ons zeggen) kantine-tent om weer op haar verhaal te komen, zoals de anderen, die te hooi en te gras werken. Ruth is ijverig, ze heeft een negen voor vlijt. Deze ijver en de voorgaande trekken van bescheidenheid en dankbaarheid zijn een stellig kenmerk van de godvrezende mens. De vrome is in de goede zin 'burgerlijk'.

Echt oosters is het om bij het werken hard van stapel te lopen, maar als de boterham voor die dag is verdiend, dan is het ook afgelopen en vertikt men het om nog één hand uit te steken. Ik zag trouwens wel eens een metselaar met een stapel stenen halverwege de ladder teruggaan, omdat de fluit ging van 12. En buurvrouwen uren kletsen voor de deur. En zoveel

meer dat ik niet noemen zal. We zijn hier dan ook in het oosten... van deze stad. Ruth wil echter zoveel mogelijk inzamelen, niet alleen voor de dag van heden, en zo werkt ze onafgebroken door, bukkend en grijpend en in bundels bindend. Dat heeft de aandacht getrokken van al die werkers op het veld: Ruth is niet opgehouden met arenlezen toen er genoeg bijeengegaard was, om er dan plotseling de brui aan te geven. De Aziatische indolentie begint al in Spanje. Ik denk aan de anekdote van de witkiel op het perron van een Spaans station die niet meer in beweging te krijgen was: nee, dank u, ik héb al gegeten. Vlak omgekeerd is de geest van die man die (wat hebben we erom moeten lachen en wat was het aangrijpend) op de mannensamenkomst verkondigde: hij ging niet meer naar dominee X, want die maakte hem dol door altijd maar weer te lezen: “zes dagen zult gij arbeiden”... [Ex. 20: 9] hij kon nou lang | 157 | zamerhand weten dat we niet kúnnen en ik vind die voorlezing moet afgeschaft, want het maakt me dól. Komisch misverstand aangaande de tekst, maar een prachtige ernst aangaande leven en arbeid.

Hier is, hetgeen wij reeds in theorie bespraken, de uitwerking van de genade in het leven van die vrouw ook voor buitenstaanders zichtbaar, in het natuurlijke komt iets van haar geestelijke staat doorschijnen. Merkwaardig dat de godvruchtige, ofschoon in nederige positie, door deze en dergelijke dingen indruk maakt op de omgeving, de sympathie wint. We zeggen wel dat we zo om ons geloof ‘vervolgd’ worden, doch dat is toch slechts bij uitzondering het geval. Verhalen over geloofsvervolgingen en smadingen en achteruitzetting in kleine kring, op werkplaats en fabriek, moeten we niet te grif ernstig nemen.

Zeker, het komt vóór dat de oprecht-gelovige om zijn christelijke levensgewoonten bespot en misschien een beetje geplaagd wordt, doch véél vaker komt het voor dat men achting voor hem heeft, als hij ook zijn vak verstaat en zich beweegt als een mens onder de mensen, dat men erkent: het is toch een fijne, eerlijke kerel, een man waar je op aan kunt. Sta uw man – en hij zegt: dat is ‘mijn man’. Dat we ‘last’ van ons geloof ondervinden, is doorgaans aan geheel andere oorzaken toe te schrijven. Deze uitschijning, de reflex van ons gedrag, blijft intussen van het hoogste gewicht. De mensen hebben respect voor de levende belijder, die mede strijdt in het gewone leven.

Na dit gesprek met de meesterknecht wendt Boaz zich zowaar tot Ruth. Deze heeft het onderhoud niet gehoord (“toen zei Boaz tot haar: Hoort gij niet, mijn dochter? Ga niet om in een ander veld op te lezen”). Boaz spreekt tot Ruth als een royale edelman. Zij staakt de arbeid niet, kijkt ook niet op, vermoedelijk niet verwachtend dat de landheer het woord ook tot haar zou richten. Hoor je niet, je werkt maar door, in ijver en bescheidenheid weg | 158 | gedoken, luister eens even, al ben je allang weer duchtig aan de gang, ik wil je wat zeggen: ga niet naar een andere akker, blijf ons hier trouw.

Hebben wij het niet gezegd en als motto boven menige beschouwing gesteld: “veracht de dag der kleine dingen niet!” [Zach. 4: 10] – Want daar *is* het nu, daar gaat het rijzen boven de kim van de bekommernissen, daar *is* het en omstraalt het gebogen hoofd en de gebogen gedachten.

Stel u eens voor: een rijk man, die plotseling een verarmd, aangetrouwd familielid, in een tamelijk verre graad van bloedverwantschap, dat hij nooit eerder heeft gezien (Naomi had blijkbaar verzuimd Ruth aan de familie voor te stellen!) op zijn terrein vindt, en dan er zich niet voor geneert en zegt: doe mij de eer aan en blijf hier. Had Boaz niet even goed Ruth wat toe kunnen stoppen, een grof geschenk in geld bijvoorbeeld, en zeggen: doe mij een genoeg en kom hier nooit weer terug, ik krijg er anders last mee, je zit zó voordat je het weet in de nesten? Was het niet een beetje pijnlijk voor deze man, ‘geweldig van vermogen’, om aan zijn verarmde familie herinnerd te worden, die eerst met de noorderzon vertrokken,

plotseling uit het buitenland was teruggekeerd? Gewoonlijk hebben wij er een handje van zulke nabestaanden op een afstand te houden. Velen zouden zo'n berooid familielid met bekwame spoed ergens anders heen dirigeren. Wat zouden de burens wel zeggen? Stel je voor dat hij koelbloedig bij ons dorst aanbellen! Telkens weer! Ontzettend gênant.

Boaz doet het omgekeerde, hij spreekt haar vaderlijk aan: Kind, ik zal je helpen om een eerlijke boterham te verdienen. Hij noemt haar beschermend: 'mijn dochter', hoewel Ruth blijkt niets van een familieband te weten en evenmin iets van geestverwantschap weet, tenzij dan dat Israël een geméente is, waarvan ze overigens nog niet veel gemerkt heeft. Maar zie, het begint te gloren. | 159 |

“Ook zult gij van hier niet weggaan”, dat wil zeggen niet alleen zul je niet naar een ander veld trekken, maar je zult bij voorkeur en opzettelijk 'hier' blijven. Bescheiden had zij zich achteraf gehouden, maar *hier*, waar zij nu staat, achter de maaiers, waar de vrouwen schoven binden, daar moet zij blijven, daar was nog het meeste te halen, dicht bij de maaiers was alles uit de eerste hand, daar lagen de meeste en de beste aren. Nee meisje, nu moet je niet meer zo bescheiden achteraan blijven, maar “uw ogen zullen zijn op *dit* veld”. Ruth krijgt dus de beste kansen. Hoe kan het anders of ze krijgt een hevige kleur, want ze weet het niet zo gauw te verwerken en allerlei gedachten gaan haar door het hoofd: dat er op die velden, waar de knechten heersen en de maagden dienen, de woorden af en aan vliegen. Men wordt erin betrokken, het komt tot een plagen, een gekscheren, een stoeien, waarbij deze en gene, wie tijdens de strijd met het weerbarstig golvende graan het bloed is warm geworden, licht te ver ging. Als ze dan vlak achter de maaiers moest blijven, dan zou ze getuige zijn van de struise zegselen, van de malle grappen, de handtastelijkheden tussen de knechten en de meiden zouden zich voor haar ogen afspelen. En die hele bent aartsbedelaars, die rondgrissen en elkander toegrauwen bij het minste vermeende vergrijp, die zullen op de duur ook meedoen.

Maar kijk Boaz, als een fijnvoelend man, heeft het allang begrepen, hoor hoe hij waakt: wees niet bang dat je in moeilijkheden komt, “ik heb de jongens geboden, *dat men u niet aanroere*”. Had iemand van u daareven nog gedacht dat wij er weer te veel achter zochten en ditmaal in een bedenkelijke achterdocht waren beland, ge ziet, nauwelijks hebt ge deze overlegging in uw hart gehad, of daar is het antwoord al.

Hoe is het tegenwoordig op de fabrieken? Zo schrikkelijk als het beschreven wordt aan het eind van het eerste deel van | 160 | Querido's *Levensgang*⁷⁹ is het nu allicht niet meer. En toch, er is reden om te zeggen (al wil ik op de geruchten nu niet nader ingaan): helpt mede, gij mannen, om de eerbare vrouw te vrijwaren voor wat haar grieven moet, ook al zegt ze niets tégen, ook al doet ze misschien met een halve lach en een half hart mee. Oefen u in de eenvoudige ridderlijkheid van Boaz.

Dan schiet de baas helemaal uit zijn slof, aan het eind, als hij Ruth in een soort uitzonderingspositie gaat plaatsen; “en dan meisje, als je dorst hebt, ga naar de vaten en drink van het water, dat de jongens geschept hebben”. Nu, dat is in het oosten de omgekeerde wereld, dat niet de vrouwen water putten voor zichzelf en voor de mannen. Hier wordt bevel gegeven dat de knechten Ruth, een pauper! dat werk uit de hand zullen nemen. Deze zal worden *bediend*, als een persoon van hoge geboorte zal men haar behandelen, hoewel ze een vrouw is, hoewel ze minder is dan een werkman en niet eens een bindster, hoewel ze niet telt.

⁷⁹ Israël Querido: *Levensgang: roman uit de diamantwerkerswereld*. Amsterdam: L.J. Veen ⁵1908. [2479]

Maar daar heb je het weer! zoals steeds in het gewone leven, die dubbelzinnigheid, want nietwaar? dat is nu alles goed en wel, en zeer roerend voorgesteld, maar Boaz had het hierbij niet moeten laten, hij had verder dienen te gaan en moeten zeggen: dat is geen werk voor jou, ik als familie kan dat niet toestaan, dat je midden tussen al die lui zit, ik zal je wel onderhouden!

Ik geloof toch dat het mis is zo te oordelen. In deze fijne trekken zagen we terecht de adel van de man, want het is juist niet-edel om iemand afhankelijk van zich te maken. De edele bedoelt de vrijheid van de naaste te handhaven door hem niet te na te treden.

Hij *eert* Ruth door haar gelegenheid te geven voor zichzelf en Naomi te zorgen. Ook wil hij haar beproeven van welk hout ze gesneden is. Bovendien, hoe kan hij zeggen waar | 161 | de anderen bij zijn waarom juist *zij* te goed voor dit werk zou moeten geacht worden? En daar is nog iets anders: Boaz wil iets teders dat in hem ontkiemd is niet verraden, alhoewel de onderscheiding die hij maakt wel iets doet vermoeden. Bezonnen blijft hij in het nieuwe uur. Is het werk dat Ruth op zijn akker doet (zonder voordeel voor hem) niet ook een arbeid in de dienst van de Here? Hoe zou hij het 'recht van de armen' eren als hij toonde deze arme te beschouwen als een die van giften, gaven, foaien, afval leeft? Nee, dat gaat niet.

Ruth is door de ridderlijkheid van Boaz in de wortel van haar wezen getroffen en verkwikt. Zij geeft daaraan op overeenkomstige wijze uiting. "Toen viel zij op haar aangezicht en boog zich ter aarde". Het neerbuigen van het lichaam, knielend, zó ver dat het voorhoofd de grond aanraakte (de prosternatie), in het oosten algemeen gebruikelijk, is niet volgens de zede in Israël, hoogstens voor een vorst of voor de hogepriester boog men zich ter aarde. Als Ruth tóch tot zulk een ongebruikelijke vorm van dankbetuiging overgaat, zal het niet een afgodisch gebaar zijn, en nog minder, al lijkt het zo, een aanstellerij, daar is het echt. Zij gevoelt: het is een bijzonder ogenblik, het is iets gans ongewoons dat deze man Boaz haar met zulke attenties bejegt. En zij buigt zich eerbiedig als voor een Majesteit terneer, voor het hoogmoment waar de mogelijkheid van een grote genegenheid in haar leven staat open te breken en een ongedachte uitkomst daagt.

O, arm de mensen die nimmer de neiging in zich voelden opkomen *te knielen voor het moment*.

De Heilige Schrift is geen roman of novelle, zij geeft de nuchtere werkelijkheid van ons aller aardse bestaan, maar zij verzwijgt niet dat hier en daar de ontmoeting van mensen plaatsgrijpt – die in elkaar die troost vermoeden te vinden die de Here, ondanks de zonde, nog bewaart als de grootste levensschat op aarde. Bezingt het | 162 | lied-der-liederen niet de natuurlijke liefde tussen man en vrouw, het verlangen, de hartstocht, de overgave, de vurige poëzie. En staat dit hoge lied niet in de rij van de Geschriften in de tweede cirkel om de Thora geschaard? De scepsis van de 'Prediker', de verrukking van het Hooglied en het 'gewone leven' van Ruth liggen niet in verschillende werelddelen, ook niet als terrassen boven elkaar. Het is één leven waarover de geweldige en weldadige majesteit van de Here gaat. Naomi's bitterheid is niet zo ver van de vermoeienis van de Prediker en Ruths overgave is niet zo ver van de bewogenheid van de bruid in het Hooglied, en de ontmoeting met Boaz heeft iets van dat eerste ontwaken: "zie, de winter is voorbij, de plasregen is over, hij is overgegaan, de bloemen worden gezien op het veld, de zangtijd genaakt en de tortelduif wordt gehoord in ons land." [Hgl. 2: 11v.]

Het is niet te veel gezegd wanneer we beweren: een afglans van de openbaring van God is hier. Het 'gewone leven' vangt in het prisma van zulke ontmoetingen het verborgen licht van een Gunst die waakt boven de ellende en de vrijheid, het dolen en het tobben, het strijden

en bezwijken. Hier staan twee van zulke begenadigde mensen tegenover elkaar, het grote geheimenis dat gaat ontbloeien in hun harten wordt slechts even aangeduid. Een liefde van grote spankracht verheft zich geheimzinnig en eenvoudig. Wie kent nog die zachte aarzelingen, het duizelen, de drang om óm te vallen. Wie komt nog in de toestand van Sjeba's koningin te verkeren, van wie het heet, toen ze al de wijsheid hoorde en de schoonheid zag in Salomo's huis, "toen was er in haar geen geest meer" (1 Kon. 10: 5). Wie? Die in het gewone leven zonder veel pretenties op zijn plaats bleef!

O ruimte, o stille vervoering! waar een mensenkind knielt in het uur van Gods welbehagen. Gespannen is oog en oor, terwijl het hart zich ontspant in verwondering. | 163 | Wat klaagde daar voorbij in de wind, wat lachte daar uit de verte van de zoele dag? Er lopen zoveel grote vragen over de aarde, maar indien deze éne antwoord vindt, dat we mochten gekénd zijn, wat hebben dan de opgeblazen reuzen te betekenen en heel het geruis van donkere en lichte stemmen rondom?

Ruth ziet in Boaz een gezondene, die haar helpt in alle opzichten, een bode van God én een *allround gentleman*. Ze voelt dat hij het hierbij niet laten zal, daarom spreekt ze het uit: "Waarom heb ik genade gevonden in uw ogen, dat gij mij kent, daar ik een vreemde ben?" Dit laatste woord mist tact, komt weinig van pas, ze verradt zichzelf en accentueert geheel onnodig haar heidense afkomst. Hulde aan de eerlijke vrouw, die zakelijk blijft in haar ontroering, die niets verbloemt, die de naakte waarheid liefheeft. Hoe kuis, hoe geestelijk-kuis is dit alles! 'Genade' heeft ze gevonden. Dit schijnt eerst een te groot woord, er zijn evenwel van die ogenblikken in ons leven dat hetgeen van God afkomstig is en wat de mens ons schenkt, ineenvloeit. Van 'genade' spreekt Ruth, omdat ze als door een schemerlaan iets van de leiding van God ziet in het ontwaken van deze plotselinge genegenheid.

"Dat gij mij kent", dat is: onderscheidt van anderen. Ruth maakt van de gelegenheid geen gebruik om te klagen of interessant te doen, zij gaat dadelijk door tot de gronden van haar hart, zij voelt zich doorzien. De ander is doorgedrongen tot de wortel van haar wezen, daarom wordt dit bijzondere Bijbelse woord 'kennen' gebezigd. 'Kennen' duidt in de Schrift de diepste levensverbondenheid met God aan, maar het geeft ook aan: de lichamelijke liefdesgemeenschap, de bijzondere betrekking die man en vrouw met elkaar hebben: "Adam bekende Eva zijn huisvrouw" [Gen. 4: 1]. "De Here kent de weg der rechtvaardigen" [Ps. 1: 6]. En daartussenin ligt dit... kennen.

Zonder omwegen gaat de vaderlijke meester op de vraag | 164 | in, hij geeft de gronden aan waarop zijn voorkeur voor haar rust: "Het is mij wel aangezegd alles, wat gij bij uw schoonmoeder gedaan hebt, na de dood van uw man, en hebt uw vader en uw moeder en het land van uw geboorte verlaten, en zijt heengegaan tot een volk, dat ge van tevoren niet kende."

Het gerucht van Ruths verleden en haar daden is dus toch tot Boaz doorgedrongen. Blijkbaar had het zich reeds verder verspreid tot op de boerderijen in de omtrek van Bethlehem. Bepaalde woorden roepen in Israël bepaalde herinneringen, bijzondere associaties op, zij doen verwante geluiden weerklinken. De daad van Ruth herinnert Boaz als vanzelf aan Abraham, die ook uit zijn land getrokken was, door de aanspraak van de Here gedreven. Hij heeft zich met zijn Israëlitische hart in haar daad verheugd, nog vóórdat zijn menselijk gevoel tot haar persoon uitging, zijn bewondering was reeds gaande voor hij haar ontmoet had. De liefde is hier eerst van het geestelijke, en dan pas van het mannelijke hart. Zou dit niet de ideale grond van alle menselijke liefdesverhoudingen zijn, dat ze deze weg gaan: van het menselijke naar het natuurlijke, van de menselijke waardering naar de bekoring van het geslacht?

Ge weet het, het was een heel ding om in die dagen alles te ‘verlaten’, omdat men dan ook brak met de goden. De heidenen beroemen zich er nadrukkelijk op dat ze *autochtoon* zijn, opgewassen uit het land zelf, van oeroude tijden aan, samen met de cederen en met de granaatappel, die zo oud is als de wereld dat ze daarom niet zijn te scheiden van het gegeven land waaruit ze zijn ontsproten en met de bodem waarop ze staan een hechte eenheid vormen. Het huidige Duitsland doet in zijn ras-, bloed- en bodemtheorie weer hetzelfde oerheidense geluid horen.

Israël daarentegen is altijd een vreemdeling geweest in het land dat het bewoonde, het heeft zich, voor zover het | 165 | lééfde, er juist op beroepen een hogere nomade te zijn, als vreemdeling en bijwoner in deze wereld “geen blijvende stad” [Hebr. 13: 14] te bezitten. Vanzelf heeft het daarom de eeuwen door naast jaloezie op de volkeren een sympathie gekoesterd voor de geestelijk nomaden. Er is een medeleven in het Israëlitische land met degenen die prijsgegeven zijn aan Gods weer en winden, voor de weduwen en wezen, voor de weerlozen, de onbeschermden, voor allen die geen huis bezitten. Er is een diepere kijk in de geschiedenis, God heeft niet alleen Israël uitgeleid uit Egypte, maar (zegt Amos) ook de Filistijnen uit Kaftor [9: 7]. “De Tyriërs en de Moren zijn binnen u, o Godsstad voortgebracht” (Ps. 87[: 4]). De God van Israël doorziet de mythe van de ‘*Bodenständigkeit*’ volkomen. Ook de kerk heeft in haar goede tijden veel van zulk een geestelijk-nomade, en in ieder godvruchtig leven is daarvan iets te bespeuren want “wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomst”.

Abraham had in het Ur der Chaldeeën veel achtergelaten, doch Ruth had eveneens het hare in Moab achtergelaten, in ruil voor een onbekende, vrijwel hopeloze toekomst. Boaz heeft verstaan de daad van haar hart en het waagstuk van de jonge, bloeiende vrouw. Daarom, omdat ze dit alles zelfverloochenend heeft gedaan, *kent* Boaz Ruth, verstaat haar als óók een ‘Hebreeër’, ook een die van de andere zijde overgestoken is naar hier, naar het Godsland. Zich in liefde doorgrond wetend sprong het hart van vreugde op, terwijl haar aangezicht zich neerwaarts boog. Hoe hoger het hart slaat, des te groter groeit de deemoed. Het hoofd buigt als de geest vleugelen aanschiet. Boaz vervolgt tot Ruth sprekend: “De Here vergelde u uw daad!” Meestal wordt iets dergelijks gezegd door degene die persoonlijk een geschenk of weldaad ontvangt. Hier denkt iemand aan de schóónheid van het goede, het is een onzelfzuchtig, dat is: een objectief denken. Het zedelijke denken is altijd een vermogen tot objectiviteit. | 166 |

Eigenlijk wil zulk zeggen uitdrukken: ik hoop dat er iets van komt, wat je hart verwacht zal in elk geval van de Here komen, van Hem zal de vergelding zijn, hoewel de mensen daartoe meewerken en onmisbaar zijn, maar ook als het van de mensen komt zult ge merken dat het tóch enkel en alleen van de Here is.

”En uw loon zij volkomen, van de Here, de God Israëls”. Boaz vindt dat ze loon verdiend heeft. Met het ‘volkomen loon’ bedoelt hij allicht het geluk, voor een vrouw een zéér bepaald, omschreven geluk: de huwelijks staat, dat omdroomde, stil-geprezen gebied. ‘Volkomen’ zal het zijn, indien het van de Here komt, die niets ten halve doet.

Hoor nu, want nu naderen wij het intiemste, het allerwezenlijkste van Boaz’ gesprek met Ruth: “De Here, de God Israëls, *onder wiens vleugelen* gij gekomen zijt, om toevlucht te nemen” ... Palestina was eigenlijk voor Ruth geen toevluchtsoord, zij was uit Moab verjaagd noch verbannen, zij had het niet nódig, zij was in vrije verkiezing met Naomi meegegaan en toch zegt Boaz: je hebt hier *toevlucht* gezocht. Hoe bevrijdend is het als iemand je beter begrijpt dan je jezelf begrijpt!

Israël alleen van alle volkeren heeft de geestelijke zorg gekend voor de “vreemdeling, die in uw poorten is” [Deut. 24: 14]. De vreemdeling, de noachide, is de vertegenwoordiger van de 70 volken die bestemd zijn zich met het éne volk geestelijk te verenigen. Ook Abraham was eertijds een heiden. De idee van de mensheid is allerm minst een vage en laffe voorstelling, die bovendien verbleken zou tegenover de werkelijkheid van de natie, van het volk. De vreemdeling, dat is de naaste in de meest pregnante zin, aan hem heeft Israël de eigenlijke *tsedaka* (gerechtigheid = mildheid) te oefenen. Uit het denken van de profeten is de éénheid van de mensheid ontsproten. En nu kan men dit misduiden | 167 | als hoogmoed en tirannie (en dat is het later ook wel geworden), maar in wezen gaat het hier om een ‘*Überlegenheit*’ (die trouwens voor de heiden irritant genoeg kan zijn, zolang hij zich niet bekeert) en het is déze: Israël begrijpt de volkeren beter dan zij zichzelf begrijpen. In miniatuur staat dit voor ons in Boaz’ woord tot Ruth: gij hebt niet geofferd, maar ge zijt gevlucht!

Zeker, een vrouw, die zich wel ‘redder’ kon in Moab, is eerst meegegaan met Naomi, toen vond ze het geloofsleven wel heerlijk, dan komt ze tot de ontuchtering en de plicht van het dienen. Maar dit is alles nog de kern van de zaak niet. Het geheim van haar wegtrekken gaat Boaz in deze woorden Ruth onthullen, om de laatste nevelen in haar ziel te doen opklaren: eigenlijk (diep in je hart ligt het verscholen) ben je niet in Israël gekomen om te lijden en te dienen, niet als een grote offeraar en offerande, zelfs niet in een bewuste verloochening van al je huwelijkskansen, nee, je trok weg uit Moab om je te bérgeren, je was op de vlucht, angst had je bevangen voor de vreemde goden, je nam je toevlucht tot de God van Israël, om te ontkomen aan de natuurgoden, als een behoeftige ben je over de grens gekomen (en je wist het maar ten halve bewust) om onder Zijn vleugelen die vrede te vinden die je in het land van geboorte bij de heidenen wist *niet* te zullen vinden. Zo peilt Boaz het vreemde hart en toont de leiding van God te verstaan. Ook zet hij zichzelf op de achtergrond: niet bij *mij* hebt ge toevlucht genomen, maar bij de Here, “onder wiens vleugelen gij gekomen zijt, om toevlucht te nemen”. Rijke en diepe woorden! Ruth protesteert niet: dat Moab toch óók wel goed was en dat het haar werkelijk ontzettend veel gekóst heeft zich los te scheuren uit het dierbare verleden, zij geeft Boaz gelijk: ja, zo is het werkelijk, ik ben een vluchteling en mij was een welkom bereid, ik had Israël nodig. Nu beken ik het op de wijze van vrouwen: in dit zwijgen. | 168 |

Eigenlijk *blijft* dat zo: ook het ware Israël is op de vlucht, voor zichzelf. De gelovige komt nooit in de positie dat hij het ‘toevlucht nemend’ geloof niet nodig zou hebben. Is hij dan een heiden gebleven? Betekent het niets dat hij bekeerd is en in Gods volk ingelijfd? Zie, hij vlucht juist *omdat* hij geen heiden meer is en voor zover hij geen heiden meer is. Want ondragelijk zijn de goden die er blijven. Bezit en toevlucht horen geestelijk bijeen.

God is ons deel [Klgl. 3: 4] én onze toevlucht: dat omschrijft de baan van óns bestaan en kenmerkt de beweging van het leven. Een toevlucht eerst! daarin ligt iets beschamends voor ons en voor God: alleen de nóód drijft ons, als de verloren zoon. Maar niet tot een vréemde vlucht de ziel: de Here is ons *deel*, ons lot, wij zijn van God en God is van ons!

Duizelingwekkende gedachte die niemand denken kan, die óver ons gedacht is, van wie de werkelijkheid in God verborgen is. De deelgenoten evenwel zijn geen rustige bezitters. Zij, juist zij weten wat de hernieuwde nood is en het hernieuwde toevlucht nemen. Huisgenoten zijnde moeten ze zichzelf telkens weer zien als vreemdelingen en bijwoners. Door het geloof moeten zij léren: te geloven. In Psalm 142[: 6] klinkt het: “Ik zei: Gij zijt mijn toevlucht, mijn deel in het land der levenden.”

Waar het land der levenden tegelijk het land der stervenden is, daar kan het niet anders of er is geen deelhebben zonder toevlucht nemen en geen toevlucht nemen zonder

deelhebben. Duizend doden kwellen mijn angstvallig hart (Ps. 25).⁸⁰ Maar er zijn uitkomsten tegen de dood (Ps. 68[: 21]). Het mensenleven is oneindig bedreigd, daarom kan de belijdenis: uw God is mijn God, niet eens-voor-al zijn afgelegd. Daarom wordt de vermetelheid (want het *is* vermetel) van dit bezittelijke voornaamwoord niet zelden op het onverwachtst aangevochten en gaat uiteen in de tweeheid – en daarin is reeds troost en bevrijding genoeg – van ‘toevlucht’ en ‘deel’, en beide ‘mijn’. | 169 |

“Laat mij genade vinden in uw ogen, mijn Heer, dewijl gij mij getroost hebt”. Ruth vraagt om genade, hoe is het mogelijk? En ze hééft al zo ruim genade gevonden. Een nuchterling kijkt er weer tegenaan met een lodderoog.

We vinden hetzelfde paradoxale verschijnsel in het gebedsleven: de Here wil ons zaligen, Hij hééft ons reeds gezaligd, en tóch vragen wij: leidt ons Here, zo dat wij de zaligheid verkrijgen. God heeft het beste met ons voor, en tóch dringen wij er bij Hem op aan dat Hij barmhartigheid bewijst. “De Here is zo getrouw als sterk, Hij zal zijn werk voor mij volenden” en tóch: “verlaat niet wat Uw hand begon, o Levensbron wil bijstand zenden.”⁸¹ Dat bidden om de gaven die reeds ons deel waren hangt samen met de *deemoed* van het geloof. Wij hebben het geloof ontvangen, het is niet uit ons, het is Gods gave... laten we het, o God, mogen vasthouden. We hébben een diepe vreugde ervaren, die vrij schijnt te zijn van de wisselvalligheid van de wereld – Here, laten we dat toch mogen behouden, we hebben genade verkregen – laat ons genade vinden in Uw ogen. Gij hébt mijne banden losgemaakt – o God, wees mij zondaar genadig.

De grond van Ruths vraag ligt in haar verzekering: vandaag hebt ge mij ‘*getroost*’. Daar schiet onverhoeds het verdriet van Ruth tevoorschijn, ze heeft geléden? Ja ze heeft geleden. En dat kan *nu* eerst worden bekend.

De edele loopt niet met zijn leed te koop, hij zalft zijn hoofd en wast zijn aangezicht, ook als hij niet vrijwillig, maar gedwóngen vast, in ontbering en onthouding. En al zou het zijn dat hij iets merken laat, het gróte leed, dat het leven is zoals het is, en dat de kerk zo bitter, bitter teleurstellen kan en dat God zo verborgen wezen kan, dat komt er bij hem niet uit dan in de uiterste nood. Maar als hij uitkomst vindt, dan, dan vergeet hij zich, verspreekt zich, wanneer er een mens is als Boaz, dan: dat op deze donkere aarde – zegt hij – nog zóiets bestaat, dat *ver* | 170 | *zoent* mij met het leven! En als het dus voorbij is of begint voorbij te gaan, dan eerst bekent hij dat hij aan het leven geleden heeft, ‘onuitsprekelijk’ geleden heeft.

In dit stuk lopen de menselijke en de goddelijke goedheid dooreen, menselijke en goddelijke wijsheid werken hier samen tot één en hetzelfde doel. En dan is er troost óver *het leven*, dus niet over een bepaalde gebeurtenis. Als we spreken van troost, bekennen we daarmee dat het leven zélf leed is. Door dit inzicht geleid zet onze oude, onvolprezen Heidelbergse in met de vraag naar troost: “Welke is uw enige *troost*, beide in leven en sterven? Antwoord: Dat ik niet van mij ben, doch het eigendom van mijn getrouwe Zaligmaker Jezus Christus.”⁸² Wie dat beleden heeft, die heeft eerst recht bekend dat het leven op en voor zichzelf hem tot een lijden geworden is.

Dat het Recht en de Liefde geen vaste voet krijgen in deze wereld, dat is ons leed: dat Moab woelt en dat Israël suft, dat de traagheid triomfeert, dat het goede altijd tégen de stroom opgaat, dat wij, wijzelf uit het paradijs verdreven zijn, dat wij aan de voet van de Sinai hebben gedanst om de gouden stier, de god van de natuurkracht, [Ex. 32: 19]: en we

⁸⁰ Psalm 25 vers 8 (1773).

⁸¹ Psalm 138 vers 4 (1773).

⁸² Heidelbergse Catechismus, Zondag 1, vraag 1.

móesten, we waren zo, en aan al de waanzin van de volkeren droegen wij ons deel bij – en wat ons betreft is er geen hoop dat er nog ooit iets van de wereld terecht komt. Dat is het diepste en dagelijkse leed.

Eindelijk, ondervindt Ruth, is er toch wat tot stand gebracht. Ze weet: het leven is smart, het wegnemen van Machlon was slechts een bijzonder symptoom van het algemene leed, maar waarlijk, door de troost die er overheen gaat wordt een venster opengestoten naar de wereld van God, deze blijde wereld die in werkelijkheid vlak aan ons lijden grenst, die hemelse orde die dwars door ons gebied heenloopt. Gebogen heeft de geest God gezien, de hemel scheurde, er is een stuk van het verloren Paradijs zichtbaar geworden. “Dewijl ge mij getroost hebt.” | 171 |

Zo is alles wat Ruth tegen Boaz zegt eigenlijk voor God bedoeld, naar haar diepste aandrift wierp ze zich voor de Here ter aarde. Daarom verwondert het ons ook niet dat de ‘kruiperigheid’ zo ver gaat dat ze eindigt met: “hoewel ik niet ben als één van uw dienstmaagden”, en het komt ons niet vreemd voor een echo te horen heel uit de verte van het evangelie, waar de verloren zoon zegt: “maak mij als een van uw huurlingen” [Lk. 15: 19].

Waarmee heeft Boaz haar dan feitelijk getroost? Was het door zijn fijnvoelende wezen, zijn edele doen? Nee, daarin lag het niet, hij heeft haar getroost: “dewijl hij heeft gesproken naar het *hart* van zijn dienstmaagd”. Iemand naar de *mond* praten is: naar de zin praten, maar naar het hart spreken is: naar de onuitgesproken behoefte spreken, naar een behoefte die men zich meestal niet eens bewust is. Wat de mens werkelijk nodig heeft weet hij immers veelal zelf niet, de vervulling van die ongeweten en onvermoede behoefte komt soms over hem, in gouden stromen. En dan is het méér dan zijn uiterste droom. “Wie onzer ving niet wel eens een ietsje op van datzelfde licht... binnen of buiten? Maar niet op de verre velden, niet op de zeeën, niet op de bergen, waar het verstart tot ongenaakbare pracht, leerden wij zozeer de goedertierenheid prijzen van het Licht, dan toen wij het eens zagen neerzegenen in een gore stadssteeg, wel een half uur lang van de zonnedag, zó mild, of daar mateloze hand het reine meelij vergoot in deze donkere gang van het leven.”⁸³ De diepste behoefte is: begrepen te worden.

In de menselijke ontmoeting kan ons God ontmoeten. De Heilige Schrift is in haar éénheid zonder eenzijdigheid: God is de Gans-Andere, de Onbereikbare in Zijn verborgenheid, en toch handelt hij op de meest beslissende ogenblikken met ons door middel van ménsen. Genade, troost en een toevlucht-onder-de-vleugelen worden in dit naakte, bedreigde bestaan ons door mensen, die *Hij* | 172 | zendt, verleend, zodat wij als zalig-geslagenen ons ter aarde buigen, op de plaats zelf, schijnbaar voor een mens, maar in waarheid voor wat een joodse denker genoemd heeft: het ‘*Diesseitwunder*’ (Brod).⁸⁴

Zo ergens dan is hier de plaats om u te herinneren aan het heilgeheim van de verschijning van Jezus Christus. Geen heros hij, geen halfgod, waarachtig méns en daarin juist waarachtig God. Door een ménsenleven heeft God de mens aangesproken, hem ontmoet, hem met Zich verenigd, een antwoord gegeven op zijn vragen, bovenal een antwoord op de vraag die hij niet eens bij machte was te stéllen, want de mens “weet niet wat hij doet” als hij zondigt, en hij weet niet wat hij nodig heeft als zijn verlangen brandt.

De troost voor Ruth is dat er bij dit ongewone gebeuren niet gelijmd en gekramd, niet gepast en gemeten is, er is iets wonderlijks geschied, dat zo weinig ménselijk is, want dit is er gebeurd: er trad een *mens* op de akker van Bethlehem. Dit leven van ons is zó wreed, zó

⁸³ Jac. van Looy, *Zebedeus* (1910), 25. Zie voetnoot 14.

⁸⁴ Boektitel van Max Brod. Tel-Aviv: Goldstein 1939.

onmenselijk dat de ‘Zoon-des-mensen’, door te zijn die Hij is, reeds een diepe troost wordt. Dat een waarachtig mens dit bovenmenselijke doet: eindelijk de méns te zijn die God bedoeld heeft, houdt in dat deze wereld veroordeeld is. En daarin begrensd en gerechtvaardigd. Wilde een méns, ten volle een mens ons ontmoeten op deze wereldakker, zie dan moest God mens worden, en al de vooruitgeworpen stralen van Zijn vertroosting bundelen in de waarachtige mensheid van Zijn verschijning. Vandaar dat alle troostwoorden in het ijle hangen, ook de troostwoorden van Christus indien hij niet is opgestaan van de doden.

“De dood, de duistere hield Hem niet
geen steen, geen wade of breidel –
Hij steeg als ‘t eerste merellied,
Want was dit wonder niet geschied
Zijn woorden bleven ijdel. | 173 |

En alle leven is in ‘t Woord,
voor wie zijn ziel mag dragen
zoo nieuw als liedren die men hoort,
wanneer de merel ongestoord
het lentelicht ziet dagen.

O, licht, o lied, o, merelkeel,
die voor den grafsteen beven,
was ooit een menschenwoord te veel,
wanneer het voor een enkel deel
in Zijn geluk mocht leven?”⁸⁵

In de opstanding van Christus wordt de zin van de liefde en van de arbeid, wordt ook het noachitische verbond bevestigd. We hebben een Bijbelgedeelte besproken waarvan ook en zeer bijzonder geldt dat men, om het te verstaan, de hele Schrift van achteren naar voren moet lezen. De wil van de Kurios, de opgestane Heer, is vrij en niet gebonden aan de wetten van deze gevallen wereld. De dood, de grens van het leven, is geen grens voor het Woord. Het gewone is Hem genoeg om Zijn heerlijkheid te openbaren. Het gewone is het verhulde wezen van de schepping, die wacht tot alle dingen wederom in Christus tot éénheid worden samengebracht. Boven het gewone leven staat geschreven de hart en verstand en alle krachten mobiliserende oproep: houdt in gedachtenis dat Jezus Christus uit de doden opgewekt is. Tussen de gedachtenis en de verwachting verkeren wij in de effen tijd en bezien met een kloppend hart... de natúúr, de schoonheid, als een gelijkenis van de toekomstige eeuw.

Omdat God ons menselijk getroost heeft. Doordat Hij als een méns op onze akker trad. Doordat Hij daarna de akker zelf gewijd heeft én het lichaam én de arbeid, met een wijding die rust in de Here, van nu aan, en in de eeuwen der eeuwen. | 174 |

⁸⁵ Eerste drie strofen van het gedicht ‘Haec Dies’ van Jan Engelman. In: *De tuin van Eros en andere gedichten*. Amsterdam: Querido 1934, 35.

[VII] EEN NASCHEMER VAN HET PARADIJS

14. *Als het nu etenstijd was, zei Boaz tot haar: Kom hier bij, en eet van het brood, en doop uwe bete in de azijn. Zo zat zij neder aan de zijde van de maaiers, en hij reikte haar gerookt koren toe, en zij at, en werd verzadigd, en hield over.*
15. *Als zij nu opstond, om op te lezen, zo gebod Boaz zijn jongens, zeggende: Laat haar ook tussen de garven oplezen, en beschaamt haar niet.*
16. *Ja laat ook allengskens van de handvullen voor haar wat vallen, en laat het liggen, dat zij het opleze, en bestraft haar niet.*
17. *Alzo las zij op in dat veld, tot aan de avond; en zij sloeg uit wat zij opgelezen had, en het was omtrent een efa gerst.*
18. *En zij nam het op, en kwam in de stad; en haar schoonmoeder zag wat zij opgelezen had; ook bracht zij voort, en gaf wat zij van haar verzadiging overgehouden had.*
19. *Toen zei haar schoonmoeder tot haar: Waar hebt gij heden opgelezen, en waar hebt gij gewrocht? Gezegend zij, die u gekend heeft! En zij verhaalde haar schoonmoeder, bij wie zij gewrocht had, en zei: De naam des mans, bij welke ik heden gewrocht heb, is Boaz.*
20. *Toen zei Naomi tot hare schoondochter: Gezegend zij hij de Here, die zijn weldadigheid niet heeft nagelaten aan de levenden en aan de doden! Voorts zei Naomi tot haar: Die man is ons nabestaande, hij is een van onze lossers.*
21. *En Ruth, de Moabitische, zei: Ook, omdat hij tot mij gezegd heeft: Gij zult u houden bij de jongens, die ik heb, totdat zij de ganse oogst, die ik heb, zullen hebben voleindigd | 175 |*
22. *En Naomi zei tot haar schoondochter Ruth: Het is goed, mijn dochter! dat gij met zijn maagden uitgaat, opdat zij u niet tegenvallen in een ander veld.*
23. *Alzo hield zij zich bij de maagden van Boaz, om op te lezen, totdat de gerstoogst en tarweoogst voleindigd waren; en zij bleef bij haar schoonmoeder.*

Voortdurend bewegen de mensen zich in de allereenvoudigste, elementaire vormen van het leven: honger en liefde. Zo wórdten wij ook eerst voluit mensen.

Misschien is liefde ook voor meer dan de helft honger. Zie daarin op zichzelf niets beschamends, het gaat om de afhankelijkheid, de onderlinge afhankelijkheid. Honger is het brandmerk van de creatuurlijkheid. Daarom komt de eerste verzoeking tot Christus in de woestijn, als hem ten laatste hongerde [Mt. 4: 2]. Wilden wij maar eenvoudig zijn en van elkaar leven, dan zou de honger naar brood en naar gemeenschap voldoende zijn om ons te vormen enigszins naar Gods smaak en bedoeling.

De honger en de liefde brengen de ernstige aanraking met de medemens teweeg. In zijn arbeid met de aarde, in de strijd om het bestaan en door de ontmoeting in het leven met de mensen komt pas echt de worsteling om te behouden wat werd ontvangen, en om te bereiken wat in aanvankelijkheid, in de verte werd gezien.

Men noemt het boek Ruth wel eens een *idylle*, een *novelle*, en waarom niet? Het is stellig een rechte aanduiding van het verhaal, literair gezien. Bij deze omschrijving mogen wij intussen in geen geval blijven stilstaan. Want we mogen niet vergeten dat deze idylle een zéér bepaalde zin moet hebben, anders zou het geschrift niet als een deel van de Schrift in de canon van de heilige boeken zijn opgenomen. De Schrift toont ons de idylle, te midden van de strijd van honger en van liefde, als een *naschemer van het Paradijs*. Achter al de

boeken trouwens van de Bijbel ligt zoiets | 176 | verscholen, de herinnering aan wat eens in de vroege morgen van de Schepping, toen de mens stralend en blij als een kind voor Gods heilige Aangezicht speelde, waarheid moet zijn geweest.

De menselijke verhoudingen, de ontmoetingen van mens tot mens, de liefde die in wezenlijke aanrakingen van ziel tot ziel ontstaat, het wordt zonder veel ophef van woorden gehouden tegen de achtergrond van een oorspronkelijk leven, waarvan de heugenis nog nalicht. Het boek Ruth *vertelt* over menselijke verhoudingen, die menselijk blijven ook waar rampen en overvloed, vreugde en rouw zich tussen de levens indringen.

Dat is de getekende *vóórgrond*. Maar het *prédikt* over wat er vroeger in het Paradijs was, dat is de *áchtergrond*. Het leven is zo eenvoudig gebouwd en men zou ook tegenwoordig dat leven wel kunnen volhouden indien de omstandigheden wat ‘menschelijker’ waren. De verhoudingen zijn echter als regel zo armzalig, ons ‘natuurlijke’ leven is juist niet natuurlijk meer, daarvandaan dat we ons slechts moeizaam staande kunnen houden.

Misschien heeft al menig een van u bij zichzelf gedacht dat de *menschelijkheid* van de verhoudingen door de overgang van landbouw tot industrie een onherstelbare schade hebben geleden en dat reeds daarom het schilderij van Ruth een romantisch plaatje blijven moet. Daarom zou ik u willen wijzen op het feit dat een dergelijke, niet minder diepe crisis moet hebben plaatsgehad bij de overgang van Israël uit het nomadenbestaan naar de verdeling van het heilige land en zijn akkerwerk, iets dat immers juist viel in de tijd van de richters, waarin ook het boek Ruth speelt. Hoezeer voor het besef van velen de ziel en de zuiverheid van de zeden bedreigd waren, blijkt uit het ontstaan en voortduren van de ‘Rechabieten’, die meenden dat de landbouw op zichzelf Israël aan Baal zou doen vervallen en die daarom uit trouw aan Jehova het nomadenleven wens | 177 | ten voort te zetten, een dergelijke beweging dus als die bijvoorbeeld in Engeland ontstond bij de industrialisatie en die de ‘terugkeer-tot-het-land’ predikte, iets dat trouwens nog steeds en niet ten onrechte in het hart van duizenden leeft. Merkwaardig dat deze stam, deze groep van de Rechabieten later in nauw contact stond met de profeten Elia en Eliza, ook met de Nazireërs, maar nog merkwaardiger dat zij ten slotte genoemd worden als een school van *Schriftgeleerden* met een eigen stempel (Jer. 35: 1v., 19; 2 Kon. 10: 15v.; 1 Kron.⁸⁶ 2: 55). De nood van de tijden heeft ook hen ten slotte gedwongen naar Jeruzalem te vluchten, toen Nebukadnezars wereldmacht kwam opzetten. Toen kwam de ballingschap en, voor zover zij toentertijd niet in de menigte zijn opgegaan, hebben zij hun aparte roeping en bescherming alleen kunnen redden door de vorming van een genootschap van Schriftgeleerden. Zo hebben zij, naar het schijnt, het stadium van de boer overgeslagen, dat voor het gehéél van het volk onvermijdelijk was, en wij kunnen ons voorstellen dat onder ons vroeg of laat van het platteland profetische naturen zullen opstaan die met de moderne stad nooit iets van doen hebben gehad. En toch, al zouden zij door God gezonden kunnen zijn, wij, stedelingen, fabriekeers, voortgedrevenen, asfaltmensen, zullen niet kunnen toegeven dat het volk in onze tijd in het agrarische leven had kunnen blijven. Zulke ‘rechabieten’ onder ons hebben aan het ‘gewone leven’ dat ons was opgelegd geen deel gehad. In *elke* tussentijd moet het mogelijk zijn een leven te leven naar Gods Gebod. Ook in ons ‘moderne’ gewone leven valt een afglans van het Woord, ook nu zijn wij geroepen te antwoorden op de aanspraak die er gaat van mens tot mens. En zie, nu wordt ons in het boek Ruth aangeduid dat het juist de *eerbiedigheid* is waardoor in ons leven iets kan verschijnen van hetgeen er vroeger in het Paradijs heeft gebloeid. Het leert ons eerbied te voeden voor de mogelijk | 178 | heden van

⁸⁶ M heeft abusievelijk 1 Kor. 2: 55.

de aarde, eerbied voor de akker, voor de arbeid, voor het gegevene, voor de evenmens, eerbied ook voor het liefdeleven van de naaste.

Eigenaardig dat de eerbiedigheid zo vaak het onderwerp is geweest van droefgeestige overpeinzingen. Er is door de besten dikwijls en terecht pessimistisch over gedacht: velen ontzeggen de mens het vermogen tot belangeloze aanschouwing, waardering en bewondering. “Eerbiedigheid is het enige, wat geen mens is aangeboren, zij is niet in de natuur gegrond, dit is de eerste deugd die men moet leren”, zei Confucius reeds.⁸⁷ En Goethe zegt in zijn *Wilhelm Meister* dat er voor de toekomst van de mens alles van afhangt of wij drieërlei eerbied leren: eerbied voor wat boven, voor wat naast en voor wat beneden ons is.⁸⁸

Zeer hoogdravend heeft een religieus wijsgeer gesproken over “de heiliging van het Al”⁸⁹, en zeker, dit is vaag genoeg en boven onze macht. Niettemin duidt het iets aan van wat de Bijbel het Paradijs noemt. Dat ook de industrie een sacrament zal zijn, gelijk de bedoelde wijsgeer vordert, moge ons vreemd klinken, maar Zacharja [14: 20] spreekt in geestvervoering van een tijd dat ook op de bellen van de paarden zal geschreven staan: “heiligheid des Heren”.

De schafttijd voor de arbeiders op het maaiveld is aangebroken. “Als het nu etenstijd was, zei Boaz tot haar: Kom hier bij, en eet van het brood en doop uw bete in de wijn”. Boaz heeft naar het hart van Ruth gesproken, daaruit is een begin van geestelijke gemeenschap ontstaan, uit deze gemeenschap ontvouwt zich weer een andere: de gemeenschap van *brood en wijn*. Er zal wel geen tafel op het veld zijn gezet, de baas zal met zijn vooraanstaand volk om zo te zeggen gepicknickt hebben.

Telkens keert het sacramentele samengaan van brood en wijn in de Heilige Schrift weer, zo in de ontmoeting van | 179 | Abraham met de geheimzinnige priestervorst Melchizedek [Gen. 14: 18]. Het is niet toevallig dat juist deze twee grondvormen van het uit natuur en arbeid geborene als het ware roepen om wijding en zich bereiden, om gesteld te worden tot tekenen van hoger Welbehagen. De nooddrift van het leven is uitgebeeld in het simpele brood, de toegift, de weelde, het surplus, wat het leven verzoet, wordt voorgesteld door de fonkelende landwijn.

Het is wel heel zeker een bijzondere dag, merken wij dat wel? Ruth merkt het, vooral nu zij tot de maaltijd wordt *genodigd*. Menigeen onder ons schijnt de mening toegedaan dat geestelijke gemeenschap alle eerbiediging van maatschappelijke grenzen overbodig maakt. Naar de vulgaire gedachtegang behoeven in zulke gevallen de vormen niet meer in acht genomen te worden, dan doet het uiterlijke er niet meer zo toe, daar is men – acht Jan Rap – alsdan overh een gekomen. Integendeel, de edele mens wordt dan juist oplettender in de zogenaamde ‘uitwendige’ dingen, wetend dat daardoor een kostbaar inwendig bezit beschermd wordt. H.S. Chamberlain vertolkt diepe levenswijsheid waar hij ergens zegt: “Wer die äusseren Grenzen niederreisst, richtet innere Grenzen auf”.⁹⁰

⁸⁷ Het is onduidelijk waar M deze uitspraak van Confucius gevonden heeft.

⁸⁸ “Ich erstrebe eine driefache Ehrfurcht, die, wenn sie zusammenfließt und ein Ganzes bildet, erst ihre h ochste Kraft und Wirkung erreicht. Das erste ist Ehrfurcht vor dem, was über uns ist, das zweite Ehrfurcht vor dem, was uns gleich ist, das dritte vor dem, was unter uns ist.” In: *Wilhelm Meisters Wanderjahre*, Buch 2, Erstes Kapittel. Stuttgart/Tübingen: Cotta 1821.

⁸⁹ Waarschijnlijk doelt M op de lezing van G.H. van Senden: ‘De heiligheid van het Al’, gepubliceerd in *Uit den strijd om nieuwe levenswaarden*. Arnhem: Van Loghum Slaterus & Visser, 1922, 311-319. [4704]

⁹⁰ In: *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*. München: Bruckmann 1899, 681. [2971]

Ruth vindt het helemaal niét vanzelfsprekend dat zij nu natuurlijk met de landheer mede aan het maal zou zitten, zij blijft schroomvallig en op een afstand staan. In de menselijke, sociale verhouding van aren-lezeres tot de eigenaar van het landgoed is immers niets veranderd. Ja, zij behoort tot de mensen die voortdurend moeten worden aangemoedigd. Dat kan soms óók lastig worden, maar blijft in elk geval verre te verkiezen boven de opdringerigheid die men telkens moet afweren.

“Zo zat zij neder aan de zijde van de maaiers”. Na de menselijke begroeting op het veld volgt de menselijke maaltijd. Hoe moet het Ruth te moede zijn geweest, te mogen aanzitten, waarlijk voluit, in de sociale gemeente, | 180 | met ‘haar’ volk, want een gemeenschappelijke maaltijd – als het goed is – beeldt een stukje broederschap af. Dat is zó waar dat de profeten geen beter beeld weten voor het komende Rijk dan een maaltijd: op deze berg zal de Here alle volken een overvloedige maaltijd bereiden, een maaltijd van reine wijnen, die gezuiverd zijn (Jes. 25[: 6]), de grote, uiteindelijke *sámen*-leving.

In de maaltijd – de spijzen gaan rond – hebben de mensen contact met de aarde en met elkaar. In het gebed vóór het eten belijden we tegelijk onze afhankelijkheid van de hemel én van de aarde, van zonneschijn en mensenarbeid, van God die beide stuurt en stiert.

Dat is de zin van het *tafelgebed*, dat het ons bewust maakt dat we *gezáménlijk* gebonden zijn aan de machten niet alleen, maar ook aan de ménsengemeenschap, en in en door beide sferen afhankelijk van God. Hoe vaak vergeten we – besefloos – deze eenvoudige dingen, hoe staan we hierin dan ten achter bij de ‘ruwe’ natuurvölker, bij de ‘blinde’ heidenen. Denk eens aan de plechtigheid van de Japanse theeceremonie: zeker, het is een vorm, maar het beeldt uit: de eerbied voor de gaven van de aarde én voor de mens, die mede deelneemt “als gebruikende en niet misbruikende” [1 Kor. 7: 31]. Een bedachtzaam naderen tot de dingen, een afwegen van de ogenblikken, een samenscholen in verwachting over en weer, een overbuigen om elkander als schepselen te bejegenen, in koele afstand waardoor de warme stralenbaan van de genegenheid gelegd is, de dankende erkentenis dat wij mét en mede dóór elkander nog zijn wat we zijn en hebben wat wij hebben.

Wanneer wij nu als vluchtelingen onder de vleugelen van de God van Israël zijn gekomen, om ons te bergen voor de angst voor de vreemde goden, om *samen* te mogen aanzitten aan de vóór-messiaanse maaltijd, van nooddrift en overvloed⁹¹, zouden wij dan niet uiterst eerbiedig worden? Maar wanneer de moderne mens van deze eenvoudige | 181 | dingen niet meer wéét, moet het leven nog veel meer aangevochten worden, om hem eindelijk tot de meest elementaire onderwerping aan Gods bestel te brengen. Dit leven van ons – zien we het tegenwoordig niet in schrille feiten voor onze ogen geschreven? – is oneindig bedreigd door de dood, prijsgegeven aan de honger in al zijn gestalten – geestelijke en natuurlijke. De maaltijd is een vechten tegen de dood. Eten is niet – zoals men, traag van geest, denkt – iets ‘gewoons’. Juist in het gewone leven blijkt het een zakelijk verweer tegen de dood, een grimmige en feestelijke uitval naar de vijand die ons belaagt. Het beschermt ons dagelijks tegen het dood-gaan, en daarom dient het eten en drinken steeds gezien te worden als voor Gods aangezicht. Israël en de kerk hebben daar oog voor gehad: “hetzij dat gij eet, hetzij dat gij drinkt, doet het alles ter ere Gods”. [1 Kor. 10: 31]

”En hij reikte haar geroost koren toe, en zij at, en werd verzadigd, en hield over”. Ruth, alhoewel nu genodigd om aan te zitten, is verlegen, ze durft niet toe te tasten. Zeker niet bij

⁹¹ Verwijst naar de tekst van een bekend dankgebed voor na de maaltijd, opgenomen met een melodie van Petrus Datheen als Gezang K bij de Psalmberijming van 1773 en in de hervormde gezangbundel van 1938. Eerste regels: “O Heer, wij danken U van harte / voor nooddrift en voor overvloed; / daar menig mens eet brood der smarte, / hebt Gij ons mild en wél gevoed.”

de bijzondere toespijs. Daarom breekt Boaz een stuk van het geroosterd brood en geeft het haar met een hoofse buiging. Ze at totdat ze genoeg had en toen stopte ze de rest weg, voor moeder thuis, als een aardige verrassing bij de thuiskomst, als een waarmerk van haar welslagen, als de buit van dit 'toeval'.

De *verlegenheid* hoort niet als een noodzakelijk element tot de eerbiedigheid, men kan eerbied betrachten zonder daarbij verlegen te zijn. Toch zijn verlegen mensen vaak de besten, ze vinden de kansen van het leven telkens weer té groot en weten niet of ze daaraan beantwoorden kunnen. Hun bescheidenheid, niet hun gebrek aan opvoeding of het gebrek aan omgangsvormen is de oorzaak van hun, voor henzelf vaak zo beklemmende verlegenheid. De volksmond zegt: de brutalen hebben de halve wereld. Dat is stellig waar, het is echter maar de helft! En die helft | 182 | is er dan ook naar! Half werk is het, een bezit aan een gemis gepaard, zodat uit bezit en uit gemis dezelfde moeheid overschiet. Benijd de brutalen alstublieft niet. De Schrift verkondigt daartegenover: "de zachtmoedigen zullen het aardrijk beërven" [Mt. 5: 5]. Dit is waarachtig geen halve maatregel, want God belooft het. En al Zijn getuigenissen zijn waarachtig.

"En zij hield over". Het is een kostelijk trekje dat Ruth iets bij zich steekt, dit schetst haar warm, toegewijd, trouw karakter. Wij zijn meest zo overdreven bang om kinderachtig te schijnen, om iets van het kind in ons te laten zien. En wat lachen wij toch gauw om mensen die iets kinderlijks hebben overgehouden – als om te verbergen dat zij, ook voor ons, juist de alleraantrekkelijksten zijn. Het Duits heeft een onvertaalbaar woord: '*Anmut*'.

"Anmut bringen wir ins Leben;
leget Anmut in das Geben,
leget Anmut ins Empfangen
lieblich ist 's, den Wunsch erlangen.
Und in stiller Tage Schranken
höchst anmutig sei das Danken."⁹²

Ruth neemt niet daarom iets mee omdat ze bang is dat haar moeder anders in voedsel tekort zal komen, maar ze wil iets meebrengen van wat ze zélf van Boaz uit zijn hand gekregen had, in de vorm en staat waarin hij het haar toen, in dat onherhaalbaar levende ogenblik, gaf.

Kijk eens moeder, wat ik bij me heb! Raad eens van wie ik het heb! O, het zal echt een verrassing zijn, en nog zal moeder niet peilen wat het voor háár is.

"Als zij nu opstond, om op te lezen, zo gebod Boaz zijn jongens, zeggende: laat haar ook tussen de garven oplezen, en beschaamt haar niet".

We zijn in het gewone leven – en toch.

Naschemer van het paradijs! Blijde verwachting! Meteen ging Ruth weer zakelijk aan het werk, niet let | 183 | tend op enige vermoeidheid. Boaz beveelt inmiddels zijn knechten dat zij haar nog ruimer zullen tegemoetkomen, want tussen de schoven, daar ligt wat eigenlijk nog door de schovenbindsters samengeraapt zou moeten worden. Want ze heeft het nodig, méér dan de bedelaars, die daar ook rondgrissen voor een hap en een snap. Het is het enige wat ze heeft, geen bijverdienste, maar haar hele bestaan! De ijver en trouw ontroert Boaz en zo bedenkt hij nog een list bovendien om Ruth te helpen. Nu gaat het werkelijk op vrijgevigheid lijken en komt het 'recht van de armen' tot een zuiverder toepassing. Nu ze deze 'zoon-van-de-wet' heeft ontmoet.

⁹² J.W. von Goethe: *Faust II* (1832), r. 611-618. [2711]

“Beschaamt haar niet” voegt hij er nog bij.

Welk een adel, *minder goed te willen schijnen dan men is!* De maaiers moeten net doen of zij het niet merken als Ruth tussen de garven opleest, want anders durft ze er niet mee door te gaan. De kleine maatregelen die uitgevonden worden om iemands gevoel van schaamte niet te kwetsen zijn steeds van grote bekoring. Naschemer van het paradijs! Charme van de Thora.

En Boaz gaat al verder: “Laat allengskens wat van de handvullen vallen”, namelijk van de halmen-massa, die zij met één handzwaai omgrijpen. Doet het schijnbaar bij vergissing. In die afspraak moeten allen delen.

“En bestraft haar niet”, zeg er vooral niets van als ze dat ook opleest, maak geen aanmerkingen op te grote inhaligheid, zeg niet dat dit nooit de bedoeling van de Wet kan zijn. Zo krijgt Ruth al drukker werk en in haar argeloosheid beseft ze niet hoe dat zo komen mag. Voeg daarbij dat in ander opzicht haar argeloosheid juist doorschoten is van voorgevoelens en u verstaat dat het geen alledaagse stemming is waarin zij zich beweegt. Is zulk een tafereel geen idylle, die terugwijst naar het Paradijs en ook heenwijst naar de nieuwe aarde, die wij verwachten, waarop gerechtigheid woont? [2 Petr. 3: 13] | 184 | De naam ‘Boaz’ is dikwijls voor allerlei doeleinden gebruikt, hetgeen op zichzelf heus niet zo erg is. Maar we moeten goed onderscheiden en nuchter inzien dat bijvoorbeeld de ‘Boaz-bank’ als landbouwbank géén symbool is van het Paradijs, dat dit juist behoort tot een bedrijf, een orde die men niet kan kerstenen.⁹³ Maar deze man Boaz, die voor Ruth van de garven laat vallen en tegen de maaiers zegt: “bestraft haar niet”, die is een symbool van God, zoals Hij genadiglijk en vaderlijk met weerlozen omgaat, die nu eenmaal in deze wereld steeds staan en gaan tussen hannekemaaiers⁹⁴ met ellenbogen en met haar-op-de-tanden. Wanneer er hier in de wijk zijn – en ik ken ze – die stilletjes de bakker betalen voor een ander die tien straten verder woont, of wanneer iemand – u zult erom lachen, maar het is hier gebeurd – een karbonade door de gleuf van de brievenbus laat zakken, omdat er geen andere manier was de ander te helpen zonder hem in het aangezicht te beschamen, wanneer daar die duizend gevallen zijn, maar het zijn er geen duizend, geen honderd, misschien nauwelijks tien in het jaar over een hele parochie gerekend, maar ook – en dat komt meer voor – wanneer een winkelier maar weer krediet geeft of maar weer geduld heeft, want deze of gene, met ‘bijsteun’ en al, kan tegen de extra zorg en de ziekte in het gezin niet op, dan zijn dat al tezamen onnozelheden die schijnen te vervagen in de vale dag, maar voor wie het diep aanziet is het of een licht uit andere streken rakelings scheert over het gewone leven.

“Alzo las zij op in het veld, tot aan de avond, en zij sloeg uit, wat zij opgelezen had, en het was omtrent een efa gerst”. Het zal voor Ruth een zwaar karwei geweest zijn het aren-lezen vol te houden tot de avond, onder “weinig tehuis blijven”. Het is haar zeker niet meegevallen, want *nu* moest ze het tempo van de maaiers bijhouden. Wat werd ze moe! Ze denkt echter niet: ik wou dat het al avond was, dan zit het er gelukkig weer óp! Het is met een | 185 | gevoel van innige dankbaarheid, hoewel toch ook met een zucht van verlichting, dat ze het avondrood aan de westerkim begroet, nu mag ze dan eindelijk ophouden, blij dat

⁹³ De ‘coöperatieve spaar- en voorschotbank’ BOAZ Bank werd in 1919 opgericht in Wierden, had haar hoofdvestiging in Utrecht en verschillende vestigingen in het land. De bank ging in 1968 op in de Nederlandse Middenstandsbank (NMB), nu onderdeel van ING. Dat de Bijbelse Boaz Ruth een ‘voorschot’ geeft, zal mede de naamgeving hebben beïnvloed, want de naam is geen afkorting.

⁹⁴ Hannekemaaiers waren – meest Duitse – seizoenarbeiders in de Nederlandse landbouw, genoemd naar de feestdag van Sint-Jan (Johannes de Doper) op 24 juni, de dag waarop ze meestal in dienst werden genomen.

ze dit ‘werk onder de zon’ heeft mogen verrichten. Al lijkt het ouderwets, en een avondse wijsheid, wij kunnen het gewone leven niet voldragen, indien de tijd ons niet een schat is, de tijd van dageraad tot het donker uitgemeten. En ik heb wel eens gedacht dat wat Elia hoorde in de stilte die intrad na storm en vuur en aardbeving [1 Kon. 19: 12], niets anders kan zijn geweest dan het ruisen van de tijd.

“Besteedt den dieren tijd,
van dagen en van nachten,
terwijl gij in uw krachten
en onversleten zijt. —
Het schijnt: jong en ervaren
en is niet wel te paren;
maar ‘t is een valse schijn;
men kan wel jong van jaren
en oud van uren zijn.”⁹⁵

“Oud van uren”, diepzinnige eenvoud van de puntige Huygens. Zo zien wij Ruth, zo zien wij een levenswet van het gewone leven ook aan haar voltrokken.

De trouw in het kleine maakt een jeugdig mensenkind “oud-van-uren”. Sommigen “hebben geen tijd”, eigenlijk nooit, anderen verdrijven de tijd, ja moeten de tijd “doden”, heel enkelen leven bij tijden als buiten de tijd in verheffing en ingeving van de geest. Het gewone leven is daartussenin en van uur tot uur uitgespannen op het raam van de tijd. In Amsterdam vragen per dag 11.000 mensen aan het automatisch sprekertje van het telefoonkantoor hoe laat het is⁹⁶ en – fataal teken – het meest wanneer het zo tegen twaalf loopt...

Men heeft wel eens gevraagd hoe het toch te verklaren is dat de roomse mensen zo opgetogen kunnen zijn over de ‘kleine heilige Teresia’⁹⁷, terwijl er toch veel groter ‘heiligen’ geleefd hebben, ook op Nederlandse bodem, | 186 | Willebrordus bijvoorbeeld en Bonifatius en Lidwina van Schiedam. Is het niet omdat in het leven van de duizenden de dagelijkse plicht de grootste rol speelt, zodat de kleine Teresia, die niets buitengewoons gedaan heeft, hen aantrekt en nodigt tot een navolging die hen, al eist zij ook heldhaftige deugden, niet van tevoren reeds onmogelijk toeschijnt? En is het ook niet dit dat hier een veld zich opent voor die harten die onmiddellijk willen beginnen en daarom terughuiveren voor al die gedachten en werkzaamheden waarvoor zij zich, terecht of ten onrechte, nog niet rijp voelen? Maar dit: het besteden van de “dieren tijd”, dat moet onder alle omstandigheden mogelijk zijn en kan altijd opnieuw en vers worden ondernomen.

“En zij sloeg uit”, dat wil zeggen Ruth ging dorsen. Ja dat moest ze nu zélf doen, uit eigen beweging kwamen de knechten er niet toe haar een handje te helpen. De ‘jongens’ van Boaz zullen het wel ‘vertikt’ hebben om ook maar één streep verder te gaan dan de ‘baas’ het hun geboden heeft, over het dorsen had hij het heel niet gehad. Zij vonden het allang welletjes,

⁹⁵ Constantijn Huygens: ‘Aan de Jeugd’, in: *Koren-bloemen, Nederlandsche Gedichten in XIX boecken*. ‘s-Gravenhage: Vlacq 1658, VII, 301. [2685]

⁹⁶ Later vervangen door het (gratis) landelijke telefoonnummer 002 voor actuele informatie over de tijd. Het nummer bestaat nog steeds, nu: 0800-8002.

⁹⁷ De ‘kleine Theresia’ van Lisieux (1873-1897) – ‘kleine’ ter onderscheid van Theresia van Ávila – van wie bij haar heiligverklaring in 1925 werd gezegd dat er over haar niet zoveel ‘heiligs’ te vertellen was, maar dat zij de heilige van het ‘gewone leven’ was. Ze werd in 1997 als derde vrouw tot ‘kerkelaar’ uitgeroepen, een eer die ook haar naamgenoot te beurt was gevallen.

zij leven onder de wet als menselijke inzet, geenszins onder de Wet als vrijmakende werking van de goddelijke overvloedigheid.

Daar stond nu de vermoeide bij haar buit, als een triomfator die geen kracht meer heeft zijn intocht te vieren. Een wagen om hem naar huis te rijden had ze niet. Wat een vracht! Hoe zal ze het dragen? Het is zeker 50 à 60 pond zwaar en ze is al zo moe! Zo zat er niets anders op dan de aren maar direct uit te dorsen, om ten minste het gewicht naar beneden te brengen. Terwijl iedereen al naar huis is gegaan krijgt zij overuren, maar ze geeft het niet op. Geen half werk! Geen dode dingen baas! Als ze dan eindelijk klaar is, heeft Ruth een efa gerst, dat is plusminus 40 liter bij elkaar, een vrachtje dat ze toch ook nog maar ternauwernood dragen kan. Veertig liter is ongeveer tien maal de portie van een volwassen man per dag, zo duchtig | 187 | had ze zich geweerd. Vermoeiende dag, heerlijke dag, een menselijke dag, een dag van God. Oud-van-uren gaat ze heen, huis-toe.

“En zij nam het op, en kwam in de stad”. Ruth zeult met haar vracht door de straten van het kleine stadje. De haarwring zal haar zijn losgesprongen. Haar fiere gang is gebroken, de trekken van haar gelaat zijn verwelkt, de lineatuur is eruit, ze is voor een poosje als een snel-verouderd mens, en toch de koning te rijk, vóór alles wegens de liefelijke ontmoeting die haar die dag was toe-gevallen. Er zijn zo van die dagen, die smaken naar méér. Wanneer een stem heeft geklonken en uit de bron van die stem welde een volle toon, een zielsontmoeten. Ruth had een dag achter de rug waarin ze met Gods goede aarde en met Gods goede mens in aanraking was gekomen. “De goede mens brengt het goede voort uit de goede schat zijns harten”. [Lk. 6: 45] De verwachting van een grote liefde was in haar hart opengebrosen, haar voeten raakten nauwelijks de aarde, hoewel zij ze zwaar neerplantte op de grond. Haar ogen, haast geloken, stralen. “En haar schoonmoeder zag, wat zij opgelezen had”. Naomi zag het slechts, dat was genoeg, de aanschouwing was voldoende om het wonder, die dag geschied, levend te maken. Ontwaren de overvloed die Ruth ingezameld had, te bemerken dat de meegebrachte gerst meer dan toereikend was voor de behoefte van enkele dagen, te vermoeden aan een glimlach op het moe gezicht dat er nog meer achter deze overvloed schuilt – het is alles met één blik gedaan.

Naomi had aan het plan van Ruth schoorvoetend haar goedkeuring gehecht. Het was mogelijk geweest om haar terug te houden, ze had het niet gedaan, doch juist daarom had Naomi, mede de verantwoordelijkheid dragend voor de goede afloop, de dag door zich wel afgevraagd of ze er goed aan gedaan had. | 188 |

Zou ze nieuwe grond vinden zich Mara, de verbitterde, te noemen? De ervaren vrouw wist wel wat er alzo te koop is, wist maar al te goed hoe het op de akkers in de zware oogsttijd kon toegaan. Och, duizend dingen heeft ze zich in het hoofd gehaald.

Als Ruth dan al de wederwaardigheden van die schone dag verteld heeft, komt de grote verrassing, voor het laatst bewaard: “Ook bracht zij voort en gaf haar, wat zij van hare verzadiging overgehouden had”. Het is maar een gewoon sneetje geroosterd brood, doch voor Ruth is het als een kleinood, want dat is het persoonlijke, het intieme, het teken en zegel van een nieuw begin. Boaz had het haar zélf toegereikt, toen ze mede mocht aanzitten aan de paradijselijke maaltijd, op het gras naast het korenveld, waar – op andere wijze nochtans dan in Moab – hemel en aarde met elkaar verenigd waren. Naomi kan het verdere verloop van het verhaal nauwelijks afwachten, zij valt de ander in de rede. “Toen zei haar schoonmoeder tot haar: Waar hebt gij heden opgelezen, en waar hebt gij gewrocht? Gezegend zij die u gekend heeft!” Naomi gevoelt het, dit is niet het resultaat van een ‘gewone’ dag aren-lezen.

Ook wij hebben wel eens af en toe een dag die geen gewone dag is, maar hoe spoedig laten wij ons dat bijzondere in onze slaperigheid ontglippen en vergeten het alweer. Naomi echter houdt het heilige zegel dat op die dag gezet was vast. Ze wil er meer van weten, omdat ze in zulk een dag de barmhartige leiding van God ook over haar ganse leven ziet oplichten. Wie is hij “die u gekend heeft?” “Gezegend” zij hij, zegt Naomi bij voorbaat, al weet ze nog heel niet wie deze mens wel wezen mag. Er steekt in elk geval méér achter! De zegen, die haar reeds is toegekomen, die moet teruggekaatst, onmiddellijk.

“En Ruth verhaalde haar schoonmoeder bij wie zij gewrocht had, en zei: de naam van de man, bij welke | 189 | ik heden gewrocht heb, is Boaz!” Als Ruth dat zo argeloos daar zegt: het was Boaz, klinkt het Naomi als een wonder in de oren. Zij ziet het toeval als wonder, zij staat nog open voor de geheimen van het leven, zij belijdt: dit toeval is ons van God de Here toe-gevallen.

Want is hier niet een wonder geschied? Boaz is rijk, Ruth is arm, hij is uit Israël en zij is uit het verdorven Moab, hij heeft haar niet nodig, maar zij heeft iedere welwillende nodig, een grotere tegenstelling is niet denkbaar. En ziet: de God van Israël is bezig die beide uitersten samen te brengen, in Zijn raadsbesluit zijn deze mensenkinderen, die elkaar tevoren niet gekend hebben, geroepen tot een hogere eenheid, bestemd om tot heil van Israël en de heidenwereld beiden te dienen. Zó dus “geviel het, dat Ruth op een deel van het veld van Boaz kwam”.

Is het te verwonderen dat de oude ogen van Naomi een nieuw licht zien? Als Ruth in de handreiking onbewust iets vermoed heeft van ontwakende liefde, hoeveel te meer zal de ervaren schoonmoeder daarin onmiskenbare tekenen hebben bemerkt en geopende verten. Nogmaals voelt moeder zich gedreven een zegenwens te spreken: “Toen zei zij tot haar schoondochter: Gezegend zij hij de Here, die Zijne weldadigheid niet heeft nagelaten aan de levenden en aan de doden!” Naomi praat niet verder over wat Boaz heeft gedaan, er wordt in het vervolg van haar denken onmiddellijk overgeschakeld naar de Here. Zij had zich onmogelijk de vraag kunnen stellen: heeft Boaz het nu eigenlijk gedaan of de Here? Of misschien was het half Boaz en half de Here, Boaz als ‘partner’ van God, als onmisbare schakel in dit kleine heilswerk? Er is geen weifeling: dit wonder van de ontmoeting wrocht de Here soeverein en alléén.

“God is tegenwoordig, God is in ons midden, laat ons diep in 't stof aanbidden.”⁹⁸ Dat is niet overall, op bergen en in dalen⁹⁹! Dat is niet alleen in de tabernakel te Silo! Dat kan | 190 | zijn in het gewone leven, indien ons de ogen van het innerlijke gezicht geopend worden. Want dan is het niet slechts merkwaardig, opvallend, treffend – de Here zelf zendt er Zijn welbehagen over uit.

Hetgeen Naomi vervolgens zegt heeft een rijke zin, het staat trouwens in nauw verband met de strekking van ons geschrift. De Here – zo betuigt zij – is niet alleen daarin genadig dat Hij Zijn weldadigheid niet heeft onttrokken aan ons beiden, die in het leven staan, maar veel méér bewees hij daarmee Zijn barmhartigheid aan de dóden. Is dat niet ten hoogste bevreemdend dat de Here in het heden “weldadigheid” bewijst aan degenen die overleden zijn? Blijven we hierbij even stilstaan. Zie, in het algemeen is het een trek van aristocratisch levensbesef ten slotte meer op het geslacht te letten dan op de persoon. De cultus van de persoonlijkheid is niet voornaam, zij verliest de ware verhoudingen, die de eeuwen verduren, al te licht en al te zeer uit het oog.

⁹⁸ Gezang 265 couplet 1 (1938).

⁹⁹ Verwijst naar (de titel van) Gezang 143 (1938).

Dit herdenken van de doden bevat méér dan een zuivere daad van piëteit van een liefhebbende weduwe en moeder. Wij zullen weldra zien dat achter deze menselijke, op zichzelf edele nagedachtenis het verlangen ligt naar de vervulling van Gods belofte, van *de* belofte, toegezegd in het Paradijs, namelijk de bevrijding van de mensheid door de Messias. Maar laat ons eerst nog even letten op een andere aristocratische trek in dit gesprek. Het blijkt dat Naomi wel geweten heeft van haar deftige familie, maar erover gezwezen heeft, tot nu toe. En wij verwonderen ons dat Ruth met geen woord spreekt over de lof die Boaz haar heeft toegezwaid. Ik kan het niet helpen – u vindt misschien dat wij het te ver zoeken, maar heus, u vergist u – dat ik stom sta van verbazing als ik mij goed voor ogen stel dat zulk een hoog zwijgen tot het ‘gewone leven’ zou behoren. Niets immers ligt meer voor de hand dan in ar | 191 | moede en miskennis zich – al is het praktisch zonder baat – te zonnen in de glans van een betere komaf. En niets spreekt zó vanzelf als de neiging van een verschovene om dóór te geven elk woord dat haar heeft gestreeld en goedgegaan. Hier wordt zowel over het ene als over het andere een volmaakt stilzwijgen bewaard. Verder is het een fijne toets dat Ruth onbevangen spreekt over de knechten, de ‘jongens’, terwijl Naomi dit straks negeert en enkel spreekt van de ‘maagden’, alsof ze zeggen wil: kind, leer van mij deze wijsheid: doe alsof ‘ze’ niet bestaan.

Nu iets over dat hechten aan het geslacht met het oog op de messiaanse toekomst. De doden zijn voor vele heidense volken tegenwoordig, voor ons zijn ze ‘wég’. Israël dacht anders: de doden zijn tegenwoordig, maar niét als afgunstige geesten gelijk in de heidense voorstelling. Waarop zouden hun doden jaloers zijn, als ook zij geweten hebben dat heel dit leven *niets* is vergeleken met het leven dat geopenbaard zal worden aan het eind der tijden? En dat dus ook de levenden slechts leven van verwachting? Zó zijn de doden met het leven verbonden. ‘Weg’ zijn ze niet, ze bestaan voor God, en ze bestaan in de ontplooiing van het geslacht. En deze twee zijn één. Dat ze bij God geborgen zijn wordt openbaar daarin dat Hij hun kinderen zegent, daarin dat Zijn Naam van kind tot kind voortgeplant wordt. In de voortplanting wordt ook de Naam van de Ene voortgeplant.

De *wijding* over de dagelijkse dingen kan allerlei gradaties hebben, maar het lijdt geen twijfel dat de diepste wijding hangt aan de herinnering aan de doden. De dode is het afdoende merkteken dat het dagelijkse leven op niets uitloopt, dat het gewone leven voortgaat zonder wonderen – want alle wonder is leven-uit-de-doden. Tegelijk is de gedachtenis van de doden een belijdenis van het geloof “dat het leven gewoon schijnt, | 192 | maar ‘t is bijzonder”, want bij de Here, de Hére zijn uitwegen ook in de dood. (Ps. 68: 21).

Dat het leven van kind tot kind voortgeplant wordt, wil niet alleen dit zeggen dat het leven *voortgaat*, maar ook dat het ergens *heengaat* en dat in deze toekomst het verleden mede is betrokken. De eerbied voor het verleden zou niets anders dan een hogere vorm van sentimentaliteit zijn, een soort vergeefse verering van de dood, indien waarlijk de waarden van het verleden niet bij God zouden geborgen zijn. Wat God bewaart is wel bewaard. Terecht zegt de dichteres, enkel ziende op de horizontale lijn van de geschiedenis, dat de meest ideale toekomststaat nooit zonder weemoed kan zijn

“Want altijd hangt tussen de zoete trossen
van ‘t geluk nog een wrange heugenis
van pijn – omdat mensheid één wezen is
en Toekomst Verleden niet kan verlossen.”¹⁰⁰

¹⁰⁰ Uit het gedicht ‘De vrouwen gaan’ van Henriëtte Roland Holst. In: *Het feest der gedachtenis*. Rotterdam: Brusse 1915, 17. [2188] M heeft ‘want’ in plaats van ‘en’.

In zekere zin, kan men zeggen, is het in de Schrift precies omgekeerd, de toekomst komt op ons toe, komt ook op het verleden toe, om het een nieuwe zin te verlenen. “En deze allen, hebbende door het geloof getuigenis gehad, hebben de belofte niet verkregen; alzo God wat beters over ons voorzien had, opdat zij zonder ons niet zouden volmaakt worden” (Hebr. 11: 39v.) Wij leven nu in een tijd die ons beklemmt, omdat de simpelste dingen in verband worden gebracht, móéten worden gebracht met de *politiek*. De suggestie dat er niets particuliers overblijft en dat geen persoonlijke beslissing enig gewicht in de schaal legt, dreigt ons te overweldigen. En zonder twijfel is de geschiedenis van de mensheid allereerst een politieke geschiedenis, eer en meer bijvoorbeeld dan een geschiedenis van de beschaving. Maar *dit* houdt de Schrift vol dat er een verborgen geschiedenis is van de zielen, en háár moeten dienen ook de op- en ondergang van volkeren en staten. Er is een samenhang van de geslachten waarover hoge waak | 193 | zaamheid gaat, die gedragen wordt door een bedoeling die verdergaat dan één leven en verder dan een eeuw en verder dan wat wij wereldgeschiedenis noemen. Dit is niet in strijd met de waarheid dat er persoonlijke beslissingen moeten vallen. Het heilige geslacht en de enkeling in de omvatting van het geslacht hebben samen en gelijkelijk een dimensie die de politiek vreemd is en vreemd moet zijn. De hele wereld ligt onder de druk van internationale spanningen, waaronder al het ‘particuliere’ wordt weggedrongen. Maar dan, juist in die tijd als niemand tijd zal hebben aan zijn ziel te denken, dan wordt openbaar wie wij *zijn*. Dan komt ook aan de dag wat het volk van God met de druk van de wereld heeft gedaan. Want ook de politieke geweldenarij is bestemd om de bekering en de heiliging van mensenlevens te dienen. “Voorwaar ik zeg u: in die nacht zullen er twee op één bed zijn, de één zal aangenomen en de ander zal verlaten worden.” (Lukas 17: 34) Tot de Eer van God is de wilde vaart en de drukkende pauze en de tijdelijke slakkengang van de dingen – tot de Eer van die God die zijn eer stelt in de zaligheid van de zielen en de zijnen uit de oudste en de jongste tijden tot Zich vergadert. Wij herinneren ons dat de Messias uit Abrahams zaad zou voortkomen, daarom hing *alles* aan de voortduur van Gods volk, ontsproten uit de vader van de gelovigen. De gemeente van God blijft de plaats toebereid om Hem in haar midden te ontvangen. Geen groter ramp voor de Israëliet dan het uitsterven van zijn familie. Zo zullen wij de bewogenheid van Naomi beter verstaan en in staat zijn ons in deze ‘gedachtenis der doden’ enigermate te verplaatsen. Daarom heft Naomi haar geest op in lofprijzing: “Geloofd zij de Here”. Zij had zich niet altijd krachtig genoeg gevoeld om tégen het zichtbare, het bestaande in, aan die ‘weldadigheid’ vast te houden. Zij had nagelaten God te loven en te danken ook in de dagen van haar beproeving, | 194 | de vrome vrouw werd immers zeer bitter, doch de Here “liet niet na” haar te zoeken en te troosten.

Waarom worden in dit simpele ‘boek van Ruth’ alle dingen zo vreselijk, bijna drukkend gewichtig genomen, alsof het heil van de wereld ervan afhing? De verklaring is eenvoudig: deze mensen bezitten geen besef van de *onsterfelijkheid van de ziel*. Het hiernamaals in die zin speelt in het Oude Testament zo goed als geen rol. De mens gaat na het sterven naar de Sjeōl, het dodenrijk, alwaar de gestorvene wordt vergaderd met de vaders (Deut. 32: 50 over het sterven van Mozes, Richt. 2: 10). De doden zullen u niet loven (Ps. 6: 8, Jes. 38: 18 en honderd andere plaatsen).

Dat betekent dat God in *dit* leven Zijn genade moet openbaren, wil de mens niet zijn prijsgegeven in de aanvechting. Hij zal hier op áárde recht doen aan Zijn kinderen. “Zo ik niet

had geloofd, dat in *dit* leven, mijn ziel Gods gunst en hulp genieten zou, mijn God, waar was mijn hoop, mijn moed gebleven, ik was vergaan in al mijn smart en rouw” (Ps. 27)¹⁰¹

De Openbaring van God richt zich derhalve op *déze* ons gegeven bestaansvorm, daarom is dit leven van alle dag met al zijn grote en kleine naargeestigheden en verkwikkingen, met al zijn *ups and downs* voor de Israëliet van zo indringend gewicht. Er gaat wat óm.

Hoewel in de eeuwen vóór Christus duizenden in Israël leefden in nood en aanvechting en stierven zonder enige duidelijke voorstelling van het hiernamaals te bezitten, hebben ze toch het leven dat hun was toevertrouwd ernstig genomen. Juist daarom, omdat zij niet ‘naar de hemel gingen’, was hun er alles aan gelegen om *hier* Gods Wet te gehoorzamen en bevestigd te zien. Zo is verklaarbaar dat zij krachtig vasthielden aan de verwachting dat Zijn Wil op *aarde* tot gelding zou komen, daar | 195 | vandaan hun hartstochtelijk verlangen dat de vijanden van God nog tijdens hun leven beschaamd gemaakt werden, en eindelijk dat zijzelf in *dit* leven gerechtvaardigd zouden worden. De doden, ofschoon bij God bewaard, zijn verzonken uit het land van de levenden, waar de ‘daden van de Here’ geschieden.

Het heil in het nageslacht en het heil in de Messias hangen samen. Liefde voor de vrouw en het kroost zijn als het ware opgenomen in de liefde voor God en Zijn toekomst. Het *moederschap* heeft daarom in Israël een bijzondere wijding: de wijze waarop de zwangere vrouw ontzien en geëerd wordt – zij kon immers de Messias onder het hart dragen – wijst in diezelfde richting.

Na Maria, de Moeder-maagd, verliest het moederschap zijn heilsbetekenis. De verwachting van de nabije wederkomst van Christus doet Paulus heel andere accenten vinden voor geslacht en kroost: “dat, die vrouwen hebben, zullen zijn als niet hebbende” [1 Kor. 7: 29].

Maar het kan verkeren, want nu staan wij ervoor, na de teleurstelling van vele eeuwen teruggedrongen op de smalle basis van het gezin, nu staan wij weer voor die vraag: zult gij het geslacht gewichtig nemen, en waarom? En hoe? En waartoe? De Israëlitische opvatting komt vanzelf weer naar voren, zij het getemperd in een nieuwe zakelijkheid.

Bij het vertoeven van de Wederkomst en het ernstig-nemen van dit genadeteken (want het komt voort uit het goddelijke geduld) komt uiteraard iets terug van de oude wijding over het moederschap. De kerk als het Israël-uit-de-*gojim* komt in een soortgelijke positie als het oude Israël. Het kroost wordt haar op een bovenpersoonlijke wijze kostelijk en dierbaar. De kerk gaat weer geloven, móet weer *geloven* – ik druk mij opzettelijk kras uit – in het *kind*. Het heidendom wast over de breedte van de aarde. Er moet een volk blijven dat anders is en anders de wereld aanziet en anders leeft, namelijk in verwachting. | 196 | Het bestand en de opbouw van de gemeente hebben onder de dreigingen van de tijd een nieuw gewicht gekregen.

Dit is toch de ware godsvrucht dat de mens, in deze onzekerheid en spanning aangaande zijn lot en zijn bestemming in het hiernamaals, nochtans zekerheid bezit over de God van Israël en met vaste schreden, wankelend noch wijkend, voorwaarts gaat, als ziende de Onzienlijke [Hebr. 11: 27]. Daar wandelt de mens in de vreze des Heren, lettende op wat er voor zijn ogen groeien en bloeien mag op de bodem van het Verbond.

Het is een beschamend feit dat ons geloof in de onsterfelijkheid van de ziel – afgescheiden daarvan in hoeverre dit schriftuurlijk is – in plaats van ons leven strenger en plichtsgetrouwer te maken, ons eerder slapper, doelbezogener, gemoedelijker en vlakker heeft doen worden.

Vergeef het mij, vrienden, als ik u te na treed, maar ik heb vaak het idee dat velen van u, vooral als ze wat ouder worden, in stille uren het gevoel hebben: “het leven is me

¹⁰¹ Psalm 27 vers 7 (1773).

voorbijgegaan!” Niet in deze vanzelfsprekende zin dat alle heden verleden wordt, ook niet in deze zin dat ge het rechte geluk niet gevonden zou hebben, maar zó dat ge uzelf bekennen moet: het rechte is wel gekomen, maar ik heb er het rechte niet aan gehad. Wel schijnt ons allen wat ons geschonken werd in vroegere jaren in later licht extra-kostbaar, maar ik bedoel nu het zelfverwijt dat we de diepte van de gewone dingen niet hebben gepeild. En ik vraag mij af of dit niet een gevolg is van de *tweeslachtigheid* waarin wij gebracht zijn van jongs af, de tweeslachtigheid tussen dit en een ander leven, en het één noch het ander heeft onze volkomen aandacht.

“Voorts zei Naomi tot Ruth: Die man is ons nabestaande, hij is een van onze lossers”. Boaz is een verre bloedverwant, dat hij tevens een van de lossers is wil onder meer zeggen, wat Ruth niet weten kon: hij is een ongetrouwde man, hij is een huwelijkskandidaat voor Ruth. | 197 | De wet van de lossing sloeg weliswaar allereerst op het erfgoed, maar het leviraats-huwelijk kon daarmee verbonden worden. Over beide een korte toelichting.

De Here heeft, na de verovering van Kanaän door Jozua, *het erfland verdeeld* onder Israëls stammen, naar stam, geslacht en familie. Orde van een agrarische broederschap. Boeren onder de scepter van de Godsleer.

Wie in kommer, door eigen schuld of anderszins, bijvoorbeeld door noodgedwongen vertrek naar het buitenland, zijn erfgoed verkopen moest, die moest door zijn bloedverwanten worden gedekt. Zo werd de ‘banier van de trouw’ geheven. Het is de bedoeling dat het goed niet werkelijk in andere handen komt of daar geruime tijd in blijft.

De familie moest dus trachten het erfland op de gestelde tijd voor de verdrongene terug te krijgen, opdat het niet uit het geslacht vervreemd zal raken. Natuurlijk konden ook in de tussentijd zijn verwanten het teloorgegane deel voor hem terugkopen.

De tijdelijke bezitter is verplicht het goed af te staan. Deze terugkoop heet de lossing, een vooruitgrijpen op het *jubeljaar* [Lev. 25], aangekondigd door het blazen op de ‘sjofar’ en ingaande omtrent de Grote Verzoendag (aldus gegrondvest in de dienst van de offeranden), het heilige jaar waarin na een tussenruimte van 49 jaren telkens opnieuw aan alle zedelijke wanorde, die onvermijdelijk mede kleeft aan het rechtelijke verloop dat wij ‘orde’ noemen, een einde wordt gemaakt.

De slaaf, ook de schuldslaaf, wordt vrijgelaten en in zijn rechten hersteld. Elke koper van onroerende goederen geniet slechts het vruchtgebruik van deze gronden tot aan het 50ste jaar. Het gaat bij deze agrarische regeling om de bijzonderheid van dit stuk aarde, het verkondigt dat het ‘heilige land’ anders is dan een gewoon land. Het verkondigt dat, in de grote lijn van de geschiedenis, de Here Zijn wil en weg en wet zal doorzetten op de áárde. | 198 | Geen scheiding tussen ‘natuur’ en ‘geest’, het een is niet zonder het ander, zodat Jezus Sirach bijvoorbeeld in één adem de vreze des Heren en het bezit van een klein landgoed kan prijzen, en de profeten de tijd van het nieuwe Rijk aldus beschrijven: te dien dage zal een ieder zitten (en de ander kunnen nodigen) onder zijn wijnstok en onder zijn vijgenboom. ‘Burgerlijk’ is dit, zo ge wilt, maar het is de wijding over het gewone leven, de zingeving aan de lange duur van de ‘tussentijd’, een verheerlijking van Hem die de schepper is niet alleen van de hemel maar ook van de aarde, en wiens wil geschieden moge gelijk in de hemel also ook op de aarde, en allereerst in dit land.

Verder heeft de lossing, behalve op het landbezit, nog betrekking op de *mens* zelf. Elke Israëliet weet dat aan zijn volk de Messias, de Verlosser is toegezegd, die als het ware in elke zoon die een Israëlitische vrouw ter wereld bracht tegemoet kon worden gezien. Stierf een man zonder mannelijk nageslacht, dan zou hij uitvallen uit de rij van de geslachten die de Messias verwachtten. Daaruit, uit deze messiaanse hoop, is de instelling van het *leviraats-*

(zwagers-)huwelijk te verklaren (Deut. 25: 5). Zolang van een kinderloos weggestorvene zijn weduwe nog leeft, is hij niet geheel wég. In de weduwe ligt de mogelijkheid tot nakroost. De lossers die de weduwe trouwt betaalt met zijn leven om haar te verzorgen.

De eerste zoon uit dit huwelijk geboren wordt gerekend de zoon en erfgenaam van de overledene te zijn, hij wordt op diens naam gesteld, de jongen zet de baan van de geslachten voort naar een toekomst die hij noch iemand verstaat.

Go'el, lossers, beschermer, borg, is de Hebreeuwse naam van degene die voor een bloedverwant het in vreemde handen overgegaan erfgoed opkoopt en op deze wijze weer in de stam terugbrengt en hem daarmee in alle daaraan verbonden rechten herstelt. Dit woord *go'el* wordt echter vaak in wijder verband toegepast: veel meer nog dan de | 199 | koper van het landbezit heet de nieuwe, bij de weduwe verwekte zoon de *go'el*, de eigenlijke *go'el*, hij bergt immers de mogelijkheid van de Messias in zich! Intussen is God de ware, uiteindelijke *Go'el*, de Ver-Losser, die op deze gewone weg, op deze aarde, met Zijn volk meegaat.¹⁰² Ter bevrijding. Van Zijn 'lot' en Zijn 'erfenis'. De *Mèlèch* is ook de *Go'el*.

Onze laatste zorgen betreffen niet het Brood (de arbeid) noch de Wijn (het huwelijk), ze gaan uit naar de weldadigheid Gods over ons arme, veelbestreden leven, ze gaan uit naar de Zegen, van de voleinding.

In laatste instantie is de bede van Naomi een roepen uit het leed naar de Openbaring van God in *dit* leven, het is de kreet, het niet te onderdrukken heimwee naar de verwerkelijking van een éérste strook Paradijs.

En zo wordt ons duidelijker – wat wij in het eerste hoofdstuk aanstipten – waarom het land Kanaän voor de godvruchtige Israëliet feitelijk 'alles' is. Kanaän moest een afschaduwing van 'Eden' zijn. Wat in de wereld is mislukt, wat met Adam te gronde is gegaan, wordt – al is het in aanvankelijkheid – in Kanaän hersteld. De Wet van God is een richtsnoer om op deze afgepaalde grond voortekenen van het Rijk op te richten.

In dit verband moeten wij nu ook het bijzondere geheim van de 'besnijdenis' beschouwen. Het land is apart-gezet en de mens is apart-gezet. En juist zo zijn ze voor elkaar bestemd. Om de *sjechina*, de straling, de schoonheid van God te openbaren.

Wanneer het land als onderpand tijdelijk verloren gaat, blijft het teken in het lichaam spreken van de verkiezing, die een bestemming inhoudt voor een andersoortig leven op aarde, *andersoortig*, maar op deze *aarde*.

Daarom zijn al die uitvoerige regelingen en ingewikkelde voorschriften zo gewichtig die geen enkel verlicht religieus mens uit zichzelf ooit kan begrijpen – want ze | 200 | zijn hem een ergernis en een dwaasheid – maar voor elkeen die gelooft kunnen het tekenen worden, ook nu nog, nu Christus het voorlopige heeft tenietgedaan, tekenen van het gedurige verband tussen God en mens en lichaam en aarde.

Al deze overwegingen kwamen spontaan bij ons op naar aanleiding van wat er in ons boek verteld wordt over wat deze... koppelaarster in het schild voert.

Ruth zelf heeft het niet begrepen waarop Naomi doelde, zij, de Moabitische, antwoordt in argeloos onbegrip: "Ook, omdat hij tot mij gezegd heeft: gij zult u houden bij de jongens, die ik heb, totdat zij de ganse oogst, die ik heb, zullen hebben voleindigd". Zij begint met het woord 'ook', de zin van dit vers loopt niet, de constructie is wat gewrongen, de bedoeling wordt ons echter duidelijk indien wij dit zien als een voortzetting van vers 18. Ruth was nog bezig met het verhalen van de grote gebeurtenissen van de dag toen Naomi haar plotseling

¹⁰² Zie de Schriftplaatsen genoemd op 180.

in de rede viel. Nu vervolgt ze: dat heeft hij mij 'ook' nog gezegd, is dat niet aardig? En toont daarmee naïevelijk niet veel verder te denken dan deze dag en dit uur.

Naomi begrijpt het, ze zwijgt er verder over en gaat er niet nader op in: "Het is goed, mijn dochter! dat gij met zijn maagden uitgaat, opdat zij u niet tegenvallen in een ander veld". "Het is goed": dat is geen stopwoord, het is zo'n echt oosters woord, met een dubbele bodem, gewoon: "nu, goed dan" én diep: "wat er vandaag is geworden als teken en gelijkenis van de toekomst, is al schoon genoeg, laten wij ons intomen en ons houden aan het heden". De Here zag al wat Hij gemaakt had en zie het was zeer goed. [Gen. 1: 31] Elke dag heeft genoeg aan zijn eigen kwaad [Mt. 6: 34], maar elke dag van God aan zijn eigen goed. En ditmaal is het vroom om tot het ogenblik te zeggen: "Verweile doch, du bist so schön".¹⁰³

Trouwens: op een ander veld zal men haar teleurstellen, | 201 | het is vandaag zo fijn gegaan en het zou gewaagd en ondankbaar zijn elders haar geluk te beproeven.

Zo'n gesprek noemt men tegenwoordig 'zeuren', maar het is de eerbiedigheid voor de menselijke verhoudingen die er ons uit tegemoet straalt, het langzaam-gaan, het schrijden van de gedachten, het aftasten van de kleine, tedere tekenen, die verwijzen naar méér. De raad wordt de volgende dag en verder letterlijk gehouden. "Alzo hield zij zich bij de maagden van Boaz, om op te lezen, totdat de gerstoogst en tarweoogst voleindigd waren". De dappere! ze houdt het vol, dat zware, onnozele en vermoeiende werk. Zeven weken lang kruipt ze met gekromde rug in de brandende zon, van het begin van de oogst tot het einde, van Sabbat tot Sabbat tot in de hoge zomer is zij uitgegaan.

En wat is daarvan het einde, is het een blijde tijd geworden? Het hoofdstuk eindigt sober met deze woorden: "en zij bleef bij haar schoonmoeder". Wel een pover einde bij zulk een aantrekkelijk begin, zo zonder kleur en geur, ze "bleef"! Wat is de Schrift toch weinig romantisch in haar verslag. En tóch... het leven houdt verrassingen bereid voor de mens *die op zijn plaats blijft*, die daar verwacht wat heilzaam, wat wonderdadig zal wezen. De liefde werd bereid, met de innerlijke noodzakelijkheid waarmee het graan rijpt en wast en overbuigt en zich ontgeeft aan de strelende, nemende hand. "Ik zie u geerne", zo begint het en rijst in beslistheid en ruist van ontelbare gedachten en lieve plannen. Maar dat alles terwijl ze *bleef*... bij haar schoonmoeder. Dus blééf ze op Boaz' akker, maar zo bleef ze in het spoor van Gods wet. En zo ze Israël liefgehad heeft, zo heeft zij het liefgehad tot het einde. Weg ook hier met de romantiek!

Daar, op haar plaats, is het Ruth overkomen dat ze de stammoeder van de Messias is geworden, omdat ze *bleef* bij Naomi. Maar onder de bitse willekeur van mensen | 202 | en blootgesteld aan nijdigheid en leedvermaak: achter de maaiers, achter de maagden ging ze met onbezweken trouw. Dacht ge dat ze nooit bijna bezweek? Dacht ge dat vernederingen haar bespaard gebleven zijn? Nee, maar in haar hart ruiste een voorgevoel van wat het lied van Tersteegen op zijn wijze zingt:

"Zo zal Hij alles maken,
dat g' u verwondren moet
als Hij, die alle macht heeft,
met wonderbaar beleid
geheel het werk volbracht heeft,
waarom gij thans nog schreit"¹⁰⁴

¹⁰³ J.W. von Goethe: *Faust I* (1808), r. 1700.

¹⁰⁴ Uit couplet 7 van 'Beveel gerust Uw wegen', Gezang 273 Vervolgbandel Evangelische Gezangen (1868).

Wel schijnt het vaak onzinnig om op je plaats te blijven! Wij denken aldaar dat we vergeten worden als we onze opwachting niet gaan maken, ons streven is om de grenzen van het leven te ontmoeten en zo mogelijk te overschrijden. Weggaan willen wij, de touwen van ons werpen en gaan naar een 'vergelegen' land [Lk. 15: 13].

Behalve deze algemene rebellie is er nog een andere reden waarom het zo moeilijk is op onze post te blijven, het wordt ons namelijk niet gezégd wat we van geval tot geval, in de concrete situatie waarin we zijn geworpen, in ons leven hebben te wachten en nog veel minder wat wij hebben te doen. Waar en welke is onze 'post'? Is het zo zeker dat we op de juiste plaats staan? We horen geen stem in onze eigen taal, ons wordt niet uit de lucht voorgedrukt wat wél of niet behoorlijk is, we hebben niet de beschikking over een wetboek, waarin alle gevallen die zich kunnen voordoen klaar en helder zijn omschreven. Een ongeduld dringt zich in. Zo blijkt het al spoedig ook hier in het kleine huisje van Bethlehem.

Naomi vindt het namelijk ook zo moeilijk om op haar plaats te blijven, er zijn nu al ruim 50 dagen¹⁰⁵ *verstreken* sinds Boaz op het arenveld Ruth aansprak, de gevolgen bleven echter uit, er gebeurde maar niets. Geen aanzoek!

Moet moeder wachten of moet ze handelend optreden? | 203 | Ze voelt een plan in zich rijpen dat naar onze zedelijke maatstaf gemeten er eigenlijk niet dóór kan, waarover ze al weken gedacht heeft. Spreken doet ze er niet van, Naomi behoort tot de grote Bijbelse zwijgers, die de dingen biddend overleggen. Reeds week de bitterheid uit het hart van Naomi: zal ze nog met enige schijn van recht durven volhouden: "vol toog ik weg, maar ledig heeft mij de Here doen wederkeren"? Evenwel, daar heeft ze gelijk in: op-zijn-plaats-blijven betekent niet "*op de plaats rust*". De Geest waait waarheen Hij wil. Hij is reizend, en rust roest, vooral in het leven van het geloof. Het geloof is een doorlopende akte, een daad. De mens moet handelen en handelt terdege, ook al zit hij stil.

De vraag is hier alleen te stellen, de enige die belangrijk is, of wij bij dit handelen, in ons doen en in ons laten, *God volgen*, dan wel op Zijn gebod *vooruitlopen*. Houden wij met God in het geloof gelijke tred of anticiperen wij, grijpen wij overmoedig vooruit op Zijn weg? Waar is de grens? Is die ergens duidelijk te trekken? En hoe is die voor anderen duidelijk te maken? Dat is in het algemeen niet te zeggen. Het is niet uitgesloten dat onze geestdriftigste handelingen, waar wij innerlijk ons het meest op laten voorstaan, daden van anticipatie zijn in Gods oog, maar ook omgekeerd kunnen onze aarzelingen en ons afwachten als een traagheid, een onbeslistheid, zelfs als ongehoorzaamheid worden aangemerkt. We kunnen het voor elkaar en voor onszelf zo moeilijk uitmaken of onze daden in dit leven een volgen van God dan wel een vooruitlopen op God betekenen. En zo kunnen we dus bezwaarlijk van Naomi zonder meer vaststellen tot welke groep het voorstel behoort dat ze Ruth nu gaat doen.

Dat is het angstige, tevens het heerlijke van het leven, dat de Wet van God ons in concreto *niets* voorschrijft. De Wet is in het algemeen richtsnoer voor ons leven, maar zij geeft | 204 | geen uitsluitel in de bijzondere gevallen, die elke dag wisselen naar vorm en inhoud, naar omgeving en uitzicht. Dat hangt ten nauwste samen met Gods vrijmachtigheid, die wij telkens willen binden. De verschrikkelijke manie van ons religieuze denken rijst steeds weer op: dat wij Gods Gebod in *vaste regels* willen bezitten. Maar het lukt niet. Dit bezit van Gods gebod in gecondenseerde vorm, in 'blik', is ons, Goddank, niet gegeven. Deze geestelijke vakantie-zonder-eind wordt ons niet gegund.

¹⁰⁵ Onduidelijk waar deze '50 dagen' vandaan komen. Wellicht een midrasj op het Wekenfeest?

Leven is: van beslissing tot beslissing te gaan, God gedurig om uitsluitel te vragen (“bidt zonder ophouden” [1 Thess. 5: 17]), in zekere zin prijsgegeven te staan op een open veld, waar men alle kanten uit kan gaan, zonder wegwijzers of waarschuwingsborden, wél, om zo te zeggen, voor doorgaand verkeer, maar ontbrekende voor de zijwegen, die wij nu juist zo vaak hebben te bewandelen.

De Heilige Schrift geeft geen casuïstiek (leer der gevallen), en daarom kunnen wij niet als de roomse moralisten te werk gaan en vooraf bepalen wat er gedaan moet worden indien deze of gene situatie intreedt.

In feite betekent deze uitpluizerij: God is op wachtgeld gesteld, Hij is voor onbepaalde tijd met groot verlof gezonden. Voor het geloof komt de moraal in de plaats, voor het vragen komt het weten, voor het wagen de berekening. Wat is het geheim en de vloek van de doorsnee-christen? Hij gelooft niet *in* God, wel *aan* God, aan ‘een God’, daarom wenst hij dat God Zijn Wil pasklaar geeft, en dan is hij van het levende Aangezicht af!

We eisen zekerheid, vastheid, we willen niet van ogenblik tot ogenblik in verlegenheid staan om als bedelaars onze handen op te houden. Nee, dank u wel, we willen ziekteverlof, of liever gezondheidsverlof ons verwerven, een blank mandaat, op voorwaarde alleen dat we deze of gene verkeerdheden mijden.

Maar het gaat niet aldus in het leven: het Woord van God | 205 | is alle morgen *nieuw* (Klgl. 3: 23), vandaag anders dan gisteren en morgen wéér anders, voor wie hóórt. Ach, dit ‘christendom’ blijft hangen in het zoeken en vastleggen van enkele burgerlijke aanwijsbaarheden, maar het schiet tekort als de wezenlijke nood, als de grote verzoeking voor onze deur staat. Dan kunnen we alleen op het Woord bouwen dat tot ons geschiedt. Het leven van de christen berust juist daarop dat hij het Gebod niet uit zichzelf weet en ook niet zomaar uit de Bijbel kan halen. Het Woord moet door de Heilige Geest op ons leven worden *toegepast*, van stap tot stap, van dag tot dag gaat het Aangezicht van God met ons mee om ons te raden, te troosten, te vermanen, te leiden, te oordelen en te vormen. Nemen wij het leven op vrome wijze in eigen hand, houdt het voortdurende, échte vragen aan God de Here op, dan wordt het geestelijke leven zo dor en duf, zo zonder hoogte en diepte, zo laf en beschimmeld als elk ‘isme’ op den duur wordt en eindelijk zó zouteloos dat het nergens meer toe deugt dan om buitengeworpen en van de mensen vertreden te worden. [Mt. 5: 13] Naomi denkt verder dan Ruth, zij onderneemt iets zeer bijzonders, iets heel gewaagds, en we weten niet of zij bij deze onderneming God vólgd dan wel op Zijn aanwijzing vooruitloopt. Laten we niet oordelen, we mógen niet oordelen, we kunnen niet eens oordelen, want de gegevens daartoe ontbreken. We weten slechts één ding: wie – gelovend – op zijn plaats blijft, die hóórt wat, wie wegloopt hoort zeker niets dan zichzelf. Wie op zijn plaats blijft, gelukkig of ongelukkig, ‘dood’ of ‘levend’, die zal te doen krijgen met Christus, “die Zijn weldadigheid niet heeft nagelaten noch van de levenden noch van de doden.”

Zoals het een mens overkomen kan dat hij wandelend in een dennenbos een vrede in zich voelt zinken, niet een vrede van de natuur, maar een gevoel waarbij het wonder | 206 | van de goddelijke liefde hem te binnen schiet en hij prevelt: allemaal *kerstbomen* hier, vol, vol kerstbomen, deze zwarte bossen zover mijn ogen dragen. Dit is de naschemer van het Paradijs dat het gewone leven zijn schijn van onnozelheid en eentonigheid verliest, dat de mens rondom de tekenen van een eeuwig heil ziet opgericht, dat de garven op het land als nissen en tempeltjes staan, in wier schaduw de vogelen des hemels rondscheren als bevrijde zielen, dat er een spruiten en wassen is vanuit de aarde als een gelijkenis en belofte van de voleinding, dat de gewone bomen kerstbomen... ‘zijn’.

“Toon ons Uw goedertierenheid, o Here en geef ons uw heil. Zekerlijk zijn heil is nabij

degenen, die hem vrezen, opdat in ons land het schijnsel der Ere wone. De goedertierenheid en de waarheid zullen elkander ontmoeten; de gerechtigheid en de vrede zullen elkander kussen. De *waarheid zal uit de aarde spruiten* en gerechtigheid zal van den hemel nederzien.” (Ps. 85[: 8, 10vv.]). | 207 |

[VIII] HET WAAGSTUK IN DE NACHT

- III. 1. *En Naomi, haar schoonmoeder, zei tot haar: Mijn dochter, zou ik u geen rust zoeken, dat het u welga?*
2. *Nu dan, is niet Boaz, met wiens maagden gij geweest zijt, van onze bloedvriendschap? Zie, hij zal deze nacht gerst op de dorsvloer wannen.*
3. *Zo baad u, en zalf u, en doe uw klederen aan, en ga af naar de dorsvloer; maar maak u de man niet bekend, totdat hij geëindigd zal hebben te eten en te drinken.*
4. *En het zal geschieden, als hij nederligt, dat gij de plaats zult merken, waar hij zal nedergelegen zijn; ga dan in, en sla zijn voetdeksel op, en leg u, zo zal hij u te kennen geven, wat gij doen zult.*
5. *En zij zei tot haar: Al wat gij tot mij zegt, zal ik doen.*
6. *Alzo ging zij af naar de dorsvloer, en deed naar alles, wat haar schoonmoeder haar geboden had.*
7. *Als nu Boaz gegeten en gedronken had, en zijn hart vrolijk was, zo kwam hij om neder te liggen aan het uiterste van een korenhoop. Daarna kwam zij stilletjes in, en sloeg zijn voetdeksel op, en legde zich neer.*
8. *En het geschiedde ter middernacht, dat die man verschrikte, en om zich greep, en ziet, een vrouw lag aan zijn voetdeksel.*
9. *En hij zei: Wie zijt gij? En zij zei: Ik ben Ruth, uw dienstmaagd, breid dan uw vleugel uit over uw dienstmaagd, want gij zijt de Losser.*
10. *En hij zei: Gezegend zijt gij de Here, mijn dochter! gij hebt deze uw weldadigheid beter gemaakt dan de eerste, dewijl gij gene jonge gezellen zijt nagegaan, hetzij arm of rijk.*
11. *En nu, mijn dochter! vrees niet; al wat gij gezegd hebt, zal ik u doen: want de ganse stad mijns volks weet, dat gij een deugdelijke vrouw zijt. | 208 |*

We gaan weer voorzichtig voetje voor voetje voort en spellen elk woord. Wordt het saai? Ge zult het niet licht saai vinden als ge u zuiver hebt ingesteld en hier dus geen grootse, profetische verkondiging verwacht, maar onderwijs aangaande de praktijk van de godzaligheid in het gewone leven. En gaat het om een verlichten en opluisteren van ons betoog: ge weet van overlang dat wij dan liever een schoon vers aanhalen dan een mooi verhaaltje te vertellen, want als verhaal is 'Ruth' ons al genoeg.

Ziet u nog wel eens door het raam of uit het dakvenster 's nachts voor het slapen gaan naar de hemel? Als kind zweefden voor uw ogen de lichtjes door de engelen ontstoken, maar nu is er allang iets anders gekomen. Meestal zal het u niets zeggen en als het u aanspreekt, dan maakt het u angstig als Kleinduimpje in het eindeloze woud, als Roodkapje voor de wolf. Ook als kind waart ge wel bang, maar de eigenlijke angst van de sprookjes, die komt later. Nu, in deze moderne wereld, in de wereldstad, in de wereldnacht van het gewone leven, nu eerst zijt ge Kleinduimpje geworden. En het pad is zo smal en de blauwe windstilen die boven de daken staan maken u eenzaam. En de sterke sterren zijn als zoeklichten op uw hart gericht, koud en onontkoombaar. Kort gezegd: er straalt geen aangezicht, ge ziet God niet. God is in de geschiedenis van het mensenleven, in de tijd, in uw eigen leven tot u gekomen, maar in het ontzaglijke zwijgen van de hemelen verstuipt elke echo van het Woord. Zulk een stille ruimte nu omgeeft iedere geestelijke beslissing in het gewone leven. Ook als de beslissing in het gebed gewonnen werd, kan haar richting weer willekeur schijnen, zodra we in de ruimte van de werkelijkheid treden.

Naomi scheen op het gebod van God *vooruit te lopen*. Deze tweede gang van Ruth tot Boaz heeft ogenschijnlijk zoveel afkeurenswaardigs en is met zoveel bedenkelijks omgeven, niet alleen uit overwegingen van preutsheid, | 209 | doch waarlijk ook voor het hogere, zedelijke gevoel, dat het ons niet licht zal vallen uit deze regels een rechtstreekse of zijdelingse verkondiging van Gods Woord te horen, zodat ons vooralsnog iets aandoet van dat zwijgen van de nachten en van de angst om een jong leven dat als blindelings gaat op een onbekende weg. Werkelijk: het waagstuk in de nacht, terzijde van de zede.

Allereerst zien wij hoe de bordjes zijn verhangen. Het eerste plan (om aren te lezen) ging van Ruth uit, maar het is nu omgekeerd, het initiatief is thans aan de zijde van Naomi. De schoonmoeder neemt het woord: “Mijn dochter! zou ik u geen rust zoeken, dat het u welga?” In de zeven weken die verliepen sinds wij het gesprek van deze vrouwen beluisterden¹⁰⁶ was er weer veel zwijgen tussen hen beiden geweest, er broeide wat: een groot plan – ook de eenvoudigen hebben hun grote plannen – werd uitgedacht. ‘Rust’ betekent voor de vrouw – we hebben het al eerder gezien – het huwelijk, het grote geluk om in het gezinsverband opgenomen te worden, waar de man als beschermer van de vrouw de kleine godsstaat sticht.

Een profaan en daarom verkeerd-begrepen eigenbelang zou Naomi doen zeggen: we hebben het nu goed met elkaar, en als jij niets anders vraagt, dan zou ik maar wensen dat het zo blijven mocht. Er is echter een ander licht in haar ziel opgegaan. Bij de grens van Moab had ze nog gemeend: een huwelijk van Orpa en Ruth is slechts mogelijk in haar vaderland, in Israël zou een echtverbintenis in elk geval uitgesloten zijn.

De afgelopen maanden, als ze stil thuis zat, hebben het verleden weer verlevendigd. Zij heeft geworsteld met God: waarom toch moesten deze drie mannen sterven in de vreemdelingschap? Zag ze de straf van God liggen op Elimelechs verlaten van Israël? Is de Here dan niet genadig en barmhartig, lankmoedig en groot van goedertierenheid en berouw hebbende over het kwaad [Ex. 34: 6v.], is er geen vergeving | 210 | voor de overtredingen van Zijn kinderen bij de God van Abraham, Izaäk en Jakob? Is God dan niet de Fontein des levens? Moest dit geslacht van Elimelech uitsterven? Maar hoe beeft haar hart van verrukking en verwachting, nu dit teken is geschied. Hoe onnaspeurlijk zijn Gods wegen – en dan weer dwalen haar gedachten om die drie graven en Ruth is weer ‘lucht’ voor haar en ze verzinkt in het verleden, met een lome weemoed.

“Neen, neen, zoek niet de weg naar Lethe, (de rivier van de vergetelheid)
Maar als Zwaarmoedigheid u eensklaps treft
Gelijk een stortbui aan de aarde slaat,
Dat het gewas zich naar den hemel heft
En alles in een waas van regen staat:
...
Ach, in den tempel van verrukking heeft
Zwaarmoedigheid haar altaar opgezet.”¹⁰⁷

Zó is het: de ervaring bevestigt het gevaar van het goede uur, dat zo licht kantelt naar de mismoedigheid, naar een vage ontevredenheid met heel het bestaan. Daarom is de raad van de dichter zo diep, als hij het tegenwicht óók zoekt in het nabije, gegevene.

¹⁰⁶ Waarschijnlijk vergist M zich een week en moet het ‘zes weken’ zijn. Het gesprek tussen de vrouwen komt in lezing II (27 oktober) aan de orde en dit is lezing VIII (8 december).

¹⁰⁷ Herkomst citaat nog niet gevonden.

“Draag naar de morgenroos uw smarten uit,
Of naar de regenboog, die opengaat.”

Ruth staat daar, het Roosje, en het zevenkleurige teken van de belofte begint te schemeren en te weerglanzen in de droppelen van dit lover van de melancholie.

Zouden wij uitgesloten worden van het deelhebben aan de messiaanse verwachting? Nee, als God genadig is, dan moet het blijken uit het werkelijke herstel van vlees en bloed, dan *kan* de lijn van de geslachten niet ophouden, God, de wachter van Israël, die sluimert noch slaapt, zal recht doen aan allen die Hem aanroepen in de dag van de benauwdheid.

Zwaarmoedigheid nestelt zich in de verrukking (gezegend zij die man de Here). Het roosje en de regenboog genezen haar, de hoop herleeft, het be | 211 | sluit rijpt, de geschiedenis van God met zijn volk gaat voort. Hij is geen God van de doden, maar van de levenden. En zij “leven Hem alle”.

“Nu dan” – gaat Naomi voort – “is niet Boaz, met wiens maagden gij geweest zijt, van onze bloedvriendschap?” Nu begint het, Ruth voelt het aan, Naomi spreekt op zo’n vastberaden toon, ze heeft wat in de zin.

Dit geslacht van Elimelech, Ruth, is de koningsstam van Juda, gij zijt daarin opgenomen, gij zijt niet minder dan de maagden van Boaz, maar méér. O, het gaat over ‘hem’, denkt Ruth, het gaat over die aardige man, die zo goed voor mij was. Ruth overziet de situatie, met de klare intuïtie die sommige vrouwen eigen is wordt het haar duidelijk dat Naomi het plan dat ze gaat ontvouwen lang en rijp heeft overwogen. Bij elk zinnetje komt het geheimenis dichterbij en komt zeker tegemoet aan hetgeen waarvan ook zij onderwijl wel heeft gedroomd.

“Zie, hij zal deze nacht gerst op de dorsvloer wassen”. Men maakt van de avondwind gebruik om de gerst te wassen, en vanavond zal het wezen, dat heeft Naomi gehoord. Het plan schijnt geen invallende gedachte te zijn, maar de vrucht van tevoren ingewonnen informatie. “Zo baad u en zalf u, en doe uw klederen aan”. Wat heeft Naomi met haar voor? Dat is wel even om ontdaan te worden, ze moet zich mooi maken. Nu, dat wil een vrouw wel, maar wat gaat er eigenlijk gebeuren? “En ga af naar de dorsvloer”. Tussen de werkers daar moet ze zich bewegen, maar er is immers geen werk meer voor haar. Wat haalt Naomi in haar hoofd? Een bad zal ze nemen, ze zal gaan in de beek en ze zal een feestgewaad zoeken en ze zal al haar parfumerieën mengen tot de kostelijkste geuren haar begeleiden waar ze gaat. Goed! Goed! Maar het zal een gang zijn in de *nacht*.

Het plan wordt nader ontvouwd: “Maar maak u de man niet bekend, totdat hij geëindigd zal hebben te eten en te | 212 | drinken”. Zij mag zich niet laten zien, blijkbaar moest zij zich ergens verschuilen. Boaz zal deze nacht buiten de stad blijven en niet naar huis terugkeren, hij is voornemens in één van de gebouwen op de dorsvloer te overnachten of wellicht zelfs onder de blote hemel. Hij blijft daar vannacht waken, dat zal niet zo vaak meer voorkomen. Nu is het de tijd, de ure is gekomen.

‘De man’, het gaat dus werkelijk om de man.

En naar hem moet Ruth nu heengaan. Wat doen? Met hem praten. Waarover? Over dat andere deel van de Wet, over de lossing, het leviraatshuwelijk. Boaz moet worden beproefd of hij niet alleen het éne deel van de Wet (het recht van de armen) maar ook het andere deel wil vervullen. Dus met Boaz moet Ruth praten gaan over een... huwelijk! Over haar éigen huwelijk! O, dat kan niet! Bij al die mensen? Nee, zegt Naomi, hij is helemaal alleen, het is een uitgezochte gelegenheid om hem onder vier ogen te spreken zonder dat iemand

er iets van merken zal. Het moet geheim blijven! Geen sterveling mag erachter komen, niemand achter de horretjes te Bethlehem mag er iets van weten, denk eraan, Ruth! Wonderlijke manier van met iemand te gaan 'spreken'. Ging het erom de zaak te berde te brengen, nu daar was zeven weken lang tijd genoeg voor geweest. En had men die laten voorbijgaan, waarom zich niet gemeld aan zijn huis? En als dat geen pas gaf, zou er niet een bode te vinden zijn, een neef, een huisvriend, een buurman, een priester, een leviet om te maken dat de man tot haar zou komen, in plaats van dat zij tot de man moet gaan. O! ze begrijpt het maar al te goed, 'spréken' moet ze met haar lichamelijke aanwezigheid, met haar *bekoorlijkheden*. Die moeten hem aanspreken, die moeten hem overrompelen, overweldigen, over het dode punt heen helpen. Och, men treedt *buiten* de baan van de heilige geschiedenis in de donkere mogelijkheden van de nacht. | 213 |

Ruth wou voor een lief ding dat ze daarvan af was. Aan de andere zijde zal het een opluchting zijn van vele onzekerheden. Praten met hem, nee? ja? toch maar doen. Stralen! hem in de ogen! ja, nee en toch: ze werd er uit zichzelf reeds toe gedreven, van binnen, menigmaal.

Daar blijft het niet bij, niet alleen praten moet ze, het wordt nog erger, waar haar hele (héle?) gemoed tegen in opstand komt, ze moet ook nog iets dóen, mijn hemel, waar gaat dat naar toe! Ze moet het voetdeksel van Boaz oplichten en zich aan het voeteneinde van zijn legerstede neervlijen. En dat zegt móeder!

Naomi gaat onverstoorbaar verder, zij laat Ruth niet in het ongewisse: "En het zal geschieden, als hij nederligt, dat gij de plaats zult merken, waar hij zal nedergelegen zijn; ga dan in, en sla zijn voetdeksel op, en leg u; zo zal hij u te kennen geven, wat gij doen zult". Het bevel, de raad, de aanwijzing van Naomi is voor Ruth heel moeilijk op te volgen, ze begrijpt namelijk niet dat zulke dingen ook in Israël mogelijk zijn. Maar deze vrome vrouw ziet er niets in, wat kan *zij* er dan tegeninbrengen? "Waar gij zult vernachten, zal ik vernachten", nu zal er een uitzondering komen, op voorslag van haar die een moeder in Israël mag heten. Waarvoor moet Ruth deze zware gang maken? Naomi geeft haar vooruit het antwoord, als ze zegt: "*Dan zal hij u zeggen, wat gij doen zult*". Het is en blijft voor Ruth een heel waagstuk. Als het misloopt is haar zoete toekomst verspeeld. Wat zal Boaz dan kunnen 'zeggen', het is alles bijzonder vaag! Waarom alles op één kaart gezet? Er wordt bij dit ondernemen weliswaar gerekend op de adel van Boaz – sprak hij niet van "volkomen" loon? – maar is er ook gedacht aan de reactie van zijn menselijke, mannelijke natuur? En wanneer daar juist wél op gerekend is, heeft men enige zekerheid dat hij haar in die stonde zal 'trouwen' in tróuw? | 214 |

Er wordt wel eens in de commentaren beweerd dat Ruth bij haar nachtelijke gang handelde in overeenstemming met de oosterse zede, maar deze mening berust op een misverstand. De opdracht is integendeel voor deze jonge vrouw een aanvechting, omdat de onderneming zo uiterst dubbelzinnig is. Hoe is dat ooit ter wereld goed te praten? Hoe wij het keren of wenden, het blijft een waagstuk in de nacht, maar deze nacht hóórt bij het gewone leven. En toch antwoordt Ruth met onbegrijpelijke eenvoud en gehoorzaamheid: "Al wat gij tot mij zegt, zal ik doen". Wij hebben duidelijk in het licht te stellen: deze zelfverloochening is veel groter dan haar vernedering om aren te lezen, hier staat haar *vrouwelijke eer* op het spel. Eer is teer, en vrouweneer is dubbel teer. De mensen zullen het toch – al wordt de grootste behoedzaamheid in acht genomen – merken wat voorgevallen is, en wat dan? Alle schijn heeft ze tegen, een verdediging zal niet eens zin hebben. Wat zal Boaz zelf ervan denken? Hoe zal die het opvatten? Kent ze hem genoeg? Was de toespis die hij haar reikte op het veld dan onderpand genoeg van zijn genegenheid?

Of is hier geen zelfverloochening te zien maar een volgen van heimelijke wensen? Is zij een ja-zuster, op avontuur belust, die het niet zo nauw neemt met de goede zeden? Ruth gaat deze weg in elk geval met een gedeeld hart. In Numeri 25: 1vv. wordt ons verhaald hoe de dochters van Moab kwamen om de Israëlitische mannen te verleiden. Zij nodigden het volk tot de slachtoffers van hun goden, de bacchanalen van Baal-Peor, toen de toverkunsten van Bileam niets vermochten. Het volk at en boog zich voor hun goden. Toen ontstak de toorn van de Here tegen Israël, een grote plaag kwam in het land ten gevolge waarvan er vele 'onschuldigen' stierven. Dergelijke verhalen werden mondeling overgeleverd van het ene geslacht op het andere. Ieder kende ze op zijn duimpje, | 215 | ook in Ruths dagen, zij wist er waarschijnlijk van. Gaat hier nu, in het klein, in het 'heilige' land, hetzelfde gebeuren? Daar gaat ze, in kleding rijk geborduurd. In haar schoonheid, in haar recht. In het spoor van de wet en aangedaan met haar schoonheid, haar praalgewaad, haar geur. Niet voor niets heeft ze zich gebaad en heeft ze zich gezalfd. Als voor een festijn, als om ten dans te gaan. Daar gaat ze, om haar wens, Naomi's wens, Israëls wens en – Gods wil? te volvoeren. Wij voor ons denken wellicht aan wat aan het hof van Herodes, de Idumeeër, gebeuren kon, aan Salome's dans.¹⁰⁸

“De dansers ruimen op; gezang en spel zwijgt stil;
Zij zwaait een luit van wit ivoor, gereed te spelen
en dansende het oor met keel en snaar te streelen,
alle oogen met den zwier van haren dans dan dus
dan anders te verzâen

...

Zij treedt eerst langzaam, tot een voorspel, heen en weer
allengs wat rasser, op de luitsnaar, keer op keer.
Na 't voorspel vangt ze eerst aan te spelen en te zingen
en weet de voeten naar den toon en trant te dwingen,
doch luchtig, zonder dwang, dat feestdans en muziek,
van keele en snaar gelijkt een minzaam huwelijk,
of eer geen huwelijk maar een edele vrijage.
De rozekrans om 't hoofd, de zwaaiende pluimage
het sneeuw wit zijden kleed, vol leliën van goud
gezaaid, het hangend haar van nectargeur bedauwd,
de peerlen aan het oor, de zuivre halskarkanten
en 't voorhoofd, daar gestarnt met fijne diamanten
aan 't hemelsch aanschijn straalt, bekoren niet zoo sterk
als zij betooveren wat haar omringt in 't perk.”¹⁰⁹

Zo brengt ook dit verhaal van Ruths tocht een begeleidende schaduw van zeer donkere dingen. Het is een gevaarlijke gang, ook al blijkt het dat zij een 'welgebaande' weg heeft gekozen. Dit hebben wij te bedenken: het gaat hier op het *randje* van het geoorloofde. Lijkt het niet sprekend op wat Tamar deed? Want ook deze afstotelijke | 216 | scène, waar ze bont uitgedost zit aan de eenzame weg en Juda tot zich lokt [Gen. 38], kan men zien als een beroep op haar recht op een leviraatshuwelijk. Hoe na aan elkander grenzen het goed en het

¹⁰⁸ Marcus 6: 14-29. De naam 'Salome' wordt in de Bijbel niet genoemd.

¹⁰⁹ Uit *Joannes de Boetgezant* van Joost van den Vondel, boek IV, de regels 420-424a en 443-456. In: *De werken van Vondel*, deel 9 (1660-1663). Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur 1936, 765v.

kwaad in de werkelijkheid, hoewel ze in de Geest verwijderd zijn van elkander als het Oosten van het Westen.

Vergeeten wij toch ook niet dat een ‘huwelijksinzegening’, zoals wij die kennen, destijds niet bestond, dat de ceremoniën plachten te geschieden afgezien van de vraag of de echtelijke gemeenschap vóórdien reeds begonnen was of nadien eerst zou plaats hebben. Het ‘geoorloofde’ hangt dan ook minder daaraan of Boaz haar diezelfde nacht nemen zal, dan wel daarvan of hij dit doen zal in trouw, gepaard met een echtelijke trouwbelofte.

Ziet ge, Naomi, vertegenwoordigster van de geschiedenis, zendt haar op de rand, aan de grens van de eenzellige natuur, onder de sterke sterren van de nacht, in een ruimte waar de menselijke paden zich verliezen. Waarvoor? Dat kan men niet geheel verklaren, deze bedenkelijke opdracht wil ons juist verkondigen dat er situaties zijn waarin een mens zéér vreemde dingen doet en mag doen, er zijn zo van die momenten in het leven die boven – of beneden – de gewone norm uitgaan, waarin het komt tot een wagen, op hope tegen hope. Hier geldt nóg veel meer de stelling: wanneer twee mensen hetzelfde doen, dan is het nog niet hetzelfde. Er moet een marge, een rand-mogelijkheid open blijven om het gebod van God achter de Wet te horen. Gebod en wet vallen niet samen. We zijn geen stiefkinderen, die een leefregel krijgen en die nu verder aan zichzelf zijn overgelaten. De Here spreekt dóór in het gewone leven. Ook in en door mensen (als Naomi) die willen handelen niet naar de letter, maar naar de geest van de Wet.

Naomi heeft gedacht: het is naar de Wet van Israël dat Ruth in het leviraatshuwelijk treedt. Of ze ook dit be | 217 | dacht heeft: als dit openlijk aan Boaz gevraagd wordt en hij weigert, dan zal Ruths toch reeds wankele positie als heidense voorgoed onmogelijk zijn geworden in Israël? Ze waagt het erop en waagt er Ruth aan. Er waren voor Boaz wettige gronden om haar verzoek zonder meer af te slaan, daar moest op worden gerekend. Haar armoede vormde een beletsel, bovenal haar heidense afkomst: Moab mocht tot in het tiende geslacht niet in de vergadering van Israël verschijnen.

Hoe overwint men de aarzeling van sommige naturen? Door hen te overrompelen, een duwtje te geven, een teken dat er allang op hen gerekend was, door de vraag te stellen: waar wacht gij op? Door ze te plaatsen voor een voldongen feit.

Zo is wellicht te verklaren dat Naomi dit plan niet alleen heeft bedacht, maar ook met stille kracht doorgezet. Hoe het zij, daarin wordt dit tweërlei samengebracht: *handelen en wachten*.¹¹⁰ Waar het lukt tussen deze beide een evenwicht te vinden, daar zal men geen ‘grote wankeling’ te vrezen hebben. Niet wachten wat Boaz zijnerzijds doet, maar gebruik maken van het recht, een beroep doen op het recht. Wél wachten in het afstand-bewaren, in het beveiligen van de vrouwelijke eer. Maar dit laatste is naar onze indruk en onze maatstaf zwak. Wij kunnen elkaar in de Gemeente niet altijd beoordelen met de geboden als wetsartikelen in de hand. Waarom niet? Omdat het gaat om de *vrijheid*, niet de vrijheid voor de mens, opdat hij nog eens iets avontuurlijks zou kunnen uitspoken, het gaat om de *vrijmachtigheid van God*. Dan blijkt: wat beneden peil schijnt kan wel eens ver bóven peil zijn, wat wij onder zedelijke verdenking stellen is vaak onder de leiding van de Here geschied en boven elke verdenking verheven. Deemoed in de beoordeling van de handelingen van onze naaste is ons in alle gevallen geboden. We kunnen alleen vragen stellen, en dit is de | 218 | vraag of er al dan niet in verantwoording voor God gehandeld wordt, hetzij in het doen, hetzij in het laten, hetzij in beide tezamen.

“Alzo ging Ruth af naar de dorsvloer, en deed naar alles, wat haar schoonmoeder haar geboden had”. Daar gaat in het nachtelijke duister Ruth, ze aanvaardt de gang op de rand, ze

¹¹⁰ Vgl. Karl Barths geliefde, op Blumhardt gebaseerde, uitdrukking ‘warten und eilen’ (vgl. 2 Petr. 3: 12).

loopt op de velden van Bethlehem, het zijn de velden van Efratha. Een blij en angstig geruis van mogelijkheden wiekt om haar voorhoofd en slaap, als ze van het hoger gelegen stadje naar de dorsvloer ‘afgaat’. Niemand mag haar zien. Ook Boaz niet in het daglicht. Eerst moet hij in een tevreden en levenslustige stemming zijn, door de maaltijd en de landwijn. Haar mooiste klederen heeft ze aangetrokken, nadat ze gebed heeft. Niet slechts om te behagen, maar zich omgordende met een nieuwe levensverwachting draagt zij een gewaad zoals zij sinds Machlons dood niet meer zal hebben aangetrokken. Niettemin zal het feestkleed haar meer de borst beknelde hebben dan de arbeidsplunje. Deze vreemdelinge, deze heidense vrouw, staat in dienst van Naomi, in dienst van Machlon, in dienst van Elimelech, ze staat in de hoge dienst van de stam Juda, de koningsstam van Israël, in dienst van de doden en de levenden, als een heilige, gewijde dienstmaagd, en staande in deze ‘dienst’ zal ze trachten zuiver als de duiven te zijn en voorzichtig als de slangen [Mt. 10: 16]. De reinen is alles rein [Titus 1: 15], maar wij zoeken er vaak iets onreins achter. Wij zijn door onze beschaving zo achterdochtig geworden dat wij steeds iets achter de dingen zoeken. Het is onze bezoedelde verbeelding die ons vaak parten speelt, maar in dit vreemde geval is het ons toch niet geheel kwalijk te nemen wanneer wij een zekere verdenking zouden koesteren. Ruth zoekt er óók iets achter, maar niet iets onreins. Goed, ze is zélf ook vol liefdesverlangen, laat het zelfs zó zijn dat ze voor de helft gaarne, maar al te gaarne gehoorzaam is – kan | 219 | het daarom niet in het gelóóf zijn gedaan? Wat praten wij eigenlijk van een ‘bezoedelde’ verbeelding? Het is geen verbeelding dat de vrouw naar de man verlangt, en dit verlangen wordt juist bezoedeld door de ontkenning, door de poging het als zonde of als een pijnlijk geheim voor te stellen. Zeker, Ruth zoekt er iets achter, voelt, verwacht er een toekomst achter, een nieuwe vrede ook voor haar vlees. Waarom zou haar dit verlagen in ons oog? Waarom zou dat in strijd zijn met dat andere verlangen: in Israël te worden ingelijfd? Waarom zouden zij zich in die nacht niet in “jonste vereenen”¹¹¹ wanneer de plicht van het leviraatshuwelijk eenmaal door deze man zou zijn aanvaard?

“Als nu Boaz gegeten en gedronken had, en zijn hart vrolijk was, zo kwam hij om neder te liggen aan het uiteinde van een korenhoop”. Ruth heeft Boaz moeten bespieden, het is tegen alle oosterse zede in om zich de plaats te merken – voor een vrouw! – waar een man zich zou neervlijen. Voortdurend heeft ze vanuit een schuilhoek hem moeten begluren. De baas is ‘vrolijk’, hij bevindt zich in een feeststemming. Als de landheer zich eindelijk heeft neergelegd en hij in een diepe slaap is gevallen – de wijn doet hem vast slapen – “kwam zij stilletjes in en sloeg zijn voetdeksel op en legde zich neer aan zijn voeten”. Dit opslaan van het voetdeksel is oosterse symboliek, het is een teken dat geen verklaring behoeft, omdat het voor zichzelf spreekt.

Een vrouw die een man ten huwelijk vraagt in het schemerdonker hebben wij hier voor ons. ‘Stilletjes’ komt ze aangelopen, ze moet sluipen als een dief in de nacht, en het kan niet anders of deze omzichtigheid moet haar tegen de borst hebben gestuit (veel meer dan het avontuur zelf), maar het is niet te vermijden: niemand mag het zien.

Gesteld dat Ruth Boaz heeft liefgehad, wat moest het dan voor haar een ontstellende gedachte zijn, ja dat | 220 | was het ergste, om de kans te lopen dat hij haar bij zich zou vinden in de nacht, dat hij haar komen niet begreep als een bruidelijk komen en haar dan zou... *verachten*! Als Boaz haar daad niet met de snelheid van de intuïtie peilt en haar voor een deerne houdt, is het onherstelbaar, dan is alles wég, dan zou ze haar eer niet kunnen redden, want alle schijn is tegen haar. Daarom, wat moet ze wensen? Dat hij wakker wordt? Nee, veel liever is het haar dat hij in het geheel niet wakker wordt en ze ongemerkt in de

¹¹¹ Vlaams: in goedgunstigheid verenigen.

vroege morgen, onverrichterzake maar heelhuids, weg kan sluipen naar huis. Maar natuurlijk, ja hij móét wakker worden, hoe zou ze anders met hem 'spreken' volgens Naomi's opdracht? Hoe zou er anders een eind komen aan deze spanning van zeven weken en langer?

"En het geschiedde te middernacht, dat die man verschrikte". Waarvan? Was er een geluid? Wellicht denkt hij aan dieven. Hij hield immers de wacht en nu was hij ingeslapen, had hij gedroomd? Had hij een gevoel dat iemand hem overviel? Misschien was het ook dieper: de telepathische werking van dat onrustig kloppende hart van het wezen dat aan zijn voeten lag. Geen deur kon er slaan, geen balk kraakte, de wind suisde al urenlang langs de korenhoop. Ginder werd een kleine vogel wakker en vloog weg in de koele manestrallen, door de mazen van het gouden net van de sterren. Te middernacht, een schrik...

Denkt u in hoe Ruth daar lag weggedoken, angstig luisterend naar zijn ademhaling! "Hij greep om zich heen, en ziet, een vrouw lag aan zijn voetdeksel". Boaz, nog slaapdronken, maakt die onberedeneerde bewegingen van een angstige, die nog niet recht helder bij zijn hoofd is. Zijn voeten stoten tegen iets, tegen iemand, een levend lichaam, een levend wezen, een vrouw.

"En hij zei: Wie zijt gij?" Nu gaat het kantelen, zus of zo, nu moet het eruit. Het is donker op de dorsvloer en Boaz is verward, wat jaagt er door zijn hoofd? Hij is al | 221 | zo lang ongetrouwd, vermoedelijk, denkt hij, is het een van de meiden van het veld die het zich in haar hoofd heeft gezet om hem eens te verrassen. Hoe ter wereld kan Ruth een aannemelijke verklaring van het geval geven? O kon ze heenvluchten gelijk straks die kleine vogel!

Dan valt het bevende antwoord: "Ik ben Ruth, uw dienstmaagd". De naam breekt hier de ban, de naam waarmee ze zo vaak genoemd is, nu zónder de toevoeging: de Moabitische. Eenvoud en kalmte kenmerken dit antwoord. Ze doet niet uit verlegenheid interessant: raad eens wie ik ben, wat zou je denken? Ze maakt zich dadelijk bekend: ik ben de dienstmaagd, ik ben niet een deerne, maar één die ge kent als die naar Israël gekomen is, als een dienstmaagd, die zich haar nederige plaats zeer wel bewust is. Deze eenvoud, deze eerlijkheid, staat als een lantaarn in de nacht van de donkere mogelijkheden.

Dienen wil zij: ook haar vrouwelijke verlangens en al haar dromen die er zijn, die de vleugelen uitslaan, zijn ondergeschikt aan de dienst, aan Israëls leven, aan het heil dat na alle verrijzen en verzinken duren zal.

Zie, ik ben voor uw aangezicht, als een die dient. [Lk. 22: 27] "Uw volk is mijn volk en uw God mijn God."

"Breid dan uw vleugel uit over uw dienstmaagd". De man is de beschermer, degene die 'rust' geeft aan de vrouw door zijn arbeid en kracht, de mens die het leven handhaaft in de dreigende nacht. Ruth wil zeggen: ik heb onder uw deken gelegen, maar ik zou nog op geheel andere wijze bij u willen wezen, ik zou nog op een nieuwe wijze uw dienstmaagd willen zijn, ik roep uw mannelijke zegening in. En dan volgt het voornaamste: "Want *gij* zijt *de* lossen". Ze laat Israëls recht gelden, niet alleen om formele redenen, maar ook naar de geestelijke *zin*, omdat zij namelijk tevoren Israëls gelóóf had aangenomen met heel haar hart, daardoor een zedelijk recht heeft op bescherming, van daaruit een beroep doet | 222 | op wie een aards heil te geven heeft.

In ieder verwachten vóór een beslissing worden wij klein gemaakt en afhankelijk, om te duizelen van onze nietigheid.

"Hoe kleen o God, hoe kleene

donker en alleene
ligge ik in dien grooten Al
van uw licht verloren,
lijk een ongeboren
kind, dat niemand baren zal.”¹¹²

Maar het wordt geboren, het is gekénd, het ademt, het leeft reeds op een eigen plaats, door God geweest.

“Zo wie een zodanig kindeke ontvangt in Mijn naam, die ontvangt Mij.” [Mt. 18: 5]

Het is begrepen! Zózeer zelfs heeft Boaz Ruth doorgrond dat we moeten denken: wat is die Boaz een diep, vroom man. Hoewel nog half slaperig, half verschrikt, zegt hij onmiddellijk de diepste waarheid, zijn eerste gedachte is: ‘God’ en zijn tweede ‘de naaste’, want hij antwoordt: “Gezegend zijt gij [voor] de Here, mijn dochter!”

Welke zijn de gedachten van de mens bij het wakker worden? Daaraan kunnen we veelal de mens herkennen: hoe vaak is ons onderbewustzijn van God vervuld? Wanneer dromen wij van die ene Fontein van alle goed¹¹³ die wij God noemen? “De jongelingen zullen dromen dromen en de ouden zullen gezichten zien” [Joël 2: 28, Hand. 2: 17]: daarop komt het te allen tijde aan. Boaz, alhoewel nog slaapdrongen, bevindt zich niettemin in de geloofshouding. Prachtige steekproef voor wie in het ‘gewone leven’ een ogenblik tijd mocht vinden voor een nuttig, een gezond zelfonderzoek: “Waar dacht ik het eerste aan toen ik wakker werd?” Probeer u het maar eens!

Boaz spreekt Ruth aan als “mijn dochter”. De zinnen van de mens spelen ook een rol in zijn leven, ze spelen mee, maar ze spelen geen hoofdrol, mógen dat nimmer doen, ze hebben een stem in het geheel van de aandoeningen, | 223 | maar het is een nevelgeluid. Dat de zinnen zich óók laten gelden is intussen niet iets waarbij verontschuldigen passen, het is een gebiedende noodzakelijkheid, *de erotische liefde is een wijze waarop wij naastenliefde kunnen leren*.

“Gezegend zijt gij de Here, mijn dochter.”

De echte, diepe liefde tot het andere geslacht is een list van de natuur én tegelijk een list van de Geest, waarlijk zij is de voorschool van de naastenliefde, de opleiding tot levendige mensienliefde. De liefde tot de naaste ligt ons niet, “wij zijn van nature geneigd God en de naaste te haten”.¹¹⁴ Daartoe moeten we door de Geest bekwaamd worden, die veelal de ‘list van de natuur’, de neiging tot het andere geslacht voor dit doel bezigt. De natuurlijke vorm van liefde is begeleid van zoveel innigheid en schoonheid, opdat de naastenliefde zich nog hier en daar zou kunnen verwerklijken en bestendigen. Overal waar de echte erotiek versterft, gaat ook de naastenliefde welken, en omgekeerd. Nu, ik kom als pastor in vele huizen en dit leert mij de ervaring – mag ik het eens uitspreken? – de harde mensen, die niets voor de naaste óver hebben, dat zijn meestentijds degenen die ongelukkig getrouwd zijn of op andere wijze door het andere geslacht verbitterd. O gij allen die uw vrouw en uw man nog aanziet als door Gods eigen hand u toegevoerd, gebruik de goede tijd om elkander beter te dienen en te helpen, put de rijkdom van uw dagen uit, verinnerlijk uw verhouding. De geschiedenis van het moderne Rusland is in dit opzicht uiterst leerzaam. Toen na de wereldoorlog, onder de invloed van de theorieën van Lenin, in dit land de hogere erotiek, de diepe levensverbondenheid van man en vrouw geheel scheen te verdwijnen, om plaats te

¹¹² Uit ‘Alleene, uit aller oogen’. Guido Gezelle: *Dichtwerken*, II. Amsterdam: Veen ³1949, 29.

¹¹³ Uit artikel 1 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

¹¹⁴ Zondag 2 vraag 5 Heidelbergse Catechismus.

maken voor de gedachte en de toepassing van de promiscuïteit, was meteen het ganse volk prijsgegeven aan de bestialiteit. Elke vleug van naastenliefde wordt automatisch onderdrukt, uitgeschakeld, waar de eerbied voor de vrouw | 224 | sterft. Daarom zijn ook de tropische volkeren zo arm omdat de erotiek daar een al te bescheiden rol in het leven vervult, terwijl de plaats van de zinnelijkheid hieraan omgekeerd-evenredig is. En als wij in Europa niet tot nieuwe bezinning en waakzaamheid komen, zal het ons insgelijks vergaan. Tot een diepere naastenliefde komt een mensenkind veelal door eerst verliefd te dromen langs de waterkant, te dichten, deze weelde en pijn te lijden.

“Drang, die eenen mensch trekt tot den ander,
Zoete drang niet te weerstaan,
die de harten buigt naar elkander,
wat zijt ge? waarheid? of een waan?”

Als ik die gloed weer zie lichten
boven een man of een vrouw,
worden de grijze gezichten
der dagen mij fonkelblauw

Ik schrijd: het hoofd omgeheven,
de armen wijd gestrekt,
schrijd ik toe op de licht-omgeven
gestalte, die licht in mij wekt.

Weifelloos, zonder dralen
sla ik de armen om haar:
o ziel, laat uw hulsels vallen,
wij bergen geluk voor elkaar.

Zacht voel ik mijn ziel bewegen,
als 't kindje in den moederschoot —
in mij komt een vloed gestegen
en de wereld wordt vol en groot.”¹¹⁵

Juist daardoor worden we toebereid om in latere dagen onze invalide geworden man of vrouw in een karretje te rijden, dag in dag uit: zo is de weg van de Geest. Ruth en Boaz beseffen dat de zinnen er zijn, dat ze zich doen gelden, maar dat ze bestemd zijn tot een hogere dienst. Boaz geeft de gronden aan waarop zijn zegenbede rust: “Gij hebt deze uw laatste weldadigheid beter gemaakt dan de eerste”. Aan wie heeft Ruth dan weldadigheid | 225 | bewezen? De eerste was – zagen wij – voor Naomi bestemd, maar voor wie was de ‘laatste’ bedoeld? Aan hem! Aan Boaz! – blijkt het nu – heeft Ruth door haar komst op de dorsvloer een ‘weldaad’ bewezen, het is juist andersom als Ruth en Naomi en wij allen veronderstelden. Zij ging om een dienst te vragen, en nu wordt openbaar dat ze daarmee Boaz heeft gediend. De man wist alle bange overwegingen, alle onzekerheid uit Ruths hart weg door openhartig te verklaren: ik had jouw gunst nodig, je hebt een *gunst aan mij*

¹¹⁵ Couplet 11, 17, 19-21 van ‘Mensch en mensch’ van Henriëtte Roland Holst. In: *De vrouw in het woud*. Rotterdam: Busse 1912, 64vv.

bewezen door vannacht hier te komen, ja Ruth, zo staat het erbij, niemand had er een vermoeden van en je wist het zelf ook niet. Ik heb wel eens gedacht: als dat eens kon, maar ik wist niet hoe jij erover dacht, en ik zag er eerlijk gezegd tegenop om erover te beginnen. En nu ben ik zo blij dat je bij mij gekomen bent, want ik ben niet zo jong meer: “dewijl gij geen jonge gezellen zijt nagegaan, hetzij arm of rijk”. Wat ben je toch goed dat *jij* erover begonnen bent, je brengt mij hiermee over de grootste moeilijkheid heen.

Dat heeft hem blijkbaar hoog gezeten, dat die jonge mannen door hun schoonheid, veerkracht en frisheid zó'n voorsprong op hem zouden hebben, hij begon al grijze haren te krijgen, het komt er tenminste direct uit en daarin verraadt een mens meestal zijn intiemste gedachten.

“En nu, mijn dochter! Vrees niet!” Hoor, weer die twee grote woorden, die de ganse Schrift doortrekken: “vrees niet”. Dat is altijd de inzet van het Evangelie, overal waar het verkondigd wordt: o, mens, die gelóóft wie gij zijt en waar gij ook staat, vrees niet, IK ben met ulieden alle de dagen tot de voleinding der wereld [Mt. 28: 20]. Deze aanspraak veronderstelt dat het leven oneindig bedreigd is! Daarom klinkt het telkens, dit hemelse refrein, ook in aardse echo's, tot de beangstigde mens, die is gezeten in vreemde duisternis en schaduw van de dood.

Wat is theologie eigenlijk? Is het de beschouwing van vrome, | 226 | levensvreemde mensen, die zich met allerlei religieuze, abstracte geleerderigheid bezighouden, waar de mens, vooral de mens van deze tijd, best buiten kan? Het tegendeel is waar, er is niets méér modern en actueel dan juist de theologie! Zij is en blijft de koningin van de wetenschappen – *regina scientiarum* – al is zij gehuld in het gewaad van een dienstmaagd, veracht en misduid. Het is de bezinning op het spreken van God. Theologie is de worsteling van de geest om het Evangelie, het Woord van God, toe te passen op het werkelijke leven, en niet het minst om de goddelijke logica op te sporen van dit “vreest niet”.

De rechte theologie wast met de nacht en tegen de nacht in. Er is gezegd dat de uil van Minerva, de filosofie, begint te vliegen in de schemering¹¹⁶, maar deze albatros trotseert ook zelfs de duisternis.

De mens die vroeg of laat het wagen moet uit te gaan in de nacht, heeft het gelóóf in Gods nabijheid nodig. De ziel heeft het waarachtig nodig in het gewone leven nu en dan te horen: “gezegd zijt gij, mijn dochter”. Maar het moet op goede gronden rusten, het mag geen spiegeling van eigen wensen zijn. Het moet gefundeerd zijn in een getuigenis, dat trouw en waarachtig is en de aanneming door allen waardig. Het moet schepping, verzoening en heiliging gelijkelijk omvatten, het moet geldig zijn!

Hoe zou het ‘gewone leven’ mogelijk zijn als er niet ergens in de wereld, en liefst niet te veraf, de rechte theologie werd beoefend? Hoe zouden wij “een stil en gerust leven leiden” [1 Tim. 2: 2] naar het uitwendige zonder de rechtsstaat? En hoe is een rechtsstaat mogelijk zonder bezinning op het Woord van God? Dat verstaan we tegenwoordig weer iets beter dan vroeger, maar hebben we ook dit al begrepen: hoe zouden wij van binnen rust vinden en waarlijk leven in eerbaarheid en godzaligheid, zolang de boodschap: “vreest niet” in de lucht hangt? Hoe ook zou de man tot de vrouw gaan, wanneer zijn gang niet omstraald is van | 227 | dit geluid: “vrees niet!” Over uw vereniging is, als een loofhut in dit moeilijke leven, die belofte gebouwd: vrees niet! Gij verkeert onder het dak van de afgepaalde vrijheid en onder het gesternte van de vergeving van de zonden.

Nog steeds op de dorsvloer staat zij in haar mooie kleren. O als Boaz nog maar niet

¹¹⁶ Metafoor van G.W.Fr. Hegel: “Die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug.” Uit: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821).

verandert, als hij ten slotte toch niet boos wordt over haar indringerigheid. Nee, wees niet bang Ruth, vrees niet, uw leven heeft zin, het bezit een eeuwige gelding, het is opgenomen in Gods raad en plan, en dan hoeft een mens zich niet be-angst te maken, want “indien God voor ons is, wie zal tegen ons zijn?” [Rom. 8: 31] Prachtige getuigenis van de taal: de mens ‘máákt’ zich beangst, weerschijn van het evangelie.

De man is opgerezen en staat tegenover de vrouw, aangezicht tot aangezicht, als een zuil de een, als een kleine, bevende struik de ander. Maar het schijnsel van de aangezichten komt samen dat de sterren verbleken. Naomi had gezegd: de man zal u zeggen wat gij *doen* moet. Wat zal hij van haar vragen? Ze is tot alles bereid, op voorwaarde dat hij voorgoed zijn vleugel over haar uitbreiden wil. Zie, daar wendt zich alle vrees: zij heeft niets te doen, *hij* zal iets doen, in de weg van het recht van de armen.

Boaz vervolgt bemoedigend: “Al wat gij mij gezegd hebt, zal ik u doen: want de ganse stad mijns volks weet, dat gij een deugdelijke vrouw zijt”. We weten allemaal in de stad dat ge arm zijt, we weten ook allemaal dat ge een heidense vrouw zijt, afkomstig uit het verachte, tegelijk bekoorlijke Moab, maar we weten allemaal nog véél meer dat ge deugdelijk zijt. Een mooi woord is dit ‘*deugdelijk*’. In ons spraakgebruik betekent het minder dan deugdzaam, het staat voor degelijk, oppassend, braaf, netjes. Doch hier is het méér, namelijk goed voor het doel. Welk doel? Voor het Israëlitische bewustzijn wil deugdelijkheid uitdrukken: *geschikt voor het allerhoogste doel* waartoe de | 228 | mens geroepen kan worden: waardig te zijn om tot Israël te behoren, uitverkoren en bestemd door de Here (en niet door de mensen!) om het huis van God te helpen bouwen, dat huis waarin eenmaal de Messias Zijn intrek zal nemen, om vandaaruit de wereldvrede te stichten.

Intussen, al is ‘deugdelijk’ meer dan ‘deugdzaam’, ook dit laatste zit erin en dat klinkt mee. Het maakt dat wat Boaz te doen heeft hem niet zwaar zal vallen. “Ieder waardeert u, het zal u geen moeite kosten uw aanspraken te laten gelden, ge zijt populair, ge zijt favoriet ook bij degenen die veel te zeggen hebben, “heel de stad weet dat gij een vrouw vol deugden zijt.’ Letterlijk staat er “gij zijt een vrouw van macht”. Herinneren we ons dat één van de tempelzuilen de naam Boaz droeg: weerbare kracht (1 Kon. 7: 21), dan mogen we deze man en deze vrouw wel zien als twee pilaren van de nieuwe, levende en geestelijke tempel. Op welke grond wordt Ruth ingelijfd? Ja, stellig ook wegens haar ‘deugd’, maar bovenal op grond van haar gang op het randje, door het wagen van een situatie die een dubbeltje op zijn kant was, een gang en een waagstuk in het *geloof* ondernomen. Staat Ruth niet in de rij van de geloofshelden van Hebréeën 11: Door het geloof heeft Ruth, de Moabitische, tegen alle verdenking in, de gang ondernomen naar den dorsvloer van Boaz, in gehoorzaamheid gaand op de rand van de goede zede, om zaad te vragen voor het bestand van het volk van Israël, vasthoudend aan de belofte van de vaders, en is zij van de Here gezegend om een stammoeder te zijn van Vorst-Messias. Dat waagstuk is goed afgelopen! Het had ook anders kunnen gaan: als Ruth niet gewild had, als ze zich tegen Naomi verzet had omdat haar bevel tegen haar zuivere gevoel indruiste. Het was ook mogelijk geweest dat ze wél gegaan, doch tot inkeer was gekomen en onverrichterzake terugkeerde. Boaz had toch door haar impertinentie | 229 | vertoornd of verstoord kunnen wezen, de kans bestond ook dat hij zich zwaar beledigd voelde, aangetast in zijn eer als man en als landheer. Of integendeel, het had nóg erger vormen kunnen aannemen als hij zich eens voelde aangetrokken en verleid tot een amoreus avontuur, als hij Ruth had aangehaald? En de diepe verantwoordelijkheid van zich afgeschoven had.

Paulus zegt: “Al wat uit het geloof niet is, dat is zonde” (Rom. 14: 23). De roomse kerk heeft hiermee nooit weg geweten, maar ook andere religieuze mensen is dit woord een blijvende ergernis. Gevaarlijk is het zeker.

Gevaarlijk is het Woord van God altijd, gevaarlijk is ook de afglans ervan in het gewone leven. Het kan tot zegen zijn, het heeft ook ten verderve geleid “omdat het met het geloof niet *gemengd* was” (Hebr. 4: 2). In Ruth was de belofte van Israël, het nieuwe Eden, de nieuwe Adam, was ook de wet van de bewaring voor de geslachten, met het geloof gemengd, in de geloofsdaad opgenomen. En zeg nu niet – want dan werpt ge het ‘gewone leven’ weer aan kant – dat Ruth werkelijk zo hoog-geestelijk niet was, dat ook ‘heel andere’ dingen haar bewogen. Volkomen juist en... vanzelfsprekend, want – hoe vaak is het ons voorgehouden? – het geloof is niet een kracht naast of zelfs tegen het leven, maar een gerichtheid, een ‘hebbelijkheid’, een kwalificatie van het leven zélf.

Zo zijn dwars door de aanvechting heen en staand midden in de werkelijkheid van het leven Rebekka, Tamar en Ruth opgenomen in dat levensgebied waarin de Here Jezus Christus zou verschijnen. Zij allen leefden uit het geloof en bij allen was het, nu en dan, een meer of min bedenkelijk gaan op het randje.

Op de rand! Waarlijk, men wandelt daar niet voor zijn plezier. Want het pad raakt aan de doolhof.

In het geloof! Werkelijk, dat is het tegendeel van wat uit onze berekening te voorschijn komt. | 230 |

Verdacht is het en... gerechtvaardigd.

Vreemd is het en de stille kroon van het gewone leven. Die recht voor God staat, zal het leven vinden in het geloof. De rechtvaardige-uit-het-geloof, zal... léven.¹¹⁷

Een gang is het uit ‘s werelds lichte percelen en garelen in het donker, om in de schoot van Gods Raad neer te zinken. En daar, daar daagt wat leven eigenlijk is. Zie hoe is de Christus gegaan naar de Jordaan om te ontvangen “de doop der bekering tot vergeving der zonden” [Mc. 1: 4], hoe heeft hij samengezeten met hoeren en tollenaars, om ten slotte gehangen te worden tussen de moordenaars. Zo was en bleef hij in “de schoot van de Vader” [Joh. 1: 18]. De gang van de Here Jezus was een gang uit het gelóóf. De wetsovertredingen van Jezus zijn inderdaad Talmoedisch niet te verdedigen, ze schijnen onder het peil van de Wet, in waarheid staan ze erbóven. Het Gebod dat achter de Wet staat, dat verborgen leeft achter de geboden, wil ten volle vervuld zijn. Jezus is geschreden door dit menselijke leven om zaad te zien, om uit Zijn schoot de toekomst van de eeuwen te baren. Zijn ganse leven was een voortgaande geloofsdaad en daardoor is Hij ons geworden “de overste leidsman en voleinder des geloofs”. [Hebr. 12: 2]

De motieven van Naomi die haar tot deze vreemde gedachte bewogen, zijn een geheimenis gebleven. Maar zie: zo’n geheim is eigenlijk min of meer om al de kinderen van God. Ze gaan van kracht tot kracht steeds voort, niet het minst tot hun eigen verwondering en blijdschap. “Alle dingen zijn wel rein de reinen, maar de bevleekten en ongelovigen is geen ding rein, maar beide, hun verstand en geweten zijn bevleekt” (Titus 1: 15). En de heiligen gaan soms, om in het spoor van de wet te blijven, een streek binnen waar geen bepaald pad zich uitstrekt voor hun voet. Waar alleen het Gebod een lamp is voor hun onzekere schreden, een lichtkrans spreidend, hoogstens een paar meter vooruit op het oneffen wegdek. | 231 | Van jaar tot jaar neemt hun blijde verwondering toe, al groter, al dieper, al eerbiediger groeit hun verborgen verbazing over zulk een vertroosting. Met Ruth vragen ze: bestaat er dan tóch zoiets in dit leven, is het tóch mogelijk? Ja het bestaat, het is mogelijk, en zij buigen

¹¹⁷ Variatie op Habakuk 2: 4 en Romeinen 1: 17.

hun aangezicht ter aarde, de tranen van de dankbaarheid springen uit hun ogen. Het maakt hen niet week, het maakt hen zéér sterk en zéér vastberaden. Achter de tranen komt er iets onverzettelijks in hun wezen, zij zweren trouw aan Hem die dit werk van Zijn handen nimmer zal laten varen. In de tijd dat God geweldig handelt met Zijn volk, gebeuren er gekke dingen, heerlijk gekke dingen, zoals bijvoorbeeld bij Luther, in zijn lot en in zijn gedachten, in zijn arbeid en in wat men zijn 'politiek' kan noemen. Nietwaar? Men kan spreken van het 'gewone leven' in tegenstelling met het weelderige, of met het bijzonder gezegende of met het bijzonder gekwelde, maar ten diepste: in tegenstelling tot de tijd-van-de-openbaring. Het gewone leven is een tijd-tussen-de-tijden en het lééft van de goddelijke tijd, die verschenen is en die komen zal. Is het dan toch mogelijk in die arme tijd rijk te zijn, in dat gewone buitengewoon geleid te worden, in dat dorre gebied vruchtbaar te zijn in goede werken, in de dubbelzinnigheid van de levensvormen nochtans te weten wat goed en wat kwaad is, verzekerd te gaan in een bevende zekerheid op een onbekende weg? Ja, wis en zeker, dat is mogelijk! "Heb God lief en doe wat ge wilt"¹¹⁸, geef u aan Hem over op hope tegen hope, houdt vast aan de zegen die over uw leven gesproken is, staat met uw beide voeten op de bodem van het verbond en zie eens of dit volk, dat gij het uwe noemde, niet inderdaad uw volk is en of deze God, die gij uw God noemde, niet inderdaad uw God is, ook in de nacht, in de nacht van het lot en in de nacht van het gebod. Want wat daar rijst is de dageraad van het leven.

"Maakt deze leer geen zorgeloze en goddeloze men | 231 | sen? Nee zij, want het is onmogelijk, dat zo wie Christus door een waarachtig geloof ingeplant is, niet zou voortbrengen vruchten der dankbaarheid" (Heid. Cat. vraag 64). Ruth is in Israël ingelijfd, in de hoogste adelstand verheven, in de heilige linie van de Messias opgenomen en zij zal daarstraks voortbrengen "vruchten der dankbaarheid", gekroond staat haar levensdag met de vlam van het loffer, gevoed door de druk van de nacht.

Als we voor God een 'vrouw' zijn kan het ogenblik komen dat we ons eenvoudig prijsgeven en zeggen: "ik ben uw dienstmaagd, Gij zijt de Losser, de Ver-Losser." Ik ben voor U in die weg gekomen, om Uw dienst – welke ook – te volbrengen. *Ecce ancilla!*¹¹⁹

Zalig ieder die, aan de randen van het leven gebracht, merken mag dat juist daar het zwevende ophoudt, zalig die er zich in verheugt als een ander, aan die rand gebracht, in het geloof de beloften van God vasthoudt.

"Hun zijt Gij goed, die goedertieren handlen,
oprecht bij hen, die in oprechtheid wandlen,
Gij houdt U rein bij hen, die rein zijn,
maar verkeerden toont Gij U een worstelaar."¹²⁰

Waarvan spraken wij? Van het waagstuk in de nacht! Behoort dat ook tot het 'gewone leven'? Jazeker, al blijft het gewoonlijk een uitzondering, het hoort erbij. De mogelijkheid slaapt juist in de bouw van dat leventje van u en van mij, het uur dat geen verstand, gevoel of wilskracht ons kan baten, en wonderen zijn ver, het uur dat onze draagkracht ten uiterste wordt beproefd. Het uur dat wij gaan zélf, persoonlijk als nooit tevoren, is óók het uur waarin wij liggen, lijdelijk onder de bedreiging en het gevaar van nieuwe schuld. Het is de tijd dat wij heimelijk rekenen op die Christus die ons verstaan zal, beter dan we onszelf verstaan,

¹¹⁸ Augustinus: "*dilige et quod vis fac*". In *Epistolam Joannis ad Parthos*, tractatus 7, sect. 8.

¹¹⁹ Latijn: Zie, de dienstmaagd. Lukas 1: 38 (Vulg.) Zie ook p. 127.

¹²⁰ Uit Psalm 18 vers 8 (1773).

die onze zaak tot de Zijne maakt, die ‘het’ voor ons voleinden gaat, die ons zeggen doet: keer mijn ziel tot uw ruste weder, gij hebt uw Losser en God | 233 | heeft u welgedaan. Wat het “licht-der-wereld” is, gij zult het weten in die nacht, de nacht van het geloof. En ge zult de oude liederen nieuw zingen en ge zult ‘theoloog’ zijn, een die de *logos*, de daadwerkelijke sprake van God, verstaat en de grond waarom het door alle dagen en nachten klinken kan met engelenstem en mensentong: vreest niet! “Ten dage als ik zal vreezen, zal ik op u betrouwen” (Ps. 56: 4). “Vrees niet, Abram, ik ben u een schild, uw loon zeer groot” [Gen. 15: 1] – “Vrees niet, staat vast en ziet het heil des Heren, dat Hij heden aan u doen zal” [Ex. 14: 13] – “Want Ik, de Here, uw God, grijp uw rechterhand aan, die tot u zeg: vrees niet, Ik help u” [Jes. 41: 13] – “Zie, Ik heb u in mijne beide handpalmen gegraveerd” [Jes. 49: 16] – “Vrees niet, Ik ben de eerste en Ik ben de laatste” [Opb. 1: 17] – “Vrees niet, geloof alleenlijk” [Lk. 8: 50]. – Ontwaakt, gij leken-theologen!
 “Die in de schuilplaats des Allerhoogsten is gezeten, die zal ook de nacht doorbrengen in de schaduw des Almachtigen” (Ps. 91[: 1]). Dat is Gods logica, die ons inspireert tot een psalm, een lied op de sabbatdag: “het is goed, dat men de Here love en Uw Naam psalmzinge, o Allerhoogste, dat men in de morgenstond uw goedertierenheid verkondige en uwe getrouwheid in de nachten” (Ps. 92[: 2v.]).¹²¹ “Als mijn gedachten binnen in mij vermenigvuldigd werden hebben uw vertroosting mijn ziel verkwikt” (Ps. 94: 19). Vreest niet, want zie, ik verkondig u grote blijdschap. [Lk. 2: 10]

“Uw goedheid, Heer, is hemelhoog;
 Uw waarheid tot de wolkenboog;
 Uw recht is als Gods bergen.
 Uw oordeel grondloos: Gij behoedt
 En zegent mens en beest, en doet
 Uw hulp nooit vruchtloos vergen.
 Hoe groot is Uw goedgunstigheid
 Hoe zijn Uw vleuglen uitgebreid!
 Hier wordt de rust geschonken;
 Hier ‘t vette van Uw huis gesmaakt
 Een volle beek van wellust maakt
 Hier elk in liefde dronken.”¹²² | 234 |

¹²¹ Aan Psalm 92, ‘een lied op de Sabbatdag’, had M juist een artikel gewijd in het tijdschrift *Overdenkingen*, jg. 40, 1938, 158-176, later opgenomen in *In ruimte gezet* (1941) en in *Kennis en Bevinding* (1968). Opgenomen in *MVW 14: Mystiek en bevinding*. Utrecht: Kok 2015, 113-129.

¹²² Psalm 36 vers 2 (1773).

[IX] ZEKERHEID, INZINKING, UITZICHT

III. 12. *Nu dan, wel is waar, dat ik een lossen ben; maar er is nog een lossen, nader dan ik.*

13. *Blijf deze nacht over, voorts in de morgen zal het geschieden, indien hij u lost, goed, laat hem lossen, maar indien het hem niet lust u te lossen, zo zal ik u lossen, zo waarachtig als de Here leeft! leg u neder tot de morgen toe.*

14. *Alzo lag zij neder aan zijn voetdeksel tot de morgen toe; en hij stond op, eer dat een de ander kennen kon, want hij zei: Het worde niet bekend, dat een vrouw op de dorsvloer gekomen is.*

15. *Voorts zei hij: Reik de sluier, die op u is, aan, en houd die; en zij hield hem op: en hij nam zes maten gerst, en legde ze op haar; daarna ging hij in de stad.*

16. *Zij nu kwam tot haar schoonmoeder, dewelke zei: Wie zijt gij, mijn dochter? En zij verhaalde haar alles, wat die man haar gedaan had.*

17. *Ook zei zij: Deze zes maten gerst heeft hij mij gegeven; want hij zei tot mij: Kom niet ledig tot uw schoonmoeder.*

18. *Toen zei zij: Zit stil, mijn dochter! totdat gij weet, hoe de zaak zal vallen: want die man zal niet rusten, tenzij dat hij heden deze zaak voleind zal hebben.*

Kijk, daar ligt weer een Bijbelgedeelte voor ons waarbij we fris en vrolijk over allerlei kunnen héénlezen. Dat mag niet: de kunst over de dingen heen te lezen is een fatale kunst.

Omgekeerd kan onze fantasie door de geschreven woorden worden gedreven er allerlei in te leggen dat ons een verrijking dunkt, en dat pure willekeur is. Dat mag óók niet. | 235 |

Wij kwamen te spreken over de *rechte* eenvoud, over het gewone leven als een tijd-tussende-tijden, over het noachitische verbond, over de politiek die er behoort te zijn ter wille van de mens, over Israël als teken en het heilige land als een nieuw Eden, over noodzaak, vrijheid en hógere noodzakelijkheid, over het offer en de ontzuivering in het leven, over de strijd-om-het-bestaan en onze gedurige afhankelijkheid van de mensen, over de ‘rust’ van de vrouw en die van de man.

Wij leerden *onderscheidingen* treffen tussen gelovigheid en geloof, tussen de ‘Almachtige’ en de ‘Here’, tussen een handelen dat volgt en dat vooruitloopt op God, tussen arbeid als doem en arbeid als zegen, tussen directe en indirecte dankbaarheid jegens God.

De *samenhang* leerden we zien van ‘God’ en ‘volk’, van de Here en de geschiedenis, van natuurlijke liefde en naastenliefde, van de ‘nacht’ en de geloofsdaad.

Wij trachtten elkander te leiden tot meer verwondering, tot onthouding van een voorbarig oordeel, tot meer *eerbied*, tot opmerkzaamheid voor de drieslag van lot, verlaten en leiding, van het schoon-, bitter- en stilzijn van de mensenziel, tot herontdekking van de wijding die er liggen mag over de dagelijkse tijd.

Wij mochten *iets ontsluiëren* van de Leiding van de Here, van de Mèlèch, van de barmhartige bedoeling van Zijn Wet, van de Go’ël. De vrijheid waarvan God de Schepper is werd ons voor ogen gesteld, de messiaanse zin van het moederschap, en de grote tekenen: de tafel van de toonbroden, de besnijdenis, de sabbat. De zin van het toeval werd ons aangeduid en de kracht-van-gelijkenis die in de natuurlijke liefde schuilt. We zagen waarom de mensengeschiedenis en de natuur zich verhouden als de kleine bepaalde dag en de grote onbepaalde nacht.

En *door alles heen* de verborgen majesteit van het gewone leven, het suizen van een zachte stilte. | 236 |

Dit alles sprong ons in het oog, drong zich aan ons op, omdat we ons voornamen niet over de dingen heen te lezen, maar ook alle inlegkunde, allegorese en vergeestelijking te mijden. Laten wij de avonden die ons nog resten op deze eenvoudige weg blijven. Bijbelverklaring is toch een heerlijk werk. Het licht is gezaaid voor de oprechte. [Ps. 97: 11]

Ruth heeft het waagstuk bestaan tegen alle goed gevoel in, onder de vreemde verdenking zich te prostitueren is ze in de nacht gegaan naar de dorsvloer, om bij een man zich neer te leggen. Haar vrees wordt tenietgedaan als Boaz verraad dat hij haar nodig heeft: “gij hebt deze uw laatste weldadigheid groter gemaakt dan de eerste”. Ze is begrepen en dat is een hoogtepunt voor haar geweest. “Vrees niet” klonk het in evangelische toonaard, als een troost in haar bedreigd leven, een bedreigdheid die op de spits was gedreven én ten hoogste opgeheven werd, juist in het waagstuk van deze nacht. Wel is ze gegaan als in een verdoving, ja in een versterving aan de menselijke maten en berekeningen. Wel heeft ze niets, letterlijk niets kunnen uitbrengen in die nacht dan dit éne: “ik ben Ruth, de dienstmaagd”, een verre voorloper, dit woord, van dat andere: “zie, de dienstmaagd des Heren, mij geschiede naar uw woord”. [Lk. 1: 38]

“Heb ‘s dank, o Here, dat ik de dag beken
en levend ben
de lijkkoetse uitgetreden,
waar ‘t licht mij was gedoofd
en waar mijn leden
noch taal noch teken meer en deden,
van tonge en taal beroofd:
een weerschijn van de dood.”¹²³

Maar dan zakt het plotseling weer in, we krijgen een diepe inzinking. Het leven gaat niet langs lijnen van geleidelijkheid¹²⁴, het gaat gepaard met sterke schommelingen. Dat is de grote moeilijkheid: het onberekenbare van het vol | 237 | gende uur, het is alsof de mens wordt beproefd op zijn draagkracht. De extase verleent ons juist – als deze goed is geweest – de kracht het leed te dragen dat zich veelal vlak na de grote bevrijdingen indringend doet gelden. Laten wij er verdacht op zijn en aldus gewapend het leven tegemoet treden. Want het leven is vaak als een querulant, die altijd een ‘maar’ heeft.

Na de vreugde komt nog in dezelfde nacht, op dezelfde plaats de inzinking, want wat beweert Boaz daar? “Ik ben wel een lossen, *maar* er is nog een lossen nader dan ik”. Naomi heeft die wettelijke onderscheiding niét gemaakt en Ruth wist er niets van af, ze is gegaan in gehoorzaamheid en in reserve, in geloof en misschien ook wel gedreven door het instinct, geleid door de inspraak van haar hart. Wat is dat nu ineens? Boaz zegt zo doodnuchter: ik ben wel *een* lossen (terwijl zij *de* dienstmaagd zich noemde), maar er is nog een andere lossen die méér aanspraken heeft. Alle dingen moeten met orde geschieden, misschien wil die ‘andere’ je wel trouwen! Waarom zegt hij dat? Wil hij uitstel? Wil hij ervan af? Heeft hij al te véél gezegd en krabbelt hij nu terug? Moet ze zich nóg eens zo vernederen bij een ander?

Hoe is het te verklaren dat Boaz zo nuchter is, zo juridisch doet? Dat is een edele nuchterheid, een nuchterheid vanwege het recht van de Wet. *Er bestaat tweeërlei soort*

¹²³ Uit ‘Tijdkrans’, in: *Guido Gezelle’s Dichtwerken*. Amsterdam: Veen ³1949, deel II, 17.

¹²⁴ Verwijst waarschijnlijk naar de gelijknamige boektitel van Louis Couperus. Amsterdam: Veen 1899.

nuchterheid: een goede en een verkeerde. De laatste miskent het geheimenis van het leven en treedt de dingen plat, het is de houding van de mens die geen hoogte of diepte, geen verschil in genade aan de evenmens verleend wenst te erkennen, het is de staat en stand van de geestelijke plebejer: wij zijn allemaal gelijk! “de pot verwijt de ketel” – “of je van de hond of van de kat gebeten wordt”, enzovoort. Hij lijkt wonder veel op de mens die alle ‘toeval’ in het leven ontkent. Dit is een ‘vleselijke’ nuchterheid. Er is evenwel ook een ‘geestelijke’ nuchterheid, dat is | 238 | niets anders dan een rekenen met de betrekkelijkheid van de menselijke beslissingen, een inzicht in de relativiteit van de dingen: ze zijn alle, ook de allerheerlijkste, *maar* aards, *maar* iets voorlopigs, daarom echter nog lang niet egaal en onverschillig.

Het is op zich zelf iets godvruchtigs dat men deze goede bezonnenheid óók in de extase niet gans loslaat en zich niet bedwelmt aan het ogenblik, zich niet vergaapt aan de schone schijn. Deze goede nuchterheid behoudt een plaats in en bij de verrukking, zij is tenslotte de vormgeving bij de inspiratie, de kracht voor de uitvoering van hetgeen ons “op de berg getoond is” [Ex. 25: 40].

We moeten niet te hoog vliegen. Daar is ook nog de Wet. Ja, hier zijn wel Boaz en Ruth, die elkander genegen zijn, maar de Wet regelt de lossing naar de graad van bloedverwantschap. Men moet niet alleen de Wet gebruiken waar zij ons dienstig is, men dient er zich ook aan te houden tot in de finesses waar zij onze verlangens en belangen mogelijk in de weg staat. Boaz bedoelt daaraan met omzichtigheid en eerbied te herinneren.

Deze nuchterheid van Boaz gaat gepaard met *tederheid*. De goede nuchterheid sluit de tederheid geenszins uit, zij gaan eerder samen, hoor: hij zegt daarenboven: “blijf deze nacht over”. Waarom? Om de gevaren op de donkere weg te vermijden? Nee, dat is niet het motief. Of zou hij willen dat zij vannacht mét hem is? Dat is evenmin de reden van zijn aanbod, het is enkel een schoon symbool van zijn tederheid. Hij wil zeggen: wat *mij* betreft, *ik* verklaar dat wij bij elkaar behoren, ik wil je van mij uit tonen dat je bij *mij* hoort en laat ons dat vannacht vieren door samen te blijven.

Deze tederheid verzoet de nuchterheid, zij is niet bepaald overbodig, want Boaz laat erop volgen: “Voorts in de morgen zal het geschieden, indien hij u lost, goed, laat hem lossen”. Dat klinkt nu werkelijk *ongevoelig*. De | 239 | lossing betreft hier niet het erfland, dat in vreemde handen is gekomen en nu door de familie weer in het rechtmatige geslacht wordt teruggebracht, dat zou ermee dóórkunnen, maar wat hoort zij? “Indien hij *u* lost”, niet het land én *u*, doch ‘*u*’ alleen, zij zal worden gelost door – een ander! Het gaat om jou en niet om het erfdeel! En als die ander jou wil, mij goed, laat hem.

Och wij mannen! Hoe kan Boaz dat ‘goed’ vinden? Ja, wat zullen we daarvan zeggen, het is zoals een man menigmaal is als hij in stil-verbeten spijt tracht zijn teleurgestelde gevoel te verbergen. Hij ziet obstakels en wijkt er niet voor en stelt zich alsof hij van tevoren het ergste reeds heeft verwerkt. Meer houderigheid dan een zelfbewust weten, meer jongensachtige trots tegen het lot dan onbestendigheid in de genegenheden.

En eenmaal op zulk spoor komt de man er niet meer uit! Waant dat hij heel heldhaftig spreekt en vervolgt: “Maar indien het hem niet lust u te lossen, zo zal ik u lossen”, met andere woorden als hij geen zin in je heeft dan zal ik me wel over je ontfermen. Wat nu! Is ze een handelsartikel geworden, van hand tot hand gaand? En eerst heeft hij gezegd: “uw weldadigheid is groot”!

Boaz spreekt op een toon alsof hij zich wel verwaardigen wil haar te huwen. Ach, zo zijn de heren van de schepping, ze wonden vaak in hun onbegrijpelijke onhandigheid. De zinsnede: “zo niet, dan zal ik u nemen” klinkt inderdaad wel erg zakelijk en koud. Er zit stellig ook iets

in van het ongebroken bezitsinstinct dat de man eigen is en waaraan zelfs de beste niet altijd ontkomt.

Kan een behoeftig en ontvankelijk hart onder zulke omstandigheden aan een inzinking ontkomen?

Het is wel dubbel pijnlijk dat Boaz juist op dit laatste gezegde meent een eed te moeten laten volgen: “Zo waarachtig als de Here leeft!” Daarin geeft hij Ruth weliswaar zekerheid voor de lossing te zullen zorgdragen, o, | 240 | het is stellig wel trouw, doch niet bepaald warm na deze zakelijke afspraak, die haar van klare voorstelling berooft, die haar in nieuwe vrezes stort. Want als zij nu door die ‘ander’ gelost wordt, wat dan? Het is haar in de eerste plaats er niet om te doen te huwen, doch vóór alles déze man als echtvriend, als deelgenoot in leed en blijdschap te mogen bezitten. Wéér wordt het een gang op de rand, hoe zal het uitvallen? In deze hele passage waggelt Boaz een weinig in zijn woorden, eerst heeft hij onder hogere inspiratie alles goed en recht doorzien, maar dan gaat hij later weer minder zuiver. En toch – ook hierin is respect voor de Wet en van daaruit eerbied voor de vrouw. Er is toch een kleine kans dat die ander zijn rechten (en zijn plichten) gelden laat. Daarom te meer moet hij haar nu ontzien. Hij zegt het onhandig genoeg en maakt de indruk van onverschilligheid en toch, het is niet zonder echt-mannelijke vastheid van gang. Maar er komt een schoon zegel op de eed: “Leg u neder tot de morgen toe”. Wat is dat veelzeggend voor de atmosfeer van reinheid en kuisheid waarin dit gesprek is gevoerd, dat een jonge vrouw na zulke emoties zich weer rustig neerlegt in veiligheid en toebetrouwen. “Alzo lag zij neder aan zijn voetdeksel tot de morgen toe”. Dit reine schouwspel hebben de sterren van de hemel gezien. En deze vier ogen. En wij, in de geest, van verre. Zou Ruth geslapen hebben in deze nachtelijke uren? Zou Boaz geslapen hebben? Hoe zouden ze niet, wakend, gedroomd hebben van hoe het later zijn zou?

“Te weten dat het gansch-eigene wacht!

Dat het daar is wanneer men als een laan
de uren van den dag is doorgegaan,
dat het daar is en leeft, ook in de nacht

...

stillang te luistren naar zijn ademval
maakt het troebel nachtduister bijna hel

...

En dan naar dichtbij hoofd handreiking zacht | 241 |
en het te streelen door den stillen nacht
en alle teerheid van de lange jaren
op stille wiek rond zich te voelen waren
en in het liefgeworden lichte duistre
het oude lied der min zoo zacht te fluistren.”¹²⁵

Boaz en Ruth hebben beiden gewaakt in reinheid. Ruth lag neder aan zijn voetdeksel, zeer na aan zijn hart, maar niet naast hem, diep overgegaan in zijn leven, nochtans niet bij hem. Zij verkeren in eerbiedig ingekeerd zwijgen. Zij zwegen, zoals een oosterling daarvan de kunst verstaat. Het is een zwijgen, een samen-zwijgen, het bouwen van een levende stilte als een gefluisterde bede.

¹²⁵ Uit het gedicht ‘De man en de vrouw’ van Henriëtte Roland Holst. In: *Opwaartsche wegen*. Rotterdam: Wakker 1907, 46v. [2183]

Zoals het ijverigste op-elkaar-in praten nog geen gesprek is, zo is de meest geluidloze stilte tussen de mensen nog geen zwijgen. Levend zwijgen is nooit zonder taal en teken. Ook van God waagt een profeet te zeggen: Hij zal zwijgen in Zijn liefde. [Zef. 3: 17] En dat is altijd 'veelzeggend'. Zo liggen die beiden tezamen daar op de dorsvloer. Ontdoe de schoenen van uw voeten, want de plaats waarop gij staat is heilige grond. [Ex. 3: 5] Niet in zichzelf is deze grond heilig, maar om het gebeuren dat daar 'plaats' 'grijpt'. Niet om wat er *niet* gebeurt (hetgeen trouwens naar de toenmalige zede zelfs niet 'onordelijk' genoemd zou kunnen worden) maar om wat er wél gebeurt: de oefening van de deemoed en het geduld.

Deze nacht is een wonder, meer dan die van Tristan en Isolde. Het gehele gebeuren van die nacht hebben de sterren boven Bethlehems velden aanschouwd: zij, man en vrouw, samen op de grond, maar gedrenkt en doordrongen van distinctie, eerbied jegens elkander, wederkerig het andere geslacht erend, doch méér nog de een de ander ziend als beeldrager van God, als mens.

Deze nacht blijft een voorbeeld van afstand, van zuiverheid, als een afglans van de godsvrucht die mogelijk is voor eenvoudigen die in de vreze des Heren wandelen. Uw volk is mijn volk en uw God is mijn God – is dat niet | 242 | genoeg gemeenschap van de geest? Tot tijd en wijle de Wet de poort ontsluit voor de gemeenschap van het leven?

Is dat nachtelijk samenzijn niet een symbool van de geestelijke, mystieke Adventsverwachting? Is het geen weerglans van de Kerstnacht, die schoner is dan de dagen¹²⁶, zonder welke nacht geen dageraad voor ons zal aanbreken, geen ochtendschemering ooit zal kunnen aanlichten? In deze gehele bedeling liggen wij eigenlijk aan het voeteneinde van de belofte van het Verbond, het is nog niet openbaar wat wij zijn zullen. Alzo ligt de ziel aan de voeten van God tot de morgen toe.

Gekomen is Hij die ons bevrijdt – én Hij stáát te komen. Wij hebben alles, maar wij hebben niets dan de vervulde, de ten top gevoerde belofte.

Want wij zijn in hope zalig geworden, verloofd zijn wij, en wachten in de nacht tot het uur slaat dat roept: zie de Bruidegom komt, gaat uit Hem tegemoet. [Mt. 25: 6] Zijn er geen 'gewone' uren in ons leven, die in hun gewoone gelijkens hebben met dit grote bezitten en ontberen?

“Weidsche ontroering van den geest,
nu in elkander uit gaan monden
bestemde en onbestemde duur,
aeonenvolten en seconden.”¹²⁷

“Boaz stond op, eer dat de een de ander kennen kon, want hij zei: Het worde niet bekend, dat een vrouw op de dorsvloer gekomen is”. Boaz dacht: als Ruth weggaat moet het nog zo donker zijn dat men elkaar niet herkent. Hij wilde geen praatjes onder de mensen hebben. Het is typisch dat hij niet zegt: het worde niet bekend dat *gij* gekomen zijt, evenmin: dat een vrouw bij *mij* is geweest, maar zijn gedachten gaan in een andere richting, zijn verantwoordelijkheidsbesef denkt aan de goede naam van zijn werkvolk, zijn zorg geldt in het algemeen, de mensen mogen niet te weten komen dat er “een” vrouw op de dorsvloer geweest is. Zij kunnen daar niet tegen. | 243 | Ze geloven niet in zuiverheid. Het zou hen in

¹²⁶ Naar de eerste regel van Vondels kerstlied 'O kerstnacht, schoner dan de dagen', gezang 20 (1938).

¹²⁷ Uit het gedicht 'Gij stondt en leundet aan de brug' van J.H. Leopold. In: *Verzameld werk* 1. Rotterdam: Brusse, Amsterdam: Polak 1951, 252.

de war brengen. Dat is de echte zorg, de vaderlijke leiding van een werkgever, van een priesterlijke geest.

Maar natuurlijk neemt Boaz deze maatregel ook voor zichzelf, want wat de Here duidelijk is, dat is de mensen nog niet duidelijk, men kan hun niet aannemelijk maken dat zulk een reine verhouding mogelijk is. Eén zag hoe mooi het was tussen deze twee Godskinderen, en nu mag het niet verknoeid worden door allerlei *lasterpraat*. Als er één ding stevast hoort tot de structuur van het gewone leven, dan is het wel de domheidsmacht¹²⁸ van de tong. Daartegen helpt niets, geen enkel verweer achteraf. Wil men eraan ontkomen, dan moet men het – zoveel immer mogelijk is – voorkómen.

Dat Boaz nog vóór het intreden van de ochtendschemering Ruth naar huis laat gaan ondersteunt meteen ons vroegere vermoeden dat hij haar aanvankelijk niet op de dorsvloer hield uit zorg voor de dreigende gevaren op de weg, want ook nu is het nog donker genoeg daarbuiten.

En nu valt een andere nuchterheid over Ruth: de huiver van de kille morgen, de vaalheid van de komende dag. Zij neemt afscheid om, ja, welke toekomst tegemoet te gaan? Hoe zal de uitslag van de lossing zijn? Welke verrassing of welke teleurstelling bergt de dag in zijn schoot? Als wij dan niet met een honderd-procentige zekerheid aangaande de belofte van God kunnen beginnen, wat is de dag dan zwaar! Daarom – de spanning van Ruth doorvoelend – bedenkt Boaz er iets op om haar een hart onder de riem te steken: “reik de sluier (oorspronkelijk: het Isjtar-teken) aan, die op u is, en houd die op”. De dingen die van buitenaf komen hebben ook hun diepe zin, zij vormen tezamen met de innerlijke, zogenaamde geestelijke belevingen de totaliteit van ons leven. Doe je sluier maar af en houd die op, er gaat een teken geschieden. Onophoudelijk geschieden aan ons tekenen, voor zover | 244 | immers de dingen iets ‘betekenen’. Het uitwendige gebeuren is vol betekenis zodra we ons openstellen. Wel komt de wetenschap en de gewoonte ons geruststellen: dat gebeurt nu eenmaal omdat het gebeuren móet, maar het is niet tot u gericht, *gij* zijt niet bedoeld, dat is de ‘wereld’, dat is de ‘gang van zaken’ en daar hoeft ge u niets van aan te trekken, wilt *gij* er iets in horen en beleven, dat moet *gij* weten, het is vrijblijvend, heus, *gij* zijt niet bedoeld, *gij* zijt een dwerg, een sprinkhaan, uw leventje is veel te onnozel, verbeeld u toch niet dat iemand aan u gedacht heeft, dat iets bijzonderlijk voor u bestemd was. De een krijgt een dakpan op zijn hoofd en de ander trekt de honderdduizend, maar het betekent alles niets. En werkelijk, vragen we ons af, meest als het alweer voorbij is: was dit dan iets bijzonders, gebeuren zulke dingen niet alle dagen? Dan zou het antwoord moeten luiden: natuurlijk, niets bijzonders, zo is het tegenwoordig alle dagen, maar *wij zijn niet alle dagen tegenwoordig*: dat is de zaak. De ethergolven bruisen van geluid, maar wij hebben meest ons ontvangtoestel afgezet. Daar spreidt zij de sluier uit en ontvangt het teken dat de zin van het tegenwoordige uur voor haar tegenwoordigheid-van-geest uitspreekt. “En zij hield hem óp, en hij mat zes maten gerst”. Boaz schept op, hij telt erbij, met een zekere nadruk in zijn stem: één, twee, drie, al maar meer, eindelijk houdt hij op, bij zes. Zes maten gerst geeft Boaz haar mee. “Opdat *gij* niet ledig tot uw schoonmoeder kome”, luidt de verklaring (vs. 17). Maar dat is de ware reden van deze gave niet! Boaz wist heel goed dat er bij Naomi thuis geen gebrek meer was, hij omfloerst daarmee zijn warmte, het is een gezegde dat de spanning van zijn tot ondragelijke hoogte gerezen verwachting tracht te maskeren.

¹²⁸ Naar de titel van een toneelstuk van Marcellus Emants: *Domheidsmacht – toneelstuk in vijf bedrijven*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf 1907.

Het gaat erom de triviale mysteriën van het alledaagse op te heffen tot in de sfeer van echt-menselijk leven, | 245 | dat is: tot de sfeer van vraag en antwoord, die van hart tot hart gaan, die iets zéppen, die iets dóen.

Ook deze geste wil iets uitdrukken: het is een persoonlijk geschenk van de aanstaande, en een symbool van de situatie, van de drieslag: zekerheid, inzinking, uitzicht. *Het getal zes* heeft een betekenis, de oosterling doet niets 'zomaar', zes is het getal van de verlossing op één na. Zeven is het heilige getal van de voleinding: drie de Godheid, vier de aarde, naar de windstreken, totaal zeven, hemel en aarde tezamen verbindend. Boaz meet zes maten gerst, en hij zegt daarmee: hou moed, het is bijna in orde, het scheelt nog maar één, we zijn er haast! Ik tel mét u en vóór u het getal van de werkweek die aan uw 'rust' voorafgaat. Ik roei met deze schepel onze gezamenlijke sabbat tegemoet. De symboliek van het getal is voor de westerling in de platitude van zijn geest, in zijn gevoelszwakheid of gedachteloosheid vrijwel verloren gegaan. Wat zeggen hem die cijfers eigenlijk, hebben de 'heilige' getallen 7, 12, 40 nog enige inhoud voor de beschaafde dames en heren van onze eeuw? Maar wel kennen zij 11 als het gekkennummer en voor 13 zijn ze doodsbenuwd!

"En hij legde ze haar óp": wat zijn die zes maten gerst zwaar om van de grond te beuren! Zelf kan ze het niet meer optillen, doch dan heft Boaz de sluier met inhoud en legt haar de vracht op de schouder. Niet zes maten neemt Ruth mee naar huis, ze draagt wat een belofte is van méér, in het echt vrouwelijke sieraad van de sluier, Isjtars teken en nu haar bruidssluier, waarmede ze in die wonderlijke nacht tot Boaz is gekomen.

"Daarna ging hij in de stad". Onmiddellijk, zonder zich door andere bezigheden te laten ophouden, "stijgt" Boaz naar de stad om te handelen in de hoge zakelijkheid die aan de trouw eigen is. Hij had haast om de kwestie zo snel mogelijk tot een voorspoedig einde te brengen, want het is | 246 | hem een heilige zaak – daarom temeer is hij zakelijk – Ruth geen dag en geen uur langer dan nodig is in het onzekere te laten. En zelf werd deze man door een diep verlangen aangedreven de lossing naar de regels van de Wet zonder verwijl ter hand te nemen.

"Ruth nu kwam tot haar schoonmoeder, dewelke zei: Wie zijt gij, mijn dochter?" Naomi vraagt: "*Wie zijt gij?*" Wat vraagt ze naar haar naam? Is de oude vrouw kinds geworden? Heeft het lange wachten, de spanning van een misschien slapeloos doorgebrachte nacht, haar geestvermogens gekrenkt? Nee, ze is nog zeer goed bij haar positieven. Wij ontmoeten hier een van de vele eerbiedige trekken die kentekenend zijn voor de geestesadel van de personen uit ons verhaal, voor de mild gestemde schrijver. De moderne mens begrijpt deze oosterse fijnheid van vorm minder goed, die Naomi niet plompweg doet vragen: vertel eens, wat is er nou met je gebeurd, hoe is het toegegaan? Naomi bedoelt te vragen: als *wie* keert ge terug (niet als *wat!*), hoe moet ik je aanzien, aanspreken: als een verstotene, als een misbruikte, of als een verloofde?

"Wie zijt gij?" = "hoe staat het met uw zaak?", maar het is niet toevallig dat het zó wordt uitgedrukt, alsof er in het 'zijn' iets veranderd zou kunnen zijn.

Wij moeten in onze overleggingen en overwegingen in het algemeen méér rekening daarmee houden dat door de gebeurtenissen in iemands leven, in zijn hart, in zijn gehele innerlijke bouw, iets verandert onder de wisselende omstandigheden. Wij leven te weinig met onze naaste mee in zijn veranderingen. Het is een schijn dat hij steeds dezelfde blijft. Bedenken wij dat wel, pastoraal, dat de dingen die de mensen overkomen hun iets *doen*, tot in hun wezen? Zo dan, zegt Paulus ergens over de wijze van Avondmaalsviering in Korinthe, zo dan indien gij samenkomt om te eten, *verwacht elkaar*. [1 Kor. 11: 33] | 247 |

Het is liefdeloos dat wij, nadat iemand een zware slag heeft getroffen, doen alsof er niets aan de hand is, en hem officieel – dat wil zeggen onbarmhartig – aanspreken zoals hij op zijn visitekaartje genoemd staat. Wanneer zijn moeder, zijn kind is overleden, na een zware ziekte doorstaan te hebben, is er wat met hem gebeurd, en dan moeten wij hem vooral ‘verwachten’ als vervormd door het leven. Al is het anderzijds waar dat menigeen in de kunst zich van leven en lot niets aan te trekken ver gevorderd is, dat mag geen reden zijn de naaste van tevoren aan te zien als een beoefenaar van deze kunst. De mensen zijn als een ingepolderd land bedreigd door de zee, omringd door een smalle duinenrij, waarvan bij hoge stormvloed grote stukken afbrokkelen. Als wij iemand liefhebben, moeten wij kunnen zien hoe het met hem staat: is de dijk misschien doorgebroken? De vreugde en de vrede, indien op de rechte wijze genoten en aanvaard, doen óók hun werk, ze zetten ons óm, vervormen ons soms tot de diepste lagen van ons wezen. Wij mogen constateren dat niet alleen onvruchtbare zandgrond wegspoelt, hier en daar is er zowaar landwinning, een nieuwe indijking, juist door de afslag, die een blijvend verlies scheen, mogelijk geworden. “Wie zijt gij?”

Deze nuchtere inzichten raken ook de wijze van de prediking van het Woord. De mensen in de verschillende tijden van de wereldgeschiedenis zijn verschillend van structuur en levensgevoel, men moet niet tot hen prediken alsof er niets in de wereld plaats ‘grijpt’, quasi-gelovig daaraan vasthoudend dat: “het Woord alleen het zal doen”. Op zichzelf beschouwd, om zo te zeggen van God uit, is deze stelling natuurlijk waar, doch als regel is de geringe aanpassing van de pastor een uiting van gemakzucht, die niet achter de macht van het Woord zich mag verschuilen. Soms wordt iemand aangesproken als natuurlijk een gelovige, en hij is het allang niet meer. Er worden tegen | 248 | werpingen verondersteld die in deze tijd geen schepsel meer maken zou en daarom antwoorden gegeven waarnaar niemand gevraagd heeft. De werkeloze wordt aangezien voor een arbeidsschuwe, voor ‘marxisme’ wordt uitgekreten wat bij de verschuiving van de dingen iets heel anders is gaan betekenen, namelijk een opkomen voor de geest tegen de dwang van de natuur, voor de eer van de mens tegen de mensverachting van de dictatuur. De kerk wordt bestreden of verdedigd als beschermster van de bestaande maatschappelijke orde, als gangmaker van het kapitalisme, terwijl ze intussen openbaar geworden is als de burcht van de mensenrechten en een toevluchtsoord voor de vrijheid. “Wie zijt gij”, bekende mens, bekende groep, partij, richting, tijdgenoot, hoorder, tegenstander, medestander – wie zijt gij? Wel menigmaal missen wij helaas in de welmenenden, die ons menen te moeten toespreken, de geestelijke lenigheid, de diepe ademhaling van een heel opnieuw zich inleven, die inhalige ademhaling die de longen vult tot de uiterste toppen toe. De gebeurtenissen van de laatste jaren vervormen in sterke mate, min of meer bewust, onze tijdgenoten, ook de kerkelijke mens. De rechte prediker heeft daarom rekening te houden met wat het leven aan de mensen dóet en de aanspraak van het Woord – wil hij de kans hebben in de diepe zin van het woord verstaan te worden – daarnaar te richten. Dat is geen ‘compromis’ met de ‘wereld’, doch een eis van pastoraal beleid, het levend maken van het Schriftwoord, dat altijd weer vertaling en concrete toepassing vraagt. Deze eis geldt evenzeer van het pastorale werk, ziekenbezoek en huisbezoek en dergelijke. Een regel voor deze hogere aanpassing geeft Paulus waar hij zegt: “Verblijdt u met de blijden; en weent met de wenenden” (Rom. 12: 15). Neem dat diep en ge verstaat dat het precies hetzelfde zegt als wat wij boven bedoelden. “En Ruth verhaalde haar alles, wat die man haar *gedaan* | 249 | had”. We moeten letten op de Bijbelse betekenis van het woord: daad. Immers, wij zouden zeggen: die man heeft haar juist niets ‘gedaan’. Naar de Schrift was alles daad wat er die nacht geschiedde. Het woord

'daad' wordt in de Bijbelboeken gebruikt in een heel brede zin: het erkennen, het samenspreken, de verholten verrukking, de belofte tot lossing, ja het stil-zijn zelf tussen Ruth en Boaz, dat alles was in Bijbelse zin *daad*.

Wij prediken niet de wet, maar wij 'bidden' u, "op grond van Gods voorgaande ontfermingen" (Rom. 12: 1), dat gij dit daadkarakter van het leven blijft beseffen, opdat er geen realiteit meer voor u zij dan de volheid van elke sterfelijke stonde waarin gij te antwoorden hebt op de aanspraken van de naaste. Zoals die beiden, die beelden en verschrikt waren, stonden als zuilen in het heiligdom en daadwerkelijk samen droegen, in toekeer en afstand, de heilige last van dat uur.

Door al deze dingen *geschiedde* er iets in de harten van die beide mensen. Christus *zag* Petrus *aan* in de hof van de hogepriester [Lk. 22: 61], Hij *zweeg* voor Kajafas [Mt. 26: 63], beide malen waren het handelingen, daden, die de geschiedenis van de wereld hebben omgekeerd. Maar dat is goddelijk werk. Ook ons zwijgen kan menigmaal de mens die wij ontmoeten méér veranderen of omzetten dan de meest welsprekende redevoering of de klinkendste daad ooit vermag. "Toen zei Naomi: *zit stil*, mijn dochter! totdat gij weet, hoe de zaak zal vallen". Dat is precies de passende conclusie: zit stil, mijn dochter, alles heeft zijn bestemde tijd. Eerst moest Ruth in actie komen, zij heeft wekenlange zware arbeid achter de rug, en daarna kwam de beurt aan Naomi om handelend op te treden, vervolgens moest Ruth zich – met opzijetting van haar bezwaar en de voorschriften van strenger zede – roekeloos onder heel vreemde verdenking stellen. Oók een actie.

Nu is het ogenblik gekomen dat Ruth stil moet zitten | 250 | en afwachten. Wat haar betreft is nu alles gedaan. Hoe moeilijk is het voor ons te weten waar je je moet overgeven aan het leven, als aan hetgeen wat de Here doet. Wij vermogen slechts zelden aan te wijzen waar de grenzen liggen van ons afwachten en waar het begin ligt van ons initiatief. Nimmer weet de mens met logische zekerheid wat hij doen moet: werken of wachten, ingrijpen of stil-zijn. Dient hij zijn handen te openen tot de arbeid, of te vouwen voor het gebed? Voor zichzelf weet hij het niet, laat staan voor een ander.

Alles moet overwogen worden en tóch mag men weer niet alles laten gelden. Als men waarlijk leeft en het daarom moeilijk heeft, dan beseft men eerst wat godsvrucht is, namelijk te leven in het Wonder, altijd onrustig en worstelend want "wij zijn als stervenden", nochtans niet vertwijfelend: "en zie, wij leven". [2 Kor. 6: 9] Inzinking en uitzicht.

Ten slotte ligt het maar hieraan of er een ander handelt, voor ons intreedt en optreedt, zo dat ons – waarlijk niet uit luiheid of vermoeidheid – niets overblijft dan stil te zitten. O! schoon verwijl, breed verblijf, zalige erkenning van nog zaliger onvermogen. Dat is pas echt léven! "Want – zegt Naomi – die man zal niet rusten tenzij dat hij *heden* deze zaak *voleind* hebbe". Zij heeft vertrouwen in Boaz, hij laat het er heus niet bij zitten, wees jij nu maar stil, kind, het komt werkelijk in orde. Haastige spoed is zelden goed, maar soms toch wél! Maar het moet *zijn* haast zijn. Vandaag valt de beslissing, maar zonder jou, buiten je óm.

Zekerheid, inzinking, uitzicht.

Het boek Ruth is een zinnebeeld en teken niet van de grote dingen van het Rijk, maar een heenwijzing naar de verborgen omgang met God in de kleine dingen van onze persoonlijke dag. En met die 'kleine' dingen hebben wij immers het meeste te maken! Bestaat het leven van verreweg het grootste deel van de mensen niet uit een aaneenschakeling van onbeduidendheden? Ook van schijnbaar | 251 | onbeduidende pauzen waaraan het leven hangt.

Zo is er bij ons ook wel eens een tijd dat we zuchten: als God *nu* niet spreekt en ingrijpt, weet ik waarachtig niet meer hoe het met mijn geloof moet, ik kan het niet meer redden.

Dan is het tot onze blijdschap en versterking dat we mogen horen: “die Man zal niet rusten”. We leven in de wetenschap dat God Zijn werk voortzet. Als ons werkelijk de passiviteit wordt opgelegd, is het nooit zonder de belofte van Gods actie. Welk een troost ligt daarin opgesloten. In de tijden dat de Heilige Geest door het woord van de Here zegt: “zit stil”, in die tijden gebeurt er iets! De Here zal niet rusten, een Ander ageert voor u, vertrouw erop, het komt in orde.

Veel veracht en gesmaad en gewantrouwd is deze éne deugd: het *geduld*. Juist wie de Israëlitische verwachting deelt loopt namelijk licht gevaar het geduld te verliezen en het geduld in anderen te verachten.

Zoals de apocalyptiek, de felle fantastische beelden aangaande het eind van de wereld in de apocriefe boeken, zo brede plaats gaan beslaan vanwege het ongeduld dat in de harten van de vromen is gevaren, in die lange tijd tussen de laatste oudtestamentische profeten en de komst van Christus, zoals velen in Israël toen het gewone leven niet hebben kunnen verdragen zonder de gedichtselen van hun hart te projecteren op de wand die de toekomst verborg, zo overkomt het ons telkens in het gewone leven, in het groot en in het klein, als enkeling en als gemeente, dat wij het juk van een leven waarin ‘niets gebeurt’ ons van de hals willen rukken, en dat de vermaning van het Woord: “zit stil” ons in hoge mate bedenkelijk voorkomt. En ook hier geldt weer hetzelfde: als ge geen Ander ziet die het nu doen gaat, dan wordt ge óf een quiëtist (van hoger of lager orde) óf een drijver en een aantijger van de lankmoedigheid en werkzaamheid van de Here.

“Hij zal niet rusten, totdat...” er voor u rust gevonden is, | 252 | totdat, in hoe verre gelijkenis dan ook, het vrede-op-aarde ruist over de velden, totdat Hij aan u met een merkbaar teken bevestigd heeft het lied dat verheven geesten de eeuwen over zingen: “in mensen een welbehagen”.

Welbehagen gelijk het bezongen wordt in de hoge, en betekend staat in de goedertierenheid van de Léér, en ellendigen toestroomt uit de “wonderen, die in Uw Wet alom zich openbaren”.¹²⁹ En waarvoor men stil wordt, stil “als een gespeend kind bij zijn moeder”. (Ps. 131[: 2]).

Hier is de stilte waarin ook Naomi, met haar bruiddochter, en met Israël tezamen, wordt opgenomen, zij maakt de slingeren mee, geen enkele levenssituatie blijft haar vreemd. Eerst is ze mooi, daarna bitter, nu treedt ze de laatste fase van haar leven in: *ze wordt stil*. Dit stil-worden is geen afgedwongen onderwerping aan het onontkoombare noodlot, evenmin de houding van iemand die de druiven zuur acht vanwege hun onbereikbaarheid, noch is het ‘berusting’. Deze stilte is de weerglans van de stilte van Gods rijksstaf. Het is een eerbiedige, dankbare stilte, doorzongen van de stelligste beloften, “want Uw goedertierenheid, Here, is in eeuwigheid”. [Ps. 118: 1] Deze levensgang geldt evenzeer voor u en voor mij: eerst was ik een held, een idealist, een wereldverbeteraar, vervolgens werd ik een opstandige, en toen een hardgrondig pessimist, en ten slotte ben ik stil geworden. Maar *hoe?*

Hier scheiden zich de wegen. Bij de ontwortelde mens is het een zwijgen in wrok of resignatie, een stil-zijn in lege berusting met de handen in de schoot, een verborgen wanhoop bedekkend, een uitblussing van gloed, warmte, leven en liefde. Niet aldus Naomi, bij deze weergekeerde is het omgekeerd de *stilte* van het *uitzicht*, een *werkzame* stilte, de passieve activiteit, de actieve passiviteit die de overgave aan de Go’ël kenmerkt, vertrouwend “dat Hij Zijn werk voor haar zal voleinden”.

¹²⁹ Uit couplet 9 van Psalm 119 (1773).

Hoe menselijk is God, hoe goddelijk is de éne mens | 253 | die ons stilzet, voor wie het nieuwe zwijgen zich uitbreidt als de kristallen zee voor de Troon. [Opb. 4: 6]

“O, Zon der zonnen en door menselijkheid omtogen
Vreemd-schoone Menschenzoon, door Liefde alleen verklaard.
Aller Verblijdenis en Middenvonk der oogen,
Hart aller hemelen en Hemel op deez’ aard...

Die onze ledigheid met eeuwigheid gevuld hebt.
Gij, die de echo zijt van ieder hart, dat klaagt,
Gij, die gelasterd wordt en Gij, die smet noch schuld hebt.
Die U als aalmoes geeft, wie U een aalmoes vraagt.”¹³⁰

Zekerheid, inzinking, uitzicht.

Zekerheid: ik zal u bevrijden; inzinking: maar niet in deze nacht; uitzicht: blijf deze nacht over, leg u neder tot de morgen toe.

Ziet ge in de spiegel van het gewone leven, het drama van de ziel, het drama van de wereld die onverlost ligt, maar in plaats van de aalmoes die zij vroeg Christus zelf als aalmoes heeft en onderpand.

Alzo ligt zij neder aan zijn voetdeksel tot de morgen toe. | 254 |

¹³⁰ Strofe 14 en 15 van het gedicht ‘De stem van de hovenier’ van priester-dichter Jacques Schreurs. In: *De bloeiende wijnstok*. Castricum: Dante Alighieri 1924, 32.

[X] OP DE BURGERLIJKE STAND

- IV. 1. *En Boaz ging op in de poort, en zette zich aldaar; en ziet, de lossen van welke Boaz gesproken had, ging voorbij; zo zei hij: Wijk herwaarts, zet u hier, gij zult een! En hij week herwaarts, en zette zich.*
2. *En hij nam tien mannen van de oudsten der stad, en zei: Zet u hier; en zij zetten zich.*
3. *Toen zei hij tot die lossen: Het stuk land, dat van onze broeder Elimelech was, heeft Naomi, die uit der Moabieten land wedergekomen is, verkocht.*
4. *En ik heb gezegd (beloofd): Ik zal het voor uw oor openbaren, zeggende: Aanvaard het in tegenwoordigheid der inwoners, en in tegenwoordigheid der oudsten mijns volks, zo gij het zult lossen, los het; en zo men het ook niet zou lossen, verklaar het mij, dat ik het wete: want er is niemand, behalve gij, die het losse, en ik na u. Toen zei hij: Ik zal het lossen.*
5. *Maar Boaz zei: Ten dage, als gij het land aanvaardt van de hand van Naomi, zo zult gij het ook aanvaarden van Ruth, de Moabitische, de huisvrouw des verstorvenen, om de naam des verstorvene te verwekken over zijn erfdeel.*
6. *Toen zei die lossen: Ik zal het voor mij niet kunnen lossen, opdat ik mijn erfdeel niet misschien verderve; los gij mijn lossing voor u, want ik zal niet kunnen lossen.*
7. *Nu was dit van ouds een gewoonheid in Israël, bij de lossing en bij de verwisseling, om de ganse zaak te bevestigen, zo trok de man zijn schoen uit en gaf die aan zijn naaste; en dit was tot een getuigenis in Israël.*
8. *Zo zei deze lossen tot Boaz: Aanvaard gij het voor u, en hij trok zijn schoen uit.*
9. *Toen zei Boaz tot de oudsten en al het volk: Gijlieden | 255 | zijt heden getuigen, dat ik aanvaard heb alles, wat van Elimelech geweest is, en alles, wat van Chilion en Machlon geweest is, van de hand van Naomi.*
10. *Daartoe aanvaard ik mij ook Ruth, de Moabitische, de huisvrouw van Machlon, tot een vrouw, om de naam des verstorvene over zijn erfdeel te verwekken, opdat de naam des verstorvene niet worde uitgeroeid van zijn broederen, en van de poort zijner plaats; gijlieden zijt heden getuigen.*
11. *En al het volk, dat in de poort was, mitsgaders de oudsten zeiden: Wij zijn getuigen.*

Wij naderen nu de ontknoping van de geschiedenis van dit gewone leven. Waar is het om te doen geweest? De grondvormen van het leven werden ons voor ogen gesteld: liefde en honger, drama en idylle, recht en broederschap, arbeid en rust, het deugdzaam en het gewaagde, kommer en blijdschap, geloof en aanvechting.

En waar eindigt het laatste bedrijf mee? Er komt na al die innerlijke bewogenheid een doodnuchter stuk: een stugge rechtshandel. Voor we het recht weten, staan we op 'de burgerlijke stand'.

Overigens geheel overeenkomstig de stijl van uw en mijn leven. Wil er iets gedijen van hetgeen zich heeft gezet in ons gemoed, dan komen we daar terecht. En als we daar zijn geweest, ach ja, dan gaat er allicht van de fleur van de gevoelens en gedachten iets verloren. Geen mens heeft ooit liefgehad of hij werd een dichter, geen dichter heeft ooit verantwoordelijkheid voor zijn liefde op zich genomen of hij moest een burger worden. Een ógenblik dan is het alsof dit-van-ons een exemplaar is van een massa liefdes en verbintenissen en contracten, van één soort, en het is een vervelende soort. Al deze dingen

worden zo moede. Maar anderzijds, wagen wij deze gang niét, willen wij dit ogenblik van de vernietiging niet doormaken, dan gaat onze liefde behoren tot de massa van de vluchtige be | 256 | groetingen, tot heel het spel van de instincten. Wij moeten naar het stadhuis, de menselijke waardigheid van onze verhoudingen hangt aan de ogenschijnlijk dorre wereld van een loket en een ambtenaarstafel en gewichtig krakende paperassen. Wie weet wat er geleden wordt door hen die zo hun 'heilige' liefde moeten gaan registreren en aan de kritische vraag niet ontkomen of zij werkelijk van zichzelf en van elkaar zeker zijn. En zij zien het kómen, het dagelijkse leven, waarin de duivel ons opvoedt tot gewoonte en sleur en verkilling.

Daarmee is het weer gesteld als steeds in het gewone leven, het is de '*tragique quotidien*', waarvan Maeterlinck¹³¹ heeft gesproken: wij worden tot onze fundamenteen bewogen niet door een storm, maar door een stille gestadige wind, en zonder gedaver storten onze koninkrijken ineem, de wanhoop grijnst ons niet aan, maar lacht ons toe als uit een verwezen gelaat, wij verzetten ons niet met grimmigheid tegen het algemene lot, maar trekken ons terug in de loopgraaf van de particuliere doening, wel wetend dat die het tegen de stormaanval van de laatste vragen niet houden zal.

Boaz moet zijn huwelijk niet slechts laten inschrijven, maar hij moet de toestemming daarvoor halen bij de mensen, bij de gemeenschap. Hij moet aan hen, aan het geschreven en ongeschreven recht en aan onvoorziene omstandigheden, zijn roeping en geluk overlaten. Uren heeft hij, wakend, gedroomd en reeds over elke uitspraak hééngegrepen. In zijn geest is hij al getrouwd, heeft hij kinderzegen ontvangen, heeft de gangen van de toekomst door de tederste tinten omspeeld gezien. Meent u van niet? Het kan niet anders geweest zijn! Zijn fantasie heeft stilaan – in vijf minuten ontrolt zich een heel leven, in vele uren vele mogelijkheden van leven – zich uitgevierd in witstralende filmstroken van blinkende beelden vol.

Nu, in de kalme morgen, loopt hij, om zaken te doen | 257 | Terzake! roept het leven tot de geest. En deze past zich aan met een wonderlijke snelheid en geeft zich een houding alsof hij ook niets anders in de zin had dan... zaken te doen. De geest lijkt menigmaal welhaast karakterloos. Toch is er de felheid wel, hoe zou het anders waar *de gunst en de nabijheid van God op het spel staan!*

Is het iets? Of is het niets? Mijn leventje, is het een onherhaalbare Godsgedachte of een golf in de zee van het lot? Deze liefde in mij, deze vrouw naast mij, is zij een gave van God of de resultante van allerlei aantrekking en afstoting. Dat is de vraag – en dit is al dadelijk het nut van de burgerlijke stand dat zij daartoe brengt – die niet te ontgaan is. Als wij ze onszelf niet stellen, nu, dan zal ze ons van buitenaf gesteld worden, door het leven zelf, voor deze gelegenheid verkleed als ambtenaar.

Dit is toch wel een erge tuimeling waarin de twijfel wakker schrikken moet. Maar wij moeten erdoorhéén. Na de romantische nacht volgt de nuchtere dag. En de... *aanpassing!* Zie, dat is nu één van de beproevingen van Gods kinderen dat op de extase de inzinking volgt. Maar in deze beproeving blijven zij staande. En staan voor de vraag van de ambtenaar als voor de Godsvraag.

Het valt goed beschouwd in dit geval niet zo érg tegen, want deze nacht was niet al te romantisch, het ging niet over de schreef, er was geen greep naar het avontuur, en daarom was de dag weer niet al te nuchter: niet zó dor als het lijkt en niet zonder poëzie, voorsmaak

¹³¹ 'Le tragique quotidien' (M heeft 'quotidienne') is de titel van een essay van Maurice Maeterlinck (1896). Te vinden in: Jan Greshoff: *À la gloire de la Belgique. Anthologie de la littérature belge. Tome 1: Les écrivains d'expression française*. Amsterdam: Van Looy 1915, 166vv.

van de poëzie in de gang van de toekomstige, gewone dagen, van de weldadigheid die uit de trouw voortkomt.

Als ik in de trein deze goede stad nader en de avond is gevallen en ik zie de lichtjes pinkelen ook uit de huizen van het Oosterkwartier, dan weet ik onder het schijnsel van deze poëzie wel het getob en gemartel in de huizen, de kleine zorgen, de kleine ruzies en dat de man en de vrouw elkander tegenvallen, slag op slag. Maar ik weet | 258 | ook dat als zichzelf op deze wijze hun eigen ramen zien blinken, iets van herinnering aan de liefde van hun jeugd oprijst in het hart, een vreemde verwachting dat het eigenlijke nog kómen moet en een zekerheid dat er nog niets onherstelbaar verloren is. En zij nemen zich voor – zoals wij dat ook kunnen hebben wanneer we een bezoek aan het kerkhof hebben gebracht – in een nieuwe dankbaarheid te leven en hun genegenheid te tonen. Want, nietwaar? dan kan er een huivering van ontdekker-vreugde door ons heengaan: niet aan het materiaal lag het, maar aan óns. Daarom behoeft er géén rijkere stoffering van ons levenshuis te komen, het oude volstaat als het nieuw wordt gezien, opnieuw wordt doorademd met liefde en trouw. Zo reizen wij dan terug naar waar onze lampen branden. Kierkegaard zegt in *Wiederholung*¹³²: de kracht van het zedelijke, en alles wat met de vervulling van Gods wil en wet in verband staat, zit in de herhaling, het vraagt om de *herhaling*, de vreugde van het herhalen. De hoop is een lieflijk meisje, de herinnering is een schone, oude vrouw, maar de herhaling is als een trouwe, geliefde huisvrouw, die nooit verveelt. Het interessante laat zich in ons leven nooit herhalen, het heden is altijd hetzelfde, opdat God datzelfde anders maakt. Iedere dag staan wij weer voor dezelfde taak, of het in de herhaling ook iets anders wordt of er een schone glans over opgaat ligt in Gods hand. Zaak is dat wij trouw zijn aan het ogenblik en de zielszekerheden, zo nodig dagelijks, onverlet dragen naar de burgerlijke stand. Op onze plaats blijven is de boodschap, ook al wordt geverteerd door verlangen naar gans-andere dingen, zelfs al zou uw godsvrucht klagen

“Hoe lang, ach Here
Hoe lang nog mist mijn ziel den zoeten stand
van 't waar verheugen?”¹³³

Het “waar verheugen” toch is niet wat wij ons voorstel | 259 | len in de vrome droom van de mogelijkheden, maar het ligt in de gunst en de nabijheid van God, die zich betuigen in de werkelijkheid.

De herhaling rust op het vertrouwen: bij God is het volle leven gegeven, het staat niet aan ons van het leven iets bijzonders te maken, wij hebben niets te nemen of te forceren, ik heb elke dag mijn werk te doen en ik kan niets anders doen dan telkens wéér *hetzelfde*. Of het dan in die herhaling ook nog iets anders is, dat is God voorbehouden. Van de verheffing van de levensnachten zinken (of stijgen?) wij telkens weer terug in de nuchterheid van de dagen. Wat gaat Boaz beginnen? Wat gij, getrouwde mensen, allen begonnen zijt! Een leven dat drijft op de herhaling, zijn vorm krijgt door de zórgen. En het uitnemendste van de dagen – zo zal het hem en Ruth later toeschijnen – werkelijk het uitnemendste, is moeite en verdriet. De dichter die op de dorsvloer lag, met zijn ogen naar de sterren, is een burger geworden. Maar waarom? Om het gedicht van zijn hart te kunnen schrijven met zijn lichaam, om de compositie van zijn droom uit te voeren in de ommeegang van de stonden.

¹³² Jena: Diederichs ²1909. [965/3]

¹³³ Liedregels van Dirk Rafaelsz. Camphuysen in ‘Lust om ontbonden te zijn’. In: *Stichtelycke rymen*. Hoorn: 1624, 169v.

Het is een herhaalde geloofsdaad [om] niet dromerig of spijtig stil te staan bij het verleden, of onze krachten te verspillen in het gedurig opwerpen van toekomstverwachtingen, waarvan de verwezenlijking niet in onze hand ligt. Onze taak is: moedig bij het *heden* te blijven. Het verleden ligt achter ons, het is onherroepelijk voorbij, voor de dagen die voorbijgingen kunnen wij alleen de vergeving van de zonden inroepen, De toekomst is bij God in Zijn raadsbesluit verborgen, maar het heden is ons vlak van handelen en daar ontmoeten Wij de Here in Zijn verholde nabijheid.

Blijf de aarde trouw, broeder, blijf de aarde trouw¹³⁴ – en uw vrouw, die Gods aarde bij u vertegenwoordigt. Wel menselijk, maar niet Israëlitisch is het verzuchten van Camphuysen | 260 |

“Wat hebt gij toch
wat hebt gij, Wereld, waarom dat w'in dij
zou willen blijven?
niet dan bedrog.
Niet dan ellend, gemengd met zotternij
is uw bedrijven.
Uw alderbest voedt zijn verborgen kwaad,
uw alderschoonst heeft zijn bedekt verraad,
gelukkig die zich u in tijds ontslaat...”¹³⁵

“En Jozef ging óók op uit Nazareth tot de stad Davids, die Bethlehem genaamd wordt, om *beschreven* te worden met Maria, zijn ondertrouwde vrouw, welke bevrucht was.” [Lk. 2: 4v.] Deze beschrijving geschiedde tussen de annunciatie en de engelenzang, tussen het ‘Ave Maria’ en het ‘Gloria in excelsis Deo’. Het leven nam de gestalte aan van een ambtenaar op het kadaster, nadat en aler de zoete stand van het waar verheugen het leven ophief in goddelijke verwachting.

De gegeven dag is dan alleen zinvol en dragelijk, misschien zelfs schoon, indien hij geleefd wordt in de trouw van de ‘herhaling’. Ook *schoon*? Ja, maar dat moet ge zelf van voren aan gaan beproeven. Ik hang geen lokaas uit en beloof u niets bijzonders. Ga heen en leef in uw verantwoordelijkheid. Want uw stand is een ‘burgerlijke’ stand. “En Boaz ging op in de poort, en zette zich aldaar; en ziet, de lossen, van welke Boaz gesproken had, ging voorbij”. Boaz zette zich ter plaatse waar in het oosten het hart van het volksleven klopt. En hij wacht zijn bestemming.

Onder dat gewelf wordt enige koelte bewaard. Het is praktisch daar te verhandelen over alle zaken van gewicht. Koele hoofden zijn nodig. In dit poortgewelf wordt rechtdag gehouden. Het recht met name moet een hal, een basiliek vol koelte zijn. Zelf is het een verkoeling, een segment schaduw op de barnende willekeur van de natuurlijke aandriften, een koele strook, als de schaduwbaan langs een muur, terwijl het land en alle gewassen van de | 261 | natuur zieltogen onder het geweld van de Machten. Ja, zo is het recht. Misschien heeft de schrijver zich wel bijzonder verheugd in deze ‘democratische’ rechtsbedeling (want zo mogen wij het wel noemen) en een stille kritiek bedoeld op de centralisering van het gezag in zijn eigen tijd. Geen repristinatie van primitieve toestanden, o nee! maar het geestelijke voorbeeld staat hem voor ogen.

¹³⁴ “Bleibt mir der Erde treu, meine Brüder”. Verzuchting van Friedrich Nietzsche in *Also sprach Zarathustra*. Uit Zarathustras Vorrede 3. (1885)

¹³⁵ In: *Stichtelycke rymen* (1660), zie voetnoot 130, 261.

Ongegrond uitstel is altijd verkeerd. Boaz maakt zich er niet aan schuldig, hij zit daar te wachten als Eliëzer bij de put waar Rebekka water kwam halen [Gen. 24: 11]. Met een plan, met een hartelijke begeerte tot een einde, of liever tot een begin te komen.

En zie, daar komt de lossers aan, toevallig! kwam hij voorbij. We hebben al eerder over 'toeval' gesproken. Eén moment nog en Boaz spreekt hem aan: "Wijk herwaarts, en zet u hier, *gij zulk een!* En hij week derwaarts, en zette zich." Hij verzocht de lossers om in de poort te gaan zitten, jou moet ik precies hebben! Heel willig gaat die mee en zet zich neder. In het oosten heeft men meest ruim de tijd, de maanden van de oogst zijn voorbij. De mens vraagt zich daar trouwens niet eerst af of het wel de moeite loont om te blijven.

Het wekt onze verwondering dat de naam van de lossers niet wordt genoemd, hij blijft aangeduid met deze zonderlinge benaming: "gij zulk een", dat is zoveel als: N.N. Wist de schrijver dan zijn naam niet? Of verzweg hij die liever? Of had de overlevering hier een hiaat? N.N. (*nomen nescio* = de naam weet ik niet) zet men bij ons wel eens uit bescheidenheid op intekenlijsten, bijvoorbeeld als men iets geeft en niet genoemd wil worden. In dit geval heeft het met bescheidenheid niets uit te staan, de weglating van die naam beduidt eerder een gebaar van lichte verachting die de schrijver laat doorschemeren. De naam van die man is niet waard in de heilige boeken vermeld te worden, ook niet in ongunstige zin, hij wilde | 262 | hem niet eens voor ons bewaren, het was niet de moeite waard, ofwel hij constateerde dat deze naam inderdaad vergeten was, weggevalen uit het overigens stalen geheugen van het volk.

De grote scheidslijn in deze wereld loopt niet tussen goeden en bozen, maar tussen hen die kunnen goed of kwaad zijn, en hen die het een noch het ander zijn kunnen, omdat ze daartoe te slap, te dor zijn, zonder hartstocht, zonder bewogenheid.

Dante plaatst degenen die goed noch slecht zijn geweest in dit leven in de voorhof van de hel, de droeve zielen van degenen die leefden zonder smaad en zonder roem, uitgeworpen door de hemel, die nimmer met lauwheid bevestigd wil zijn, en niet opgenomen door de diepe hel, daar de schuldigen anders door hun aanwezigheid enige reden tot roem zouden hebben.

"En Boaz nam tien mannen van de oudsten der stad, en zei: zet u hier, en zij zetten zich".

Een heel stelletje notabelen zit daar genoeglijk in de poort bij elkaar. Tien mannen: tien is het getal van de volledigheid, voor een geldige joodse gebedssamenkomst zijn ook tien mannen nodig. Hoe doodnuchter is dit alles, niemand is erop verdacht dat er voor Boaz iets belangrijks – een levenskwesitie – beslecht moet worden en niemand van hen heeft natuurlijk enig vermoeden van de heidens-Israëlitische gebeurtenissen van de voorbijgegangene nacht.

Ze gaan eenvoudig zitten. U lacht al want u weet wat er nu komt – ja, let op de betekenis van het woord 'zitten'. De predikant 'staat' te ..., de rechter 'zit' te ..., de soldaat 'ligt' te ... Het recht 'zit', [dat] duidt de bezonkenheid aan die er nodig is. Men moet zich als rechter de tijd gunnen, de rust nemen tot grondige bezinning, om het voor en tegen af te wegen, alle verzachtende of verzwarende omstandigheden te laten gelden. De uitspraak moet gewikt en gewogen zijn. | 263 | De geestelijke 'staat' altijd op de wachttorens, móét daar ook altijd staan, want hij is op de uitkijk, hij mag niet slapen als de anderen terneerliggen.

"Mensenkind, Ik heb u tot een wachter gesteld." [Ez. 33: 7] – Hij moet horen met uiterst fijne oren naar al de stemmen om hem heen en in de verte, en vóór alles, in alles, boven alles uit naar Gods Woord. De Kerk waakt als een schildwacht, als een troep verkenners, op de voorgeschoven post van de mensheid, tégen de machten en goden van deze eeuw, ter wille van het heil van de wereld. Veel meer dan men beseft worden de mensenlevens tegen de

dood in alle vormen – geestelijke en lichamelijke – beschermd door de kerk, die bij de rechte belijdenis de wacht betreft tégen de demonieën die ons bedreigen. Waakt de kerk niet, staat zij niet op haar post, is zij ontrouw aan haar opdracht, dat wil zeggen aan de Heer van de kerk, dan zijn de menigten al spoedig prijsgegeven aan elke ondergang. Het wordt tijd dat wij dit eindelijk ontdekken: zonder de kerk is er voor ons mensen geen geestelijke veiligheid, geen humaniteit meer in Europa, zij is de ark waarin wij ons, vluchtend – redden zullen, als we gered worden.

Dat de rechtspraak er nog is, dat in onze samenleving, althans in de Nederlandse, het recht nog wordt geëerbiedigd, is een buitengewone gunst van God, het is één van de voornaamste stukken van Gods algemene genade. O! zeker, het ‘positieve’ recht is niet hetzelfde als wat de Schrift ‘gerechtigheid’ noemt, maar het onderscheidt zich toch van de willekeur van de instincten en wijst heen naar Gods waakzaamheid over de vrijheid én de orde die hij de mensen gegeven heeft.

De vraag is: zijn wij erkentelijk voor dit gunstbewijs? Of vinden wij het van-zelf-sprekend? Wanneer wij zo ondankbaar blijven en ook hierin geen enkele reden vinden om de Here te eren, Hem toe te vallen en Hem vergeving te vragen voor de hardigheid van onze harten, kan het | 264 | gebeuren dat ook dit menselijke deel, zoals wij in andere landen met huivering aanschouwen, van ons zal worden genomen. Het gezag, het staatsbestel, de rechtsbedeling zijn er omwille van de zonde, een ‘verkoeling’ van Godswege. Het peil van het Recht is hoger dan het rechtsgevoel van de doorsneemers en daarin ligt een getuigenis dat het de gunst en het geduld van God zijn waaraan wij het recht danken, dat het ‘algemeen belang’ niet zou volstaan. De mens zou nóóit uit zichzelf aan de bloedwraak zijn ontgroeid wanneer het Recht – door God gesteld – niet verbiedend en straffend tussenbeide waren getreden. Het wetboek (van koophandel, van strafrecht enzovoort), in Nederland in gebruik, is deels een reflex van de Wet van God, hoewel het geen deel uitmaakt van de Openbaring. Daarom is er geen recht denkbaar zonder *eed*, zonder de aanroeping van de Godsnaam heeft het recht zijn kracht verloren, hetgeen tweërlei insluit: *a.* de erkenning dat het recht er is van Godswege, *b.* de onderwerping van de rechter en de delinquent beide aan dat recht als aan een hoger gezag, dat slechts kan wijken voor het gezag van de Openbaring zelf. Een rechteloos land, dat is een land waar menselijke willekeur als recht optreedt, een land waar Gods gemene gratie niet meer wordt geëerbiedigd. Het is óók en nog veel meer een land waar geen plaats is voor de verkondiging van die heel andere rechtvaardigheid, namelijk die waarmee God “rechtvaardig is en rechtvaardigende een ieder die uit het geloof in Jezus leeft”. [Rom. 3: 26]

De rechtspraak heeft ten doel: de ontkenning van het geweld. Het bevat het verbod van eigenrichting door de bevoegdheid tot vonnissen en straffen in handen van de overheid te centraliseren, de eer van de beelddrager van God te beschermen, de ‘*bejahung*’ van de gemeenschap, de bevordering van de broederschap van de mensen, het geloof in God te verlevendigen, want door de mens als beelddrager van God te eren en te beschermen eert men ten slotte | 265 | God zelf. Het recht draagt voor het besef van de eenvoudige, onbedorven mens nog steeds een gewijd karakter. Geen faculteit is zo na aan de godgeleerdheid verwant als de juridische.

Rondgaand onder de mensen als zielszorger merkt men wel hoe de rechtsspraak nog steeds voor hun besef met de goddelijke dingen samenhangt. Er zijn drie hoge gebouwen te midden van het gekrioel van de huizen en huisjes, die omgeven zijn met iets van het *mysterium*

tremendum.¹³⁶ De 'Grote Kerk', het Ziekenhuis en de Rechtbank, de drie faculteiten¹³⁷ die het bijzondere en dus bijzonder-bedreigde karakter van ons mensenleven aangaan. Geweldige bakens, boven de chaos uit, zalen en ruimten waar de stemmen als vanzelf fluisterend worden. Toch is er een ingrijpend verschil, ook voor de dagelijkse ervaring. Of en wanneer er iemand uit onze wijk 'geholpen' moet worden (een zachte term voor 'operatie'), dat weet de dominee gewoonlijk wel, maar of en wanneer er iemand moet 'vóórkomen', dat lang niet altijd, ook niet wanneer de goede man via de reclassering zich duchtig met de hangende zaak van de gedaagde heeft ingelaten. Dat komt, kan men zeggen, van de schaamte. Ja, maar in die schaamte ligt een stuk eer van de menselijke natuur. Het zieke lichaam is eenzaam, het ligt te ademen in de duur van de uren die God geeft, in het geschonden recht is behalve de mens zelf zijn naaste betrokken en Gods majesteit, die achter het wonderbare feit ópstraalt, dat hij er is en dat hij zijn recht heeft, zo goed als ik, en dat God hem tegen mij beschermt. Toch, ja, wordt de mens ook daar 'geholpen', geopereerd aan de ziel. Als hij zich laat helpen kan hij een diepe zegen wegdragen, die van verre te vergelijken is met de verkondiging van de Tien Geboden in het heiligdom, de 'Grote Kerk', als deze daar geschiedt mag naar de mening van de Geest.

Zo 'zitten' dus als een wettig samengestelde rechtbank | 266 | die tien oudsten van de Bethlehemse gemeente tezamen. Boaz staat op en neemt het woord, zich richtend tot de lossen: "Het stuk lands, dat van onzen broeder Elimelech was, heeft Naomi, die uit het land der Moabieten wedergekomen is, verkocht".¹³⁸ In deze vergadering worden nog iets méér dan de algemene rechtsregelen gehanteerd, de codex waaraan men zich hier gedraagt is een andere, waarin méér van de normen van de algemene broederschap leeft dan bijvoorbeeld in het Romeinse recht het geval is. Een téken van het koninkrijk van God staat in Gods wet opgericht. Hoe schoon klinkt in Israël uit Boaz' mond het woord 'broeder', dat hij voor Elimelech aanwendt. De medemens is niet alleen het object van het Recht, maar hij wordt in deze kring gezien als een broeder. Dat woord is een geestelijk, een godsdienstig woord. Een verre parallel vinden wij in het socialisme, een oude rot uit de socialistische beweging zegt nog graag: 'kameraad'.

"Ai ziet! hoe goed, hoe lieflijk is 't, dat zonen
Van 't zelfde huis, als 'broeders', samenwonen"¹³⁹

Gods bedoeling met Israël is geweest dat het volk behalve een staat naar onze opvattingen tegelijkertijd een soort broederschap zou zijn, een kerkstaat, waar Hij als Koning werd geëerd en de onderdanen als Zijn kinderen in één groot huisgezin met elkander zouden verkeren. Hier is de plaats om nog eens te wijzen op het boek van de *Spreuken*, want daar wordt als wijsheid voorgedragen dat men het recht mag beschouwen als een recht dat niet maar tussen staatsburgers, maar tussen broeders geldt. De 'spreuken' zijn nuchter, maar zó nuchter niet of we merken dat er gerekend is op een zekere mate van geestverwantschap onder de mensen voor wie zij bestemd zijn, een samen staan voor Jehova's tribunaal en een buigen voor Zijn hoog gezag.

¹³⁶ Latijn: letterlijk 'vreeswekkend mysterie', uitdrukking waarmee Rudolf Otto in zijn gelijknamige boek uit 1917 '*das Heilige*' aanduidt, voluit: *mysterium tremendum et fascinans*.

¹³⁷ De 'drie faculteiten' verwijzen naar de drie Middeleeuwse 'beroepsuitgangen' (recht, geneeskunde en theologie) bovenop de universitaire basisstudie van de 'zeven vrije kunsten'.

¹³⁸ M neemt de – incorrecte – vertaling van de SV over (Ruth 4: 3). Bedoeld is niet een verleden tijd, maar eerder een opdracht, zoals in de weergave van Martin Buber: '*Das Feldstück ... , Noomi verkaufte...*'

¹³⁹ Psalm 133, couplet 1 (1773).

Boaz vertelt hier onwillekeurig wat wij nog niet wisten, namelijk dat Naomi eerst nog een akker in eigendom heeft gehad | 267 | en zich genoodzaakt heeft gezien ook die te verkopen. Hieruit blijkt dat ze niet zó arm als wij aanvankelijk veronderstelden uit Moab is wedergekeerd, ze had nog een stuk land op naam van Elimelech staan dat van de nalatenschap van haar man was overgebleven. Ze heeft daarvan kunnen bestaan zolang het ging. Niet in staat zich daarmee te handhaven, is het land verkocht. Deze afstand heeft natuurlijk plaats gevonden vóórdát Ruth aren ging lezen. Sindsdien heeft ze zich vernederd. De gang naar het armenveld is dus echt uit armoede geschied. Zo begrijpen wij nog beter de ‘bitterheid’ van Naomi. Ze was werkelijk heel en al ten einde met haar behulpzelen en toen is deze noodsprong gewaagd.

Zie nu hoe zakelijk Boaz de kwestie behandelt, hij vertrekt geen spier van zijn gezicht en zegt verder: “En ik heb gezegd (beloofd), ik zal het voor uw oor openbaren, zeggende: Aanvaard het in tegenwoordigheid der inwoners, en in tegenwoordigheid der oudsten mijns volks, zo gij het zult lossen, los het, en zo men het ook niet zou lossen, verklaar het mij, dat ik het weet, want er is niemand behalve gij, die het lost, en ik na u.” Boaz stelt voor het *land* te aanvaarden, het is alsof hij het lot werpt: kruis of munt, en de Voorzienigheid uitdaagt: “als gij het wilt lossen, ga je gang maar!” Wat zal zijn hart gebeefd hebben. Hij laat verder voor de goede verstaander duidelijk merken dat hij niet ongenegen is zélf als lossers op te treden: “ik heb gezegd (beloofd), ik zal het openbaren”. Het gaat over het land, over Ruth rept hij nog met geen enkel woord, het gaat voortdurend over dat land: gelegen in de gemeente Bethlehem, Dodezeeweg No. 253, kadastraal perceel No. 3086. “Aanvaard *het*, los *het*, want er is niemand behalve gij, die *het* lost, en ik na u.” Onpersoonlijke, dode dingen spelen niet alleen een grote rol in ons leven, maar de meest persoonlijke belangen zijn daarvan vaak afhankelijk. Ja, de méést persoonlijke van | 268 | het meest-ónpersoonlijke. De koersen en het kadaster, paragrafen en paperassen bepalen onze levenskansen. De beveiliging is ook de vernedering.

“Zo men het niet zal lossen”, spreekt Boaz tot de lossers. ‘Men’, dat vage, onbestemde woord klinkt weer zo onbeduidend, zo kleinerend. Dat slaat op N.N., die meneer, ‘*peloni almoni*’¹⁴⁰, hoe-heet-ie-ook-weer-precies? Dat heeft veel weg van dat “gij, zulk een”, die man die voor eeuwig onbekend diende te blijven, het is er een andere vervoeging van. Nou, Van-der-Hummes, als jij het niet hebben wil, dan ben ik er óók nog.

“Laat mij het weten”, zegt Boaz daarop: hier laat hij wéér doorschemeren dat hij erbij geïnteresseerd is. Hoe zal N.N. op dit voorstel reageren? Boaz’ hart zal nu en hier niet minder hevig geklopt hebben dan dat van Ruth, toen zij, aan het voeteneinde van de wakker-schrikkende landheer liggend, naar haar naam werd gevraagd. En dan valt de slag. Meneer Van der Hummes treedt naar voren en verklaart: ik doe het, “ik zal het lossen”. Wij moeten over dit toeschietelijke antwoord niet geringschattend denken. Het terugkopen van een stuk land is een daad van gehoorzaamheid, er zit van alles aan vast, men moet er ook het geld voor hebben. Deze lossing kan in elk geval een toepassing zijn van het gebod: heb uw naaste lief als u zelf. Waarom zouden wij direct het lelijkste denken: dat N.N. wel zal geweten hebben hoe goed die akker was, en er zich reeds een zoet winstje van beloofde?

¹⁴⁰ *Peloni almoni* (letterlijk: een onbekende ander) is de Hebreeuwse uitdrukking die de SV in Ruth 4: 1 vertaalt met “gij, zulk één”. Bedoeld is iets geheims of iemand die anoniem moet of mag blijven. De term komt nog twee keer in Tenach voor: 1 Samuel 21: 2 en 2 Koningen 8: 6, waar het een geheime plaats betekent. Rabbijnse commentaren vergelijken de uitdrukking met de Engelse fictieve naam ‘John Doe’ voor iemand die onbekend wil, kan of moet blijven. M maakt daar ‘N.N.’ en ‘(Van der) Hummes’ van.

Maar letten wij eerst op de arme Boaz: wat zal er, toen het toestemmende antwoord door de poort klonk, op dat moment in zijn ziel zijn omgegaan?

Maakte een soort van vertwijfeling zich van hem meester, omdat het nu duidelijk was dat hij niet in Gods weg was toen hij meende Ruth tot vrouw te moeten nemen? Was hij dan niet in zijn recht? Misschien kwelde hem een soort zelfverwijt, dat hij eerlijker, ronduit voor de dag | 269 | had moeten komen, minder politiek, minder formeel, meer kinderlijk naïef. Ja, nu is het te laat, Boaz, er is niets meer aan te doen, de kans is verkeken!

Of trok een soort humor door hem heen? Wacht maar! We zijn er nog niet, de voornaamste troef is nog niet uitgespeeld. Het is spannend om het van verre mee te maken. Boaz is 'listig', voorzichtig geweest als de slangen. [Mt. 10: 16] Als de ander nu 'nee' zegt is het pleit beslecht, als hij 'ja' zegt is het pleit nog geenszins beslecht. Dus gaat hij haastig voort om de zaak verder met stoïcijnse kalmte af te wikkelen, hij laat van zijn angst niets merken, terwijl de lossers voor de consequentie van zijn daad wordt gesteld. "Maar Boaz zei: Ten dage als gij het land aanvaardt van de hand van Naomi, zo zult gij het ook aanvaarden van Ruth, de Moabitische, de huisvrouw des verstorvene, om de naam des verstorvene te verwekken over zijn erfdeel." Daar springt het doel naar voren, want het afkopen van het erfland is zeker gewichtig, maar gewichtiger is in Israël de 'naam'. De naam is meer dan het land, de mens, als beelddrager van God, gaat de aarde in waarde verre te boven, om de naam draait alles, het erfland zonder de naam mist geestelijke betekenis, het is als een afgehouden romp, zonder hoofd.

De zin van de wet op de lossing, het hart van het gebeuren, treedt ons in Boaz' antwoord in volle klaarheid tegemoet. In Israël was ook de eenvoudigste man of vrouw even gesteld op zijn stamboom als bij ons het huis van Oranje – omdat er gerekend werd op de ontknoping van de geschiedenis, op de vervulling van de in het Paradijs gegeven belofte. Wie weet zou uit *zijn* geslacht de Messias voortkomen, ieder had een kleine hoop dat het in zijn stam zou gebeuren, maar moest ook de anderen steunen. Nu wordt aan "gij, zulk een" voorgehouden dat de eerste zoon uit dit leviraatshuwelijk, hoewel zijn kind, naar de overleden man van de moeder zou genoemd worden. | 270 |

"Toen zei die lossers: Ik zal het voor mij niet kunnen lossen." Deze eis is N.N. te machtig, als een blad aan de boom keert hij om, er is niets meer van zijn ruimhartigheid overgebleven. Ziedaar de humor van het geval. Wat is de reden van die plotselinge ommezwaai? "Voor mij kan ik het niet lossen", verklaart hij. Dit "voor mij" is een tekenachtig trekje. N.N. verbergt zich daarachter, hij speelt geen open kaart, hij zegt niet: ik doe het niet, bij nadere overweging wil ik er liever van afzien, ik voel er eigenlijk niet zo veel voor. Maar hij verklaart geheimzinnig: ik *kan* het niet doen, wat mij betreft, ik zou het niet kunnen lossen. Maar wij houden hem vast aan zijn jasje.

Waarom *kan* hij niet lossen, wat belet hem? Hij laat ons niet in het onzekere: "opdat ik mijn erfdeel niet misschien verderf." Is de afwijzing daardoor voldoende gemotiveerd? In welk opzicht zal hij dan zijn erfdeel verderven als Ruth zijn vrouw wordt? Van een jood kan en mag niet worden verwacht zijn erfdeel te willen prijsgeven, ook al bestaat er slechts een kans: "misschien" zegt hij er voorzichtigheidshalve bij. Wat zit erachter en waaruit bestaat dat 'verderven'? Welke vrees grijpt hem aan?

Enige wettige gronden kan deze lossers voor zijn afwijzing wellicht aanvoeren! Laat ons mede 'zitten' in de jury en de geesten beproeven, en laat ons onpartijdig zijn.

Hij kan Ruth misschien niet hoogachten, weet hij iets ongunstigs van haar? Of hij 'moet' weigeren op grond van haar grote armoede. Maar dat is geestelijk ongeldig.

Als hij Bijbelvast was geweest had hij redenen tot afwijzing in de wetten kunnen vinden, dan had hij geweten dat wel volgens Leviticus 25 de lossing van het erfland ging tot in de derde en vierde graad van bloedverwantschap, doch dat de lossing van de weduwe niet verder ging dan de tweede graad, aangezien zij beperkt bleef tot de broeder van de overledene (Deut. 25), doch ook hierop wordt, althans openlijk, geen beroep gedaan. | 271 |

Wij kunnen verder – en dat is waarschijnlijker – veronderstellen dat hij bijgelovig is geweest en gedacht zal hebben: er ligt klaarblijkelijk een vloek op dit geslacht van Elimelech, alle mannelijke leden zijn na een korte tijdsspanne in den vreemde overleden. Hij zou als Juda kunnen argumenteren: “ik geef mijn zoon Sela niet aan Tamar, opdat hij ook niet sterve gelijk zijn twee oudste broeders” (Gen. 38). Is dat zó'n verwerpelijke overlegging?

Hij had nog een ander en zeker geldig motief kunnen aanvoeren, de lossing betrof een heidense vrouw, en nog wel uit Moab. Stel u voor dat hij het in subjectieve oprechtheid uitspreekt. Boaz had trouwens met nadruk gezegd, om het gewicht ervan hem des te meer te laten gevoelen: het gaat om de lossing van Ruth, de *Moabitische*. Misschien zet hij er nu wel een vróóm gezicht bij: ik kan toch immers niet met die heidense leven die Bethlehem is binnengesmokkeld. Toch, zonder grond is het niet. N.N. heeft hier misschien iets weg van Petrus, die op de stem hem bevelend van alle dieren en vogelen van de hemel te eten: “Sta op, Petrus! slacht en eet” verontwaardigd antwoordt: “Geenzins Here! want ik heb nooit gegeten iets, dat gemeen of onrein was” (Hand. 10: 13v.). Zou hij zo recht hebben haar te versmaden die zich in bruidelijke overgave aan Israël verbonden heeft: uw volk is mijn volk en uw God is mijn God? N.N. wil het land wel hebben, doch als hij bedenkt dat hij bij Ruth kinderen zal verwekken, dan zal het goed opgedeeld moeten worden, omdat de oudste zoon niet op zijn naam staat. Hij heeft uitgerekend dat tegenover de aanwinst van het land staat dat er mogelijk meer kindsporties bij de boedelscheiding zouden ontstaan. Daar heeft hij geen zin in, dan wordt het erfdeel te klein naar zijn mening. Hij heeft zijn hart verpand aan het aardse bezit en de gedachte aan een mogelijke verdeling reeds bij zijn leven is hem onaangenaam. De lossing vat zijn motivering samen door met klem te her | 272 | halen: “ik zal niet *kunnen* lossen”. Bijna altijd als de mens zegt: ik *kán* niet, bedoelt hij: ik wil niet. Juist als de onwil groot is doet ze zich bij anderen, maar ook bij onszélf, vóór als een *onmacht*. De aversie, de afkeer van het offer bindt zich het mom voor van een tweestrijd: ik zou wel graag willen, weet u, maar ik kan gewoonweg niet, heb medelijden met mijn toestand! Hoe kunt ge mij zo kwellen en zo miskennen? Hebt ge dan niet gemerkt, daareven, hoe ik mij buig voor de Wet, maar ge kent mijn omstandigheden niet, hoe zou ik u die alle uitleggen, het zou te ver voeren, hoe het zij: ik kan niet, bij nader inzien, nee, het is onmogelijk! Het is zijn egoïsme dat deze man zo doet spreken. ‘Egoïsme’, dat is een dik woord, een welgedane gemeenplaats, maar goed, op de burgerlijke stand hebben we toch voortdurend met dit pafferige monstrum te maken.

Wat is het wezen van het egoïsme? Men definieert dit wel als: de natuurdrift van de zelfhandhaving. Hiermede is zijn eigenlijke grond nog niet geraakt: voor Gods aangezicht is het dieper. Egoïsme is zeker die natuurdrift, maar gepaard met de berekening die de Wet van God dienstbaar maakt aan het eigenbelang, *de begeerte om uit de algemene genade munt te slaan*. Zó pafferig is het egoïsme niet, of het is, als het er op aankomt, lenig als een sportieve knaap. De Wet van God is ons in eerste instantie gegeven om de naaste te *zegenen*, te *verrijken*. Wij zijn bestemd om hem door ons bestaan, door onze gehele levenshouding tot troost, steun en stut te dienen, zowel in het geestelijke als in het natuurlijke leven. Met al de ons verleende gaven zijn we *gesteld in dienst* van onze naaste.

Dat is onze levensbestemming, met andere woorden: de mens komt pas tot zijn recht indien hij deze functie vervult, hij mislukt in dit leven door er zich aan te onttrekken.

Omgekeerd zijn wij de naaste van de anderen, om wederkerig de zegen die wij door Gods genade aan anderen | 273 | mochten uitdelen, tot onze eigen vertroosting te ontvangen. De naastenliefde, die wij meestal in haar gevende functie voorstellen, is immers – als het goed is – in minstens gelijke mate ook in ontvangende zin werkzaam. God heeft de naaste gesteld om *ons* te zegenen. De vrouw is geschapen – dat is haar functie, haar levensbestemming – om de man te zijn “als een hulpe, die tegenover hem zij”. [Gen. 2: 18] De man *is er* om de vrouw lief te hebben: “Gij mannen! hebt uwe eigen vrouwen lief” (Ef. 5: 25). De Wet van God ordent in de *eerste* plaats de zegen die de naaste mij en ik de naaste zou kunnen bereiden.¹⁴¹ Wie mijn naaste is, dat staat niet in mijn keuze: hij is reeds daar voor ik door allerlei overwegingen op zijn bestaan ben attent gemaakt, hij treedt mij als autoriteit, als stille eiser tegemoet. Dat wil niet zeggen dat hij zijnerzijds het recht zou hebben zich aan mij als mijn naaste op te dringen. Hij moet van Godswege getekend zijn, hij is een sein dat naar het gebod van God voor dit uur verwijst. De autoriteit die de naaste heeft is hem in elk geval verleend, hij heeft die niet uit zichzelf krachtens het blote feit van zijn bestaan of van zijn nood. Hetzelfde geldt ook omgekeerd van mij tegenover de ander. Dit moeten wij dus wel goed weten dat een leven of een dag waarin ik geen aanspraak van de naaste ontmoet, een arm leven en een arme dag is, willekeurig, ongeordend, ongeheiligd. Het kan zijn dat er vele dagen in ons leven zó uitzien, maar dat betekent niet dat we daarin dan met ons lot zouden te doen hebben en niet met onze schuld. Maar nu verder: al is het waar dat mij door de barmhartigheid van God tegenover de naaste zekere bezits-, ontvang- en levensrechten zijn geschonken, de vraag is hoe ik die rechten gebruik. Als ik de Wet, die bedoeld is onder andere om mij te vertroosten en te verkwikken, zó ga duiden en praktisch zó ga vullen dat ik er zelf zoveel mogelijk zijde bij spin, er een slaatje uit sla, dan wordt daarin mijn *egoïsme* open | 274 | baar. De Openbaring van God maakt zo ook de méns openbaar, trekt hem uit zijn schuilplaats en verschansing in het licht, onthult onze kleinzielige grootdoenerij. Wat daar ontdekt wordt is ons aangeboren heidendom. Dit komt aan de dag: dat wij vergeten dat wij met God verzoende mensen konden zijn. Adam in het Paradijs had het gezag van de naaste niet nodig, de heiden leeft alsof hij nog in het paradijs van de onmiddellijkheid verkeerde. Dat wij de wet gebruiken ten bate van onszelf, waar zij gezet is tot zegen of bescherming van de naaste, daarin komt de afval, waarover wij zouden willen heen leven, juist aan de dag. En het tragische is dat wij dan niet zien hoezeer dat wat tegen ons belang schijnt in te gaan in waarheid in de diepste zin ook ons belang is. Te leven als waren wij Here en meester van de verhoudingen betekent te leven buiten het bestek van het volk van de Here, waaronder Zijn Eer woont. Het recht dat de naaste tegenover mij heeft, is, om zo te zeggen, altijd *kerkrecht*.

De Wet van God, die overal om ons heen is, is in de *tweede* plaats ons gegeven om de mens te beschermen tegen de willekeur van de naaste. Het achtste gebod bijvoorbeeld is een beveiliging van ons bezit tegen de aanranding van de naaste, het is Gods recht ter handhaving van het ‘eigendomsrecht’, om ons gelukkig te doen zijn in hetgeen wij van de materiële goederen het onze mogen noemen. Als ik nu die *rechten* neem en ze gebruik,

¹⁴¹ Deze en navolgende beschouwingen over ‘de naaste’ lijken duidelijk geïnspireerd door M’s kennismaking met deel I/2 van Barths *Kirchliche Dogmatik*. Deze Ruth-lezing werd gehouden op 12 januari 1938. Daags tevoren had M de nieuwe band ontvangen en hij vermeldt dat hij er de hele nacht in doorgelezen had. Zie de dagboekantekening op 11 en 12 januari 1938 in *MVW* 5C.

daarbij de wederkerigheid vergetend, zó dat ik er voor mijzelf een maximum van voordeel uit haal, er 100% van maak, dan is dat egoïsme, speculatie op de ‘gemene gratie’.¹⁴² Zo staat N.N. hier in de poort van Bethlehem! Vele uitleggers ontkennen dat hier de Wet van God in het geding is, zij menen dat er alleen sprake kan zijn van een gewoonterecht, van zekere goede zeden. Maar het wil ons voorkomen dat men daarmee de levenshouding van de Van der Hummesen niet redt. Het lijdt toch wel geen tegen | 274 | spraak dat *ook door de zede* het gebod van God tot ons komt. En wat meent ge, als Ruth rijk was geweest, zou N.N. niet toegetast hebben, zou hij de zede niet hebben uitgebuit? Of wat meent ge, dat in dit geval Ruths heidense afkomst een bezwaar zou geweest zijn? Bovendien is het toch niet te bestrijden dat in al zulke gevallen waarin het geschréven recht niet heeft voorzien de zede onvermijdelijk moet meespreken als dat wat mogelijkerwijs een stuk ongeschreven recht bevat. Nergens kunnen wij als Robinson Crusoe op zijn eiland leven.¹⁴³ Nu wordt een *vrijwillig* erkennen van de rechten van anderen van ons gevraagd. Hoe pijnlijk dit zij, dat hier sprake komt van de vraag te ‘bedenken’ al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig, wat rein, wat liefelijk is, wat erkenning verdient (Fil. 4: 8), is moeilijk te ontkennen. Ook door de zede kan het Gebod spreken.

‘*Proximus est ineffabilis*’¹⁴⁴ – wat dat is: ‘de nááste, dat moet je niet uitvlakken’, nee méér: dat kunnen wij niet uitvlakken. De positieve draagwijdte van elke zede moet beproefd worden, omdat er het recht van de naaste in verscholen kan zijn. Ja, die naaste! Het is een lastpak, een dwarsdrijver, een vampier, een onruststoker, een kwal, het feit alleen van zijn bestaan en van zijn bestaansrecht kruisigt onze oude zin. Heimelijk zijn wij allen bezeten van het verlangen zonder wet, dat is zonder de naaste te leven. Onze overmoed meent dat wij dan, onszelf als een heelal omhelzend, het ons gegeven leven tot op de bodem zouden kunnen ledigen en de waarde ervan omzetten in hoogste productiviteit, in nieuwe vormen, in hogere, zelfstandige schoonheid. Romantiek dit alles!, die in alle opzichten het ‘gewone leven’ verwerpt, vooral in dit opzicht dat niet wordt ingezien hoezeer het mógelijk-buitengewone in het gewone leven juist gelegen is in de erkentenis dat de Openbaring, die de aarde eenmaal beschenen heeft en weer doorbreken zal, zich allereerst in de Wet | 276 | en in de liefde betoont en betuigt en haar verborgen schoonheid ontvouwt.

Ego-isme is een soort pan-theïsme, een soort solipsisme, in de gehele wereld te vinden, waar overal spiegeltjes staan en ik telkens erin blikkende ego, ego, ego en nóg eens ego zie. Die meneer N.N., die deze onvergelykelijke vrouw Ruth weigerde te lossen, had ook evengoed Ego kunnen heten. Mag ik me even voorstellen: ik heet I.K., mijn naam is: Ikke-zelf, ik woon in Egocentrum. Het mensgebloed, “das Man” (Heidegger)¹⁴⁵, is altijd *dit* ego, zonder kwaliteiten of afgezien van de kwaliteiten, man noch vrouw, wijze noch simpele, niet een ‘mens’, dat is: de vereniging van het mannelijke en het vrouwelijke in de eenheid van de persoonlijkheid, allermint de ‘naaste’ op het erf van het Verbond.

Dat als *gevólg* van het egoïsme van de lossen Boaz juist zijn levensbestemming ontvangt, dat daardoor diens kansen stijgen, dat maakt het egoïsme van deze man niet minder groot. Dat de naaste dichter bij zijn doel kan komen wegens uw en mijn geslepen afzijdigheid, maakt onze schuld niet kleiner. Dat dit egoïsme voor Boaz winst is en in overeenstemming blijkt

¹⁴² De algemene genade, verwijzend naar de boektitel van dr. A. Kuyper: *De gemeene gratie*. Leiden: Donner 1902-1904, drie delen.

¹⁴³ Verwijst naar het gelijknamige boek van Daniel Dafoe uit 1719.

¹⁴⁴ Verwijst waarschijnlijk naar *Deus ineffabilis* van Augustinus: de onuitsprekelijke God. Het lijkt erop dat M zich vergist en *ineffabilis* weergeeft met ‘niet uit te vlakken’ of ‘onontkoombaar’.

¹⁴⁵ M schrijft ‘das Mann’, maar Martin Heidegger gebruikt veelvuldig het begrip ‘das Man’, ‘het men’, de doorsneemens in zijn alledaagsheid. In: *Sein und Zeit*, Halle: Niemeyer 1927, o.a. 252vv. [35]

met de uitvoering van Gods Raad, daardoor wordt het in zichzelf niet minder verwerpelijk. Zo is de geestelijke schuld van de farizeeërs niet minder, al is door Gods Raad en voorkennis Jezus Christus overgegeven aan de heidenen en gekruisigd tot ons heil. Deze lossers deed van zijn recht tot lossing geen afstand om dat aan Boaz te gunnen, om hem te helpen, uit liefde tot de naaste – doch uit eigenbelang, uit zuivere baatzucht. Echter ook in dit geval heeft God ten goede gedacht wat N.N. ten kwade heeft gedacht.

De ongenoemde lossers eindigt zijn wonderlijke betoog met deze verklaring: “los gij mijn lossing voor u.” En als een eentonig refrein volgt erop: “want ik zal niet kunnen lossen.” Zie hem staan in zijn afgetrokkenheid, nu hij | 277 | zich terugtrekt: het is alsof hij tot dit volk niet meer behoort, het is alsof hij zichzelf heeft uitgeschakeld uit de wederkerigheid. En dit is zeker ook de bedoeling van de schrijver. Op dit ogenblik namelijk wordt hij N.N., schrompelt in één tot Van de Hummes. Hij was, laat ons zeggen, Jozua ben Barachja, nu, als voor onze ogen, vergaat zijn naam. Gecremeerd door het profetische vuur. Deze persoon is kennelijk de *note gaie*¹⁴⁶ van ons verhaal. Met een lichte spotlach heeft de schrijver van ons boek hem getekend. Inderdaad blijft hij een zielige verschijning, zoals alle egoïsten magere figuren zijn, arm en dor en onvruchtbaar. Het was zijn vroom egoïsme, het joods particularisme, dat weigerde Ruth in te lijven in het volk Israëls, niet inziend dat Jehova ook als Here over de heidenen, dus over het ganse menselijke geslacht erkend en aanbeden wil zijn. Het was zijn egoïst bijgeloof of zijn egoïste berekening, of wat ook; maar hij staat daar, deze anonymus, als de vertegenwoordiger van duizenden die de Wet wel weten te hanteren, maar die zich door haar niet laten hanteren als er kans is dat men zijn eigen erfdeel misschien zou verderven.

“Nu was dit vanouds een gewoonheid in Israël, bij de lossing en de verwisseling, om de ganse zaak te bevestigen, zo trok de man zijn *schoen* uit, en gaf die aan zijn naaste; en dit was tot een getuigenis in Israël.” De weigering van de man om Ruth te lossen wordt bekrachtigd door een bepaalde ceremonie: het uittrekken van de sandaal. Het schoeisel drukt zinnebeeldig het recht uit dat de mens heeft op de grond, die men daarmee zou kunnen betreden. De sandaal betekent derhalve symbolisch het bezitsrecht op de grond, maar ook en vooral de verdere beschikking over het te betreden land. In de Psalmen komt een paar keer hetzelfde beeld voor: “Op Edom zal ik mijn schoen werpen” (60: 10), dat is: op een luchtige, *überlegen* wijze mijn eigendomsrecht doen | 278 | voelen. Of: “zit aan Mijn rechterhand, totdat ik uwe vijanden gezet zal hebben tot een voetbank uwer voeten” (110: 1). Wat de mens met zijn voet drukt, is zijn eigendom, omgekeerd: de schoen uittrekken beduidt afstand doen van rechten. Zo is hier de zinnebeeldige handeling van de eerste lossers te verstaan: hij doet door deze ceremonie afstand van het recht op de grond die hij immers reeds had aanvaard.

De ontschoeide is de ontrechte, de door de vrouw versmade. Was Ruth er zelf bij geweest, dan had ze naar de gewoonte voor hem op de grond mogen spuwen, ten teken dat de verachte tot verachter is geworden.

Met een zekere haast, om eraf te zijn, trekt de man zijn schoen uit. Zo spoedig mogelijk wil hij de moeilijkheid achter de rug hebben, dan voelt N.N. zich pas safe. Zo nemen wij afscheid van deze Niemand, die weer onderduikt in de vale gebieden waar degenen huizen die goed noch kwaad zijn geweest, dat bleke, stroeve geslacht van de verstarde, die toch de lauwen zijn, waarvan het in Openbaring heet dat Christus ze uit Zijn mond uitspuwen zal, indien zij zich niet bekeren. [Opb. 3: 16]

¹⁴⁶ Vrolijke noot, in het Frans met dezelfde betekenis als in het Nederlands.

N.N. is af, wij aan-schouwen een ander tafereel, de aanwezigen voelen zich merkbaar opgelucht. Als het nu eenmaal zo ver is dat zijn bloedverwant beslist en onherroepelijk afstand heeft gedaan van zijn rechten op de grond en op de vrouw Ruth, dan komt Boaz er eerst goed in. Hier stijgt onhoorbaar de triomf, het gejuich van de overwinning naar boven, en het geheimenis van de doorwaakte nacht, langzaam en rechtstandig en blinkend. De blijdschap wordt uitgekristalliseerd in een notariële akte! Op heden, de zoveelste, verscheen voor mij... notaris te Bethlehem, de persoon van Boaz, oud 48 jaar, van beroep landbouwer, die mij verklaarde...

“Toen zei Boaz tot de oudsten en al het volk: Gijlieden zijt heden getuigen, dat ik aanvaard heb alles wat van | 279 | Elimelech geweest is, en alles wat van Chiljon en Machlon geweest is, van de hand van Naomi.” Plechtig wordt de mondelinge oorkonde opgemaakt. Boaz spreekt in een zekere cadans als van een officieel stuk, maar verscholen achter al dit gewone en dorre is het getintel van de bruiloftsvreugde, achter deze kanselarij-stijl ruist een hoog bruiloftslied. Een wolk woei neer, een mist van tranen. “Daartoe aanvaard ik mij ook Ruth, de Moabitische, de huisvrouw van Machlon, tot een vrouw, om de naam des verstorvene over zijn erfdeel te verwekken, opdat de naam des verstorvene niet wordt uitgeroeid van zijn broederen, en van de poort zijner plaats.” Op de rechtsvorm komt het in dit geval bijzonderlijk aan omdat het niet alledaags is: een heidense vrouw wordt opgenomen in Israël, in de stam Juda, ingelijfd in het koningsgeslacht. En ik, Boaz, mag die ogenschijnlijk dorre rechtsvorm vullen met mijn beschermende tederheid en mijn liefde. Met die stoffige sandaal in de hand staat hij en omvat het onsmakelijke ding als een bewijs van het goede deel dat hij heeft verkoren, een onderpand dat hij stevig omkneld houdt en niemand van de omstanders heeft zijn ontroering kunnen peilen om dit nieuwe bezitsrecht.

“Gijlieden zijt heden getuigen”, voegt Boaz er tweemaal aan toe. En dan antwoorden niet alleen de tien oudsten, maar al het volk dat de rechtszitting heeft bijgewoond eenstemmig: “Wij zijn getuigen”. Niemand heeft tegen dit huwelijk gesproken, geen stem verhief zich tegen de naturalisatie van Ruth in het volk Israël, geen bedenkingen rezen er tegen haar aanneming tot lidmaat van de Gemeente van God. Integendeel, er gaat een gejuich op in Bethlehems poort, echo van “want de ganse stad weet, dat gij een deugdelijke vrouw zijt.” Gelijk een roos van Saron, een lelie der dalen, geheel zijt gij schoon, Ruth, en er is geen gebrek aan U.¹⁴⁷ Die zichzelf tot lidmaat bevestigd had van de gemeente, wordt nu aangenomen en bevestigd door de oud | 280 | sten. De ‘sektarische’ willekeur mondt uit in de orde van het kerkrecht. ‘Bij verstek’ wordt Ruth aanvaard.

Hier is de bloesem van de liefde gerijpt tot vrucht, de droom is gekomen in de staat van de daad, de verheven nacht is overgegaan in het vergezicht van de dag. Zoals de vrucht staat tot de bloesem, zoals de daad staat tot de idee, zoals de romantische vaart staat tot de ethische arbeid – zo staat het waagstuk van Ruth op de dorsvloer tot Boaz’ zakelijkheid, als hij alleen, voor beiden, de akte passeren laat van dit zijn leviraatshuwelijk. De vrucht is veel nuchterder dan de bloesem, zoals de daad nuchterder is dan de droom. Er zijn altijd mensen die de vrucht verachten om de schone bloesem die is vergaan. Ten onrechte! Hier ligt de vrucht, de officiële akte: ik heb alles aanvaard, het erfland én ook Ruth, én de stralende toekomst met haar, de toekomst die in God verborgen is, maar die *in* het geloof en *door* het geloof rijke vruchten dragen zal. IJlings brengt hij het bericht.

Wij gaan weer terug naar het begin van deze perikoop: wij hebben een geestelijke rechtshandel meegemaakt. Daar willen de meeste mensen niet van weten dan alleen

¹⁴⁷ Verwijst naar Hooglied 3: 1 en 4: 7.

“omdat het nu eenmaal niet anders kan”, zij zijn meestal veel romantischer in hun blik op het leven. Hoe weinig zedemeester wij ook zijn, hier moeten wij de vinger leggen bij de wonde van een onaangename zonde, waartegen nauwelijks anders te strijden valt dan met het wapen van de ironie, in de trant van Jan van Nijlen bij voorbeeld in zijn ‘Bericht aan den reiziger’.

“En arriveert de trein in een vreemdsoortig oord,
Waarvan ge in uw bestaan den naam nooit hebt gehoord,

Dan is het doel bereikt, dan leert gij eerst wat reizen
Beteekent voor de doolaards en de ware wijzen...

Wees vooral niet verbaasd dat, langs gewone boomen,
Een doodgewone trein u voert naar ‘t hart van Rome.”¹⁴⁸ | 281 |

Ook in de kerkelijke wereld vindt men veel van zulke romantici, zij bijvoorbeeld die het altijd hebben over de ‘onzichtbare kerk’, alsof het hier een visioen gold dat boven de wereld zweeft. Merkwaardig ook dat zovele burgerlijke mensen in het stoffelijke doodnuchter zijn, maar zodra het gaat over geestelijke dingen worden zij in een ommezien sentimenteel, dan wordt ‘de goeie, ouwe tijd’ gesteld tegenover het lastige en rommelige heden. Zij haten de ‘herhaling’, maar toch gaat het in het woord van God en het bestel van God juist om het beslag op de dag, op het gewone leven met zijn teleurstellingen en saaiheden. De *Kerstracht* is schoner dan de dagen,¹⁴⁹ maar hij moet niettemin, wil hij vruchtdragend zijn, uitlopen op de *Pinksterdag* van de klaarheid. Dus krijg ik van mijn plicht, o God, een klaar bericht.¹⁵⁰ Welaan dan, het leven in! Over het leven met al zijn spanningen en scheve verhoudingen, zijn honger en liefdesdriften, daarover verkondigen wij op Pinksteren het ‘Here’-zijn van Jezus Christus, het Baas-zijn van de *Kurios* over de nuchtere dag zonder dronkenschap. Wij geloven in die God die de Here is van de dag, die daar heerst “in het midden zijner vijanden” [Ps. 110: 2], ook in het midden van de noodwendigheden en de eentonigheden. Wij mensen zijn van nature vluchtelingen uit de werkelijkheid, maar als wij God niet ‘verwachten’ in de gewone dag, in de werkelijke situatie van ons leven zoals het reilt en zeilt, dan zullen wij Hem nooit en nergens ontmoeten, allerminst in de een of andere ‘geestelijke’ belevenis. Het Woord van God geschiedt, terwijl “het verderf omgaat dat op de middag verwoest” (Ps. 91: 6) en “geeft aan onze ziel het leven”. [Ps. 66: 9]

Versta nu nog eens dat in dat woord ‘gewoon’, hoewel het ernstig is tegenover de achtergrond van de Openbaring, ook *ironie* schuilt. Want zó gewoon is het niet! Voor de vluchtige blik, voor de bedorven smaak lijkt het banaal en móet zo lijken. Denk aan de ondoorgrondelijkheid | 282 | juist van de eerste gegevens, waarmee wij dagelijks te doen hebben, de bouw en werking van ons lichaam, de onomkeerbaarheid van de tijd. Duizelingwekkend! Of denk aan de eindeloze rijkdom van tinten verscholen in wat wij één kleur noemen, mag ik me eens even laten gaan en iets aanhalen dat u vreemd zal aandoen en dat sommigen toch zullen verstaan: “ha, wat zoudt gij weten van het geel, van ‘t geel der groten, ‘t danteske geel, het helse geel, het louterende geel, het vlijmende geel, het geel van

¹⁴⁸ Laatste drie strofen van het gedicht ‘Bericht aan de reizigers’ van Jan van Nijlen, voor het eerst gepubliceerd in: *Helikon* jg. 1 nr. 4. Brussel/Maastricht: Boosten & Stols 1931, 51.

¹⁴⁹ Naar de eerste regel van Joost van den Vondels kerstlied, Gezang 20 (1938).

¹⁵⁰ Uit Psalm 19 couplet 6 (1773).

Vincent, het geel van Bonifacius... het oeroude geel van de testamentische profeten, het geel van de primitieven... mij alvast het andere, wat voedt en bevrucht, van stuifmeel en stampers, van eieren en koren, van boter en room, om te komen tot het spirituele dat tintelt als Darwin-tulpen, als 't keurslijf van Vermeers *Melkmeisje*, ... geel, dat opwiekt en vleugelt, dat klept en zich rept, van gorsen en wespen, van wielewalen" en dan komt de geestdriftige mens die ik aanhaal ten slotte tot het zeer eenvoudige en het zeer eentonige, een gelijkenis als het ware van ons uitzicht in het gewone leven, de simpele, geduldige, gedoogzame duinen van Holland – "in dit goud-zwaar seizoen, aller okeren gloed, reikt mij de verven!"¹⁵¹ Hij wil het schilderen, vastleggen, vergeestelijken, verheerlijken, dit gewone en onverstoord-armzalige en hoor nu wat hij er alles voor nodig heeft: en het doet er nu gelukkig niets toe of ge het helemaal volgen kunt) "reikt mij de verven: het gloeiend cromaas, 't oranje cadmium, 't zinkgeel, 't napelsch geel, het geel van Tiepolo, het terra-di-Siena, de yellow-lake, het japansch geel; het barnsteen geel, het mastiek geel, 't geel van onyx en van kattenooien. Groot Nederland, groot Nederland... oorspronkelijkheid, oorspronkelijkheid niets wordt zoo zwaar erkend". Zóveel is nodig om een gewoon brok duinlandschap te schilderen, ach, groot is het leven, het gewone! goddelijke oorspronkelijkheid gaat erin schuil | 283 | en het schijnt wel zeer zwaar die te onderkennen. Ja, het is zelfs onmogelijk indien wij niet geloven in het éne Woord, dat heel onze weg duizendvoudig bestrijkt. Deze weg door de kleine dag geldt niet alleen voor de mens in het miniatuur-drama van zijn leven, maar hij is ook de 'weg Gods' in tweeërlei zin: ten eerste de weg die God *ons* aanwijst, om ons te zegenen als wij blijven op onze plaats, en nog veel meer de weg die God *zelf* gaat, van de droom van een nieuwe aarde tot de daad van Bethlehem, de bloesem van de geboorte in de kribbe, die rijpt tot de vrucht van het volbrachte werk.

De 'primitieven', die op de schilderijen van de heilige geboorte een wasbak, luiers en doeken plaatsten, hebben van deze heilige, goddelijke nuchterheid enig besef gehad, van de ironie die er is in de zelfontlediging van het Woord. Jezus Christus is in dit nuchtere leven gekomen, vernederd tot in "de benedenste delen der aarde" [Jes. 44: 23]. Er is in Zijn leven geen afgescheidenheid, geen 'blauwe bloem', geen ijdele droom over het op te richten Koninkrijk Gods, waarover Hij – in deze bedeling – als Zoon des Mensen zou heersen in heerlijkheid, maar Hij ging de weg door het lijden van deze aarde, gaande van bitterheid tot bitterheid en van teleurstelling tot teleurstelling, en hij kwam uit de beklemming van de stal van de geboorte niet uit dan op de bergen in het verkeer met de Vader die in de hemelen is. Zijn geslacht werd 'beschreven' door een ambtenaar te Bethlehem en een soldaat verrichtte de lijkschouw, doorstak daartoe zijn zijde met een speer, en toen kwamen ze om hem af te leggen in de linnen doeken met de specerijen, "gelijk de joden de *gewoonte* hebben van begraven" (Joh. 19: 40). En toen werd heel de oude wereld... begráven!

De herontdekking van het 'gewone' leven is hetzelfde als de ontdekking van de herhaling. Kierkegaard in zijn boek over de *Herhaling*¹⁵² zegt: men moet jong zijn om te hopen, jong ook om de herinnering te koesteren, maar | 284 | moed wordt vereist om de herhaling te willen, te aanvaarden. De hoop is een lokkende vrucht die niet verzadigt, de herinnering een sober reisgeld dat niet toereikend is, doch *de herhaling is het dagelijks brood dat met zegen voedt*. Het gaat in ons leven om de bewuste herhaling, de getrouwe, die aan dat leven zijn glans, zijn blijvende waarde, zijn eenvoudige zin verleent. Uit kracht van die 'herhaling' is ook de naam van "gij, zulk een" ... uitgewist en de naam van Machlon opgericht, en die van Jesse

¹⁵¹ Dit en het volgende citaat uit Jac. van Looy: *Zebedeus* (1910), 198v. Zie voetnoot 14.

¹⁵² Zie voetnoot 129.

(Isaï) ook, én die van David, en uit Jesse's stam is een roos ontloken, al in de koude nacht.¹⁵³ De herontdekking van het gewone leven beduidt ook een nieuwe blik op de... gewone kerk. Vooral onze kerk riekt, zelfs in het uitwendige, maar al te vaak naar de burgerlijke stand. En moeilijk is het de geur van aanbidding te bespeuren waarvan het huis toch vol is.

“'t Is wijsheid naar den stal te Bethlehem te treden,
Dat is, opdat gij 't weet: te komen in zijn Kerk;
Gij vindt er Godes Zoon en zijn verkoren leden,
Al gaat het er wat slecht en armelijk te werk.”¹⁵⁴

Zelfs de engelenzang horen wij niet dan uit gewone kelen. En de prediking, och men moet over allerlei 'heenkomen' om het wonder ervan te verstaan. Maar “gijlieden zijt heden getuigen” van het Woord, van “de lossing en verwisseling” en van alles wat God gedaan heeft “om de ganse zaak te bevestigen”.

Wel ons, als we, vóór we teruggaan in het dagelijkse leven, zeggen met de oudsten en met het volk, met de dienaar en met de gemeente: Wij zijn getuigen.

Van Gods wonderen in het gewone leven.

Van de staat der genade op de burgerlijke stand. | 285 |

¹⁵³ Naar de titel van het Duitse kerstlied *Es ist ein Ros entsprungen*.

¹⁵⁴ Uit het gedicht 'Wijsen wtet Ooste' van Jacobus Revius. In: *Over-Ijsselsche Sangen en Dichten*, deel 2. Amsterdam: Holland 1935, 193.

[XI] EEN NIEUWE LENTE¹⁵⁵

IV. 11b. *Wij zijn getuigen: de Here make deze vrouw, die in uw huis komt, als Rachel en als Lea, die beiden het huis van Israël gebouwd hebben; en handel kloekelijk in Efratha, en maak uw naam vermaard in Bethlehem!*

12. *En uw huis zij als het huis van Perez, (die Tamar aan Juda baarde) van het zaad, dat de Here u geven zal uit deze jonge vrouw!*

13. *Alzo nam Boaz Ruth, en zij werd hem tot vrouw en hij ging tot haar in; en de Here gaf haar, dat zij zwanger werd en een zoon baarde.*

Een nieuwe lente staat aan te breken.

Het voorgaande sloot af als een bruiloftslied, waarover nu de zegen uit Zion wordt afgesmeekt. Hier staan wij voor de ontknoping van het drama van het boek Ruth en aanschouwen de ontbloeiing van de idylle.

De geldigheid van Boaz' besluit wordt officieel bevestigd door de oudsten van de gemeente niet alleen, doch door al het volk in de poort van Bethlehem vergaderd. Zij spreken verder ritmisch, op dezelfde wijze als Boaz gedaan had. "Wij zijn getuigen, de Here make deze vrouw, die in uw huis komt als Rachel en als Lea". Een vrouw komt in *huis*. In *matrimonium ducere* is de Romeinse term voor 'trouwen': in het moeder-domein binnenleiden.

Ruth wordt ten huwelijk gevoerd en in een huis gebracht dat zij eerst in volle zin tot een huis moet maken.

Vragen wij nog eens: wat betekent het dat juist in Israël en in de ganse Bijbel het huwelijk zo in hoge eer staat, zó hoog dat er als het ware een sacramenteel ge | 286 | wicht aan de echtelijke staat wordt gehecht? Dat wat ons van de aartsvaders wordt verteld hoofdzakelijk opgaat in geboorte, huwelijk, voortplanting en dood? Er wordt zóveel betekenis aan geschonken als aan geloofsbeslissingen. Het antwoord luidt: het huwelijk is daarom voor Israël zo gewichtig omdat er de kerk van de toekomst uit gebouwd wordt.

De kerk is, wat zij ook verder moge zijn, in ieder geval ook een *volk*. Zoals een natuurlijk volk door gelijke afstamming, taal en geschiedenis verbonden is, zo is er een volk dat één is door zijn roeping, verkiezing en bestemming. En al is het waar dat de Here vrij is de zijnen van de einden van de aarde te roepen, Hij heeft zich aan Israël verbonden. En al zou het zijn dat Hij in Zijn vrijmacht en oordeel de verbondsbetrekking verbroken acht, God is vrij, de mens evenwel is gebonden. De bloeiende zegen, ze moge al verbeurd en verstoord schijnen in dit of dat geslacht, élders zijn zij toch zeker niet te zoeken of te vinden, zolang God hier geen einde maakt.

Ik herinner mij eens als jongen bij mijn moeder een verpleegster ontmoet te hebben die niet meer zo jong was en die zich had verloofd. Ze bekende ronduit: "ik hoop veel kinderen [te] krijgen. Waarom? Om de hemel met engelen te bevolken." Ik begreep het niet en vond haar antwoord zó vreemd dat ik in een onbedaarlijk lachen uitbarstte en de kamer werd uitgewezen. Afgezien van alles zouden wij toch kunnen vragen: is het zo gek dat een vrouw zegt: de zin van het op zich zelf aardse en tijdelijke is om engelen voor de hemel te bereiden? Is het ouderschap niet te zien als een religieuze roeping? Ja, ook de wijze waarop wij tegenover het vader- en moederschap staan moet 'geheiligd' worden.

De 'heiliging' bestaat allereerst hierin dat de mens leert veel en velerlei gewichtig te nemen, maar toch niets méér gewichtig dan dit. In deze cel van het gezin ligt | 287 | het hele

¹⁵⁵ Naar de eerste regel van het grote gedicht *Mei* van Herman Gorter (1889). Als M in deze tekst de metafoor 'nieuwe lente' gebruikt, verwijst hij steeds ook naar 'lente' als de vertaling van de naam Naomi.

mensenleven samen. De mystieke oorsprong, scheiding en vereniging, lust en leed en aanvechting, de zonde op haar felst, het berouw op zijn diepst, de orde, de gehoorzaamheid en de samenwerking, natuur en geest, staat en kerk, en al de voortekenen van de dood in ziekte en ellende, in zwoegen en in gedwongen werkeloosheid. Hier staat de tafel en het bed, de arbeidsbank en de wieg, hier leven alle vormen van voeding en opvoeding, van spel en bezinning. En hier wordt uitgestreden het hele tragikomische drama van de strijd van jongere en oudere geslachten. Nergens is vrede in de natuur dan in het plantenrijk, nergens in de mensenwereld dan in déze planting van de Here. Op de wijze van de géést de vrede van de natuur te bereiken, ziedaar de zin van de familie. Ménselijkheid wordt nergens gekweekt gelijk daar, zelfs in de beste school niet, en waar deze het doet, doet ze het als aanvulling van en in de stijl van het gezin.

De man maakt de geschiedenis, maar die is er gewoonlijk naar, de man sticht de staat, ook de 'roofdierstaat' (Augustinus).¹⁵⁶ De substantie van de staten ligt naar de mening van de laatste beoordelaars in de mannavrienschap. De man heeft de neiging weg te lopen van de huiselijke haard, hij vlucht weg van huis, hij meent dat het leven pas waarlijk begint *buiten* het huis. Buitenshuis staat het publieke huis, staat ook de 'zaak'. Daar héersen de eer, het avontuur, de techniek, de wetenschap, de staat, het vaderland. Deze levensvormen alle mogen hun noodzakelijkheid en schoonheid hebben, zij hebben de stellige neiging zich zoveel doenlijk los te maken van de vrouw, van het kind, van de enkeling, van de wet van God, van de verantwoording aangezicht tot aangezicht.

Alles wat wij als heidendom kennen is een overdreven 'mannelijk' bewegen. Israël is – zo men wil – een 'vrouwelijke' reactie tegen al dit mannelijke overwicht. Het gezin en dus de vrouw krijgt hier een geestelijk-centrale | 288 | plaats toegewezen. De communistische landen zijn het laatste signaal, de vrouw als geestelijk wezen speelt daar geen rol van betekenis meer, ze werd geheel gesteld in dienst van de man en de mannenstaat: goede soldatenmoeders te zijn, in eerste instantie en in de tweede plaats staatsdiensten achter het front te verrichten. In het heidendom is voor de vrouw geen plaats, niet die plaats door God haar toegedacht, geen *eigen* plaats. Maar de vader in Israël voedt zijn kind op 'tot de Thora, tot de trouwhemel en tot de goede werken'.

De torenbouw van Babel was toch wel een door en door mannelijke daad, het is een steigeren uit de simpele kring van het vlees, een vlucht uit de toverkring van de liefde, een zich onttrekken aan het gezin om het grote avontuur te beleven, in schijn of in feite een heldendaad, in waarheid een vlucht voor God, een uiting van de creatuurlijke angst voor de lege almachtigheid van een leven buiten de erkenning van de soeveriniteit van de Schepper. De vrouw heeft – terecht! – altijd een zekere reserve tegenover de mannelijke 'beginzelen' en hun 'consequenties', ze staat sceptisch, meer of min sterk afwerend tegenover zijn abstracties en leuzen. Ze is concreet, ze tracht steeds in de massa de enkele mens, de lévende mens te zien, die mens die bang is voor pijn, die leeft in angst en die de kleinste vreugden vasthoudt, die eenmaal sterven gaat, de mens die eens in de schoot van een van haar zusters lag verscholen. De vrouw ziet het leven reëel en levend tot in details, bij de man is het leven als regel ingespannen voor een doel dat zakelijk heet maar vaak – grofste onzakelijkheid! – aan de mens voorbijziet, een gedurig verraad van de humaniteit. Daarom: de vrouw moet in een huis komen, wil het waarlijk een menselijk huis worden, God handhaaft het zwakke vat in het gewelddadige wereldhuis, opdat dit nog een weinig

¹⁵⁶ Onnauwkeurig geciteerd uit *De Civitate Dei* IV.4, in de vertaling van Gerard Wijdeveld (Baarn: Ambo ²1984, 188): "Als dan de gerechtigheid terzijde is geschoven, wat zijn koninkrijken anders dan grote roversbenden? Wat zijn trouwens roversbenden anders dan kleine koninkrijken?"

bewoonbaar blijft. En wel is er ook een verweke | 289 | lijkings en ondermijning van de eis van God te duchten juist van haar zijde – sprak Kierkegaard het niet uit: het eigenlijke woeden tegen het ideaal gaat uit van de leeuwin, de moeder van de welpen?¹⁵⁷ – maar dit heeft zó ontzettende historische werking niet als de overdreven, de losgeslagen, de om eigen as wentelende mannelijkheid.

De absolute staat is reeds daarom demonisch omdat hij de vrucht van de schoot ten slotte niet anders waardeert dan als materiaal, als arbeidskracht en als krijgstuig. De dingen gebruikt men hier niet om de mensen te dienen, maar de mensen worden omgekeerd in dienst van de dingen, de aarde, de glorie gesteld. Het ressentiment dat in het woord 'kanonnenvlees' ligt is daarom juist. Wij zijn als beeldragers van God niet bestemd om de dingen te 'bedienen' maar om de naaste te dienen, te eren, om het leven te beschermen en niet om het te vernietigen. Geweld kan nooit iets anders zijn dan een bittere noodzaak en een desperaat gebaar.

Ettelijke malen in het Oude Testament wordt het ons duidelijk dat de stem van de vrouw de stem van het ware Israël is. Ik denk aan Abigail, die de toekomstige koning David ervan afhoudt "in bloedschuld te komen en zich te bevrijden met zijn eigen hand". [1 Sam. 25: 32] Ik denk ook aan die anonieme vrouw, "een wijze vrouw" uit Tekoa, die eerst ogenschijnlijk Davids bescherming inroept voor haar zoon, die door bloedwrekers wordt vervolgd, maar als zij die heeft verkregen heft zij zich op en wordt een profetes en zegt: "waarom zijt gij dan iets dergelijks van plan in strijd met het gevoel van Gods volk, want daaruit dat de koning dit woord (de verbanning van Absalom) gesproken heeft, is hij zelf als een schuldige, dewijl de koning zijn verstotene niet wederhaalt" (2 Sam. 14: 13v.). Groot gedachte: zij stelt de koning met een bloedwreker gelijk, die wel op het abstracte recht zich beroepen kan, maar die het recht van de con | 290 | crete situatie tegen zich heeft. Groot gedachte, moederlijk en daarom profetisch. "Want", vervolgt zij, "sterven zullen wij en als water zullen wij zijn, dat ter aarde uitgestort, niet meer te verzamelen is. Zolang God een ziel niet wegneemt, denkt Hij nog gedachten (tot een goed plan), ook de verstotene niet verstoten te laten zijn voor Hem." Zij bereikt de terugkeer in de 'schoot' van het gezin. Ik denk ook aan het verhaal van 2 Samuel 20, waar een "wijze vrouw" uit de stad Abel, waar de rebel Seba zich heeft moeten terugtrekken om zich te dekken, de belegeraar Joab laat roepen en zegt: in deze stad werd in oude tijden in geestelijke strijdvragen raad gehaald door velen: ik zeg (ik als stedevoordster van Israël): dit zijn vreedzamen, van de getrouwen in Israël, maar *gij*, *gij* zoekt te vernielen een stad, die een moeder in Israël is, waarom wilt *gij* het erfdeel des Heren verslinden? (vers 19). Gewaagde tegenstelling: ik, aan *déze* zijde, ik moeder bij de moeder-in-Israël, *gij*, aan *gindse* zijde, een die in mannelijke waanzin het goddelijke eigendom belaagt.

En niet het minst denk ik op dit ogenblik – en misschien velen in deze zaal mét mij – aan de heerlijke gestalte van Rizpa, die bij de zeven gehangenen waakt, waarvan twee haar zonen zijn en vijf van een andere vrouw uit Sauls huis, en zij blijft op de rotsheuvel week aan week, "van het begin van de oogsttijd totdat er water van de hemel drupte, en zij liet het gevogelte van de hemel niet toe op de lijken te rusten des daags, noch het wild gedierte bij nacht" (2 Sam. 21: 10). En toen hield de droogte op, niet door de bloedwraak van de Gibeonieten, maar door de schier bovenmenselijke moederlijke trouw van Rizpa en wat deze in Davids ziel wekte (de eindelijke verzoening met Sauls huis) kwam de wending en de uitkomst voor het volk. De vrouw

¹⁵⁷ In een dagboekantekening uit 1854. De tekst luidt in de Engelse vertaling: "The real rage against the ideal emanates from family life, from the lioness, or to express it in different fashion—which sometimes is also the truth—from the brood sow." Te vinden in *Kierkegaard's Journals and Notebooks*, Vol. 10. Princeton: Princeton University Press 2018, 439. M had van Kierkegaards dagboeken een Deense [5559] en een Duitse uitgave [417].

vertegenwoordigt hier het ware Israël. In Israël staat de vrouw veel meer in het middelpunt, niet als persoon, noch minder als lokkend, verleidelijk 'Weib | 291 | *an sich*', doch als moeder, als leidster van het gezin. Daarom ontbreken hier ook figuren als Helena van Troje, Semiramis en Cleopatra. En Izebel wordt uit het raam gestoten. [2 Kon. 9: 33]

De kern van de zaak is deze: mannelijke én vrouwelijke eigenschappen zijn in ieder mensenkind aanwezig, het mannelijke is niet alleen in de man, het vrouwelijke is niet alléén in de vrouw te vinden (de menselijke 'tweenaturenleer' in één persoon). *Zó* zijn zij *mens*. Bij het heidendom nu ontvangt het mannelijke in de man en het vrouwelijke in de vrouw eenzijdige nadruk. Vandaar de ontaarding van de menselijke natuur in de *heros*, de overweldigere enerzijds, in de slavin, de *hetaere* anderzijds. Nooit komt de *mens* hier tot zijn recht, hij blijft incompleet, verwrongen, overdreven. Volledige mensen – ofschoon in schuchtere aanvankelijkheid – zijn er slechts in de kerk van de Here. Zij worden in gedaante veranderd van schoonheid tot schoonheid door de Here, die de scheppende Geest is. Christus is niet bepaald 'mannelijk' evenmin 'vrouwelijk', man én vrouw zijn in Hem tot een volkomen eenheid opgebloeid, want Hij is de 'zoon des mensen'. Voelt ge niet dat deze overwegingen bij uitnemendheid behoren bij het 'gewone leven', waarin het 'wereldlijke' minnelied een 'geestelijk' lied-der-liederen kan worden, en waaraan de Schrift haar taal ontleent.

"Gelijk zich een vader ontfermt over de kinderen" [Ps. 103: 13]... "als een, die zijn moeder troost" [Jes. 66: 13], zo is de God die in Israël beleden wordt. En van deze (niet van een of ander abstract Opperwezen) wordt in één en hetzelfde geloof beleden dat God "de mens schiep naar Zijn beeld en tot Zijn gelijkenis, man en vrouw schiep Hij ze." [Gen. 1: 27] Het hermafroditisme van de Grieken en de androgyne opvatting van vele christelijke theosofen aangaande Adam | 292 | vinden in de Schrift niet de minste grond.¹⁵⁸ Deze gaan uit van de onjuiste opvatting dat de eerste mens een '*Gegenüber*' niet nodig had, wijl hij alles in zichzelf vond. Integendeel, de zaak is juist deze dat het mannelijke in de man niet een tegenwicht vindt in het vrouwelijke in zichzelf, doch in het vrouwelijke in de ander. Evenzo correspondeert het vrouwelijke in hem met het mannelijke in de vrouw. Ménsen zijn zij, van meet af in hun onvolledige volledigheid, op elkaar aangewezen. "De man *is* niet zonder de vrouw, in de Here." [1 Kor. 11: 11]

Juist in Israël is door deze dubbele bepaaldheid de man véél meer op het andere geslacht aangewezen dan in de heidenwereld, die de hogere erotiek om die reden niet in zulk een omvang en diepte kon kennen. In Israël hebben de mensen elkaar meer 'nodig', hier is de ik-gij verhouding eerst recht ontdekt. En daarom het huis.

"De Here make deze vrouw die in uw huis komt" ... Denk, mijn hoorders, aan haar die in uw huis gekomen is. In de natuur 'groeit' het, in het mensenleven 'komt' iemand. "Dat jij in mijn leven *gekomen bent*", het blijft het beslissende en het blijft ondoorgrondelijk. Ook van de lente, van de Mei, zeggen wij dat zij *kómt*, maar we verpersoonlijken dan als echte dichters wat 'niet anders' dan natuur is, omdat het voor ons méér dan natuur is. De 'komst in het huis' intussen is volle werkelijkheid, ze is, als het goed is, een deel van de geschiedenis, hoe klein ook, van de kerk op aarde. En wie zal het gewicht daarvan meten? Boaz (= "in hem is kracht"), de man van macht, voert Ruth in zijn huis. Als zij 'gekomen' is,

¹⁵⁸ Zie M's bespreking van J.H. Gunnings *Blikken in de openbaring* III, paragraaf 6, in *MVW 17: Johannes Hermanus Gunning en andere bijdragen over de theologie van de 19^e eeuw*. Utrecht: Kok Boekencentrum 2024, 276vv.

dan begint eigenlijk pas voluit het regime van de Thora, en de volle verwerkelijking van wat *het* leven is.

Het Oude Testament verhaalt ons niet de geschiedenis van een staatsbestel. In afwijking van en als tegenstelling tot de heidense concepties is de historie van Israël een doorgaande familiegeschiedenis: van Abraham, Izaäk, | 293 | Jakob, van David en zijn huis. Zeker het 'huis', dat is de dynastie, maar de dynastie is een huis! Vergelijk daarmee de wereldgeschiedenis, zoals die voor geest en zinnen van de volken zich ontvouwt, het gaat om oorlogen, veroveringen, statenvorming, maar niet over de geboorte of het huwelijk van de enkele mens. Het leven van die enkelingen is alleen op het slagveld of in de 'Getreideschlacht'¹⁵⁹ (ziet ge: alles is strijd! en waartoe?) van betekenis. Ihering¹⁶⁰, de grote jurist (1818-1892), van geboorte een Oostfries, van boerenadel, heeft het wel doorzien. Deze heilsgeschiedenis van enkele mensen bevat een stil-opgeheven, volledig protest van God tegen deze wereld, tegen "de geweldigen, die van ouds geweest zijn, tegen de mannen van name" (Gen. 6: 4). Niet de staat is in Israël scheppingsordinantie doch het gezin. De staat is, omwille van de zonde, als een ridder ter bescherming daarbij geplaatst.

De patriarchen waren geen primitieven, maar 'Hebreeërs', die wegtrekken uit de binding aan Nimrods levensorde. Primitief is juist de mannenstaat: de man keert niet terug tot het 'gewone leven', maar naar het oerleven. En wee dan Israël, wee de kerk! wee het gezin, de vrouw en het kind. "Geef aan het wild gedierte de ziel van uw tortelduif niet over, vergeet de hoop uwer ellendigen niet voor altijd, aanschouw het verbond, want de duistere plaatsen der aarde zijn vol woningen van geweld." (Ps. 74: 19)

Dit gebed is een vrouwelijk, dat is (vergeleken met de eenzelvig geworden mannelijkheid) een ménselijk spreken. Rondom worden de goden tot staten en de staten tot goden: "Ik heb wel gezegd: gij zijt goden, gij zijt allen kinderen des Allerhoogste; nochtans zult gij sterven als een mens en als een van de vorsten zult gij vallen. Sta op, o God, oordeel het aardrijk, want Gij bezit alle natiën". Zo vertolkt de dichter van Psalm 82 wat in het 'huis van Israël' leeft aan wezenlijke vrees en verwachting, en daarmee tegelijk wat in de Israëlitische huizen leeft.

| 294 | Mochten wij allen zo patriarchaal, zo 'primitief' leren denken! Want hier ligt de rechtvaardiging van het 'gewone leven', dat wel het buitengewone van de openbaring mist, maar door dit gemis zich niet wil laten verleiden tot een prosternatie voor dat andere (demonisch) buitengewone: de Oermachten.

De lijn van de aartsvaders eindigt in het huisgezin van Jozef en Maria te Nazareth, waar de vrouw als hoofd is gesteld, moeder van de Heer en moeder van smarten.

De volgende tegenstelling is geen toevallige: de Farao verdrinkt in Egypte de kinderen van de Israëlieten [Ex. 1: 22], Herodes vermoordt hen in Bethlehem {Mt. 2: 16}, en dat gaat zo voort, maar Abraham bidt voor Sodom [Gen 18: 23vv.], niet voor de staat Sodom: hij smeekt God om behoudenis van de stad weliswaar, maar ter wille van de enkele levende mensen aldaar, om het geslacht te sparen dat daarin woont. Het boek Jona eindigt met een heenwijzing naar de 120.000 kinderen die in het heidense Ninevé wonen, welke nog niet het onderscheid weten tussen hun rechter- en hun linkerhand. [Jona 4: 11] Zo 'vrouwelijk' is de Bijbel.

Ten slotte ligt er in Bethlehem een kind in de kribbe, in zwakheid van het vlees, aan welk kind alle heil, ook de ware orde van het menselijke geslacht hangt. Het is "geboren uit de Maagd Maria" – met uitschakeling van de man, niet omdat hij slechter is, maar omdat hij *die*

¹⁵⁹ Benaming van de nazi-propagandaminister Joseph Goebbels voor de graanoogst, in navolging van de Italiaanse fascistische leider Benito Mussolini ('*battaglia del grano*').

¹⁶⁰ Bedoeld is Rudolf von Jhering. Ihering is een verouderde spelling.

geschiedenis heeft gebouwd die niet de 'heilige' geschiedenis is, omdat hij met Gods eigen hand getekend moet worden, als degene die Hij niet nodig heeft wanneer Hij in vrije genade het gans-andere huis gaat stichten.

Als er een huwelijksfeest voor het aangezicht van God gevierd wordt, is het een getuigenis niet alleen van een zegen uit de schepping, doch ook van de zegen uit Zion. Het is een tempelgebeuren, indien de Gemeente bij het inzegenen van een huwelijk, het bruidspaar toezingt: | 295 |

“Dat 's Heren zegen op u daal,
Zijn gunst uit Zion u bestraal!
Hij schiep 't heelal Zijn Naam ter ere,
Looft, looft nu aller Heren Here!”¹⁶¹

Wij mogen hier wel eens herinneren aan de joodse ritus voor de huwelijksinzegening. Wat is dat mooi en wat is dat diep. Onder de trouwhemel staan man en vrouw, maar de man staat er als 'bruidegom van de Thora'. Hij draagt zijn doodskleed als bruiloftskleed, want “de liefde is sterk als de dood” [Hgl. 8: 6]. Hij verklaart met zijn liefde de dood de oorlog, hij gaat nu bewust in tot dat volk dat “nabij Hem is” en daarom, ofschoon het sterft, nimmer vergaat. De kerk nu is het geroepen volk dat God zich, uit de heidenen, als het nieuwe Israël wil verzamelen.

“Uit alle geslacht en taal en volk en natie” [Opb. 5: 9] – dat is ook altijd meer of min wég uit deze verbanden, los van deze noodzakelijkheden. Want er wordt een ander Huis gebouwd, “van alle volken en vreemde religiën afgezonderd”¹⁶². De eis geldt hierbij dat de heidense ideologieën bij de toetreding tot de kerk worden prijsgegeven, alle 'afgoden' hun vaarwel krijgen. De kerk als de universele voortzetting van het 'vrouwelijke' Israël kan daarom ook geen heidense staatsvorm als neutraal aanvaarden, nog minder kan zij zelf een vorm zich laten welgevalen die op heerschappij is aangelegd meer dan op dienst.

De kerk lijkt eerder op een groot huisgezin, waarin de gezinsverhouding heerst, zij kent ten slotte geen ander gezag dan het vaderlijke gezag of het overwicht van de oudere broeder. Wie zich voegt, vindt een nieuwe vrijheid. God gebiedt aldaar de zegen en het blijvende leven. De kerk wordt in haar wezen en roeping voor het mensenleven miskend indien men haar ziet als verlengstuk van de staat of van het nationalisme of van het socialisme of van het christianisme. Zij is al evenmin aan enige heersende wereldbeschouwing gebonden.

| 296 | Het inzicht breekt zich weer baan dat de zo lange tijd verachte en gesmade kerk de bondgenoot is van het leven voor de bedreigde mens tegen de inhumane zakelijkheid van de staat, de Moeder, die ook verstaat hoe haar diepste kinderen lijden door de menselijke, 'religieuze' antwoorden op de vragen van hun hart. Dat wordt tegenwoordig zelfs door de buitenwacht ontdekt: het kan niet toevallig zijn dat wij (en juist bij een terugkeer) spreken van de 'schoot van de kerk'.

“Ja, Zijn Naam, de openbaring van de Messias, zal van kind tot kind voortgeplant worden” (Ps. 72[: 17]).

Want de kerk is en blijft niettegenstaande al haar fouten, al haar ontrouw en verdeeldheid, een burcht, nee de burcht van de menselijkheid, het huis van de moederlijke zorg. Er is in onze christelijke wereld een angst, een soort paniek ontstaan voor het heidendom, dat thans in Europa met kracht en bewustheid optreedt. Niet ten onrechte. De vergissing die men

¹⁶¹ Couplet 3 van Psalm 134 (1773).

¹⁶² Uit artikel 34 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (over de doop).

hierbij maakt is de zoete onderstelling dat dit werelddeel vóór de grote oorlog wel zo ongeveer gechristianiseerd was. Afgezien van de andere vergissing die men hierbij begaat: het gelijkstellen van het empirische 'christendom' met de Bijbelse boodschap van het komende Rijk, vergeet men dat de 'andere goden' voor welke wij ons naar het eerste gebod niet mogen neerwerpen, er heel geducht geweest zijn, telkens in andere vormen en benamingen, maar altijd dreigend ons mee te voeren *van het Huis áf*. Niet duidelijk genoeg en fel genoeg kan betoogd worden: heidendom is de godsdienstige verering van het bestaande, is de 'edele' rebellie, massaal en toch eenzaam.

Ik wilde wel dat ik ieder van u kon dringen tot een hernieuwd zelfonderzoek of ge waarlijk in deze samenhang leeft: God, het verbond, de wet, de kerk, de naaste, de vrouw, het huis, geen 'gegevens' die eenvoudig bestaan, maar één snoer van wonderen, één linie van Geduld. | 297 |

De mannen in de poort van Bethlehem wensen Boaz niet zomaar, lukraak geluk met zijn voorgenomen huwelijk en met al de zegenrijke gevolgen die het voor hem zal meebrengen. Hoor, ze smeken over deze verbintenis Gods zegen af. Ze bidden hem toe: "De *Here* make deze vrouw, die in uw huis komt, als Rachel en als Lea". Het is de gunst van de Here, en van de Here alleen, die Ruth in staat zal stellen die overvloedige zegen te brengen in het nieuwe gezin, om leven te verspreiden, en daarin en daardoor zelf de 'rust' te vinden die een vrouw begeert. De gelukwens van de oudsten houdt in dat zij inzien dat de 'natuur' als zodanig (die Baäl is) het *niet* doet, zij laat ons gedurig in de steek op de meest ongelegen ogenblikken. De Israëlitische notabelen erkennen hiermee dat de natuur in wezen van God is: God is het die het leven liefheeft, die de vruchtbaarheid moet geven en wil geven, die tegen het steriele overstaat.

De huwelijksgetuigen gaan verder, zij hopen dat Ruth zal zijn: "als Rachel en Lea, die beiden het huis van Israël gebouwd hebben". Rachel wordt hier genoemd, de beminde, en Lea, die de meest vruchtbare was. Als die beiden make de Here deze vrouw Ruth, wenst men Boaz toe. Wel klinkt het, zo gezegd, zielig en mager: moge u veel kindertjes krijgen! prosit en wel te rusten!

Dat is alles wel héél simpel! zegt men, en nogal leeg. Laten wij echter oppassen, want wat blijft er inderdaad in de nagedachtenis van een volk over dan de lijn van de geslachten en gedachten? De zegen die op het huis van Oranje rust is toch deze dat de keten van de geslachten niet werd onderbroken, en de idee nog bestaat, niet als bij zoveel andere 'huizen' door gebrek aan nakomelingschap werd afgesneden, zoals het huis Stuart in Engeland, of van de troon werd verjaagd als de Habsburgers en de Bourbons? Maar u weet wel dat de adel van de kerk veel ouder is, en gij allen hier in deze zaal hebt er deel aan, | 298 | voor zover gij in uw doop gelooft en beleeft wat dat is: te bouwen aan het 'huis' Israël.

Een zekere glans van *soevereiniteit* is om deze Ruth geweven, als om een vorstin. Zoals wij het niet kunnen laten de drager van het gezag te idealiseren, niet zijn persoon, niet zijn huis, maar het koningschap. En daarom toch ook weer de persoon en het huis. Zoals juist de onbevangen mens, die in het gewone leven staat, het niet hebben kan dat in de soeverein niet zijn zin voor rechtschapenheid vervuld zou zijn, en wenst dat de zo uitverkorene met staatsie zal tevoorschijn treden voor zijn ogen. Hij weet dat aan een verdienstelijk regeringspersoon de natuurlijke vorstelikheden ontbreekt, maar dat de vorsten van den bloede ermee in de wieg gelegen hebben. En ge moet niet vragen waarom: er is geen daarom. Geen eenvoudige bestaat zonder verlangen naar centraliteit van *gestalte*.

Wat is Germania, wat Marianne, wat de Nederlandse Maagd? Abstracties! Maar de Koningin is een werkelijkheid. En wie daardoor niet ontroerd wordt, is een plebejer. En versta nu goed

– want het daareven-gezegde is er maar niet bijgesleept – dat Israël zich de ‘natuurlijke’ soeverein voelt, de tot de troon van de volkeren bestemde: “Gij zijt een heilig volk, een koninklijk priesterdom”. [1 Petr. 2: 9]

De vorst is het verpersoonlijkte zinnebeeld van de rechte orde. Daarom moet hij in Israël messiaanse trekken dragen. Maar Israël zelf ten slotte eveneens.

Wij kunnen uit deze sobere wens dus leren:

1. De menselijke persoonlijkheid niet te overschatten, zij heeft slechts betrekkelijke waarde. Goethe’s woord: “Höchstes Glück der Erdenkinder ist *nur* die Persönlichkeit”¹⁶³ gaat in het leven van de mens niet op, nog minder in het leven van de volkeren, maar het minst van al in de kerk. Die beiden, Rachel en Lea, worden hier niet genoemd en gewaardeerd naar hun karakter of hoge zedelijkheid, want het gaat immers om het *leven*, en het is al héél mooi | 299 | als het leven zelf gehandhaafd blijft, gezien de bedreiging waaraan ons geslacht in de omspanning van geboorte en dood blootstaat. En het gaat hier om het leven in het Verbond, onder het Woord, onder de leiding van de Mèlèch – en hoe bedreigd is dat!

2. In Israël uitgesproken is dit geen lége wens. Het feit dat het leven van dit geslacht doorgaat, is op zichzelf het teken van Gods gunst en nabijheid, een zegel op Zijn belofte aan Abraham gegeven. In welk een ongehoorde – dubbele – verzoeking om zijn eigen leven prijs te geven – beide nationaal en godsdienstig – stond Israël toch doorlopend! Rondom zijn de vreemde volkeren, Kanaän aan alle zijden omringend, machtige rijken, met een heel andere, fiere, mannelijke, ‘natuurlijke’ opvatting van het leven. Het ‘huis’ moet gebouwd worden!

3. De God van Israël daarenboven is verborgen, Hij heeft zich weliswaar geopenbaard, aan de vaders is Hij verschenen en heeft Zijn Wet gegeven, maar waar is Hij in het heden te vinden? Waar is houvast, zekerheid? Niettegenstaande alle verleiding van de omgeving en de inherente, innerlijke zwakte, houdt Israël toch een eigen, zelfstandig leven, en dit wonderbare voortbestaan in de lijn van de geslachten is reeds te zien als een bijzonder zegel van Gods gunst. Het gewone leven, is het, zo gezien, niet het eigenlijke teken van Gods trouw?

Aldus is ons meer begrijpelijk wat de wens dat Ruth zal zijn als Rachel en Lea naar Bijbels besef inhield: *de voortduur van Gods volk – én als staat én als kerk – te midden van de gebieden die ‘bezeten’ zijn door de goden en de machten*. Letten wij nu op de bruidegom! Kent u *Het Joodse bruidje* van Rembrandt?¹⁶⁴ De uiterst-tedere en beschermend op de hand van het meisje rustende vingers van de zoveel oudere man. Iemand heeft gezegd: “dit is de man die zeer veel kent, wiens geest zoveel heeft doorgemaakt, die alle hoogten en laagten | 300 | van het leven heeft door-vierd en door-leden, wiens geest op vele wijzen in uiterste mate bedrijvig is geweest, wiens geest van al die bedrijven hier afsterft in de laatste weemoed van de schuchtere erkenning dat al het zoeken en worstelen dwaling is geweest.” De man “geeft verlegenheid te kennen met zijn langdurige vergissing dat het Hoogste of de Waarheid door buitengewone analyse en na-gedachte ergens te vinden zou zijn en in zijn gelatenheid glimlacht hij tot het meisje en schijnt er haar verontschuldiging voor te vragen dat hij haar zijn komst tot haar niet begrijpelijk kan maken.”

Ik weet niet waarom dit schilderij nu juist *Het Joodse bruidje* heet, maar wel weet ik dat de terugkeer tot het gewone leven niet een ‘heidens’ maar een ‘joods’ gebaar is. Het doek kon ook *Boaz en Ruth* heten. Niet uit de hoogte van de geestelijkheid houdt Israël zich met de aardse zaken bezig, maar als een teruggeroepene. Het kan soms zelfs schijnen alsof van de joodse bruidegom, namelijk de bruidegom van de Thora, geldt wat de boven aangehaalde

¹⁶³ Uit: *West-östlicher Divan*. Stuttgart: 1819, 143. Daar is het ‘Sey’ in plaats van ‘ist’.

¹⁶⁴ 1665. Rijksmuseum Amsterdam.

kunstkenner zegt van *Het Joodse bruidje*: “deze schilderij betekent, door hare factuur, juist een niet jubelende, maar woeste, wanhopige viering van het aardse. De minnaar hier keert niet alleen terug tot het onwetende, spontane, synthetische Leven, maar ook keert hij weer tot het, *helaas prachtige*, leven der aarde.”¹⁶⁵ Maar nee, dit laatste kan niet Israëlitisch heten, naar Bijbels besef is de aarde door de theofanie, door de openbaring gewijd, en wordt zij bewaard voor een goddelijke toekomst. De aarde is niet helaas prachtig, maar de mens is helaas in zichzelf een verlorene.

Zo wordt in Israël alles anders, het natuurlijke wordt hier niet ontkend, zoals in het Boeddhisme, of religieus vereerd, zoals in Egypte, in Moab en in het fascisme, maar het wordt een heilige beroeping, op hope.

Daarom wordt in de *besnijdenis* het vleselijke geheiligd: | 301 | het kind wordt *besneden*, niet *versneden*, het is door dit teken apart gezet, God toegewijd, voor een bepaald doel, in een bijzondere functie gesteld en op deze wijze onuitwisbaar onderscheiden van de *gojim*. En omdat de besnijdenis aldus een *teken* is, wordt in Israël om zo te zeggen ook *de tijd ‘besneden’*. Bij de heidenen gaat de tijd steeds maar door zonder onderbreking, de ene dag gelijk op de andere in de grote kringloop, in de eeuwige wederkeer van de dingen. Het grote gebeuren is daarin groot dat het als de seizoenen van het jaar altijd hetzelfde gebeuren is. De mythe ontkenst de wezenlijkheid van de tijd, en er is geen einde.

Bij Israël evenwel moet de tijd ‘gericht’ zijn: de tijd is onomkeerbaar, de dagen draaien niet, maar ze gaan, ze schrijden ergens heen. Zo hebben wij de Sabbat te verstaan als een besnijding van de tijd, een betrokken zijn van de mens op God. De Sabbat wordt ‘geheiligd’, apart gezet van de andere dagen, er is een weten dat, al mogen tijd en eeuwigheid twee tégengestelde grootheden zijn, God en de tijd sámenspannen. De Sabbat weerspiegelt de ingrijpende Godsdaad van de schepping in het jaar en verkondigt de toekomst, de voleinding, het vrederijk (Jes. 11). En daartussen de wézenlijkheid van de geschiedenis! en ook de beslissende betekenis van het gewone leven. De tijd zelf wordt als het ware ‘vermenselijkt’. De ‘weg van God’ en de “voetstappen van de Gezalfde” (Ps. 89: 52) zijn een werkelijkheid in de tijd.

Moge aan Ruth, de Moabitische, zo wensen de getuigen verder, een gelijk voorrecht te beurt vallen als aan Rachel en Lea, dat zij ook “*medebouwen* aan het huis van Israël”. Het gaat, zoals uit het vervolg blijkt, in dit huwelijk, dat geen romantische genegenheid tot grondslag heeft, niet om Boaz’ huis te bouwen, maar de droom heeft het huis van Israël tot einddoel, dat gemeenschappelijke gebouw, waarvan Boaz’ huis slechts een onderdeel, | 302 | een kamer, een klein vertrekje uitmaakt. De wens van de oudsten – en mede van al het volk in de poort – is *centraal* gericht, want dit huis is de Gemeente, de plaats bestemd en bereid om eenmaal de Messias te ontvangen. Spraken wij van een neerbuigen en neergaan uit de hoogte van de verrukking tot het peil van de burgerlijke stand voor Boaz, vergeten we niet welke weg Rúth heeft afgelegd. Haar overgave aan Naomi hebben we een *bruidelijke* overgave genoemd en we spraken in dat verband zelfs van extase. Nu komt... het huis, nu komt het... bouwen! Heerlijk is het voor Boaz en voor ieder die het zo zien mag om zijn huis te weten veilig tussen de storm van de instincten, doch veel heerlijker is het om dat huis – al is het maar een dakkamertje – te zien: nochtans toebereid om Christus te ontvangen te midden van de volkeren die Hem afvallen en Zijn heilige Naam schenden.

Dat wordt nu allemaal wel heel erg mooi voorgesteld bij deze plechtigheid, maar laten we niet uit het oog verliezen: is hier niet sprake van de ‘Moabitische’? Kwam zij niet juist uit het

¹⁶⁵ De drie citaten zijn van Lodewijk van Deyssel in: *Verzamelde opstellen, Bundel 9* (Rembrandt-bundel). Amsterdam: Holkema & Scheltema 1906, 59v. en 63. [2197]

gebied van de 'vreemde' volken – en nog wel uit Moab! – tegenover welke, wilde Israël niet meegezogen worden en in die zuiging ten onder gaan, isolering een gebiedende eis van zelfhandhaving was? Dat deze Bethlehemieten zo spreken, kan betekenen:

a. dat zij aan een bedenkelijke verflauwing van de grenzen toegeven, het is mogelijk dat zij het Huis niet meer zo zuiver zien als iets bijzonders, als anders, apart gezet in de wereld, heilig, afgezonderd van de 'vreemde religies'.

b. maar het kan ook zijn, en dat is hier zeker het geval (of althans de bedoeling van de latere schrijver), een bewijs dat zij hebben verstaan: het gaat ten slotte om een *geestelijk* huis, het *geestelijke* Israël. Zij erkennen, door de inlijving van de heidense Ruth in het volk van God, dat alle nationale grenzen voorlopige zijn, zij belijden daarmee "dat God uit ééne bloede het ganse geslacht der | 303 | mensen gemaakt heeft" [Hand. 17: 26] en dat de belofte, niet maar in de verte maar onmiddellijk, geldt: "in u en uw zaad zullen alle geslachten van het aardrijk gezegend worden". [Gen. 28: 14]

Is het laatste het geval, dan belijden zij de vrijmacht Gods, dan belijden zij dat Gods Verbond en Gods Verkiezing niet samenvallen, in deze zin dat de laatste wijder is dan het eerste. Wij moeten de vrijmacht, de soevereiniteit van God eren, die vrij is om de mensen langs vele wegen, christelijke en onchristelijke, vrome en 'wereldse' wegen, naar Zijn wil te geleiden. "'s Heren goedheid kent geen grenzen", "Welzalig, die Gij hebt verkoren, die g' uit al 't aards gedruis, doet naadren en Uw heilstem horen, ja wonen in Uw huis".¹⁶⁶

Wel hebben wij te onderscheiden tussen 'verkiezing' en 'verbond'. Maar bezinnen wij ons hoe!

Men hoort wel eens de bewering en velen hebben de indruk dat de leer van het Verbond 'wijd' is, de leer van de Verkiezing daarentegen 'eng'. Veeleer is het tegendeel waar, juist de verkiezing, de predestinatie is de aanwijzing van het wijdere, dat de grenzen van onze ervaring ons oordeel, onze verwachting te buiten gaat.

De prediking van Gods trouw *blijft* staan en *is* wijd, maar de verkiezing gaat voort niet tot schifting, maar tot uitbreiding, tot toebrenging, tot de voleinding.

Deze huwelijksgetuigen waren anders op de heilsboodschap ingesteld dan de eerste lossen, die vrome meneer N.N., die ervoor terugschrikte een heidense te laten meebouwen aan het Huis van Israël, omdat hij niet geloofde in de uitverkiezing, doch stond op het beperkte terrein van het verbond. Deze godvruchtige mannen hebben getuigd van de zin van de missie: door Ruth te zegenen hebben zij de *zending* geëerd. De oudsten hebben iets begrepen van hetgeen later op het apostelconvent van Handelingen 15 zou geschieden, toen de apostelen hun toestemming gaven aan het werk van de apostel der heidenen, Paulus. Zij | 304 | namen de heidense vrouw in hun geslacht, dus in de belofte, mede op en lieten haar mede bouwen.

De notabelen vervolgen hun zegenwens, zij wenden zich nu persoonlijk tot Boaz zelf. Wat nu volgt is zéér merkwaardig. "En handel kloekelijk in Efratha en maak uw naam vermaard in Bethlehem." Wat wordt Boaz toegewenst? Dat hij moge *handelen*. Dat lijkt op het eerste gezicht overbodig, leven als zodanig toch is handelen, beslissingen nemen, de mens leeft geen enkele seconde zonder te handelen, zonder iets te doen. Ook het stilzitten in een stoel is een daad, niet alleen het 'doen', doch ook het 'laten' is een handeling. Ook het zich onttrekken aan iets, ook het luieren is een 'doen', het kwade te laten bestaan is handelen, iets goeds nalaten is evenzeer een daad evenals iets verkeerd nalaten een daad is.

We moesten ook afleren de opvatting dat het 'doen' per se zou moeten bestaan in een of ander georganiseerd, gemeenschappelijk handelen, dat een massadaad eerst waard is de

¹⁶⁶ Resp. uit couplet 4 van Psalm 25 en couplet 2 van Psalm 65 (1773).

naam van 'daad' te dragen. Luister niet naar de roepstem: we moeten nu eindelijk eens iets gaan doen, want wat kunnen we anders doen dan de daad van ons léven? Het menselijk bestaan is *altijd* een akte, een daad, men *is* wat men *doet*. Er is nergens een grens aanwijsbaar waar de daad aanvangt of ophoudt, er bestaat niet een 'zijn' vóór het handelen, er bestaat evenmin een neutraal, daadvrij gebied. *Adiafora* (onverschillige dingen) zijn in de werkelijkheid van het leven praktisch ondenkbaar. We zijn van de grond af, ieder ogenblik, handelende wezens, dat is de angstige, heerlijke verantwoording van het leven. Maar ik val hier in herhaling. En dat opzettelijk! Want het gaat nu natuurlijk om iets anders, om de kwaliteit, om de zin: de wilsrichting van de daad is het beslissende. Het gaat in deze zegenwens om het rechte handelen, om de *goede* daad. Dit wordt nader bepaald door het bijwoord 'kloekelijk'. Niet alleen wijs (*klug* = ver | 305 | standig in het Duits), maar óók nog dapper, er zit iets van de moed in die bij het gewone leven past, niet die van het kind dat geen vrees kent, geen gevaren ziet.

"*Wees wijs en wees dapper tegelijk*", dat is voorwaar een koninklijke raad, en bestemd voor prinses, voor ridders. Hiermee is iets belangrijks gezegd, gezien tegen de totaliteit van de Heilige Schrift. Het is typisch Bijbels dat van de kinderen van God wordt verwacht dat zij iets zullen bezitten van de zeldzame vereniging van wijsheid en moed, dat ze zullen zijn oprecht als de duiven en voorzichtig als de slangen [Mt. 10: 16], dat ze kinderlijk vertrouwen zullen paren met de uiterste vastberadenheid om, als het erop aankomt, sterk te zijn als staal en kneedbaar als was, om vermetelheid te huwen aan bedachtzaamheid.

Heel veel onmacht in deze wereld komt daarvandaan dat de echte wijzen vaak zo weinig dapper en de dapperen vaak zo weinig wijs zijn. Och, wij kromgegroeiden! Een voorbeeld van wijsheid zonder dapperheid geeft ettelijke malen Goethe, *de* grote wijze van Duitsland, maar werkelijk – wie heeft een ander woord? – laf! Deze wijze vreesde zeer zijn oude moeder terug te zien, omdat hij het niet kon verdragen de naderende ouderdom – de dood – uit de rimpels van haar gelaat af te lezen. Hij was de man die wegluchtte in een donkere kamer bij Schillers dood, die niet in staat was een lijk te zien, voor wie Charlotte von Stein in haar testament bepaald had dat haar lijkstoet niet voorbij zijn huis mocht trekken.

Anderzijds, hoevele dappere mensen hebben de grootste onzin verkondigd, welk een waanzin brachten zij in de wereld, welke goedmoedige (of kwaadwillige) wreedheden begingen deze '*Draufgänger*'! De dappere verkeert inderdaad altijd in het gevaar 'als een gek' te handelen.

Maar ach, in het 'gewone leven' komen wij met afzijdige wijsheid en doordrivende dapperheid niet ver. Daar | 306 | gaat het om een láátste *troost* en een láátste *verwachting*. Uit die troost moet de wijsheid voortvloeien voor de allerkleinste plicht en moeite, uit die verwachting moet de dapperheid stammen in de allerkleinste strijd en beslissing. En nu die twee samen. Met minder kunnen we niet toe, komen we niet uit.

Wijs te zijn én daadkrachtig, voorzichtig én doortastend, verstandig én moedig, mannelijk én vrouwelijk beide te wezen, is een samengaan dat alleen in de leerschool van Gods Woord aanvankelijk wordt geleerd. Niet dat het ooit in de mens tot een zuiver evenwicht komt, maar het gebod van God leidt tot een handelen dat deze trekken draagt. Een voorbeeld van echte wijsheid en echte dapperheid is Paulus, en dichterbij ons: Luther, die in zijn dapperheid toch vrij bleef van avontuurlijkheid, zijn moed was zonder waaghalzerij, zijn wijsheid stuwde naar de daad.

Behalve dapperheid en wijsheid in het handelen wensen de raadslieden van de poort Boaz ook nog *roem* toe: "Maak uw naam *vermaard* in Bethlehem". Een bedenkelijk woord naar

het schijnt. Of men gerechtigd is iemand op te wekken en aan te sporen roem te zoeken, om zich beroemd te maken, valt te betwijfelen.

Bovendien, de mens *wordt* beroemd als een onbedoeld gevolg van zijn arbeid, het is een passief, niet een actief gebeuren, daarom onmogelijk te zoeken.

Vele lieden zoeken voor zich roem, sportroem, literaire roem, er zijn er die een grote naam als prediker willen verkrijgen, of bekend staan als een schone, een lieve vrouw enzovoort.

Roem is een voor de mens zéér begeerlijk goed, omdat het *macht* insluit, en toch, heeft niet reeds de scherpzinnige Schopenhauer waarschuwend gezegd: “de roem is van alle ijdele goederen het allerijdelste”¹⁶⁷

Het is een eigenaardige zaak met de roem: het is niet iets wat men in zichzelf *is of heeft*, want de mens heeft er juist niets aan. Roem is onze waarde en betekenis gezien | 307 | in de ogen en eigenlijk in de mond van *anderen*, een zeer wisselvallig, denkbeeldig bezit derhalve, onderhevig aan pijnlijke schommelingen en zotte overgangen.

De veel gezochte roem, waar de mens zijn leven voor op het spel zet (oceanvluchten)¹⁶⁸ verbleekt reeds als wij ons afvragen wie die ‘anderen’ toch wel zijn die ons zo prijzen en uitbundig toejuichen, van wie de goedkeuring ons zo streelt, van welk bedenkelijk gehalte de mensen zijn, hoe hoog wij hen aanslaan die ons tevreden op de schouder kloppen. Wie zijn die anderen? Zij betekenen als regel zo weinig, hun oordeel is zózeer van alle hogere kritiek gespeend dat de lofprijzing van zulk soort lieden in plaats van een verheugenis en een vertroosting, een smaad, een aantasting van de ware eer is die wij voor God hebben zouden wanneer we gebleven waren op onze plaats en bestemming. We mogen niet aannemen dat de Bethlehemieten hier zich zonder meer vergalopperen, het zou zonderling zijn te veronderstellen dat hier bedoeld wordt Boaz voor te stellen als erkend en geprezen en omkranst door de geestelijke *man of the street*, op de handen gedragen door de burgerlijke geesten, als de meest populaire man van Kanaän, we zouden bijna zeggen als de meest ‘getapte’ man uit heel de omtrek. Israëls roem is van ander gehalte. En toch – ook de geestelijke en de kunstenaar voelt een steek van jaloersheid bij de roes-van-macht die aan de wereldse roem eigen is, namelijk wanneer hij niet in vrede met zijn Schepper leeft. En dan nóg: is de mens geen heerschappij belóófd? O! kwellende bekoring.

“Zijn naam worde vermaard in *Israël*” wensen ook de vrouwen in vers 14 van Ruths zoon Obed. Roem in Israël is van een gans andere *kwaliteit* dan de machtsroem. Er wordt iets eigens, iets bijzonders mee bedoeld, namelijk de erkenning behandeld te hebben naar de stijl van de Gemeente, ook al bleef men miskend gelijk de profeten of verborgen als de ‘knecht des Heren’. | 308 |

Ook deze roem kan de mens niet zoeken, nog veel minder dan de wereldse roem, want het is een kwaliteit die ten slotte geheel aan het welbehagen van de Here hangt: hoe meer men in Israël vermaard is, des te minder persoonlijke streling ligt erin, integendeel: het maakt de mens ingetogen en zéér bescheiden. Deze roem wordt, afhankelijk als hij is van Gods gunst, zó hoog opgeheven dat het tegelijk de *opheffing* van de roem beduidt. Hoe hoger men hier wordt opgeheven, hoe meer de mens wordt ‘opgeheven’. Die roemt, roeme in de Here. [2 Kor. 10: 17]

¹⁶⁷ Herkomst van dit citaat nog niet gevonden. Vgl. wat Schopenhauer over ‘de roem’ schreef in *Aphorismen zur Lebensweisheit* (1851), te vinden in een gereconstrueerde tekst. Leipzig: Haack 2013, 46: “In eudämonologischer Hinsicht ist also der Ruhm nichts weiter, als der seltenste und köstlichste Bissen für unsern Stolz und unsere Eitelkeit.”

¹⁶⁸ Waarschijnlijk denkt M aan de Amerikaanse vliegtuigpilote Amalia Earhart, die als eerste solo de Atlantische en de Grote Oceaan overstak. Zij werd vanaf 2 juli 1937 vermist boven de Grote Oceaan en op 5 januari 1939 doodverklaard. M’s boek over Ruth verscheen half april 1939.

“En gij, Bethlehem Efratha, al zijt gij klein, om te wezen onder de duizenden van Juda, uit u zal *voor Mij* voortkomen, die een heerser zal zijn in Israël, en wiens uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid”. [Micha 5: 1]

Hoe dikwijls wordt van iemand beweerd: het is een mens met *grote gaven*! Jawel, maar in Israël kan dat niet gezegd worden zonder dat het accent in volle ernst valt op de *grote gaven*, en daarmee komt men van de gaven op de *Gever*, waarbij de persoon van de begiftigde wegvalt: alle begaafdheid is een persoonlijk geschenk van God. Iedereen die wezenlijk hoog ‘begaafd’ is, heeft zich – stellen wij onbegaafden ons voor – soms als verpletterd gevoeld onder de druk van deze onbegrijpelijke royaliteit van de Here. Maar zijn wij onbegaafd?

De diepste en schoonste gave, voor welke wij eindeloos danken, is toch het vermogen om te *geloven* in Hem Die God uit grondeloze liefde aan deze wereld heeft “*gegeven*, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe” (Joh. 3: 16). Het geloof! niet een vastliggend bezit, maar een vermogen dat alleen leeft, bestaat in de akte van het ontvangen. “Want uit genade zijt gij zalig geworden door het *geloof*; en dat niet uit u, het is Gods *gave*” (Efeze 2: 8).

De beroemdheid in de kerk is waarlijk ook dubbelzinnig genoeg. Wie zijn er tot de eer van de altaren in vroeger en | 309 | later tijd verheven? Vorsten weinig, kooplieden geen, vele eenvoudigen en vele groten die zichzelf niets achtten en uit de zelfverwerping niet uitkwamen.

Thomas Aquinas heeft zijn beroemde *Summa Theologica*¹⁶⁹ niet voleindigd, hij vond het reeds geschrevene stro en stoppels! En dat terwijl hem toch vóórdien ook een visioen gegund werd waarin Christus met hoorbare stem zei: “gij hebt goed van Mij geschreven, Thomas”.

De gave van déze Gever, dat is de roem van de kerk, het vervluchtigt en kan bij de mens niet blijven, en gaat op in de laaiende vlam van het *Soli Deo Gloria*.

De ouderlingen mitsgaders de lidmaten van de Bethlehemse Gemeente zijn nog niet ten einde met hun toespraak, er valt nog iets, een voor onze oren zeer bevreedende toespeling, als om het daareven over de roem gezegde op de spits te drijven. Hun zegenwens wordt besloten door een uitlating die minder gepast schijnt te zijn, namelijk de toevoeging over Boaz’ stamvader Perez. “En uw huis zij, als het huis van Perez, (die Tamar aan Juda baarde) van het zaad, dat de Here u geven zal uit deze jonge vrouw”. Ei, ei! als dat geen blunder is...

Hoogst onstichtelijk en onkies lijkt het om op zulk een teer ogenblik in het publiek de onfrisse geschiedenis van een betovergrootvader op te halen, om de achterkleinzoon – in het zevende geslacht – te herinneren aan de *chronique scandaleuse* van de familie.

Waarvoor was dat nu weer nodig? Waartoe dient het om zulke vlekken in de familiegeschiedenis uit een grijs verleden te memoreren? Wat voor nut heeft het de vuile was van het geslacht Boaz in het openbaar te gaan behandelen? Wij zouden – fijngevoeliger dan deze boerse mensen – deze smet zeker niet op de bruiloftstafel geworpen hebben, en stellig denken: het is vergeven en vergeten. Wij zouden het ons een eer rekenen ter wille van de goede naam en faam alles met de mantel van onze fijngevoelige liefde te | 310 | bedekken. Maar deze zedelijke geste deugt niet, deugt althans in Israël niet. Ook hier geldt weer wat we reeds vaker vonden: wat minder schijnt *is* meer.

Het was immers nogal een mooie geschiedenis met die Juda en Tamar geweest. Juda, de onbeheerste man, was wonderlijk genoeg degene van wie later Jakob op zijn sterfbed

¹⁶⁹ Wordt ook wel weergegeven als *Summa Theologiae*.

getuigde: “Juda! gij zijt het, u zullen uw broeders loven, voor u zullen zich uws vaders zonen nederbuigen” (Gen. 49: 8). Maar de Schrift (ook dat behoort tot haar ‘heiligheid’) heeft er geen belang bij Juda’s smadelijk avontuur te verzwijgen. Het kwam aan de dag en bleef in het daglicht van de Thora staan, hoewel het het daglicht niet kon zien. Maar het is anderzijds waar dat het evenzeer onzuiver zou zijn er met zeker welbehagen en geveinsde verontwaardiging bij te verwijlen en erin rond te wroeten, gelijk sommigen de gewoonte hebben. Toch mogen wij, hoe onverkwikkelijk ook, juist omdat ons zedelijke gevoel hier niet deugt, het gebeuren van Genesis 38, waarop hier gedoeld wordt, niet geheel onbesproken laten: het is een nadere illustratie van de achtergrond van de roem waartegen het boek Ruth is opgesteld.

Deze Juda nam zich een Kanaänitische vrouw en zijn eerstgeborene Er huwde een zekere Tamar. Toen Er en later zijn broer Onan opzettelijk kinderloos wilden blijven en wegstierven in hun tuchteloos egoïsme (zij werden getroffen door de toorn van God, want zij “waren kwaad in des Heren ogen”) wilde Juda zijn derde zoon Sela, volwassen geworden, niet afstaan voor een leviraatshuwelijk met Tamar, uit vrees dat ook deze zoon sterven zou – er hing blijkbaar een vloek over deze vrouw.

In vertwijfeling heeft toen Tamar haar schoonvader verleid door zich, als een prostituee uitgedost en onkenbaar gemaakt, aan de landweg te zetten en de niets bevroedende Juda tot zich te lokken. Uit deze naargeestige vermenging, die toont hoe diep Gods heiligen kunnen zin | 311 | ken, is Perez geboren, wiens naam ‘scheur, doorbraak’ betekent. De heilige schrijver, die in alles maat houdt (wat niet uitsluit, dat hij ons mateloos te denken geeft) duidt het slechts aan, maar in het geheugen van Israël was het tot in details ingegrift en men behoefde de namen maar te noemen of het geheel doemde op voor de aandacht van duizenden.

Tamar voldeed haar blinde wil om in Israël te blijven ingelijfd, Juda plukte zijn pleziertje. Zij was ‘rechtvaardiger’ dan hij, maar ten slotte is het om dit afwegen van menselijke schuld niet te doen, maar om Gods Raad, die, ook hier, een ‘bres’ schoot in het boze overleg van de mensen en die de vertwijfeling wist te helen.

1. Deze pijnlijke herinnering doet des te sterker uitkomen hoe Boaz zich *boven* Juda onderscheiden heeft, door in een ogenschijnlijk overeenkomstig geval – toen hij zich met Ruth op de dorsvloer bevond – zo geheel anders te handelen: hij, die de zoon van een hoer was, toonde zich zo kuis en zo edel van gedrag, zo eerbiedig tegenover de vrouw, dat in hém de bedoeling van de Wet vervuld werd. Ook dat moet aan het daglicht, opgenomen in de heilige Leer.

2. Deze pijnlijke herinnering doet ons – tot onze troost – zien hoe er in elk heden nog licht is, want het boek Ruth speelt immers in de tijd van de Richteren, een wilde, ongeordende periode in de geschiedenis van Israël, toen ieder deed wat goed was in zijn ogen. En juist in die verwarde dagen spruit een eenvoudige godsvrucht uit als die van Boaz, terwijl in de grote glorie-tijd van de patriarchen Juda’s schandstuk wordt gemeld. Dit is het sober onpartijdige bericht van de Bijbel. Als zulk een tuchteloosheid kon geschieden in die schone tijd van de aartsvaders, is het omgekeerd van des te meer betekenis indien in een chaotische wereld zulk een hoge daad als van Boaz en Ruth kon gesteld worden in het ‘gewone leven’.

3. Deze pijnlijke herinnering wijst heen naar de genade | 312 | van onze Here Jezus Christus. Het gaat om de vervulling van Gods belofte aan Abraham verleend, de belofte van het Messiaanse Rijk, dat is de diepe, eigenlijke zin van het boek Ruth. Wat mensen ten kwade gedacht hebben, dat heeft God ten goede gedacht. De goden houden ons vast in de kringloop, maar God geeft de doorbraak. Voor de goden is er geen kwaad óf er is

onuitdélgbaar goed-en-kwaad, “maar de rechterhand des Allerhoogsten *verandert.*” (Ps. 77: 11).

“Alzo nam Boaz Ruth, en zij werd hem tot vrouw, en hij ging tot haar in; en de Here gaf haar, dat zij zwanger werd en een zoon baarde”.

Let op het einde van de vele wegen: Ruth draagt vrucht. Deze levenskiem, deze geboorte, deze wieg getuigen hoe in een weg van smarten heerlijkheid komt, maar niet vanzelf... ontspruit! Het is geen wonderbare geboorte (we zijn en blijven in het gewone leven) en toch: de God die wonderen doet giet er Zijn licht overheen.

Zij wordt bereid: “de *Here* gaf haar” deze heerlijkheid. Let op het einde van uw eigen levensgeschiedenis, want als wij God zien aan het einde van ons leven, wil dat zeggen dat Hij er ook in den beginne was, toen wij Hem niet zagen. De tijd verruist ergens héén.

God kan alleen worden verstaan in de tijd, achteruit ziend, retrospectief, terugblikkend op Zijn trouw.

Baäl is de god die in de ruimte is, een ding, een deel van de natuur: de godheid en het lot zijn verheven maar stom, machtig maar naar willekeur.

Jehova is de God die in de tijd is, een Persoon, boven de natuur, Hij is in de daad, men moet met Hem meegaan om Zijn actie te onderkennen. Zo is het in het boek Ruth, zo is het in ons eigen leven. Hij, de *Mèlèch* is ook de *Go’ël*. Richt de ogen rondom, maar beter is het de óren te spitsen, voor het Woord, dat naar het einde verwijst. Verfijn, verhef, verinnerlijk, vergeestelijk zoveel | 313 | gij wilt en kunt, *Baäl*, het Godsding blijft een ding.

Ga vergroven, verzinnelijken, banaliseren zelfs wat overgeleverd is uit de tijd van de Openbaring, *Jehova* blijft de Andere. Géést is Hij, en gij hoort Zijn geluid en gij weet niet vanwaar Hij komt en waar Hij heengaat, maar Zijn weg is op de aarde, Zijn woord luidt de eigenmachtige natuur uit. Zie, de *Here* gaf haar dat zij zwanger werd: deze vruchtbaarheid hoort niet tot de kringloop van de natuur, maar is gewijd door haar opname in de geschiedenis, in de stille weg en het soevereine plan van de *Here*. Verboden is het daarom te vluchten in de hemel, geboden is het te wachten Gods neerdaling op de aarde. “Geloofd zij de *Here* God, de God *Israëls*, die alleen wonderen doet en geloofd zij de openbaring Zijner Heerlijkheid tot in de eindtijd der wereld en de ganse aarde worde van Zijn heerlijkheid vervuld” (Ps. 72[: 18v.]). “God kwam van *Theman* en de Heilige van de berg *Paran*, zijn heerlijkheid bedekte de hemelen en het aardrijk was vol van Zijn lof. Hij stond en mat het land, Hij ziet toe, en ontbindt de volkeren en de gedurige heuvelen worden verstrooid, de eeuwige bergen hebben zich gebogen, de gangen van de tijd zijn Zijne” [Hab. 3: 3, 6]. Hemelzucht en wereldvlucht behoren, zo aan *Israël* als aan de kerk, vreemd te zijn. Wat er, ook op protestantse bodem, nog rest van vrome verachting van de aarde verdient bestrijding, ter wille van de eer van God.

“Mijn gedachten liet ik weiden
weiden, wijd en breed,
‘t een ding was van ‘t aer verscheiden
doch 't saam ijdelheid.
‘k Zocht waar ik zoeken konde,
doch op een doolkompass
‘t wordt niet op aard gevonden,
dat nooit op aarde was”¹⁷⁰

¹⁷⁰ Liedregels van Dirk Rafaelsz. Camphuysen in: *Stichtelycke Rymen* (1624), 19. Zie voetnoot 130.

Maar dit is juist de Bijbelse boodschap dat God zelf op | 314 | aarde was, in de doeken van de tijd gewonden, deelgenoot van ons aardse lot, en daarin overwinnaar. Er is nog een andere vlucht, in de zelfgenoegzaamheid van de ziel, die zich zaligt aan de ander, die aan de aarde, als de tuin van de zielen en paradijs van vrede, zich verzadigd en alle heimwee heeft uitgeroeid.

“Die enkel wonen veilig voor ‘t gebeuren
Van al getij,
Die, lief, voor nacht noch storm hun vensteren en deuren
Te sluiten hoeven zoals wij.

Ons die geen woningen op aarde grondden
Ons werd dit huis
...
Waar de onbegrensde tijd
Uitligt voor liefde, die voor God noch dood moet vreezen,
Eén wijde blijde mogelijkheid.”¹⁷¹

Dan zou de Kerk zich veeleer kunnen vinden in het Messiaslied, dat aan het sabbatseinde gezongen wordt:

“Snoeren en paarden en goudene vanen
Messias, Zoon Davids zit bovenaan,
Houdt eenen beker in Zijn rechterhand,
Geeft zijnen zegen over het ganse land.

Amen en amen, ja, dat is waar
Messias komt tot ons nog in dit jaar,
Zal naar ons heen gaan rijden,
dat aanbreken mogen de goede tijden,
zal naar ons heenvaren,
dat wij vinden de goede jaren
zal tot vlakbij ons gaan,
dan zullen in het heilige land ons aller woningen staan.”¹⁷²

De nieuwe lente, die méér is dan al de lente-omwegingen van Baäl, het jaar van het welbehagen des Heren, is nimmer vér van het gewone leven. Een geur van verwachting hangt over de aarde. Maak ruimte in uw harten voor de verwachting. Hef uwe hoofden opwaarts en zie wat door een wolk van tranen over het gewone leven nederzinkt. | 315 | Tussen herinnering en verwachting daalt de zegen uit Zion, hier en daar en ginder, in deze wereld, die overwonnen *is*, die ongeldig geworden is.

¹⁷¹ Uit het gedicht ‘Veilig’ van P.C. Boutens. In: *Stemmen* (1907), 239. Zie voetnoot 68.

¹⁷² Een waarschijnlijk voor kinderen bedoeld lied voor de *Havdala*, wanneer thuis van de Sabbat afscheid wordt genomen. De herkomst van de tekst is nog onbekend.

Amen en amen, ja, dat is waar. Messias komt tot ons nog in dit jaar.

“Mijn Heiland, dat uw toekomst mij
Tot troost in mijne loopbaan zij,
...
Opdat ik als een wijze wandel.”¹⁷³

Wij vonden deze avonden wel gelegenheid om aanvankelijk te verstaan wat wijsheid is. Het ongeloof in de wereld, nietwaar? Dat is wijsheid krachtens het uitzicht en de belofte van een nieuwe wereld en Gods lentetijd, maar dit ongeloof verbonden met het geduld, met het blijven op onze plaats. “Ziet die het Woord is zonder spreken, ziet, die ‘t Licht is in de nacht, ziet, die ‘t Al is in gebreke.”¹⁷⁴ – “En zijn ouders kwamen om naar de gewoonte van de wet met hem te doen”. [Lk. 2: 27] “En hij ging naar zijn gewoonte op de dag des sabbaths in de synagoge”. [Lk. 4: 16] En deze wereld, waarin wij niet meer geloven, boog hem tot in zijn uiterste onder haar dubbelzinnigheid: “gij hebt een gewoonte (zegt Pilatus), dat ik u één loslate op het feest” [Joh. 18: 39] – en de kerk, de kring van eerste discipelinnen, kwam om met de dode te doen “gelijk de joden de gewoonte hebben van begraven”. [Joh. 19: 40] – En hij gaf zijn zegen over het ganse land.

Wie deel heeft in het geloof, aan de nieuwe lente, aan de komende Sabbat van de wereld, die kan zich met trouw en humor schikken in de alomheerschappij van de gewoonte, want die toekomst zélf is hem intussen tot baak en richtsnoer van zijn handel, zodat zijn leven naar diezelfde maat een wandel in wijsheid kan zijn, zodat hij met het materiaal van het gewone leven “mede bouwt” aan het “huis” van Israël. | 316 |

¹⁷³ Uit couplet 7 van ‘O Jezus! Dat ik nooit vergeet’. In: *Evangelische Gezangen* (1807), gezang 158.

¹⁷⁴ Uit couplet 1 van het Kerstlied ‘Komt, verwondert u hier, mensen’ (1938), gezang 15.

[XII] DE DIENSTKNECHT IN HET HUIS

- IV. 14. *Toen zeiden de vrouwen tot Naomi: Geloofd zij de Here, die niet heeft nagelaten u heden een Losser te geven; en zijn naam worde vermaard in Israël!*
15. *Die zal u zijn tot een verkwikker der ziel, en om uw ouderdom te onderhouden; want uw dochter, die u liefheeft, heeft hem gebaard, dewelke u beter is dan zeven zonen.*
16. *En Naomi nam dat kind, en zette het op haar schoot, en werd zijn voedster.*
17. *En de naburinnen gaven hem een naam, zeggende: Aan Naomi is een zoon geboren; en zij noemden zijn naam Obed: deze is de vader van Isai, Davids vader.*
18. *Dit nu zijn de geboorten van Perez: Perez gewon Hezron;*
19. *En Hezron gewon Ram; en Ram gewon Amminadab;*
20. *En Amminadab gewon Nahesson; en Nahesson gewon Salma;*
21. *En Salmon gewon Boaz; en Boaz gewon Obed;*
22. *En Obed gewon Isai; en Isai gewon David.*

Wij zijn hier weer gekomen om wijsheid te vergaren.

Maar het kost wat! U glimlacht, ja het is de vorige week ook weer veel te laat geworden.

“Dan kan ie gewoonweg niet ophouden, dan zwamt-ie maar door” – het is ontzettend, je kunt ook van het goede teveel krijgen. Bijna tweemaal zo lang als een gewone preek van deze man en die heeft meestal ook danige afmetingen, nietwaar? Maar kijk, de aandacht van de meesten van u is óók geducht en voor geen klein geruchtje vervaard. Hoe stil was het hier – en warempel niet slaperig-stil. En als u het nu nog eens zou kunnen lezen, later? Er zitten hier altijd een stelletje | 317 | mensen te pennen, te pennen, nee-maar. Ik heb ze dat heus niet gevraagd, maar kijk, die weten óók al niet van ophouden. En wie weet wat daar nog uit groeit!

In dit boek Ruth gaat het er wezenlijk niet om dat Ruth en Boaz elkaar ‘krijgen’ en gelukkig getrouwd zijn. Deze novelle, alhoewel zij in een idyllische toonaard verteld wordt, is geen geschiedenis die zich voleindigt in de vereniging van de twee gelieven. De zin van ons verhaal ligt op een ander vlak, zoals de laatste perikoop zal uitwijzen, want ook dit deel van de heilige Schrift handelt over de Raad van onze God, over de Openbaring die aan het gewone leven raakt.

En dat raakvlak is maar klein misschien en de daverende dingen van de wereld gaan eraan voorbij en eroverheen. Misschien zelfs is de mens, de tijd, het gebeuren dat getroffen wordt van Godswege, minder, armer, slechter dan welke mens ook elders, dan de bloeitijd van de cultuur, dan het gebeuren dat in de stenen inscripties van Babel en op de filmdocumenten van New-York wordt vastgehouden voor de komende eeuwen. Maar het heeft een eigen baan, het trekt wijde kringen, het is stil en niet te stuiten, het mengt zich met de elementen en vliet tot aan de verste stranden van de tijd, een nietig ding, dat het stom bestaande overstelpt, een gist dat vele maten meel doorzuurt, een afgehouden steen, die als een lawine tegen de eeuwige godsbeelden slaat en schokt het evenwicht van de donkere godheid: Wereld met storingen, die nimmermeer aflat.

“Gelijk als in een kolk een steentje valt te gronde,
het water werpt terstond een ringsken in het ronde,
en van het ene komt een ander schieten uit,
waarvan een ander straks en weer een ander spruit,

zodat in korte tijd de ogen daarop dwalen:
de grootte noch 't getal niet kunnend' achterhalen –
zo gaat het ook met mij, o grote God en Heer:
van toen mijn tong begon te stamelen uw eer; | 318 |

het ene denk ik na, het ander valt mij inne;
uw wijsheid, uw gericht, uw waarheid, uwe minne
omringen mij te zaam in enen oogenslag;

en wil ik van het een of 't ander doen gewag,
uw raad en uw besluit mij zoo geheel verslinden,
dat ik daaraan noch grond noch oever weet te vinden.”¹⁷⁵

“Toen zeiden de vrouwen tot Naomi: Geloofd zij de Here, die niet heeft nagelaten u heden een lossen te geven, en zijn naam worde vermaard in Israël!” Het tafereel wisselt, thans verschijnen de vrouwen van de stad ten tonele en geven hun getuigenis. In de poort waren het de mannen van Bethlehem die het woord voerden, maar bij de wieg van dit kind spelen de vrouwen de hoofdrol. Het is een schone opzet van de schrijver van ons verhaal om aan het einde deze beurtzang te laten klinken. De mannen treden terug, de vrouwen treden óp, want het gaat nu om het *leven* door de Here gegeven, en de vrouw is de draagster, de beschermster van het leven, zij “de moeder der levenden”. [Gen. 3: 20]

De vrouwen van Bethlehem zeiden tot... Naomi! Hé, wat is dat vreemd! Waarom richten zij zich niet tot de moeder, waarom wordt de grootmoeder aangesproken? Wordt hier Ruth wéér vergeten en genegeerd als weleer, is zij opnieuw ‘lucht’ geworden, blijkt hieruit dat ze toch niet van ganser harte in Gods volk is opgenomen, hebben de vrouwen daarover misschien een andere, meer conservatieve, meer wettische opvatting dan de mannen? Van Ruth horen we niets meer, ze dóet niets meer, ze spreekt geen woord meer, zelfs haar naam ontbreekt in de volgende verzen, zij is geheel van het toneel verdwenen, hoewel – merkt ge wel? – haar atmosfeer het toneel vult. Ze is in de kraamkamer en beheerst het huis.

Ach, Ruth is de stille bruid gebleven, de dienende, zoals zij altijd geweest is, en zo heeft zij er geen bezwaar tegen gehad dat de vrouwen Naomi aanspreken, om háár | 319 | geluk te wensen: “de Here heeft u een lossen gegeven”. Het kind wordt beschouwd als aan Naomi geboren, het gaat immers niet om een ‘natuurlijke’ geboorte, doch om de voortzetting van de heilige linie. Ook de vrouwen grijpen dadelijk naar de geestelijke achtergrond van dit feit. Dat zij niet laatdunkend of minachtend over Ruth oordelen blijkt ons straks uit de hoge lof die zij de Moabitische toezwaaien. Maar nu gaat het hierom dat Naomi, die bitter was geworden, in stilte is gezeten, niet eenzaam meer. Eerst nú niet eenzaam meer! Want eenzaamheid is bij Israël niet alleen een gevoel, maar een feit, namelijk de uitschakeling uit de ‘gangen der eeuw’.

Voor Ruth zelf is het een hoog loon dat haar kind Naomi's lossen mag zijn, dat haar deze weelde is geschonken, te mogen “bouwen aan het huis van Israël”. Hierin jubelt Ruth, dat na al de smarten die de schoonmoeder heeft doorstaan zij dit pand eindelijk in haar bevende armen kan nemen, Naomi, die gelijk Abraham “tegen hoop op hoop geloofd heeft, dat zij zou

¹⁷⁵ Het sonnet ‘Gods besluit’ van Jacobus Revius. In: *Over-Ysselsche Sangen en Dichten* (1630), deel 2. Amsterdam: Holland 1935, 12v.

worden een moeder van vele volken” (Rom. 4: 18), en die ook uit het gelóóf werd gerechtvaardigd.

Maar er is meer: Boaz zelf blijkt dus niet de *losser* te zijn, hoewel hij het aanvankelijk wel is geweest, en zo door Naomi en Ruth werd genoemd. In dit dreigende leven moet een jong geslacht opstaan om het leven voort te dragen.

Het *kind* is de *losser*! Niets kan ons zozeer als vanzelf aanspreken en overtuigen, want wij weten wel dat wij te oud zijn en te bedorven. Het leven moet met een nieuwe inzet beginnen. Geen teleurstelling wist ooit geheel de hoop weg van de horizon. Zie het kind, zie de dageraad! “De Here, die niet heeft nagelaten...” getuigen de vrouwen. Dit eigenaardige en omslachtige “niet-nalaten” is heel voorzichtig neergezet, het schijnt een verzwakking te betekenen, een vermindering van het wonder, maar het drukt in de taal van de Heilige Schrift precies het omgekeerde | 320 | uit: het houdt in een onderstréping van de dankbaarheid, het is ontsproten aan een verdiept besef van de genade. Want dit woord wil in zijn negatieve vorm zeggen: eigenlijk, dat is: naar de ervaring, zou men anders moeten denken en verwachten, het leek ook in de levensgang van Naomi dat het gebeuren zou, dat God de barmhartigheid achterwege zou laten, dat Hij werkelijk zou “nalaten”. Feitelijk had Hij, haar ongelovig gedrag in aanmerking genomen (noemt mij Mara, de bittere!) het ook moeten doen – zijn wij toch in Zijn ogen verwerpelijke wezens – maar zie... Hij heeft het *niet* gedaan, “de Here heeft niet nagelaten” en dat *niet-nalaten is het wonder* in ons arme, gezegende leven.

Wie, met het doopformulier instemmend, verklaart: “dat hij in zonden ontvangen en geboren, een kind des toorns is, der verdoemenis in Adam deelachtig zijnde”, belijdt daarmee een volstreekte schuld zijnerzijds, doch deze *enkel* als negatieve keerzijde van een veel sterker positieve belijdenis: het onvoorwaardelijk vertrouwen in de Here, die uit genade Zijn vrijspraak handhaaft, “niet nalaat” over heel Zijn volk en erfdeel.

Geen mens waagt het met een wérkelijke schuldbekentenis voor Gods aangezicht te verschijnen, wanneer hij Hem niet wérkelijk vertrouwt, Hem kennend als de God die in Jezus Christus aan hem is geopenbaard, als een die „al onze zonden achter Zijn rug geworpen hééft”. [Jes. 38: 17]

De farizeeër in de gelijkenis met de tollenaar [Lk. 18: 9-14] vertrouwt God niet zo erg, hij ziet Hem met een schuin oog aan, daarom bouwt hij, om de zaak te redden, op zijn goede werken. De tollenaar daarentegen werpt in vervoering elke goede prestatie van zich, daarmee betuigend dat hij God reeds a priori onvoorwaardelijk vertrouwt. Deze ging af gerechtvaardigd in zijn huis en zal toch geen betere danktoon gevonden hebben dan deze: dat de Here “niet heeft nagelaten”...

Hier treedt niet de tegenstelling hoogmoed-ootmoed, maar | 321 | ongeloof-geloof of godsdienstigheid-geloof aan de dag. De vrome mens, die zichzelf rechtvaardigt, verwondert zich niet en constateert dat God hem natuurlijk weer geholpen, vergeven en verdragen heeft.

Een dergelijke negatieve woordvorm vinden wij in het boek Jona aan het einde van het derde hoofdstuk: “en Hij deed het niet” [Jona 3: 11]. Dat God zoveel niet-doet, dat Hij telkens nalaat wat ons rechtmatig had moeten overkomen, en *niet* nalaat wat wij verdienen te missen – dat in de loop van ons leven genade voor recht gold, dat is de grond van de dank die wij Hem, de Bewogene, offeren. In het gewone leven is alles gewoon behalve de Genade – en daarom en vandaaruit blijft niets gewoon, maar alles geeft aanleiding tot oneindige verwondering.

De vrouwen vervolgen: “Die zal u zijn tot een *verkwikker* der ziel, en om uw ouderdom te onderhouden”. Omdat het kind de lossen van Naomi is, daarom wordt het een verkwikker van de ziel genoemd, om haar bij het klimmen van de jaren fris te houden. “Jongelingen zullen gewisselijk vallen, maar die de Here verwachten, zullen opvaren met vleugelen gelijk de arenden” (Jes. 40: 31). Naomi blijft door dit kind jong, haar kleinzoon vernieuwt haar eigen jeugd, van haar geldt wat in Psalm 103[: 5] staat vermeld: “die uwe jeugd vernieuwt als eens arends”.

Juist uit deze zeldzame vrouw Ruth is dit kind geboren. O, de vrouwen weten heel goed hoe de geestelijke verhouding tussen de beide weduwen was, toen zij uit Moab weerkeerden, en hoe zij, door de beproeving én door de blijdschap beide, in kracht, in diepte, in vertroosting is toegenomen. Zij hebben het gezien en ook zij weten dat Ruth ‘een deugdelijke vrouw’ is, een edelgesteente aan de kroon van het koningsgeslacht Juda, van verre aangevoerd als het goud van Ofir naar de tempel. [1 Kon. 9: 28]

Er is nog een andere reden waarom dit kind een verkwikker van de ziel wordt genoemd, zij motiveren hun bewering: | 322 | “*want* uw schoondochter, die u liefheeft, heeft hem u gebaard, dewelke u beter is dan zeven zonen”. Omdat het een kind is van *déze* vrouw, die haar liefheeft, die haar volgde uit Moab, “verlatende haar vader en haar moeder, en het land harer geboorte, om heen te gaan, tot een volk, dat zij van tevoren niet kende” (2: 11), omdat Ruth geloofde, daarom is haar kind Naomi zo dierbaar, deze spruit is een kind-van-het-geloof, en zo zal hij zijn, tot aan haar dood toe, een bron van niet ophoudende verbazing. Niet dit jongste is de verkwikker van de ziel, doch God, de Here, die dit wezentje haar schonk, is het die, lafenis-gevend, trouw bevonden wordt en het donkere denken binnenleidt in hemelen en de eenzelligheid opheft in de troost van verre verschietsen, die opengaan in de omgang reeds met de speelse kleine, straks met de franke man, met de nieuwe ‘bruidegom van de Thora’.

De vrouwen van Bethlehem geven op hun krasse wijze uitdrukking aan de liefde tussen schoonmoeder en schoondochter: Ruth is *beter dan zeven zonen*! Dat is schoon gezegd. Wij ontmoeten hier weer de symboliek van het getal. Het getal zeven wil niet zeggen: Ruth is u meer waard dan Chiljon en Machlon en nog vijf andere zonen erbij, maar: de band die werd gelegd tussen Naomi en Ruth is nog een heel andere dan die tussen ouders en kinderen in het algemeen bestaat, het is véél meer en dieper dan de genegenheid die uit de bloedverwantschap opbloeit, het is een band van de *geest* die tussen beide is gelegd. Zulke liefde is machtig, zij kan zelfs treden op de plaats van bloedverwantschap, erfrecht, traditie en cultuur.

Bij alle erkenning van de waarde en de zegen van de familieverhouding wordt door Naomi en Ruth erkend: er is een geestesgemeenschap die dieper gaat, die reikt tot de wortelen van het bestaan, die een hechter fundament heeft dan menselijke toegenegenheid op zichzelf ooit kan bezitten. | 323 |

Och zeg nu niet dat dit te weids is. Een ‘verkwikker van de ziel’ hebt gij misschien in uw eigen naaste omgeving, een omgeving die u misschien weinig verwant is en die u dragelijk wordt door één kind dat speelt aan uw voet, zijn versjes zegt, zijn wensen fluistert en in wiens hart ge iets bespeuren moogt van hoger werking.

Alleen binnen de ruimte van de kerk, waar één belijdenis geldt, waar één Heer, de Kurios Christus in stamelende dank wordt aanbeden, is zulk een vriendschap tussen mensen mogelijk. Naomi en Ruth leveren ons daarvan – in vreugde en kommer, in aanvechting en bevrijding – het bewijs, met David en Jonathan als mannelijke pendanten. Want “wie is mijn moeder en mijn broeders; en rondom overzien hebbende, die om hem zaten, zei hij: ziet,

mijn moeder en mijn broeders, want wie de wil van God doet, die is mijn broeder en mijn zuster, en moeder” (Mc. 3: 33v.). Geestverwantschap is ‘beter’...

Hier ontbloeit de stille liefde, die de harten van de kinderen van God samenvoegt in de vreze van Zijn Naam, tot een stadige vertroosting, onuitputtelijk en overvloeiende van hulp en handreiking. De poorten van de hel zullen – niettegenstaande alle menselijke verlegenheden, alhoewel de zonde en de ontrouw hen dagelijks bespringen en belachen – deze band niet overweldigen. [Mt. 16: 18] De Gemeente van God bestaat uit levende harten, die elkander – in Christus – beminnen “als onbekenden en nochtans bekend” [2 Kor. 6: 9], zeer verwonderd over elkaanders wonder. Want zij zijn geschapenen, die zich over eigen schepping en die van anderen gedurig verwonderen. God is machtig ook uit deze stenen Abraham kinderen te verwekken. [Mt. 3: 9] En die stenen zijn zij. En ze zijn levende stenen, samengevoegd tot een geestelijk huis. Geestverwantschap is ‘beter’...

De hogere kwaliteit van die band wordt nu door de Bethlehemse vrouwen uitgebeeld door een *grotere kwantiteit*, zoals meer in de Heilige Schrift gebeurt. Het getal | 324 | zeven, het cijfer van de volmaaktheid noemen zij, ten teken dat de band die deze zielen heeft samen gebracht, een voldongene en volmaakte is: op hope dat de messiaanse voleinding worde *volbracht*. Want anders zou ook de gééstverwantschap een deel van deze doodswereld zijn. Als Jonathan in de strijd is gevallen, eindigt David zijn klaagzang met de woorden: “Jonathan, gij waart mij zeer liefelijk, uwe liefde was mij wonderlijker dan liefde der vrouwen”. [2 Sam. 1: 26] Want deze was hem een verkwikker van de ziel. Deze lofprijzing wil geen neerzien op vrouwenliefde als zodanig betekenen, zij wil slechts iets uitdrukken van de kwaliteit van de band tussen beide mannen, van de innerlijke trek die ze samen richt naar het niet wég te praten donker en naar het verscholen licht, zodat ze als zieners van dezelfde gezichten geborgen zijn tezamen in één vrede, verwanten zijn in de Geest. Daarom “zijn twee beter dan een, want indien zij vallen, de een richt zijn metgezel op, en een drievoudig snoer wordt niet haast gebroken” zegt de Prediker (4: 9-11).

“En Naomi nam het kind, en zette het op haar schoot, en werd zijn voedster.” Wij houden ons aan de soberheid van de Schrift, die met enkele woorden de weelde die ons mensen in dit leven geschonken wordt aanduidt. Maar gij allen ziet haar zitten: Naomi, de Liefelijke, de Lentelijke, die Mara, de Verbitterde was geweest, nu de Stille geworden, als een oude, rijpe Madonna, overdropen van heilig licht, het kind op de schoot en dit zinnebeeldig aanvaardend als haar kind, als de spruit van Israël. Stroef van rimpels is zij, en jong, alsof tot haar de annunciatie geschiedde: wees gegroet Naomi, een gezegende zijt gij onder de vrouwen en gezegend is het knechtje dat ge daar wiegt op uw verdorde schoot.¹⁷⁶ Naomi wordt zijn ‘voedster’. Dat kan niet betekenen dat zij hem voedde naar de natuur, noch ook dat zij de hele | 325 | zorg voor de kleine overnam, het is de voortzetting van het beeld dat zij als de moeder van het kind werd beschouwd. De grootmoeder voedde hem óp. Zij is de moeder-in-Israël die voor zijn groei borg staat.

Ouder geworden ging ze de kleinzoon inleiden en inwijden in de heilgeheimenissen van Israël, die, van de jeugd aan in haar hoofd en hart geprent, in deze vrouw vlees en bloed geworden waren, nadat zij eerst voor haar deel, zij het in velerlei gebrekkigheid, Ruth in Moab toegankelijk had gemaakt voor de wonderen van Gods Woord. Nu wordt het tweede geslacht door haar opgevoed en toebereid voor de dienst van de Here.

Wat opvoeding eigenlijk is, in hoeverre zij ligt in de macht van de mens, in hoeverre zij aanleg en karakter kan beïnvloeden, dat zijn vragen die wij nu laten rusten. Er is een

¹⁷⁶ Naar Lk. 1: 42.

ontzaglijke denkarbeid aan besteed en zeker niet tevergeefs. Wie wilde heeft veel kunnen leren.

Schamper te spreken over de pedagogiek komt ons niet toe. Opvoedkundige wijsheid komt niemand aanvliegen, en ook oprechte vroomheid is geen afdoende waarborg voor een wijs beleid en een verstandige omgang met kinderen. Als reactie op de vele geschriften over 'moeilijke kinderen' verscheen er onlangs een boek met deze titel, tintelend van humor: 'moeilijke ouders'.¹⁷⁷ Ik ben ervan overtuigd dat dit soort zeer rijk vertegenwoordigd is onder de vrome ouders, en met name onder hen die hun neus ophalen voor de wijsheid van een Jan Ligthart.¹⁷⁸ Even onwaarschijnlijk als het is dat men met wat levenservaring, kruidenrecepten en een medicijnkast in huis de lichamelijke ontwikkeling van de kinderen kan leiden, hun ziekten voorkomen of genezen, even onwaarschijnlijk is het dat ouders met goede traditie, brave bevelen, uitdeling van loon en straf naar het gewone voorschrift of de ingeving van eigen drift, het rechte zullen treffen voor hun kroost. Wij mogen geen cultuurverachters worden en wanen dat geen pro | 326 | bleem ons bedreigt omdat wij christenen zijn. Wij hebben ook in dit tere werk van de opvoeding de 'weg-van-de-middelen' niet te versmaden. Maar wél mogen en moeten wij vasthouden dat de godzaligheid op alle gebied "nuttig is", een belofte heeft ook voor het tegenwoordige leven.

Ruth blijft op de achtergrond, zelf zwijgt zij, zelfs bij de naamgeving komt de moeder niet te pas, maar heel Bethlehem kwam bij dit kind te pas. Hoe consequent gaat de lijn van dit lot door! Wij zagen reeds hoe gewichtig in Israël de 'naam' is, en wie geven dit kind uit het koningsgeslacht van Juda nu zijn doopnaam? Naomi noch Ruth, nog minder Boaz, wonderlijk! Het zijn de buurvrouwen die deze taak op zich nemen. "En de naburinnen gaven hem een naam, zeggende: aan Naomi is een zoon geboren." De vrouwen uit de buurt hadden scherp de betekenis van dit gebeuren in het geslacht van Elimelech gezien. Zij waren getuige van Naomi's terugkomst uit Moab met Ruth aan haar zijde, daarna zagen zij de jonge vrouw naar het armenveld gaan, zeven weken lang, getrouw in het natuurlijke als slechts weinigen, zij aanschouwden het huwelijksgeeluk van de niet meer zo jonge Boaz, bovenal hadden zij gezien de dienende liefde van Ruth. Daarom geven zij eenstemmig (de familie schijnt er zich niet tegen te verzetten) deze naam aan het kind, dat "aan Naomi geboren is". "En zij noemden zijn naam *Obed*: deze is de vader van Isai, Davids vader." De naam Obed betekent dienstknecht, vergelijk de Ebed-Jahve, de knecht des Heren van Jesaja 42vv., die op- en ondergaat in deze zijn dienst. In deze naam vinden we de hoogste spits van het boek Ruth. De dienstknecht in het huis.

Obed is niet knecht in de zin van een vernedering, doch als een verhulde eer, een hoogste eer, een dubbelzinnige eer, die om het hoekje gaat. De naam wordt in Israël niet slechts gegeven om een karakter aan te geven, doch ook om een *roeping*, een *bestemming* aan te duiden. De bestem | 327 | ming van dit kind Obed is: dienen. Dus: dragen, dus: lijden. Want in deze wereld kan het niet anders zijn.

In deze naam is Ruth, alhoewel dit kind niet naar haar genoemd is, hoewel haar raad niet wordt ingewonnen, al is hij de lossen en het kind van Naomi, indirect geëerd. Het is toch wel écht een kind van zijn moeder, het héét eigenlijk ook naar zijn moeder, het zal lijken op zijn lieve, godvruchtige moeder, de nederige dienstmaagd van de Here, de koninklijke vrouw die

¹⁷⁷ *Moeilijke ouders* van de Schotse onderwijzer A.S. Neill. Vertaling van *The Problem Parent* (1932) door A.J.G. Bouwman-Kuiper. 's-Graveland: De Driehoek z.j. (1935).

¹⁷⁸ Jan Ligthart (1859-1916) was een toonaangevende pedagoog en onderwijsvernieuwer van christelijken huize, maar in die kringen zeker niet altijd populair. Ligthart is o.a. de bedenker van het leesplankje Aap, Noot, Mies, met de bekende illustraties van Cornelis Jetses.

wel heten mocht: 'IK DIEN'. En die door God wordt uitgezaaid op de aarde. Van nu aan en tot in de eeuwen der eeuwen.

Zo zal dit kind, van terzijde ingekomen, opgevoed door de grootmoeder en met de buurvrouwen als 'doopmoeders', niet op naam gezet van Boaz, doch van Machlon, toch een waar kind van Ruth zijn: een dienstknecht van de Here. Als dat geschiedt, als deze bestemming, bedoeld bij de naamgeving, in het leven van die man wordt verwezenlijkt, heeft het leven pas de ontbloeiing gekregen waarnaar het geschrift heenwijst, *de hele geschiedenis van het gewone leven moet uitlopen op een die dient, op een mens die staat in dienst van het Woord, en dáárdoor in dienst van de mensen*, anders heeft het gewone leven, zoals gewoonlijk, zijn eigenlijke zin gemist.

Intussen is het wel in overeenstemming met de stijl van ons verhaal dat Ruths zoon niet Obadja (dienaar van Jehova) heet, wat overigens even goed had gekund. Dit is wel bedoeld, maar wordt niet gezegd. Het hele boekje zit immers vol bedoelingen die niet uitgedrukt worden. Uit schroom voor het heilige, uit schaamte en verdriet daarover dat het gewone leven toch maar het gewone leven is! Niettemin is er het hogere verband, en echo's worden door dit woord 'Obed' gewekt uit alle streken van de Schrift. "Gij weet dat de oversten der volken heerschappij voeren over hen en hun groten gebruiken macht over hen (en verwerven zich ondanks al de titel | 328 | van 'weldadige heren') maar alzo zal het onder u niet zijn, maar wie onder u zal willen groot zijn, die zal uw dienaar zijn en wie de meeste zal wezen, die zal aller dienstknecht zijn" (Mt. 20: 25v., Lk. 22: 25v.).

Want er zijn in wezen slechts twee levenshoudingen mogelijk: die van het *heersen* en die van het *dienen*. Heersen is het willen hanteren van het gegevene naar eigen lust en inzicht, al of niet ten eigen bate.

Eigenlijk is het een vlucht voor God, omdat men in ongehoorzaamheid zélf de dingen ter hand neemt, de Here niet gelovend dat *Hij* het voor ons maken zal.

Laten wij nu hierop letten: toen Elimelech en Naomi wegvluchtten naar Moab, geschiedde dat niet toch eigenlijk om over het leven te héersen? Was het niet een vorm van regeren over de dingen, een poging om, al dan niet godsdienstig, het donkere lot te weerstaan? Daar waar Naomi wilde 'heersen' is haar juist bitterheid op bitterheid aangedaan door het lot, maar door het 'dienen' van Ruth, nadat zij het gewaagd hadden op de heilige plaats terug te keren, heeft het dreigende lot zich gunstig gewend. De naam van de kleine lossen is goed. Het heersen, ofschoon met veel pathos optredend, blijft toch maar een kleine zielige drift, een ongelouterde neiging, het dienen daarentegen is een *ingetogen hartstocht*, die fluisterend en op de tenen als het ware de wereld door gaat. Het is de machtigste, diepste en edelste van alle hartstochten die de mens verleend worden, in zijn schamelheid een geweldige kracht verbergend. Inderdaad, een hartstocht, een hartstocht-om-te-helpen en als het geen hartstocht is, dan zal het de moeite niet waard zijn de vrucht ervan in het leven af te wachten.

"Maar ook de Zoon des Mensen is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en Zijn ziel te geven tot een losprijs voor velen". [Mt. 20: 28] De Geest-niet-met-mate brengt de heilige haast in het snoer van de vernederingen: | 329 | "geleden, gekruisigd, gestorven, begraven, nedergedaald ter helle."¹⁷⁹ Gods almacht blijkt een goddelijke onmacht. Niets gaat in schoonheid en sterkte de macht van het dienen te boven. Het oude en nieuwe 'mannelijke' heidendom heerst, het 'vrouwelijke' Israël, de kerk, dient. Het dienen is niet een eigenschap van kleine, laffe geesten. De grote, eigenlijke regeerders van deze wereld: Augustinus, Innocentius III, Luther, Calvijn waren dienende geesten, ze hebben door hun

¹⁷⁹ Uit de Apostolische Geloofsbelijdenis.

dienen, alhoewel het onvolkomen was, de aarde meer bewoonbaar gemaakt, in zoverre zij getuigen waren van de dienende God. O zeker, ik weet wel dat een dictator of een democratische diplomaat te goeder trouw menen kan in deze zin niets anders te willen dan: dienen, en een afdoend bewijs voor het tegendeel zal moeilijk te geven zijn. Alleen wij weten dat, zolang de mens is die hij in zichzelf is, het heersen, de macht, naar eigen ingeboren fataliteit alle andere gedachten en gevoelens, inzicht en geweten, gaven en roeping zal dreigen te overmeesteren.

De vooronderstelling van het boek Ruth is dat het dienen waarde heeft voor de *gehéle* wereld, de betekenis van het gebeuren gaat niet op in de gevolgen die deze dingen hebben voor Naomi, voor Ruth en Boaz, maar zij strekt zich verder uit tot heel Israël, ja tot heel de mensheid. En wie zal zijn invloed van verre meten?

Dit nu is de zin van de geslachtslijst waarmee het boek eindigt, de droge opsomming van de laatste vijf verzen, het schijnbare proza dat uitloopt op: "Boaz gewon Obed en Obed gewon Isaï, en Isaï gewon David."

De stamboom herhaalt telkens het woord 'gewon'. Het is in zijn simpelheid een rijk woord, het wil niet zeggen: 'verwekken', doch betekent: een kind wordt in de familie gewonnen, het maakt de *winst* uit van het leven, van het geslacht. Dit standpunt, dit inzicht, dit vertrouwen, dat een kind 'winst' betekent, schijnt in de bitterheid | 330 | van deze tijden nauwelijks te handhaven. Voor hoeveel duizenden zijn kinderen een last geworden. En gij, die anders zijt of meent in hun omstandigheden anders te zullen zijn, oordeelt niet voor de tijd, en oordeelt een rechtvaardig oordeel. Er is met het verstand en op de grondslag van de ervaring weinig in te brengen tegen hun klachten en tegen hun vrezes. Wij kunnen niemand het geloof geven in de zin van het leven, en in de trouw van Een die weet waar wij wonen en wat wij nodig hebben. In onszelf trouwens wordt dit geloof bijkans dagelijks aangevochten, hoe meer de 'opstand der horden'¹⁸⁰ voortgaat. Is dit niet het duivelse van onze bezeten wereld dat daarin gezegd kon worden: er zijn twintig miljoen Duitsers te veel, of: zo'n Japanse expeditie in China heeft toch een goede zin, dan wordt de overbevolking wat opgeruimd? Ja, opruimen maar! Dat is wat anders dan: hij 'gewon', het volk 'gewon' zonen en dochteren!

Zulke uitlatingen openbaren op ontzettende wijze dat het enkelleven voor de machtigen geen waarde meer heeft. Dit komt door de vervreemding van God. In goede tijden zijn er misschien meerderen die kunnen nazeggen: een kind is winst, maar als het erop aankomt, als het leven bovenmate bedreigd is, is dit alleen vol te houden wanneer men gelóóft; de winst van een kind is alleen dan winst als het kan worden opgeheven onder het licht van de regenboog van het Verbond: "Ik zal gedenken aan Mijn verbond, de wateren zullen niet meer wezen tot een vloed om alle vlees te verderven" (Gen. 9: 15). En zovele beloften als er méér zijn, die alle gelden en alle in het gewone leven ongeldig schijnen te worden, en die nochtans in Christus Jezus 'ja en amen zijn'. [naar 2 Kor. 1: 20]

Dit geslachtsregister bevat, zo saai het lijken mag, de *eigenlijke poëzie van het boek Ruth*. Het is immers de vervulling van de belofte die Abraham mocht ontvangen: "en in *u* en in *uw zaad* zullen alle geslachten des aardrijks | 331 | gezegend worden." [Gen. 17: 7] De belofte waarmee de zin van Israëls verkiezing staat en valt.

De lijn schijnt telkens 'bijna' te breken, denkt maar aan de verstorvenheid van Abraham en Sara, aan het offer op de berg Moria [Gen. 22], denkt aan David zelf, die Saul aan de wand van zijn paleis wilde spitten [1 Sam. 19: 10], denkt eindelijk aan de kindermoord te Bethlehem [Mt. 2: 16], maar zij gaat door, want God laat niet varen het werk van Zijn

¹⁸⁰ Naar de Nederlandse boektitel (uit 1933) van José Ortega y Gasset: *La rebelión de las masas*, 1929.

handen, “de scepter zal van Juda niet wijken, totdat Silo komt, en denzelven zullen de volken gehoorzamen” (Gen. 49: 10). Dit register heeft dus een eenvoudige strekking:

1. Ons bij vernieuwing te overtuigen van de leiding van de Here: hoe heerlijk is Zijn voorzienigheid, hoe aanbiddelijk is Zijn bestel, hoewel het ‘onnaspeurlijk’ is (Rom. 11: 33) en méést van al in het gewone leven van de voortplanting onnaspeurlijk.
2. Maar dit aanbiddelijke – het werd reeds eerder opgemerkt – is slechts *vanuit het einde*, terugblikkend, te zien. De wereld spreekt ook van de ‘Voorzienigheid’, een bleek, onpersoonlijk begrip. Nee, de liefde in de Leiding, dááaraan kunnen wij alleen gelóven wanneer wij weten van Jezus Christus, die in het vlees gekomen is, wanneer, langs de treden van het geslacht, zijn heil neergedaald is in de benedenste delen van de aarde. [Ef. 4: 9]
3. De voorvaderen van David zijn ook die van Christus. In Mattheüs 1 staan in de geslachtslijn een paar vrouwen genoemd, hoewel als regel de moeders niet genoemd worden, daar is ook Ruth bij, de heidense uit het land van de tempelprostitutie, die waagde de gang op de rand. Daar is ook Tamar bij, die als een del zat aan de weg. Daar is ook Rachab bij, het hoertje uit het huisje op de stadsmuur van Jericho. Daar is ook Bathséba bij, de ontrouwe huisvrouw van Uria.

Er bestaat geen realistischer boek dan de Heilige Schrift, maar deze schrikwekkende werkelijkheid zó nuchter te | 332 | zien *onderstelt* dat men van tevoren reeds haar omsloten ziet door de vergevende liefde van God. Aan het einde zien wij dat het antwoord er was vóór de vraag. “Die ná ons komt is vóór ons geworden, want Hij is eerder dan wij”. [Joh. 1: 15] Aan het einde zien we dat het heil de volkeren bereid is, vóór de verkiezing van Israël, dat het Evangelie ouder is dan de Wet, en dat iedere Obed maar een ‘teken’ is. Daarom is de Bijbel een zendingsboek. Niet het bovenationale, maar de radicale vergeving van de zonden maakt hem zo wijd, zo algemeen, zo katholiek. Het geslachtsregister van ons boek eindigt met de jubelende naam: DAVID.

Die staat daar heel eenzaam en apart, vooral in een colometrische vertaling is dat duidelijk te zien, dan valt het ook uitwendig temeer op hoe de regels krimpen, tot eindelijk één woord, deze naam, Dawied!, de hele regel vult. De blijde klank van het accent stijgt als een vuurpijl op, buigt zich over en zet de hele omgeving in een gloed als van Bengaals licht. Deze naam wil méér zeggen dan een bepaalde persoon, die een luisterrijke vorst over Israël is geweest, het is de glanzende aanduiding van de Messias zelf, van Zijn tijd, die vóór en na onze tijd stempelt tot de tijd van het gewone leven.

Breed en al breder werd het leven van de *gajim*, die God liet wandelen op hun wegen. Vele vorsten en satrapen en heroën staan op en dringen naast elkaar, duizenden altaren roken ten hemel. De ‘vrijheid’ heerst, alles kan, alles mag, de innerlijke noodzakelijkheden ontbreken.

“Maar brak het volzijn van de tijden aan,
dan kon een dolende, een vreemde komen
tot wondere heerschappij en tot den troon
over de volkeren; geheim verbaasd
bespeuren wij zijn jonge vorstendaden,
het werk van zijn gebod en zijn genade
en zijn triumpf en oppermachtigheid.”¹⁸¹ | 333 |

¹⁸¹ Slotregels van het gedicht ‘Οινου ένα σταλαγμον...’ (‘één druppel wijn’) van J.H. Leopold. In: *Verzameld Werk 1*. Rotterdam: Brusse/Amsterdam: Van Oorschot 1951, 118v.

De Zoon van David, zoals het boek Ruth ons aanwijst, is de rechte Obed, de dienstknecht van de Here, die is afgedaald op de aarde langs de vleselijke trappen van zó'n geslacht, en het is nochtans de adventsgang van de Gezalfde ten bate van zovele obed's en zovele rebellen.

We zijn wat haastig naar de kern van de zaak gegaan en hebben te spoedig gesproken van Davids Zóón. Letten wij nog eens even op het 'Dawied' zonder méér.

De naam duidt meer aan dan een bepaald persoon, maar niettemin ook en allereerst een bepaald persoon, deze mens: David, door de schrijver van ons boekje wellicht bijzonder bewonderd en bemind. Het moge moeilijk zijn, maar het is noodzakelijk bij het lezen van de Schrift, bij alle gerichtheid naar de verte, het tegenwoordige, het concrete niet te verwaarlozen. David is een 'type' van de Christus, zegt men en vliegt reeds ik weet niet waarheen. Halt, laat ons eerst eens rondzien naar wat de schrijver zelf in verband met zijn 'Ruth' heeft voor ogen gestaan. David wordt in Israël *vervolgd* en vindt heul bij heidenen. Eigenaardige kruising van lijnen, enerzijds de sterke afzondering van Israël en Israël is alles, anderzijds de betrekkelijkheid van Israël en de voorlopigheid van zijn plaats en taak. Dit laatste werd in het lot van deze messiaanse vorst aangeduid. Heidenen naderen tot hem. En omgekeerd: van koning David vallen de mannen af, zelfs Juda, zelfs Jeruzalem, honderden rijksgroten op voorgang van prins Absalom [2 Sam. 15: 11vv.], 's Konings diepste lijden! Maar zie, de verstotene is omstuwde door paganisten, door dolaards en ingedrongen elementen, en zonderlinge zoekers naar een ik weet niet wat. En zij betonen een eigensoortige trouw. Onbewust geboeid door de belofte.

De Krethi en Plethi¹⁸² trekken mede de schande in.

In het gesprek van Ruth en Naomi (in hoofdstuk I) is een echo te beluisteren van het gesprek tussen Itai en David, als het daar heet "waar mijn Here de koning zal zijn, hetzij | 334 | ten dode, hetzij ten leven, daar zal ik, uw knecht ook zijn." [2 Sam. 15: 21] Gelijk Melchizedek Abram tegemoetkwam met brood en met wijn [Gen. 14: 18], zo brengt een Ammonitische prins David mondvoorraad [2 Sam. 10: 2], en gelijk Jethro, de Midianitische priester, Mozes wijsheid bijbrengt [Ex. 18: 13-27], zo komt Husai met raad en daad David steunen [2 Sam. 17: 15vv.]. In dit Davids-wezen woont een magnetische kracht die aantrekt en een vermogen om te bannen. 'Dawied!', dat betekent kern en ster, kern die samenvat en ster die uitschijnt.¹⁸³ In u en in uw huis zullen alle geslachten van de aardbodem gezegend worden. En deze is gezet tot een val en tot een opstanding van velen in Israël en tot een teken, dat weersproken zal worden. [Lk. 2: 34]

En nu is het toch zo dat deze krachten en dit vermogen ook reeds aan het volk zelf waren verleend (niet naar verdienste maar uit genade): Bileam moet dit volk, "dat eenzaam legerd" zegenen [Num. 23: 9], Rachab komt [Joz. 6], Ruth komt, Hiram bouwt aan de tempel [1 Kon. 5], de koningin van Sjeba voegt zich onder Salomo's wijsheid [1 Kon. 10], Naäman vindt een zegen [2 Kon. 5], Cyrus, de koning van Perzië is een "gezalfde" van de Here [Jes. 45: 1] voor het werk van de bevrijding uit de ballingschap. En in dezelfde lijn gaat het voort in het Nieuwe Testament: "wijzen uit hen oosten, uit zo verre land, zij zochten onze Here met offerand" [Mt. 2]¹⁸⁴, de centurio onder het kruis roept: "waarlijk deze mens was Gods zoon" [Mt. 27: 54], de Syrofenicische vrouw komt [Mc. 7: 24-30], en de hoofdman van Kapernaüm

¹⁸² De Krethi en Plethi vormden de koninklijke lijfwacht van David en later Salomo. Zie o.a. 2 Sam. 8: 18 en 1 Kon. 1: 38.

¹⁸³ Niet letterlijk de betekenis van 'Dawied': 'bemind', 'geliefde'. De ons bekende Davidsster (niet-Bijbels) – Hebreeuws: *Magēn Dawied* – betekent letterlijk: 'schild van David'.

¹⁸⁴ Eerste regels van het vierde couplet van het Kerstlied 'Nu zijt wellekome', o.a. Gezang 14 (1938).

[Lk. 7: 1-10] en Cornelius in de vesting Caesarea [Hand. 10]. Heidenen altemaal. Ruths verwanten, de Tyriër, de Moren, getogen tot het Midden-der-tijden.

Zó is de mens, dit zijn de vertegenwoordigers van deze wereld en het eeuwige Woord heeft met hen gemeenschap en brengt die kruising teweeg tussen het ‘*ām*’ en de ‘*gojim*’, tussen het Volk en de volkeren. Zó is hij de Losser, een getuigenis en waarborg dat God Diegene is die de goddelozen rechtvaardigt, die ook de radicaal vervreemden radicaal aan Zijn vaderhart trekt.

‘*Go’ē!*’: eigenlijk waagt het alleen de ‘tweede Jesaja’ | 335 | deze naam, dit beeld op God toe te passen (o.a. 41: 14; 43: 1, 14; 52: 3; 63: 9). Het is dan ook werkelijk een gewaagd beeld: God als Israëls aanverwant neemt naar uitwijzen van het verbond op zich het volk vrij te kopen, *als ware het een verplichting*. Zó dient ons de schuldeiser, zo offert zich de Rechter, zo is de eeuwige God zelf een mens die ‘betaalt’. Maar nu, welverstaan: Jezus Christus is maar geen symbool of transparant van het goddelijke Wezen. Wij hebben Zijn godheid niet ergens achter Zijn mensheid te zoeken. Wanneer wij menen zouden dat te moeten en te kunnen doen, dan zouden wij daarmee verraden dat wij menen in staat te zijn tussen God en mensheid te onderscheiden en dat wij dus van tevoren en in het algemeen, buiten Christus om, reeds wisten wat en wie God eigenlijk is. Dit is Gods Raad en Wet, dit ook is Zijn barmhartigheid, dit ook is de indirecte wijding over het gewone leven: dat Hij voor ons nergens is dan in het mensenleven van ‘David’, van deze ‘Obed’. In Christus is ook het gebod van God mens geworden, van daaruit treedt de goedheid van God mij gewoonlijk tegemoet in en door een ander mens in het gewone leven. Wij zijn, ondanks de schijn van het tegendeel, niet op onszelf aangewezen. Als Israël niet, als heidenen – zo mogelijk – nog minder. Openbaring is op zichzelf reeds verzoening. De openbaring is niets anders dan dit éne mensenleven van Davids Zoon en Here. Zonder enige ‘vergeestelijking’ wijst het slot van het boek Ruth ons naar het geheimenis van Bethlehems stal, waar herders en wijzen God herkennen aan zijn averechtse kled.

“de doeken waar dit kind in leit,
is ‘t purper van zijn majesteit,
waarin de herders hém aanschouwen,
wien God de zielen komt vertrouwen”¹⁸⁵

En hier is de onaanzienlijkheid van het verhaal dat we | 336 | bespraken onthuld als de keerzijde van de spot van de Allerhoogste met de wereld van de *gojim*, de volkeren. Zoals dit slotakkoord: Dawied! niets is dan... een naam (en de rijke cultuur, de rijke religie ziet er niets bijzonders aan), zó is de Openbaring zélf niets dan... een naam... “en er is onder de hemel *geen andere naam* gegeven door welke wij moeten zalig worden” [Hand. 4: 12]. Zoals deze Losser zich houdt, alsof hij ‘minder’ is dan de alomvattende ‘Godheid’ en nochtans de enige en waarachtige God is, zó is het hart dat hem toevalt ‘minder’ in droom en idealisme, en is nochtans het enige dat vrede heeft in zijn nederheid en kracht in zijn zwakheid. En zoals van David afvielen hele gebieden van het heilige land, maar heidenen ontvingen hem, zo is Christus gekomen tot het zijne, en de zijnen hebben hem niet aangenomen, maar zovelen

¹⁸⁵ Uit de ‘Rei van edelingen’ uit de *Gijsbrecht van Amstel* (1637) van Joost van den Vondel, r. 725-729 van het Tweede Bedrijf. Te vinden in het derde deel van *De werken van Vondel*. Amsterdam: Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur 1929, 559. Als Lied 153 terechtgekomen in het Liedboek voor de Kerken (1973). [2103|2925]

Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn naam geloven. [Joh. 1: 11v.]

“Hier voert de neergedaalde God
de trotse wereld óm, met spot,
in zijn triomf, tot smaad der hoven;
hier voert hij 't needrig harte boven
met hem in 't onverwin'bre slot.”¹⁸⁶

Onze God is een dienende God, onze God is een menselijke God. Deze God is de Mèlèch én de Go'ël én de Obed. Verborgen is Hij en openbaar en toekomstig. O God, zult Gij aan dit maar matte leven, “uw late, alzegenende licht wijding geven, dat het mag klimmen aan uw hart!”¹⁸⁷

Vanuit *deze* Obed zijn ze allen in een ander licht gesteld, in het licht van de vergevende liefde. Overal waar men bekent tot *déze* wereld te behoren, waar men zich conformeert met alle vlees, waar de mens belijdt deel te hebben aan de goddeloosheid, aan de verlorenheid van het ganse menselijke geslacht, daar is ook de blijdschap over de dienende macht van God en daar is geen | 337 | eind aan de vreugde-van-het-dienen voor deze uit het geloof gerechtvaardigde mens.

“De tijden der verkwikking” (Hand. 3: 19) zijn aan de kim. De eenvoud, de éénheid van het leven gaat ons overweldigen. De vrijmachtige Genade scheidt éénheid.

“Ik zal ze mij op de aarde zaaien, en Ik zal hetgeen Mijn volk niet was, Mijn volk noemen, en die niet bemind was, Mijn beminde” (Hos. 2: 22, Rom. 9: 25).

“Ik ben gevonden van hen, die Mij niet zochten, Ik ben openbaar geworden aan degenen, die naar Mij niet vraagden” (Jes. 65: 1).

Ruths geestverwanten vormen één orde. De geest van Obed overwint. “De zachtmoedigen zullen het aardrijk beërven”. [Mt. 5: 5] De Davidsster werpt haar stralen door de stormwolken van de laatste dagen. Zij schijnt door de vensters van de eenvoudigen, in de kamer, in het tuintje van het gewone leven, zij bindt tezamen en omwindt met haar stralen de drieslag van lot, verlating en leiding, van zekerheid, inzinking en uitzicht, zij wekt de bruidelijke overgave en draagt ons in de ontzuivering, zij onthult het geheim van het toeval en spreidt rondom een naschemer van het paradijs, zij begeleidt ons waar wij het wagen moeten in te gaan in de nacht-van-het-geloof, en blijft onze gezelschap ook op de burgerlijke stand. Het licht van *Jahwe Tsidkénoe*, de Here die onze gerechtigheid is. [Jer. 23: 6] De dingen zijn niet als zij schijnen. Alles is anders dan de verpakking en de belasting van de tijd zou doen vermoeden. Het leven is op zichzelf geen openbaring van God. En waar openbaring van God geschied is, daar verschijnt ons het leven ‘gewoon’ en het wordt een lijden. Nochtans gaat dat leven blinken, als men terzijde de afgrond ontwaart. En wat méér is: nochtans gaat in dat gewone leven het Woord óm. En die op zijn plaats blijft ontmoet het, wie oren heeft om te horen, die hoort het [Mc. 4: 9], wie getrouw is in het kleine [Lk. 16: 10], wordt getrokken in het goddelijke gesprek | 338 | van het gebed, wie stil werd hoort het kloppen en de Ander zal inkomen en met hem avondmaal houden.

“Als Gij gepredikt hebt op alle heete pleinen
Bij elken landschen put en onder elken boom,

¹⁸⁶ Joost van den Vondel, zie vorige voetnoot, r. 700-704. Amsterdam (1929), 558.

¹⁸⁷ Uit ‘Zon na regen’ van P.C. Boutens. In: *Praeludiën*. Amsterdam: Van Kampen ³1916, 35. [1473]

Wanneer het wereldlicht de vlakke zal beschijnen
De vogels in de lucht, de booten op den stroom —

Als Gij hervonden hebt het lam, dat was verloren
En in den nacht is weer een heerde afgedwaald,
Wanneer uw vijand, heimelijk, onkruid zaait in 't koren
Als Satans schaduw groeit en Jezus' vreugde daalt, —

Als Gij met tollenaars en zondaars hebt vergaderd
En alle vlekken in die landstreek hebt begroet,
Als Gij geherderd hebt, gevoedsterd en gevaderd
En priesters rotten saam en loeren op uw bloed.

Als Petrus plomp doet en d'apostels twisten:
Wie aan uw rechterhand zal zeetlen in uw Rijk;
Als Judas wordt een dief en Thomas wordt geen christen
Als hard uw woord is, Here, en ieder neemt de wijk"¹⁸⁸

Is dat vroeger gebeurd? Ja, het is geen symbool, het *is* geschied, eenmaal, apart, in één leven, zo zeker als Obed één, apart leven leefde en gelijk de regering van David eenmaal een historische werkelijkheid was, maar het is geschied en géén verléden geworden, het blijft en kent geen tijd, het is tegenwoordig als eeuwige waarheid (niet 'tijdloos', maar wel 'eeuwig'). Daarom hoor! Hij predikt op alle hete pleinen en bij elke landelijke put en onder elke boom, en zie, hij eet met de tollenaars en zondaren... Dit is het laatste geheim van het gewone leven, dat ligt uitgespannen tussen de herinnering en de verwachting van de éne Openbaring. Het ligt er in zijn eenvoud. Alles is gewoon, en alles wordt gelijkenis en teken en onderpand... opdat gij weet, "dat de Here God mij als bode tot u gezonden heeft", opdat gij "de dag der kleine dingen" [Zach. 4: 9, 10] niet zou verachten, opdat gij horen zou het "suizen van een zachte stilte" [1 Kon. 19: 12] en u openen zou voor de "nieuwe | 339 | lente", die niet wijkt, en ontvangen zou de "dienstknecht in het huis", die mét ons is alle de dagen tot de voleinding der wereld. [Mt. 28: 20]

"Breng ons dan, uit dat land, tot stil aandenken mede
dit alles wat Gij leedt, dat alles wat Gij waart,

...

Niet langer dan bekomt mijn slapen dan de vreeze,
Ontwaakt van een ver erf een hond en die slaat aan...
Mijn hart springt op en... stil — : het zal de Meester wezen...
Een tred klinkt aan en op... ik kom U tegen gaan"¹⁸⁹

We zijn aan het einde van het boek Ruth. Voor wij van hier gaan vraag ik u: is het niet waarlijk bijzonder – bijna ergerlijk – eenvoudig? wanneer men het van voren naar achteren en van achteren naar voren leest? Ging het niet over het leven dat 'gewoon' is tegen de achtergrond van de openbaringstijd en dat nochtans bezocht wordt door het Woord alle

¹⁸⁸ Jacques Schreurs, couplet 31, 32, 39 en 40 van 'De stem van de hovenier' uit *De bloeiende wijnstok* (1924), 36, 38. Zie voetnoot 127.

¹⁸⁹ *Idem*, uit de laatste twee coupletten, 38.

dagen? Was het profetisch noch piëtistisch, maar een geschrift op het derde plan, dat ons, in wijsheid, vermaande te blijven op onze plaats? Verkreeg het niet, zoals het daar ligt, kracht van gelijkenis? Werd ons niet terecht gezegd, reeds in het begin: en veracht de dag der kleine dingen niet?

Telkens als de rol gedragen werd uit de ark naar de *bima*¹⁹⁰, rinkelden de zilveren schellen niet met een geluid dat in innigheid voor dat van de andere rollen niet onderdoet, omdat het wezensverwant is met de muziek van de ganse heilige schriftuur? En hebben wij de heilige schrift niet als “een dienstknecht in huis”? Zie, die ligt in ons midden als één, die dient.¹⁹¹ “Ik roem in God, ik prijs het onfeilbaar Woord, ik heb het zelf uit Zijnen mond gehoord” (Ps. 56).¹⁹²

“Aan alle volmaaktheid heb ik een einde gezien, maar Uw Woord is zeer wijd.”
(Ps. 119[: 96]).

¹⁹⁰ Grieks woord voor het spreekgestoelte in de synagoge, vanwaar de rol wordt voorgelezen. Zie ook p. 8.

¹⁹¹ Lukas 22: 27. ‘...als een die dient’ was de tekst van de intredeprek van Miskotte als predikant te Kortgene (1921) en is ook de titel van de integrale uitgave van het *Gemeentebladje* van Kortgene, door M opgezet en volgeschreven (1923-1925), bezorgd door A. Otter en uitgegeven na M’s dood in 1976.

¹⁹² Uit couplet 5, berijming 1773.